Emanuel COPILAȘ

GENERAȚIA ANULUI 2000

Cultură și subculturi ale tineretului în România socialistă

Studiu de caz: Timișoara

INSTITUȚII ȘI POLITICI PUBLICE

GENERAȚIA ANULUI 2000.

CULTURĂ ȘI SUBCULTURI ALE TINERETULUI ÎN ROMÂNIA SOCIALISTĂ.

STUDIU DE CAZ: TIMIȘOARA

Emanuel Copilaș
Generația anului 2000. Cultură și subculturi ale tineretului în România socialistă. Studiu de caz: Timișoara.

Copyright© Emanuel Copilaș
Copyright© TRITONIC 2019 pentru ediția prezentă

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
COPILAȘ, EMANUEL,
Generația anului 2000. Cultură și subculturi ale tineretului în România socialistă. Studiu de caz: Timișoara. / Emanuel Copilaș
București, Tritonic Books, 2019

ISBN: 978-606-749-443-3

Editor: Bogdan Hrib
Coperta: Alexandra Bardan
Tiparul realizat în România

Orice reproducere, totală sau parțială a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

EMANUEL COPILAȘ

GENERAȚIA ANULUI 2000.

CULTURĂ ȘI SUBCULTURI ALE TINERETULUI ÎN ROMÂNIA SOCIALISTĂ.

STUDIU DE CAZ: TIMIȘOARA

TRITONIC

București 2019

Publicație apărută în cadrul proiectului:

Între cultură și contracultură. Aspecte ale dinamicii tineretului timișorean în perioada comunistă - proiect implementat de Fundația Județeană pentru Tineret Timiș (FITT) prin „Agenda Cultural Artistică și de Tineret" pe anul 2019 - Reviste online, editare ți tipărire de carte - și alte activități complementare editării și tipăririi.

Majoritatea colegilor vor căuta să-și asigure un loc „călduț", cu retribuție mare și muncă cât mai puțină; vor avea o familie cu copii puțini sau fără copii. Se vor interesa mai puțin de perfecționarea lor ci mai degrabă să-și asigure prin căi mai puțin echitabile, condițiile de viață. Majoritatea vor fi obezi și bolnavi de boli la modă. Nu vor merge la teatru, nici la cinematograf, vor deschide cât mai rar televizorul și atunci vor urmări plictisiți emisiunile. Preocupările principale ale tuturor vor fi aprovizionarea cu carne de orice fel, chiar de nutrie. Important va fi ca frigiderul și cămările să fie pline; o altă preocupare va fi cearta cu administratorul asociației de locatari sau salariatul de la centrala termică fiindcă nu se dă căldură suficientă și nici apă caldă. Interesul pentru locul de muncă și profesiune va fi condiționat de felul în care acestea influențează condițiile momentane de viață. Nu vor exista certuri și neînțelegeri, pe nimeni nu va interesa ce face, cum gândește, cum trăiește vecinul său (tânăr intelectual în 1985 despre cum va arăta generația anului 2000 în anul 2000.

Constantin Schifirneț
Cultură, Tineret, Mass-Media, Educație

Tânărul descompune ideea realizată în lume în felul că își atribuie sie însuși determinația substanțialului, aparținând naturii Ideii – adevărul și binele - , lumii în schimb, atribuindu-i determinația contingentului și accidentalului. – La această opoziție lipsită de adevăr nu trebuie să se rămână; tânărul dimpotrivă trebuie să se ridice deasupra ei, ajungând la înțelegerea că, dimpotrivă, lumea trebuie privită ca fiind

substanțialul, iar individul, în schimb, numai ca un accident; - că, de aceea, omul nu își poate afla activitatea esențială și împăcarea sa decât în lumea ce îi stă ferm în față urmărindu-și în chip independent cursul ei; -și că, prin urmare, el trebuie să câștige îndemânarea pretinsă de lucrul însuși. – Ajuns la acest punct de vedere, tânărul a devenit *om matur*. În sine însuși deplin format, bărbatul consideră, la rândul ei, ordinea morală a lumii, nu ca urmând să fie produsă de abia de aici înainte, de el, ci ca o ordine în esențialul ei gata formată. El acționează deci pentru desăvârșirea lucrului, nu împotriva acestuia, interesul său merge către lucru, nu împotriva lucrului; el se află prin urmare mai presus de subiectivitatea unilaterală a tânărului, pe poziția spiritualității obiective. – *Bătrânețea*, în schimb, este întoarcerea înapoi la lipsa de interes pentru lucru; bătrânul și-a identificat viața cu lucrul, și tocmai datorită acestei unități cu lucrul, care pierde dintr-însă opoziția, el renunță la activitatea pasionată pentru lucru.

Hegel,
Filozofia spiritului, subl. în orig.

CUVÂNT ÎNAINTE

Politicile de tineret din România socialistă reprezintă o temă de studiu generoasă și complexă, dar (încă) insuficient cercetată, deși aceasta este bogată în implicații sociale și culturale interne și externe, având o relevanță atât autonomă, cât și în corelație cu alte aspecte diverse ale perioadei socialiste care pot fi problematizate mai eficient utilizând și această perspectivă. Mă refer în primul rând la chestiuni sociologice, antropologice, psihologice și, desigur, politologice.

Prezenta contribuție la cercetarea tineretului din România socialistă, cu accent pe tineretul timișorean, este divizată în trei mari capitole. Primul tratează noțiunea de cultură din punctul de vedere al autorităților, respectiv modalitățile prin care aceasta era internalizată sau nu de către tineri. Al doilea se ocupă de subculturile de tineret și interacțiunea acestora cu formele culturale oficiale, rezultatele fiind uneori surprinzătoare și dificil de interpretat. În sfârșit, al treilea și ultimul capitol investighează influențele culturale ale tineretului cu ocazia Revoluției din decembrie 1989. Toate textele citate au fost adaptate normelor ortografice în vigoare, iar traducerea citatelor din lucrările scrise în limbi străine a fost făcută de către autor.

Pe lângă numeroase surse documentare, pe care le prezint detaliat în introducerea primului capitol, lucrarea beneficiază și de interviuri cu diferiți cercetători ai tineretului de dinainte de 1989 (în principal sociologi, dar și filologi sau filozofi), respectiv cu membri marcanți ai scenei rock

timișorene din acea perioadă. O selecție a celor mai reușite interviuri poate fi consultată în rubrica Anexe, aflată la finalul cărții.

Această cercetare nu ar fi apărut fără sprijinul Consiliului Județean Timiș, a Fundației Județene pentru Tineret Timiș și a editurii Tritonic, care și-au asumat integral proiectul. Le mulțumesc pe această cale, așa cum le mulțumesc și lui Călin Morar-Vulcu pentru atenția cu care a parcurs o primă versiune a manuscrisului și pentru comentariile, remarcile și criticile competente pe care le-a făcut cu această ocazie, respectiv lui Manuel Mireanu, care a citit la rândul său întregul manuscris și a făcut sugestii importante legate de clarificarea argumentativă a materialului.

Timișoara, octombrie 2019

Fiului meu, Vlad

DIMENSIUNI ALE INTEGRĂRII TINERETULUI TIMIȘOREAN ÎN CULTURA SOCIALISTĂ

INTRODUCERE

Lucrarea de față pornește de la necesitatea de a racorda studiile referitoare la tineretul din România în perioada socialistă (puține și nesistematice) la recentele dezvoltări care au avut loc în literatura de specialitate (Yurchak: 2005, Risch: 2017, Tsipursky: 2016). Mai concret, este vorba de dimensiunea culturală a subiectului, incluzând aici și subculturile de tineret apărute în anii 1960-1980, ca urmare a influenței directe a dezvoltărilor sociale și culturale petrecute în Occident.

Miza cărții este aceea de a arăta că între cultura promovată la nivel oficial de către autoritățile socialiste și subculturile de tineret nu exista o ruptură marcată de ostilitate reciprocă, bazată pe confruntarea tranșantă dintre o dictatură obtuză, pe de o parte, și o periculoasă libertate cu potențial subversiv, pe de altă parte, așa cum s-a argumentat, fie și parțial, în anumite cazuri (Ryback: 1990, Ramet: 1994) - ci o reciprocitate ocazional mefientă care a dat naștere unor forme insolite de coabitare ce nu pot fi catalogate ca fiind nici occidentale, nici socialiste. Genul acesta de analize

dihotomice, binare, contribuie mai mult la obstrucționarea înțelegerii dinamicii culturale a socialismului târziu decât la deschiderea sa epistemică și hermeneutică.

Principalele întrebări de cercetare care jalonează prezentul demers intelectual pot fi reduse la patru: se poate discuta despre o cultură aparte a tineretului în cadrul regimului socialist român existent între 1965 și 1989?; există o specificitate culturală a tineretului timișorean în raport cu tineretul din restul țării în această perioadă?; care sunt punctele de întretăiere, respectiv discordanțele dintre cultura promovată în cadrul discursului oficial și subculturile de tineret?; și, în sfârșit, în ce măsură și-a spus cuvântul cultura tineretului în cadrul Revoluției din decembrie 1989, eveniment care a modificat radical paradigma ideologică a țării?

Tineretul a reprezentat o preocupare centrală a statelor dezvoltate și în curs de dezvoltare la granița dintre anii 1960 și 1970. Protestele studențești din anul 1968, și care au îngrijorat profund autoritățile, nu au avut loc numai în state capitaliste ca Franța, Statele Unite sau Republica Federală Germană; Praga, Berlinul de Est sau Varșovia au fost câteva dintre capitalele statelor socialiste est-europene care au avut de înfruntat nemulțumirile întemeiate ale studenților.

Începând cu anul 1968 și cu frecventele mișcări protestatare ale tineretului occidental și nu numai, numeroase institute de cercetare ale tineretului au fost fondate în ambele „lagăre" existente în timpul Războiului Rece. Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului (CCPT), înființat în acest context la București, a produs un număr important de studii sociologice (aproximativ 700) având ca subiect tinerii, defalcarea lor pe clase sociale, rezonanța la imperativele etice, economice și politice ale regimului Ceaușescu, respectiv atitudinile apatice sau anticulturale ale acestora. Începând cu anii 1970, când amenințarea pe care ar fi constituit-o tineretul la adresa ordinilor sociale existente s-a disipat, institutele

respective nu au mai beneficiat de aceeași atenție din partea politicienilor. Oficial, CCPT era subordonat Ministerului Tineretului, la rândul său un fel de „ficțiune" care funcționa în numele Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist (UTC), nu dispunea de buget propriu și era subreprezentat la nivel de personal (Pasti: 2019; Mahler în Marin: 1982, 66; Schifirneț: 1999, 237, 240). Prin bunăvoința domnului Sorin Mitulescu, am intrat în posesia a peste o sută de rapoarte și caiete documentare de acest gen, foarte oneste și riguroase din punct de vedere științific, acestea alcătuind materialul bibliografic fundamental al prezentului volum.

Așa cum își amintește Vladimir Pasti în cadrul unui interviu pe care a avut amabilitatea să mi-l ofere recent,

> Oricât ar părea de ciudat din cauza puținelor cunoștințe care există în societatea postcomunistă cu privire la societatea socialistă și la relațiile acesteia cu regimul politic comunist, CCPT - și filialele acestuia – ca și celelalte două instituții care făceau studii sociologice, Institutul de Sociologie al Academiei Române și Centrul de Cercetări Urbane, chiar făceau cercetare reală, fără să modifice datele obținute din teren, fără să conceapă cercetările și instrumentele de cercetare în așa fel încât rezultatele să se potrivească cu ideologia oficială sau cu interesele vreunui centru de comandă politică sau de orice altă natură. În materie de cercetare, libertatea cercetătorilor în a cerceta, prelucra și interpreta rezultatele era reală. Și nimeni nu se amesteca în ceea ce autorul/autorii cercetării scriau în raportul de cercetare, cu excepția desigur a gramaticii și a ortografiei, probleme „cenzurate" de secretara – dactilografa noastră care făcea simultan și muncă de corector, iar uneori chiar de redactor. De fapt, nimeni nu era interesat de o astfel de cosmetizare a cercetării, cel puțin atâta timp cât ea circula în interiorul structurilor CCPT-Filiale – UTC. Dimpotrivă, toată lumea era interesată să afle ceea ce nu știa, dacă se poate cât mai spectaculos depărtat de imaginea de

> conformism și uniformitate descrisă de ideologia oficială. Pentru uzul personal, mai degrabă decât din motive instituționale. Pentru orice om politic cunoașterea unor realități de care alții nu sunt conștienți nici măcar că există înseamnă putere și evident că politicienii care erau beneficiarii acestor rapoarte erau încântați să le afle (Pasti: 2019; vezi și Schifirneț: 1999, 141).

Avem deci la dispoziție o sursă inestimabilă de material sociologic produs și difuzat pentru politicieni și specialiști în primul rând. Puținele volume editate de către CCPT pentru publicul larg confirmă acest aspect. De asemenea, CCPT făcea rapoarte bibliografice cu, traducea și rezuma studiile despre tineret apărute pe plan internațional, fapt care ne permite să efectuăm o analiză comparativă referitoare la calitatea analizelor de acest gen produse în România acelor ani, acestea fiind cu nimic mai prejos de cercetările produse în străinătate asupra subiectului. Conform Alexandrei Bardan, CCPT a fost înființat mai degrabă pentru ca România socialistă să ofere impresia, în interior și în exterior deopotrivă, că este realmente interesată de problemele tineretului, să se încadreze în noua tendință internațională în acest sens; studiile și rapoartele de cercetare ale centrului erau însă tratate cu relativă indiferență de către factorul politic, ele permițând însă producerea de analize sociologice de calitate într-o perioadă în care sociologia nu era văzută cu ochi buni, predarea și cercetarea în acest domeniu având loc sub denumiri diferite (Bardan: 2010, 23-42).

Așa cum am menționat deja, prezentul studiu își propune să creioneze câteva aspecte culturale referitoare la tineretul timișorean în perioada socialistă. Pe lângă rapoartele CCPT, ale căror eșantioane includeau deseori tineri (muncitori, studenți, funcționari, intelectuali, țărani) din județul Timiș, respectiv din orașul reședință de județ, am consultat arhiva Universității de Vest din Timișoara, bogată în informații

referitoare la activitățile culturale desfășurate de către și pentru studenți, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Timiș, unde am găsit relativ puține informații, legate preponderent de UTC-ul local și județean, arhiva Direcției Județene pentru Cultură Timiș, care mi-a fost de un real folos în investigarea principalelor direcții culturale active la nivel de județ și de municipiu, în special în anii 1980 și, în sfârșit, arhiva Casei Tineretului, fostul sediul al UTC-ului local, arhivă subțiată considerabil din păcate în urma unei inundații care a afectat subsolul clădirii acum câțiva ani. La fel ca în cazul Direcției Județene a Arhivelor Naționale, puținele materiale utile pe care le-am identificat în arhiva acestei instituții gravitează la rândul lor în jurul UTC-ului local. Am utilizat desigur și lucrări și articole științifice sau documente propagandistice distribuite fără niciun fel de impediment și publicate în tiraje de zeci de mii de exemplare la Editura Politică, Junimea, Scrisul Românesc, Dacia, Editura Științifică și Enciclopedică, Albatros sau la alte edituri active înainte de 1989.

Acest prim capitol al lucrării analizează principalele dimensiuni culturale existente în cadrul discursului oficial de dinainte de 1989 și mijloacele prin care acestea interpelau întreaga societate, nu numai forma ei embrionară, tineretul, pentru a o face compatibilă cu principalele sale postulate ideologice și, simultan, dezvoltaționiste. În calitate de regimuri moderne impuse forțat asupra unor regiuni integrate până la jumătatea secolului XX doar marginal în activitățile economice și culturale specifice modernității de tip occidental – regimurile socialiste postbelice, la fel ca Uniunea Sovietică în perioada interbelică, s-au văzut nevoite, pentru a rezista cu bine presiunilor politice și ocazional militare (vezi războiul civil rus, 1918-1922) venite pe filieră occidentală, să recupereze handicapul economic și în același timp cronologic (în condițiile Războiului Rece, industrializarea statelor socialiste s-a făcut foarte repede, în decurs de aproximativ o

generație, și a avut costuri sociale apăsătoare) care le despărțea de Occident. Au utilizat, pentru acest scop, o politică de dezvoltare accelerată, desfășurată pe un fond geopolitic tot mai tensionat, pe plan extern, respectiv într-un cadru social divers și deseori nereceptiv la prioritățile oficiale, pe plan intern, fapt de natură să facă autoritarismul politic aproape indispensabil pentru implementarea rapidă a obiectivelor mai sus amintite.

În cazul României, și nu numai, dezvoltarea a demarat prin crearea unei piețe industriale interne, pornind de la domeniul construcțiilor, care necesită corelativ elemente aparținând tuturor celorlalte ramuri industriale, permițând astfel configurarea unui proiect social cu profil preponderent urban. Ulterior, după consolidarea acestei piețe interne, respectiv după atingerea limitelor acestui tip de proiect dezvoltaționist, reglementarea dezvoltării naționale în funcție de circuitul economic global, începând cu a doua jumătate a anilor 1960, câștigă tot mai mult teren (Petrovici: 2017).

Dezvoltarea extensivă și apoi intensivă, creșterea producției, depășirea planurilor – toate aceste obiective alcătuind forța motrice a regimurilor socialiste se traduceau deci prin necesitatea de a micșora distanța față de statele dezvoltate pentru a atinge scopul etic și ideologic final, acela de a crea o modernitate mai echitabilă social, necapitalistă, desigur, utilizând puținele și precarele mijloace pe care le aveau la dispoziție. Pe cale de consecință, dezvoltaționismul și-a făcut loc în toate domeniile de activitate ale statelor socialiste, inclusiv, sau mai ales, în domeniul culturii.

METODOLOGIE

Capitolul începe prin a prezenta câteva considerente sociologice generale legate de tineretul socialist, inspirate în principal de lucrările lui Fred Mahler, fost cercetător principal al CCPT. Urmează apoi o analiză a așa-numitei „generație

2000", prima generație care ar fi urmat să trăiască pe deplin într-un regim comunist definitivat în linii mari – în funcție de cum se vedea aceasta pe sine la vârsta tinereții, în 1985. Ajunși aici, trebuie precizat că anii între care cercetătorii din epocă încadrau tineretul diferă mult, de la 14-15-16 ani până la 26, 29, 35, 40 sau chiar 45 de ani, în unele cazuri (Moraru în *Tineret, Participare, Progres Social*: 1987, 29). UTC-ul definea tinerețea ca fiind vârsta cuprinsă între 14 și 29 de ani (Scorțan în *Dezvoltarea societății socialiste*...: 1989, 50). În ceea ce mă privește, voi opta pentru o clasificare cât mai generoasă a limitelor de vârstă, care definește tineretul drept segmentul de populație având între 14 și 35 de ani, segment precedat de vârsta infantilă și urmat de tinerețea adultă (45-60 ani), respectiv de bătrânețe (60 de ani și peste). De menționat faptul că aceste limite erau considerate variabile în funcție de contextul social: se restrângeau în cazul societăților mai puțin dezvoltate și se extindeau în cazul celor mai dezvoltate (Kăneva în *Studentul și lumea de azi*: 1973, 79).

Mai departe urmează o scurtă investigație a „generației anului 2000", tineretul anilor 1970-1980 mai precis, care ar fi urmat să trăiască într-o societate cu adevărat comunistă, dezvoltată și echitabilă – așa cum se percepea aceasta pe sine la vârsta tinereții, conform unei analize efectuate în 1985. Rezultatele sunt foarte interesante, incisive chiar, și relevă o pondere crescută atât a valorilor sociale, comunitare, cât și a elementelor materiale, culturale și comportamentale de tip individualist, specifice micii burghezii trăitoare în statele capitaliste occidentale.

În continuare sunt trecute în revistă dimensiunile culturii dominante pe filieră politică, istorică, artistică, respectiv pe filiera legată de divertisment, de cultura timpului liber, urmărind sinergia discursivă a acestora. Particularizând apoi, am cercetat ca studiu de caz programele culturale ale studenților de la Universitatea de Vest din Timișoara,

principalele forme de petrecere a timpului liber de către aceștia, respectiv câteva dintre nemulțumirile lor, majoritatea de ordin administrativ. De remarcat, aspect care s-a conturat și din rapoartele de cercetare ale CCPT – că, în contextul ofertei culturale centralizate și omogene, respectiv a condițiilor instituționale similare din domeniul educației superioare și a absenței sau penuriei unor anumite tipuri de produse culturale (diferite cărți având conținut considerat necorespunzător, casete video, discuri cu muzică ușoară occidentală etc.) – aspirațiile și doleanțele studenților timișoreni nu aveau cum să fie foarte diferite de cele ale colegilor lor din alte centre universitate. În cadrul studiului de caz s-a evidențiat, prin mulțimea dosarelor și abundența informațiilor găsite în arhiva universității – problematica studenților străini, despre care am găsit materiale din anul 1971 până în anul 1988 inclusiv.

Mi-am îndreptat apoi atenția asupra culturii organizaționale a tineretului din Timișoara socialistă, luând ca punct de reper activitatea culturală desfășurată în cadrul Casei Tineretului, respectiv activitatea locală și regională a filialei locale și regionale a UTC. În sfârșit, în arhiva Direcției Județene pentru Cultură Timiș am găsit mai multe dosare voluminoase referitoare la festivalul Cântarea României în a doua jumătate a anilor 1980, fapt care mi-a permis o prezentare generală a acestui fenomen cultural național și a modalităților în care a fost implementat la nivelul județului Timiș și a orașului Timișoara.

În concluzie, diferitele ipostaze și mijloace culturale de conectare a societății embrionare, a tineretului, la prioritățile de dezvoltare așa cum era (re)semnificate acestea în cadrul discursului dominant reprezintă miza intelectuală a prezentului capitol. Pe lângă etapele cercetării, mai sus anunțate, se cuvine să menționez că principalele mijloace metodologice utilizate în cadrul acestui parcurs analitic rezidă în analiza documentelor, aplicarea unor interviuri deschise,

nestructurate și, per ansamblu, în administrarea unor tehnici specifice analizei critice de discurs pentru a evidenția principalii semnificanți goi și lanțuri de echivalențe simbolice operate de către instanța discursivă primară, Partidul Comunist Român (PCR) respectiv principalele mijloace de interpelare discursive ale discursului dominant, hegemonic, relativ la subiecții aflați la diferite tipuri de distanțe cognitive de acesta, mai mult sau mai puțin acceptabile, în interiorul fluidității semantice variabile și imposibil de semnificat în totalitate cunoscută sub numele de câmp discursiv (nu reiau aici detaliile legate de analiza critică de discurs aparținându-le lui Ernesto Laclau și Chantall Mouffe, asupra căreia m-am aplecat mai amănunțit în altă parte – Copilaș: 2015, 70-74).

SOCIALIZAREA TINERETULUI ȘI JUVENTIZAREA SOCIETĂȚII. O PERSPECTIVĂ SINOPTICĂ.

Așa cum era de așteptat, definițiile tineretului abundă în literatura de specialitate. Voi prezenta în continuare câteva definiții ale unor cercetători români. Astfel, sociologul Liliana Mihuț considera că

> tineretul este o categorie a populației, a societății, care prezintă anumite trăsături specifice, determinate de experiența și activitățile desfășurate, caracteristica dominantă constituind-o parcurgerea unei etape importante a procesului de socializare, atingerea unui anumit punct culminant al acestuia și, în același timp, dobândirea capacității de participare activă la viața socială. Tocmai din aceasta decurge caracterul dinamic și contradictoriu al statutului și rolului tineretului, echilibrul între pregătirea pentru participare și participarea propriu-zisă fiind stabilit în diferite moduri, în funcție de mai mulți factori (Mihuț: 1985, 88-89).

La rândul său, cunoscutul sociolog Andrei Roth argumenta că

> Tineretul nu se definește sociologic prin limite fixe de vârstă, nici prin trăsături bio-psihice, ci printr-un statut social aparte, al ambiguității, al provizoratului: tineretul cuprinde persoane încă neîncadrate deplin în diviziunea socială a muncii, persoane care se află în pragul trecerii la viața independentă (în limitele independenței personale pe care o cunoaște societatea dată), persoane care nu au încă răspunderea socială a celor maturi (Roth în Aluaș et. al.: 1972, 58).

Din aceste constatări, ca și din multe altele, reiese deci caracterul contradictoriu al tineretului, atât din punct de vedere social cât și din punct de vedere ideologic. Altfel spus, tineretul se află în plin proces de tranziție de la un obiect de studiu (al societății) la subiect politic matur și angajat, la forța motrice a societății aflată deocamdată în fază incipientă, a viitoarei societăți comuniste ai cărei germeni sunt deja conținuți în prezenta societate socialistă (Mahler: 1988, 21; Iordănescu în *Tinerețea. Vârsta Opțiunilor*: 1980, 41; Bazac în *Tineret, Educație, Participare...*: 1988, 52-53). Pentru sociologul Ovidiu Bădina, „destinul" fiecărei clase sociale în parte, clase care în socialism nu mai întreține relații antagonice, ca în capitalism, depinde de tineret (Bădina: 1975, 22).

> Fiind in plin proces de constituire, conștiința de sine a tineretului este contradictorie. Așa cum au demonstrat studiile de psihologie, propriul eu ia diferite infățișări : eul real (imaginea despre mine in tr-un anume moment), eul dinamic (cum mă străduiesc să devin), eul ideal (cum trebuie să mă dezvolt) și eul imaginar (cum aș vrea să fiu). Lipsa experienței îndelungate de viață, contactul mai restrâns cu realitatea determină ca divergențele între aceste euri la adolescent să se manifeste și mai puternic, ele reflectându-

> se și in raporturile cu adulții. Despărțirea de copilărie este însoțită de nevoia acută de securitate, de sprijin din partea adulților. De aici năzuința sa către autonomie ce trebuie înțeleasă „ca una din manifestările maturității psihice și nu ca o expresie de opoziție față de adult" (...). Această autonomie se exprimă in mai multe moduri: autonomie deschisă — dreptul tânărului de a decide singur asupra problemelor sale; autonomie emoțională - dreptul de a avea opțiuni proprii; autonomie morală - dreptul de a avea opinii personale (Schifirneț: 1986a, 68; vezi și Schifirneț: 1985a, 68).

Față de alte perioade istorice, când tineretul era definit prin intermediul unor modele gerontocratice care preveneau implicarea sa politică reală (Mahler: 1983, 43; Mahler: 1986, 319), societatea socialistă considera că doar în cadrul acesteia se permite, desigur, sub tutela partidului comunist, implicarea politică efectivă a tineretului în problemele societății (Bazac în *Dezvoltarea societății socialiste...*: 1989, 247). Tineretul avea deci drepturi mai multe, dar, corelativ, și responsabilități mai mari față de viitorul comunist al țării (Iordănescu în *Tinerețea. Vârsta Opțiunilor*: 1980, 27).

Într-adevăr, drepturile economice și sociale erau palpabile: șomajul nu exista, decât în formă mascată, prin intermediul anumitor deficite, persoanele fără locuință erau o raritate provizorie, accesul la cultură și la diferite forme de divertisment nu lipsea, deși era controlat și limitat, dar nu cu foarte mare exigență, așa cum vom constata, de către partid. Drepturile politice erau mai problematice. În sensul liberal al termenului, bazat pe pluralism și pe legitimitatea de a contesta ordinea politică prezentă, acestea erau fără doar și poate absente. Însă din punct de vedere al accesului și a modalităților de interpelare și de ameliorare a participării la dezvoltarea economică, socială și politică a țării, chiar și fără posibilitatea de a o contesta în mod deschis, drepturile politice existau. Spre deosebire de societățile capitaliste, în care aceste posibilități

sunt vulnerabilizate de faptul că proprietatea mijloacelor de producție se află în mâinile marilor antreprenori, nu a majorității angajaților, în cazul nostru, mijloacele de producție erau deținute de către stat și gestionate de către partidul comunist. Statul se presupunea că îi reprezintă pe angajați, la fel cum, în regimurile liberale, oportunitățile de a face profit în limitele legii reverberau, așa cum afirmă canonul doctrinar liberal, în consonanță cu interesul general al întregii societăți. Pe cale de consecință, din imposibilitatea reprezentării perfecte, integrale, derivă atât alienarea capitalistă, cât și cea comunistă. Prima are loc în raport cu drepturile sociale, colective, de la care angajatul-cetățean, tratat preponderent în calitate de consumator, este în mare măsură exclus; a doua are loc în raport cu drepturile individuale, cu așa-numita libertate negativă la care, constrângându-l să plaseze cu obstinație binele general deasupra celui particular, nu în continuarea lui, angajatul-cetățean, tratat preponderent în calitate de producător – simte că este îndreptățit doar parțial, sub umbrela unei culpabilități difuze.

În linii mari, rolul tineretului în societățile socialiste fusese deja trasat de către I.V. Lenin, la scurt timp după revoluția bolșevică din 1917. Sarcina principală era aceea de a învăța pentru a edifica viitoarea societate comunistă. A învăța nu însemna însușirea necritică de informații livrești, nici „toceala", nici repetarea ritualică a unor lozinci tot mai lipsite de conținut, nici alunecarea teribilistă în „stângism" lipsit de conținut, care repudiază orice a creat valoros umanitatea prin raportare strictă, nedialectică, la ordinea socială în care respectivul bun a fost produs. „Cultura proletară" reprezintă o sinteză cu iz militant a tot ceea ce este progresist din epocile precedente, cuplat cu necesitatea de a pune aceste elemente înaintate într-o perspectivă nouă (Lenin: 1959, 292-295).

Fără înțelegerea limpede a faptului că numai prin cunoașterea precisă a culturii creată de întreaga dezvoltare a omenirii, numai prin prelucrarea ei, se poate construi o cultură proletară, fără această înțelegere nu vom putea îndeplini sarcina aceasta. Cultura proletară nu este ceva care vine nu se știe de unde, nu este o născocire a oamenilor care își zic specialiști în cultura proletară. Toate acestea sunt curate prostii. Cultura proletară trebuie să apară ca o dezvoltare firească a acelui bagaj de cunoștințe pe care omenirea le-a elaborat sub jugul societății capitaliste, a societății moșierești, a societății birocratice. Toate aceste drumuri și cărări duceau, duc și vor continua să ducă spre cultura proletară, la fel cum economia politică, prelucrată de Marx, ne-a arătat unde trebuie să ajungă societatea omenească, ne-a arătat trecerea la lupta de clasă, la începutul revoluției proletare (Lenin: 1959, 296-297).

Sau, mai concret:

Societatea veche era bazată pe principiul: ori jefuiești tu pe altul, ori te jefuiește altul pe tine, ori muncești tu pentru altul, ori altul pentru tine, ori ești tu stăpân de robi, ori ești rob. Și e lesne de înțeles că oamenii educați într-o astfel de societate primesc, s-ar putea zice, odată cu laptele mamei, și psihologia, obiceiurile, noțiunea fie de stăpân de robi, fie de rob, fie de mic proprietar, de mic slujbaș, de mic funcționar, de intelectual, într-un cuvânt – de om care se îngrijește numai de el, ca să aibă pentru el, fără să-i pese de altul. Dacă eu gospodăresc pe acest lot de pământ, nu-mi pasă de altul; dacă altul va flămânzi, apoi cu atât mai bine, îmi voi vinde mai scump grânele. Dacă am postul meu de medic, inginer, profesor, funcționar, nu-mi pasă de altul. Poate că lingușind, făcând pe placul celor puternici, îmi voi păstra postul, ba voi putea chiar să și răzbat, să intru și eu în rândurile burghezilor. Un comunist nu poate avea o asemenea psihologie și o asemenea mentalitate. Când muncitorii și țăranii au dovedit că știm să ne

> apărăm prin propriile noastre forțe și să făurim o societate nouă, apoi tocmai aici a început educația nouă, comunistă, educație în lupta împotriva exploatatorilor, educație în alianță cu proletariatul împotriva egoiștilor și micilor proprietari, împotriva acelei psihologii și a acelor obiceiuri care spun: eu îmi văd de interesul meu, iar de rest nici că-mi pasă. Iată în ce constă răspunsul la întrebarea cum trebuie să învețe comunismul tânăra generație care se ridică (Lenin: 1959, 304-305).

Societate nouă, lume nouă, om nou: comunismul devine astfel nici mai mult nici mai puțin decât tinerețea revoluționară a lumii, așa cum „despre primăvară se spune că e tinerețea anului" iar despre „tinerețe că e primăvara vieții" (*Congresul al VIII-lea al UTC*...: 1966, 74). Însă, la nivelul unei societăți date, tineretul nu poate fi purtătorul noului fără a prelua ceea ce este bun din vechi; iar când ceea ce a fost odată nou a devenit, inevitabil, vechi, situația se complică. Altfel spus, dialectica integrării sociale a tineretului nu este una unilaterală, acționând dinspre societatea matură înspre tineret, ci una echilibrată, în care tineretul este modelat pentru a ajunge la rândul său, ca generație adultă, să modeleze, să continue extracția revoluționară a noului, împiedicând osificarea birocratic-instituțională, dogmatizarea și reificarea acestuia[1]. Conform lui Fred Mahler, tineretul juventizează astfel societatea, în timp ce societatea socializează tineretul (Mahler: 1983, 95).

În procente, situația se prezenta în felul următor:

1 Genul acesta de dinamică socială este atribuit de către Guy Debord spectacolului generalizat care domină societățile moderne, socialiste și capitaliste deopotrivă - și care creează un nou tip de alienare bazat pe medierea oamenilor și a lucrurilor prin intermediul imaginilor. Clivajul generațional tineri-adulți apare pregnant în toate societățile de consum, argumentează Debord (2002, 30), iar statele socialiste, cu toată

Figura 1. Structura populației pe grupe de vârstă în anul 1989

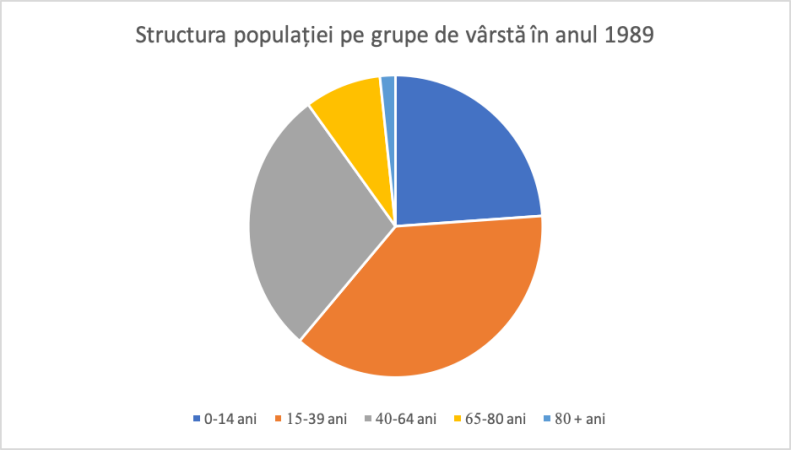

Sursa: adaptare după Rotariu, Dumănescu, Hărăguș: 2017, 107.

---

critica lor neobosită la adresa conceptului de stat al bunăstării dezvoltat în Occident – nu au încercat decât să edifice propriile versiuni, mai modeste, ale acestui model de dezvoltare (Tamás: 2014, 76-79). Asemeni tehnicii lui Heidegger, care subordonează dezvoltarea oricărui proiect social, indiferent de ideologie, în modernitatea târzie, spectacolul lui Debord ascunde natura capitalistă a modului de producție bazat pe progres tehnologic și pe automatizare în detrimentul progresului social, care devine o simplă anexă retorică a spectacolului pus în scenă de tehno-capital. În acest context, maturizarea autentică este imposibilă, pentru că adulții nu mai sunt stăpânii propriilor vieți; în același timp, celebrarea constantă a tinereții nu echivalează cu acordarea realmente a unui rol social crescut tinerilor, ci reprezintă o glorificare tautologică a capacității de rejuvenare a capitalismului, a abilității sale peremptorie de a se reinventa, în ciuda perisabilității mărfurilor individuale care, însumate, alcătuiesc forța sa motrice (Debord: 2002, 30-31). Extrapolând argumentația lui Debord din sfera statului occidental al bunăstării în contextul socialismului românesc, se poate observa o dinamică spectacular-ideologică similară, deși este vorba de două sisteme sociale diferite (nu sunt de acord cu etichetarea niciunui regim socialist drept capitalism de stat, din motive teoretizate pe larg de către sociologul Pavel Câmpeanu – 2002, 75-76) - ambele supuse, din diferite unghiuri, presiunilor economice și culturale ale acumulării capitaliste.

Tabelul nr. 1. Populația stabilă în anul 1990, în cifre absolute

Grupa de vârstă	
0-14 ani	5 468 676
15-64 ani	15 324 421
65 de ani și peste	2 413 623
Total	23 206 720

Sursa: Rotariu, Dumănescu, Hărăguș: 2017, 144.

Dacă în 1989, 37,4% din populație avea între 15 și 39 de ani, vârstă corespunzând, în linii mari, tinereții, pe baza datelor din tabelul 1 putem estima că, dintr-o populație totală de 23 206 720 de indivizi în 1990, în jur de 8 670 000 trebuie să fi avut această vârstă. Dacă îi excludem pe cei 5 468 676 de copii, rămân aproximativ 9 000 000 de adulți având de la 40 de ani în sus. Un procentaj relativ echilibrat de tineri și de adulți care, în absența revoluției din 1989, ar fi asigurat într-o măsură mai mare socializarea tineretului decât ar fi avut probabil loc juventizarea societății. Însă această socializare era codată discursiv ca juventizare comunistă, culminând cu generația anului 2000.

GENERAȚIA ANULUI 2000 ÎN 1985. TINERETUL SOCIALIST DESPRE VIITORUL SOCIALIST CU TRĂSĂTURI TOT MAI CAPITALISTE.

În cadrul discursului oficial, anul 2000 ocupa o pondere importantă din două motive principale. În primul rând, prima generație care ar fi urmat să trăiască realmente în comunism ar fi ajuns la maturitate. În al doilea rând, aspect poate chiar mai important, România ar fi trecut de la statutul de „societate socialistă în curs de dezvoltare" la acela de „societate socialistă multilateral dezvoltată" (Sprințeroiu, Topor: 1976, 46; Turtoi: 1979, 28-29). Iată o estimare optimistă, din 1988, a evoluției produsului intern brut al țării, pentru anul 1990, respectiv pentru anul 2000.

Tabelul nr. 2. Produsul intern brut pe locuitor, 1990-2000 (în dolari)

	Produsul intern brut pe locuitor	**România în anul 1990 - țară mediu dezvoltată**	**România în anul 2000 - țară socialistă**
Țări cu dezvoltare medie	2651 - 5500		
Grupa inferioară	2651 – 3500		
Grupa superioară	3501 - 5500	3450 - 3550	
Țări dezvoltate	5501 – 7500		
Grupa inferioară	5501 – 6500		
Grupa superioară	6551 - 7500		6650 - 7500

Sursa: Obreja: 1988, 182.

Scenariile de dinainte de 1989 referitoare la societatea și omul anului 2000 sunt multe (Malița: 1969, Kuznețov: 1971, Apostol: 1977, Apostol: 1972, Vlad: 1986, Tămaș: 1976). Fără a intra în amănunte, am să insist asupra unei cercetări laborioase desfășurate în 1985 sub egida CCPT (Schifirneț: 1986a), în care sunt prezentate foarte franc, printre altele, opiniile unor tineri aparținând mai multor categorii sociale referitoare la generația anului 2000, modernitate, cultură sau educație.

Să ne oprim puțin mai înainte asupra conceptului de generație. Vag, și cu valoare sociologică relativ redusă, generația oferea o identitate biologică, să spunem așa, unor indivizi de altfel foarte diferiți, a căror apartenență de clasă era oricum mai relevantă pentru înțelegerea acestora în

cadrul modului de producție existent. Chiar și așa, ne atrage atenția Constantin Schifirneț, din punct de vedere cultural generația este relevantă, deoarece hașurează gusturi muzicale, cinematografie, artistice sau legate de divertisment comune pentru un anumit grup de persoane care altfel nu ar avea nimic în comun decât ceva foarte abstract cum este vârsta. Generația devine deci un complement util, pe lângă analiza structurală, de clasă, pentru înțelegerea dinamicii intereselor, aspirațiilor și preferințelor tineretului în varii domenii (Schifirneț: 1986a, 45, 103; Schifirneț: 1987a, 72-87).

După perioada de creștere demografică din a doua jumătate a anilor 1960, natalitatea era deja în scădere în anii 1970. Ar fi fost desigur și mai scăzută în absența politicilor oficiale restrictive în acest sens. În 1982, Alexandru Bejan, cercetător în cadrul CCPT, elabora trei variante de modificare a ponderii populației tinere în cadrul populației totale, din 1980 până în 2000. Primele două (A, B) erau mai puțin optimiste și confirmau procesul de îmbătrânire a populației. Varianta a treia (C) era cea mai optimistă: conform acesteia, ponderea populației având sub 30 de ani ar fi urmat să crească, după o diminuare temporară pe parcursul anilor 1980, ajungând în 2000 la 51, 5% din populație (Bejan în Marin: 1982, 197).

Figura nr. 2. Structura populației pe vârste în 1980 (%)

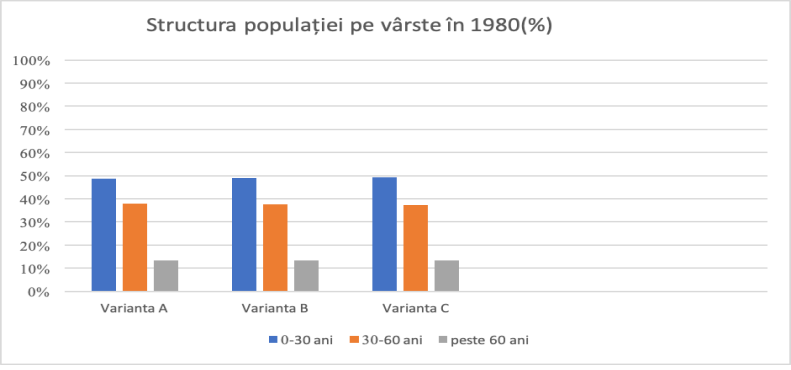

Figura nr. 3. Structura populației pe vârste în 1985 (%)

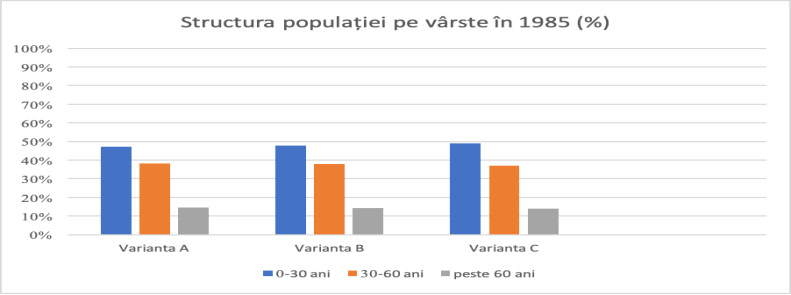

Figura nr. 4. Structura populației pe vârste în 1990 (%)

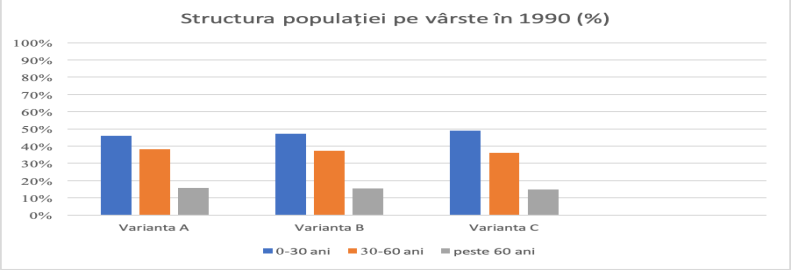

Figura nr. 5. Structura populației pe vârste în 1995 (%)

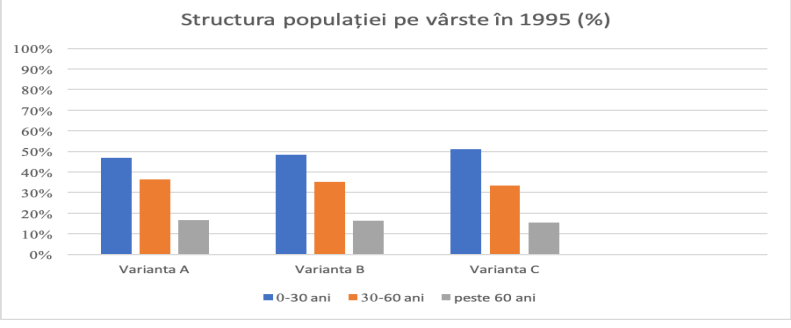

Figura nr. 6. Structura populației pe vârste în 2000 (%)

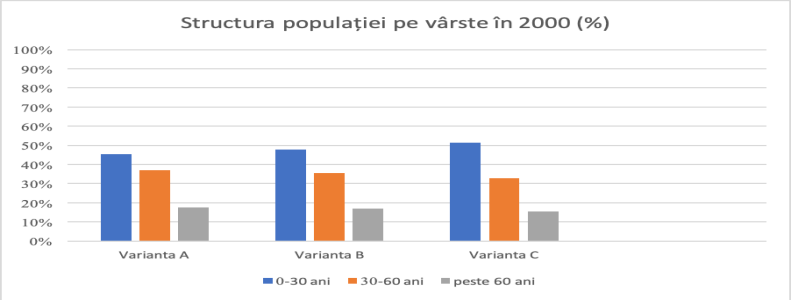

Sursa: adaptare după Bejan în Marin: 1982, 197.

Conform recensământului din 2002, structura populației pe vârste arăta în felul următor: 0-30 ani – 40,9%, 30-60 ani – 39,7%, peste 60 ani – 19,3% (procente calculate conform datelor disponibile pe site-ul guvernului, data.gov.ro). Se poate observa astfel că scenariul A emis în 1982 pentru anul 2000, cel mai pesimist, este cel mai apropiat de datele din 2002: avem cu 4,6% în minus în cadrul primei categorii de vârstă (0-30 ani – estimare 1982: 45,5%), cu 1,7% în plus în cadrul ultimei categorii de vârstă (peste 60 ani – estimare 1982: 17,6%), respectiv cu 2,8% în plus în cadrul categoriei de vârstă cu prinsă între 30 și 60 de ani (estimare 1982: 36,9%). Nu putem anticipa cum ar fi variat cifrele în absența revoluției din 1989, dar cert este că inerția politicilor demografice din perioada socialistă își făcea simțită prezența substanțial în 2002, în ciuda factorului major care nu a putut fi luat în calcul în 1982, și anume schimbarea de regim politic și scăderea abruptă a natalității în anii 1990. Generația anului 2000 va trăi în capitalism, nu în comunism sau în socialism, nici măcar într-un regim social-democrat. Mental, o bună parte a acesteia era pregătită pentru o astfel de evoluție, așa cum reiese din cercetarea CCPT din 1986 mai sus amintită, la care ne întoarcem acum, după o digresiune substanțială,

dar utilă pentru o mai bună înțelegere a previziunilor sociale și economice din perioada socialistă referitoare la anul 2000. Previziuni politice nu au existat, și tocmai acestea au intervenit radical în modificarea anticipărilor optimiste produse înainte de 1989 și care apar, în această lumină retrospectivă, ca fiind de o memorabilă naivitate.

În anexele acestei cercetări am inventariat 122 de opinii ale unor tineri elevi, studenți, profesori, funcționari, bibliotecari și țărani referitoare la schimbările sociale care vor avea loc în perspectiva anului 2000 (Schifirneț: 1986a, 357-371; lotul cercetat a fost mult mai mare, cuprinzând 3441 de subiecți, dar doar aceste 122 de opinii au fost selectate). Am clasificat aceste păreri în felul următor: optimiste și moderat optimiste (77), pesimiste și moderat pesimiste (36), respectiv non-răspunsuri sau răspunsuri evazive, nehotărâte (9). Rezultatul grafic este următorul:

Figura nr. 7. Anul 2000 văzut de către tineretul din 1985

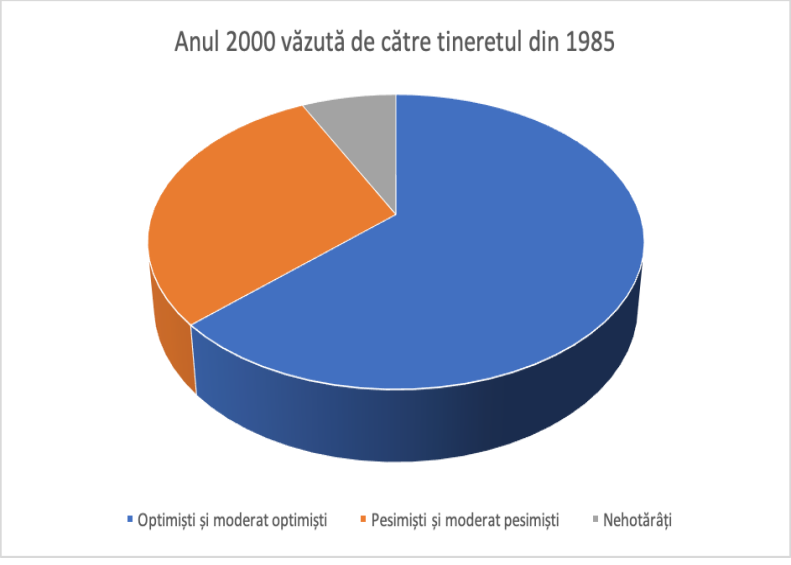
Anul 2000 văzută de către tineretul din 1985
Optimiști și moderat optimiști
Pesimiști și moderat pesimiști
Nehotărâți

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1986a, 357-371.

După cum se observă, ponderea tinerilor care au oferit interpretări optimiste cu privire la anul 2000 este foarte mare. La bază există în primul rând un fel de optimism tehnologic apt de a îmbunătăți gradual condițiile de trai până când s-ar fi ajuns, de exemplu, la „revelioane interstelare", așa cum se exprimă unul dintre cei chestionați (Schifirneț: 1986a, 370). Într-o mare măsură a contat probabil și faptul că mulți dintre respondenți au fost elevi, o vârstă predispusă în general optimismului și relativ neafectată de presiunile politice cotidiene. Repet: chestionarele aveau un regim de circulație internă (politică, academică), fiind deci perfect credibile. Nimeni nu era obligat să le completeze, și se specifica foarte clar că, în cazul unui refuz, „nu se insistă", ci se identifică „un alt subiect de aceeași profesie sau vârstă" mai receptiv (Schifirneț: 1986a, 353). Așa cum își amintește Vladimir Pasti referitor la acest tip de cercetări ale CCPT,

> Principalul impediment a fost reticența autorităților politice locale față de temele de cercetare și față de chestionarele de anchetă. Cercetările semănau prea mult cu un control venit „de sus", iar ideea că tinerii – muncitori, elevi, studenți, intelectuali etc. – erau liberi să scrie pe formularele alea ce vor ei nu-i atrăgea deloc. De aceea se străduiau să cenzureze răspunsurile cât și cum puteau. Subiecții în schimb erau încântați că erau băgați în seamă, că li se cere părerea și adesea și-o dădeau și pe realități care nu erau obiectul cercetării, ceea ce pe noi ne încânta în mod special. Dacă tinerii erau receptivi sau percepeau participarea la cercetare ca o obligație? Era o obligație la care erau cât se poate de receptivi (Pasti: 2019).

Voi prezenta în continuare cele mai relevante păreri optimiste, respectiv cele mai relevante păreri pesimiste ale tinerilor chestionați în cadrul acestei cercetări.

Tabelul nr. 3. Păreri optimiste ale tinerilor din 1985 referitoare la anul 2000

Profesia și județul	
elev, Mureș	„Generația noastră în anul 2000 va fi o generație modernă, care va avea toate posibilitățile de viață – dintre cele mai bune – toate visurile și idealurile noastre le vom putea realiza”
elev, Bihor	„Generația mea în anul 2000 va fi cu o cultură mai bogată, cu o tehnică modernă, care va ușura și mai mult munca omului din industrie, agricultură și alte ramuri. Se va cunoaște mai bine spațiul și universul cosmic (sic!)”
țăran, Argeș	„Generația anului 2000 va avea la dispoziție mai mult timp liber, deoarece se vor introduce roboții în toate domeniile de activitate. Vor ști să fie mai activi în toate domeniile, vor fi mai pregătiți tehnic”
muncitor, Argeș	„După părerea mea generația anului 2000 va fi o generație fericită, se va moderniza totul. Copiii generației mele sper să fie foarte fericiți în anul 2000”
funcționar, Argeș	„Generația din care fac parte va fi în anul 2000 o generație facilitată în toate privințele (sic!), de progresul științei și tehnicii. Cred că robotizarea și cibernetizarea tuturor sferelor de activitate, ne va face viața mult mai ușoară, preluând o serie de treburi, oamenilor rămânându-le mai mult timp liber. Această stare de lucruri va face să apară multe meserii noi, să se populeze spațiul extraatmosferic etc. Cred că având mai mult timp liber ne vom rezolva problemele personale și cele colective mai ușor, ceea ce se va respinge pozitiv (sic!) asupra noastră. Vom avea mai mult timp de lectură, distracții, vizionări, situându-ne într-o generație foarte privilegiată față de cele din zilele noastre”

intelectual, Bacău	„Generația anului 2000 va fi generația care va trăi o viață nouă. Vor avea informații interplanetare, televiziune color pe programul 10 – transmite «Marte» programul 13 – transmite «Venus». Concediul nu se mai petrece la mare ci o excursie interplanetară cu aterizare și vizitare pe Marte. Revelion interstelar”
elev, Botoșani	„Generația anului 2000 va fi o generație cu un înalt nivel de pregătire școlară și profesională, o generație multilateral educată, cu un nivel de cultură ridicat, o civilizație civilizată, revoluționară, pusă pe fapte mari”
muncitor, Brașov	„Civilizație modernă, industrie computerizată, dizain comercial (sic!) la toate produsele care vor fi mai rezistente și un bogat colorit care să ne atragă pe noi cumpărătorii, moda sofisticată și pe gustul tinerilor, munca fizică înlocuită de cea intelectuală. Și specialități culinare diversificate, pe care să le găsim la casele de comenzi «Mercur» sau la alte centre «Gospodina», alte magazine specializate pentru ușurarea muncii la domiciliu și economisirea timpului liber. Multă distracție, voie bună și pace”
muncitor, Botoșani	„Televizorul în culori va înlocui televizorul actual, transportul va fi radical îmbunătățit, satul va fi aproape ca orașul, fiind dotat cu tot ce aparține astăzi orașului; copiii noștri vor vedea la Teleenciclopedia autobuzele cu care circulăm astăzi, așa cum noi vedem mașinile de pe vremea filmului mut”
funcționar, Botoșani	„Muncă pe bază de roboți. Deci oameni mai înalți și mai voinici”

Tabelul nr. 4. Păreri pesimiste ale tinerilor din 1985 referitoare la anul 2000

Profesia și județul	
bibliotecar, București	„Generația anului 2000 va fi o generație cu multe semne de întrebare. Ea singură nu o să se înțeleagă. Va fi un haos general"
student, Brașov	„Vom fi implicați în minciuni și corupție, subnutriți, sătui de fapte eroice, nevrotici"
elev, Bihor	„Va fi la un nivel cultural mediocru, ca comportament (sic!) va fi obraznic, cu puțin respect și cu lipsă de bun simț"
intelectual, Argeș	„O generație cu așteptări neîmplinite"
elev, Bacău	„Obosită psihic, cu mai puțină sensibilitate ca generațiile precedente; gândindu-se mai puțin la poezia sufletului; cu un bagaj mare de cunoștințe din diverse domenii"
elev, Argeș	„Majoritatea vor fi preocupați în special de problematica vieții, a familiei și mai puțin de dezvoltarea culturii. Interesul personal îi va caracteriza în mare parte. Vor încerca să cunoască universul, să găsească rosul omului pe pământ (fără succes)"
profesor, Bacău	„Îmbătrânită înainte de vreme"
elev, Mureș	„Mie nu-mi place generația mea"
muncitor, Bacău	„Generația din care fac parte, în anul 2000, va fi o generație a sacrificiului. Păcat, vom fi în plină maturitate"
funcționar, Bacău	„Generația anului 2000 cred că va fi foarte obosită, stresată, că o să fie zgomotoasă ca cea de astăzi dar bineînțeles cu un bagaj de cunoștințe mai ridicat în domeniul culturii"
țăran, Bacău	„Nu ajung până atunci dar oamenii se vor mânca între ei"
funcționar, Botoșani	„Grăbită și nervoasă"

profesor, Argeș	„În anul 2000 cred că va fi o generație extravagantă, incultă, nu din lipsa de zel a profesorilor, ci din voința elevilor. Vor fi lipsiți de respect, le vor plăcea distracțiile, banii, băutura și alte mijloace de degradare morală. Aceasta nu înseamnă că nu vor exista și oameni corecți, model”
student, Brașov	„În anul 2000 nu pot anticipa decât un tineret complexat de gravele probleme ale existenței; un tineret pesimist care parcă așteaptă ceva, de undeva, să-l scoată din starea în care se află. Și mai văd un tineret neparticipant, consolat cu viața ușoară, coruptă, cu traiul de azi pe mâine. Asta este imaginea tineretului anului 2000, a tineretului de azi în anul 2000. În concluzie, generația noastră va fi o generație incompatibilă cu cerințele anului 2000”
intelectual, Botoșani	„Majoritatea colegilor vor căuta să-și asigure un loc „călduț”, cu retribuție mare și muncă cât mai puțină; vor avea o familie cu copii puțini sau fără copii. Se vor interesa mai puțin de perfecționarea lor ci mai degrabă să-și asigure prin căi mai puțin echitabile, condițiile de viață. Majoritatea vor fi obezi și bolnavi de boli la modă. Nu vor merge la teatru, nici la cinematograf, vor deschide cât mai rar televizorul și atunci vor urmări plictisiți emisiunile. Preocupările principale ale tuturor vor fi aprovizionarea cu carne de orice fel, chiar de nutrie. Important va fi ca frigiderul și cămările să fie pline; o altă preocupare va fi cearta cu administratorul asociației de locatari sau salariatul de la centrala termică fiindcă nu se dă căldură suficientă și nici apă caldă. Interesul pentru locul de muncă și profesiune va fi condiționat de felul în care acestea influențează condițiile momentane de viață. Nu vor exista certuri și neînțelegeri, pe nimeni nu va interesa ce face, cum gândește, cum trăiește vecinul său”

Consider că a meritat să redau pe larg această abundență de opinii, pentru că se poate schița cu ajutorul lor un fel de portret antropologic incisiv și cuprinzător referitor la starea generală a societății românești în perioada socialismului târziu. Așa cum am constatat, predomină optimismul; chiar dacă am face abstracție de anumite opinii poate prea conformiste, prea zeloase, rămâne totuși o majoritate convingătoare de opinii care se raportează pozitiv la viitorul apropiat pe coordonate materiale și culturale. Din punct de vedere politic lucrurile nu sunt deloc clare, deoarece întrebările cuprinse în chestionar nu au vizat în mod direct subiectul; transpar însă din răspunsurile tinerilor critici tranșante cu valențe politice: „generație îmbătrânită înainte de vreme", „generație de sacrificiu". Am putea afirma chiar că acest optimism general, deși era indus prin intermediul tehnicilor discursului dominant, nu era neapărat perceput ca aparținând de acesta, ci căpăta oarecum o viață proprie, paralelă, chiar dacă ocazional superpozabilă, cu situația politică dată. L-aș cita aici pe Dumitru Popescu, fost ministru adjunct al Culturii și secretar al Comitetului Central al PCR, acesta notând în mod convingător că

> „Terenul" îmi infuza convingerea forței economice a comunismului, dovada că el creează, germinează, e fertil, că așa-zisa „ctitorie" nu este vorbă goală. Dacă n-aș fi găsit nimic nou, nimic în plus, niciun adaos, nicio schelă, probabil că m-aș fi speriat, acesta constituind semnalul că regimul s-a golit de sevă, și-a pierdut energia vitală, s-a epuizat. Dar întotdeauna terenul îmi aducea în fața ochilor noi realități materiale și noi contururi, plăsmuiri concrete vii și sonore, ziduri, hale, mașini, alte și alte promoții de lucrători industriali. Regimul intuia, probabil, că acumularea, sporul de materie îl legitimează și îl confirmă, și avea grijă ca aici cursul să fie ascendent. Acumularea era temelia. Numai cine nu făcea „teren" nu se molipsea de optimismul sporului, al dezvoltării. (...) Bineînțeles că îmi apăreau în fața ochiului dificultățile, disfuncționalitățile, dar acestea nu țineau de temelie, ci de etajele superioare (Popescu: 1993, 286).

Se remarcă de asemenea, pe lângă valorizarea intereselor sociale generale, o pondere crescută a unor trăsături de caracter ca interesul personal, egoismul, pasivitatea, nonconformismul. În contextul penuriei anilor 1980, ale cărei origini se regăsesc în primul rând în schimbările petrecute la nivelul economiei politice globale, și de abia ulterior în rigiditatea și incompetența existente pe plan național (Ban: 2014, 48-61; Murgescu: 2010, 392-397), era oarecum firesc accentul pus pe bunurile individuale de consum, pe dezirabilitatea unei vieți mai comode și mai prospere, pe un divertisment mai de calitate.

În plus, datorită lipsei crescând de fonduri, instituțiilor culturale li se impune, începând cu 1975, și apoi, pe baza aceluiași decret legal reafirmat în forță în 1983 autofinanțarea, fapt care conduce la tot mai multe organizări de concerte de muzică ușoară și de seri cinematografice de o calitate destul de redusă, dar în același timp foarte profitabile (Pârvulescu, Copilaș: 2013, 242). Autoritățile erau înțelegătoare, pentru că astfel se degreva bugetul de stat chiar dacă, concomitent, era încurajat un comportament pragmatic, asociat în cadrul discursului dominant cu trăsăturile de caracter ale cetățenilor aparținând unei societăți capitaliste. Asta i-a și transformat pe „comsomoliștii" anilor 1970-1980 din fosta Uniune Sovietică în antreprenorii agresivi și extrem de eficienți ai anilor 1990: fuseseră socializați într-un mediu cu multe lipsuri, în care li se cereau cu toate acestea rezultate palpabile, chiar dacă de multe ori modalitățile de a le atinge contraveneau aparent principiilor clamate în cadrul discursului oficial. Până la urmă, supraviețuirea și perpetuarea regimului discursiv respectiv era prioritatea etică absolută, din care decurgea întreaga infrastructură morală a societății (Yurchak: 2005, 295-298; vezi, pentru o concluzie asemănătoare, Paretskaya: 2010, 377-401). Extrapolând concluzia lui Yurchak de la Rusia postsovietică la România postcomunistă, devine inteligibilă

transformarea uteciștilor fruntași ai anilor 1970-1980 în respectabilii capitaliști de cumetrie ai anilor 1990.

Individualismul reprimat oficial, dar util perpetuării regimului în condițiile crizei prelungite a anilor 1980, este identificabil și în caracteristicile pe care le atribuiau tinerii calității de a fi modern, caracteristici foarte compatibile cu trăsăturile percepute ale generației anului 2000. Astfel, a fi modern însemna a te racorda „ușor la tot ce apare nou", a fi „libertin în comportare" și „vestimentație", a deține un magnetofon, casetofon sau videocasetofon, a ști să dansezi, să te îmbraci, să glumești, să te faci plăcut, să te „descurci", „a te îmbrăca după ultima modă, a viziona filme străine, decernate cu premii, a asculta muzică după discuri ale interpreților plăcuți, a te distra ducându-te la o petrecere și la reuniuni dansante, a te duce la teatru, a te duce în excursii", „a merge la videotecă, a fuma țigări străine, a chiuli de la ore, a fi nepoliticos uneori", a te încadra în „ritmul infernal al vieții actuale" (Schifirneț: 1986a, 383-390). Însă, în ton cu optimismul mai sus analizat referitor la anul 2000, modernitatea era asociată în primul rând cu un trai echilibrat, care să combine prosperitatea materială cu profunzimea culturală, cu lipsa de extravaganță, cu modestia, cu informarea permanentă, cu moralitatea, cu plasarea intereselor generale ale societății deasupra celor personale sau cel puțin la egalitate cu acestea, într-un cuvânt, cu „a face față tuturor cerințelor societății" (Schifirneț: 1986a, 382-394).

Generația anului 2000 văzută de către tinerii anului 1985 își păstra deci, în principiu, o identitate progresistă, care deriva însă mai mult din avansul perceput al tehnologiei decât din inocularea valorilor sociale prin intermediul învățământului politic – dar dezvolta simultan trăsături individualist-capitaliste tot mai pronunțate[2], și asta prin

2 Prin „trăsături individualist-capitaliste" înțeleg aici pragmatismul cotidian, încurajarea oficială tacită a unei bunăstări socialiste și a unei culturi a relaxării similare cu ceea ce în Occident era numit generic

intermediul contribuției directe a regimului existent, care spera să salveze socialismul și să asigure viitorul comunist cu ajutorul unor măsuri capitaliste controlate, ale căror beneficii să fie distribuite nu înspre o societate bazată pe echilibristica instabilă a intereselor private, ci înspre una etatist-colectivistă, în care interesul social general, binele comun, tot mai reificat și mai lipsit de conținut prin demonetizare ritualică – încă prima. De altfel, Dumitru Popescu afirmă că însuși Ceaușescu ar fi admirat în secret capitalismul american, pe care îl considera „«o forță a progresului»"; cât despre exploatarea pe care o producea, ea ar fi existat și în socialism, i-ar fi comunicat secretarul general al PCR lui Popescu în cadrul unei vizite diplomatice în Statele Unite, ca rezultat al intensificării muncii, al competiției socialiste pentru depășirea planurilor anuale și cincinale (Popescu: 1996, 72). Direcția era deci aceea a unei societăți care să-și educe tinerii „prin valori noi, nu prin prisma anilor '50" și care să-i înțeleagă „fără a-i obosi cu principii morale depășite", așa cum se exprima unul dintre subiecții cercetării din 1985 (Schifirneț: 1986a, 390). Principii morale care au capotat atât de zgomotos în deceniul următor, încât ecourile lor mai pot fi auzite și astăzi, la peste un deceniu de la integrarea României în Uniunea Europeană.

Dialectica interes-individual interes-colectiv era însă abordată și cu empatie și deschidere, interesul personal nefiind stigmatizat în mod aprioric. De exemplu, Dumitru Borțun făcea distincție între interesele personale, interesele de grup și interesele sociale generale, argumentând că primele două nu pot fi resorbite în interesele de clasă sau cele naționale ci, dimpotrivă, pe baza lor trebuie articulate și aplicate cele din urmă. În felul acesta, pornind de la grupuri mici, educarea tineretului pornind de la principiile morale socialiste ar fi depășit formalismul gol și ritualic și ar fi dobândit un conținut militant adecvat. Mai mult, perioada

„consumerism" și, în special, urmărirea intereselor personale separat sau chiar împotriva intereselor colective ale societății.

stalinistă, în care interesele sociale era impuse „metafizic", din exterior, asupra unui context confuz, creând astfel anxietate la nivel social și dogmatism birocratic la nivel politic – trebuia depășită dacă se urmărea într-adevăr o educație autentic socialistă a tineretului. Indirect, autorul critica rigiditatea și autoritarismul anilor 1980, atenționând astfel asupra faptului că revenirea la metodele politice ale „obsedantului deceniu" nu prevestea nimic bun.

Postularea pre-existenței unor „interese generale" în raport cu „interesele personale" și a recunoașterii lor reciproce în socialism ține de o viziune maniheistă, în care se atribuie caracter istoric (evolutiv și/sau efemer) doar intereselor personale, cele generale fiind abandonate fie unui „transcendental" al istoriei, fie unei transcendențe supra-istorice. Atunci când se întrupează în practica politică, această viziune devine birocratică, antidemocratică și antiumanistă, legitimând manipularea indivizilor în numele unei „rațiuni superioare".

De altfel, nu întâmplător în perioada dogmatismului stalinist se considera că interesele individuale ar fi specifice burgheziei, fiind aruncată anatema asupra tuturor intereselor individuale, considerate a fi în bloc meschine și retrograde. În primii ani ai construcției socialiste, această concepție a avut efecte negative atât asupra psihologiei maselor, cât și asupra organizării instituționale și dezvoltării democrației. Pe de o parte, mulți oameni ajunseseră să se rușineze de faptul că mai au și interese personale, fiind tentați să disimuleze extirparea oricăror interese individuale – lucru, de altfel, irațional, imposibil, incompatibil cu natura umană. Pe de altă parte, organele puterii nu erau concepute în așa fel încât să permită accesul indivizilor la dezbaterea de idei, la luare deciziilor, manifestarea lor ca purtători ai propriilor interese, deci și ca reprezentanți ai lor înșiși. Un astfel de comportament ar fi fost privit ca o mostră de „individualism burghez".

Această concepție și această practică politică nu erau doar eronate, ci și dăunătoare pentru construcția socialistă,

> deoarece interesele individuale nu sunt o simplă oglindire a intereselor generale și de grup, ci o parte constitutivă a acestora. Fiind mobilurile cele mai directe ale acțiunii individuale, ele condiționează realizarea intereselor de grup, de clasă, a oricăror interese colective (Borțun în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*: 1988, 138-139).

Aș mai aduce în discuție, înainte de încheierea subcapitolului, un alt amănunt interesant. Adulții, cei trecuți de 40 de ani, nu se percepeau în general ca fiind membri ai generației 2000. „De altfel, generația descendentă apreciază că în anul 2000 va fi inactivă profesional și, în mod firesc, locul ei va fi luat de tineri". Astfel că „Totul este pus pe seama tinerilor, ei constituind cei care vor produce transformări în realitatea socială, adică vor crea noi sisteme de valori, vor elabora noi concepții despre ordinea socială, vor crea noi sisteme de raporturi sociale și, în consecință, noi instituții sociale". Echivala aceasta cu o retragere din fața greutăților pe care le vor întâmpina generațiile active în definitivarea „societății socialiste multilateral dezvoltate"? Nu neapărat. O astfel de interpretare ar fi pripită și superficială. Chiar dacă nu urmau să mai fie implicați direct în procesul de edificare al socialismului, adulții, viitorii pensionari, considerau că au alte mijloace la dispoziție pentru a își aduce contribuția la acest proiect: „o parte din adulți nu văd în retragerea lor din viața profesională încetarea oricărei activități sociale. Dimpotrivă, se consideră ca necesară implicarea lor în soluționarea unor probleme sociale, în sprijinirea familiilor tinerilor, recunoscându-se rolul lor în educarea și creșterea copiilor" (Schifirneț: 1986a, 258-259). Chiar dacă într-o își făcea simțită prezența într-o atmosferă coercitivă, optimismul progresist care însoțea dezvoltarea bazei materiale a țării nu era confiscat discursiv în întregime de către regimul politic existent, și ar fi eronat ca problema să fie pusă în acești termeni. Sigur, este foarte probabil ca

unele dintre răspunsurile subiecților acestor cercetări să fi fost cosmetizate de către respondenții înșiși, adaptate suplimentar la normele oficiale. Dar, dacă ținem cont de faptul că toate chestionarele aplicate erau anonime, respondenții putând însă să își scrie numele pe chestionar dacă doreau (Schifirneț: 2019), ajungem la concluzia că ponderea lor în economia generală a cercetării nu putea fi decât marginală.

CULTURA POLITICĂ

Un regim politic atât de centralizat și de unitar ideologic așa cum este cel la care mă raportez în acest volum nu putea să producă decât o cultură unitară, necesară procesului de alfabetizare introdus pe scară largă începând cu anii 1950. Pe cale de consecință, cultura tineretului, așa cum era definită înainte de 1989 și care nu putea fi disociată de cultura generală produsă în societatea socialistă, era o cultură preponderent omogenă, bazată pe mobilizarea discursivă a câtorva teme mari, a câtorva semnificanți goi de importanță crucială pentru instanța discursivă supremă, PCR: progres, patriotism, națiune socialistă, romantism revoluționar, disciplină, responsabilitate, angajament. Nu se pot identifica deci trăsături definitorii ale culturii tineretului defalcate în funcție de regiunile istorice și de centrele urbane mari; se pot identifica cel mult particularități culturale. Tineretul timișorean nu face excepție de la această regulă, fiind încadrat în aceeași dialectică socializare-juventizare, aparținând în aceeași măsură generației 2000, cu aspirațiile și dezamăgirile sale, împărtășind, în linii mari aceeași cultură politică, istorică, artistică și a timpului liber ca tinerii din celelalte regiuni și orașe mari ale țării.

Particularitățile tineretului timișorean vor ieși mai pregnant în evidență în a doua jumătate a acestui capitol, când voi analiza mediul instituțional-cultural al studenților,

dar și al cadrelor didactice de la Universitatea de Vest din Timișoara, interacțiunea instituției cu studenții străini în anii 1970-1980, respectiv activitatea culturală a Casei Tineretului din Timișoara în perioada respectivă și aspectele organizaționale ale festivalului cultural Cântarea României în județul Timiș și, în primul rând, în orașul reședință de județ. Ele vor deveni însă mult mai pregnante în al treilea capitol al volumului, când vor fi aduse în discuție subculturile cu profil muzical din Timișoara, respectiv în ultimul capitol, axat pe studierea angajării tineretului timișorean în revoluția locală și apoi națională din 1989, respectiv a implicațiilor culturale identificabile în cadrul acestui proces.

Așadar, deși era considerat partea subiectivă a societății, care trebuie ghidată în procesul dobândirii maturității politice pe coordonatele unui proiect de societate care îi preexista și pe care putea doar să îl adapteze nevoilor proprii, nu să îl depășească efectiv, erau destul voci care considerau că tineretului nu i se atribuie un rol activ suficient de crescut pentru a își asuma sarcina de a construi comunismul, chiar și pe coordonatele tot mai naționaliste și mai protocroniste trasate de către PCR începând cu anii 1970.

Luat în sine, tineretul – o abstracție socială, evident – nu era nici sociabil, nici nonconformist (Datculescu în *Tineret, Educație, Participare,* vol. I: 1988, 45; Roth în *Probleme Sociologice*...: 1972, 43). Pentru a își păstra umanismul mobilizator, socialismul trebuie redefinit de la o generație la alta, în funcție de dinamica socială internă și internațională. Tinerii nu puteau să se adapteze la cultura oficială fără să o interiorizeze și fără să îi confere forme și nuanțe proprii. Elaborându-și propria identitate, tineretul este sensibil la cadrul normativ dat, pe care îl poate percepe în mod restrictiv, limitativ. O astfel de atitudine este însă perfect normală, considera Ilie Nica. Tinerii „forțează" astfel „structurile normative și mai ales pe acelea care manifestă o mai slabă rezistență și prezintă un pericol mai slab

de sancționare" (Nică în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*: 1988, 224-225; vezi și Bazac în *Dezvoltarea Societății Socialiste*..., vol. II: 1989, 246) în încercarea de a își face acceptate, nu neapărat de a își impune, un limbaj, o vestimentație, o raportare la muncă, forme de divertisment proprii. „Putem considera că există o rată optimă a schimbării care să genereze tineretului satisfacție minimală sub care el refuză sau nu manifestă interes pentru participarea socială" (Nica în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*: 1988, 255). Și deoarece regimul avea probleme în a se adapta la dinamica socială și culturală care se manifesta pe plan internațional în rândurile tineretului, pierdea efectiv contactul intelectual și politic cu acesta, nerecunoscându-i cu adevărat potențialul social în ascensiune, caracterizat de o „aspirație" „explozivă" spre inovație (Nica în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*: 1988, 255).

Doi mari semnificanți goi jalonau cultura politică a tineretului în socialism: patriotismul revoluționar și romantismul sau spiritul revoluționar. Cele două concepte se presupuneau reciproc. Patriotismul revoluționar era dat de conștientizarea și asumarea priorităților de dezvoltare ale regimului, de transformarea lor în priorități personale, indiferent de cost (Răducu, Deliman: 1983; *Probleme fundamentale*...: 1981, 80). Procesul urbanizării și al industrializării trebuia continuat, iar datoria externă, care trecuse de 10 miliarde de dolari în 1983, în special datorită turbulențelor economice de pe piața internațională și crizei petrolului din deceniul precedent[3] - trebuia plătită, cu toată cohorta de sacrificii sociale aferentă. Ori, a fi patriot în acest condiții vitrege însemna să fii cât mai romantic. Romantic nu în sensul clasic al secolului XIX, în care imaginația extravagantă era la loc de cinste, ci romantic în sens

3 Toate statele este-europene se aflau în această situație, Polonia acumulând de exemplu o datorie de peste 40 de miliarde de dolari în anii 1980, dar nu toate aveau o conducere capabilă să irite simultan, sub retorica independenței, atât Moscova cât și Washingtonul, să închidă atât de drastic granițele și să se dovedească total refractară la vântul reformei care adia din Uniunea Sovietică în care Mihail Gorbaciov preluase puterea în 1985.

revoluționar, critic, realist. Romantismul revoluționar plasează idealul mobilizator al schimbării sociale nu doar la nivel conștiinței, ci la nivelul structural al praxisului emancipator (Simion în *Romantismul revoluționar al tineretului*: 1984, 31-32; Bucheru: 1974, 27-28; Bazac în Bazac: 1986, 80-82; Popa în Bazac: 1986, 106; Dumitrescu, Andrei: 1985, 38; *Rolul, Locul și Sarcinile...*: 1981, 47-53; Mureșan în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*: 1988, 30-33).

Romantismul revoluționar era însă grefat pe un fond marxist-leninist „științific", obiectiv, acesta fiind principala sursă de prospectare și edificare a viitorului comunist. Atenției de a nu cădea într-un idealism romantic desuet îi corespundea distanțarea în aceeași măsură de ideologii scientiste ca tehnocrația sau pozitivismul, în care umanismul și politicul în cele din urmă erau marginalizate prin apelul dogmatic la o raționalitate strict tehnologică (Borțun în *Tineret, Educație, Participare...*, vol. IV: 1988, 12-15; Popescu în *Tineret, Participare, Progres Social*: 1987, 141-142; Iliescu în *Tineret, Participare, Progres Social*: 1987, 147-152; Dinu în *Spirit Revoluționar...*: 1976, 68). Augmentarea conștiinței revoluționare a tineretului se făcea prin campanii de muncă sistematice, prin așa-numitele șantiere ale tineretului. Canalul Dunăre-Marea Neagră, ale cărui lucrări au fost stopate în 1953 odată cu moartea lui Stalin, a fost reluat în anii 1970 și dat în funcțiune în vara anului 1984; proiectul a fost finalizat în mare măsură prin contribuția UTC și a organizațiilor studențești. De asemenea, câteva luni mai târziu a fost celebrată o zi specială a „brigadierilor", echipe ale tinerilor constituite în anii 1950 care au realizat mare parte din infrastructura socialistă lucrând pe șantiere, săpând, transportând materiale de construcții etc. (Mitulescu: 2014, 86).

Dincolo de aspectele normativ-discursive generale, repetate cu atâta obstinație încât erau vidate în cele din urmă de conținut, cercetările CCPT relevau aspecte mai puțin plăcute. Și anume, cultura politică a tineretului era la un nivel

foarte redus, în special în mediul rural (Cincă în Mahler: 1979, 57-59-71-75). Cum se împăca acest lucru cu optimismul cu valențe politice pe care îl nutreau tinerii în raport perspectiva anului 2000, proces în care le revenea sarcina deloc ușoară a tranziției de la socialism la comunism? Răspunsul, așa cum vom vedea, se datorează în mare măsură învățământului politic de slabă calitate, respectiv asimilării unui umanism generic și difuz existent în cadrul discursului dominant, fără a îl articula neapărat pe coordonatele logicii echivalenței trasate în economia acestui tip de discurs.

Capacitatea UTC de a mobiliza tineretul în direcții progresiste era redusă, fapt care era recunoscut la nivel oficial, în publicațiile cu circulație deschisă și tiraje enorme, de zeci de mii de exemplare (Buruiană în Mahler: 1979, 269-271; *Partidul și Tineretul*: 1972, 29-36; *Congresul al XI-lea*...: 1981, 67-69-82-85; *Congresul al XII-lea*...: 1985, 214; UTC, Organizația Revoluționară...: 1969, 82-84, 94-95, 159-162, 168, 175-178).

Tabelul nr. 5. Eficiența principalelor mijloace de propagandă în rândul tinerilor

Denumirea mijloacelor	**Gradul de apreciere (%)**		
	Mult	**Oarecum**	**Deloc**
Dezbaterea-discuția	59,4	31,2	9,4
Informarea politică	51,6	38,8	9,6
Învățământul politico-ideologic	51,3	36,4	12,3
Întâlniri cu cadre de răspundere	42,0	43,2	14,8
Adunările generale	34,8	49,5	15,7
Expunerile, conferințele	34,4	49,3	16,3
Propaganda vizuală	33,2	47,2	19,6
Alte modalități de acțiune politico-educative	16,7	61,0	32,3
Media generală	40,4	44,5	15,0

Sursa: Buburuzan în Bazac: 1986, 109.

Se poate observa din tabelul de mai sus că nu numai învățământul politic ci, în general, toate mijloacele de propagandă oficială aveau o eficiență generală de doar 40,4%, 59,5% dintre tineri considerând că acestea îi influențează într-o măsură redusă spre deloc în formarea propriei conștiințe politice. Acest lucru se traducea printr-un paradox, pe care cercetătorii CCPT îl catalogau ca fiind o adevărată „anomalie" în procesul de informare politică al tinerilor: „Mijloacele de comunicare în masă, în loc să fie surse complementare și subsidiare de cunoștințe, se instituie ca izvoare principale de informație politică, iar învățământul politic și alte modalități specifice organizațiilor de tineret devin secundare și nesemnificative ca pondere" (Basiliade: 1985, 13).

De fapt, în cadrul mijloacelor de propagandă care per ansamblu influențau tineretul în proporție de 40%, învățământul politic se situa la rândul său la un sfert din acest procent deja scăzut. Probabil că acesta este unul din principalele motive pentru care aproximativ jumătate dintre tinerii din cadrul unei cercetări derulate în 1984 nu știau cui aparține puterea politică în România socialistă (răspunsul corect era „întregului popor", dar un sfert au răspuns clasa muncitoare, de exemplu), respectiv un sfert nu cunoșteau principiile de bază ale politicii externe ale statului român (Basiliade: 1985, 17-20).

Figura nr. 8. Principalele surse de informare politică ale tinerilor

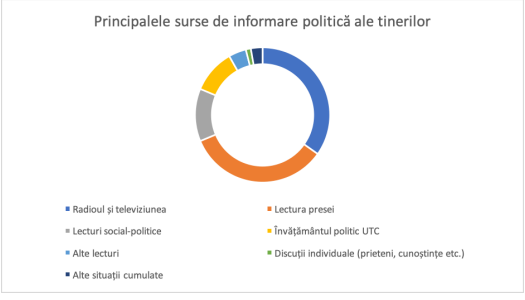

Sursa: adaptare după Basiliade: 1985, 12.

Figura nr. 9. Opinia tinerilor despre influența educativă a organizației UTC

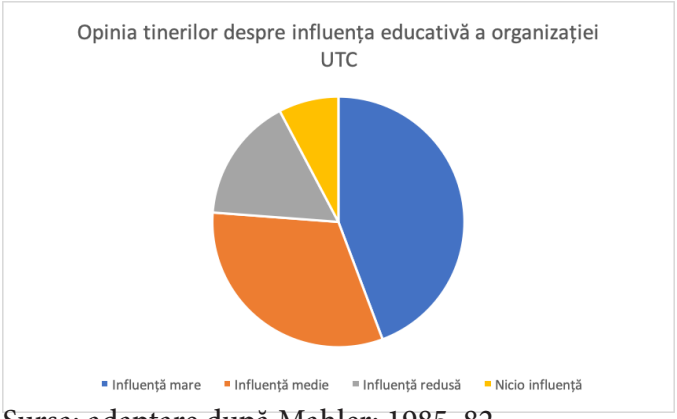

Sursa: adaptare după Mahler: 1985, 82.

Tabelul nr. 6. Influența UTC în rândul tinerilor în funcție de categoria ocupațională

Categorie	Influența UTC mare (%)	Influența UTC medie (%)	Nicio influență (%)	Nu răspund (%)
Muncitori	37,7	38,2	14,9	9,2
Elevi	24,4	48,1	23,2	4,3
Studenți	19,3	53,8	25,9	1,0
Intelectuali (studii superioare absolvite)	18,9	52,3	28,8	-

Sursa: Basiliade: 1985, 29.

Figura nr. 10. Principalele probleme ale politicii externe percepute de către tineri

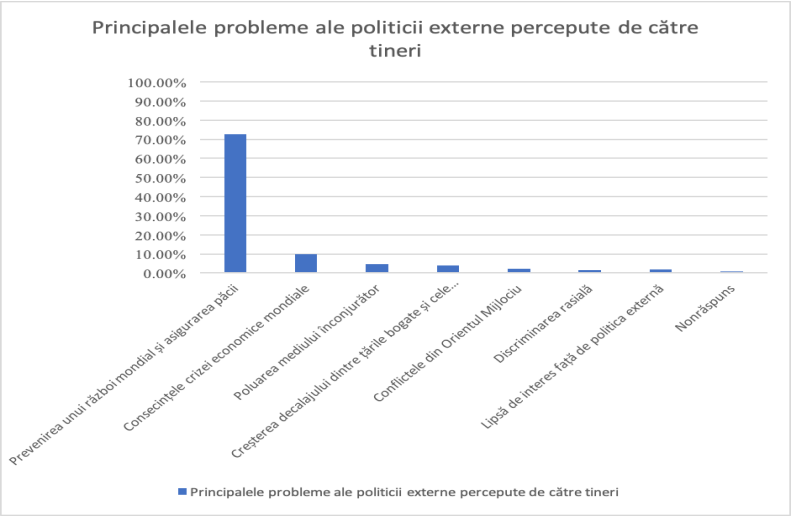

Sursa: adaptare după Buburuzan în *Cultură, Conștiință, Acțiune, Tineret*, vol. I: 1989, 39-40.

Ponderea cea mai mare a UTC-ului era deci în rândul tinerilor muncitori, după care urmau elevii, studenții și intelectualii (funcționarii inclusiv). Așa cum vom avea ocazia să constatăm în continuare, studenții se vor dovedi una dintre cele mai puțin receptive categorii de tineri la propaganda oficială. Una din cauzele importante ale acestui deznodământ constă în creșterea numărului surselor alternative de informare, dar înclin să cred că motivul principal a fost unul mult mai prozaic: lipsa efectivă de timp, studenții din acea perioadă având o programă educațională extrem de încărcată pentru a mai frecventa ședințele deseori anoste ale secțiilor locale ale UTC.

Așadar, studenții aveau în general mai multe mijloace de a se informa politic decât muncitorii, care la rândul lor aveau un program încărcat, dar în cazul cărora, spre deosebire de studenți, mustrările și sancțiunile din partea superiorilor direcți le puteau crea anumite neplăceri la locul de muncă. Studenții nu erau confruntați deocamdată cu situații de acest gen. Informările pe care le-am găsit în arhiva Universității de Vest cu privire la studenții care atrăgeau atenția în mod negativ sunt axate în principal pe sublinierea absențelor de la cursuri și seminarii și mai puțin pe nefrecventarea învățământului politic, deși apar și destule precizări de acest gen. De obicei, studenții aflați în astfel de situații își făceau autocritica, promiteau să recupereze absențele, să participe la ședințele UTC și să dea dovadă de un comportament responsabil în continuare. Repercusiuni mai serioase nu am întâlnit. Desigur, dacă situația se agrava, se ajungea uneori la exmatriculări.

În ceea ce privește politica externă, răspunsurile sunt consonante în mare măsură cu opiniile tinerilor despre anul 2000 așa cum apar ele în studiul deja citat al lui Constantin Schifirneț (1986). Fiind în plin Război Rece, pericolul unui război nuclear era perceput foarte intens peste tot în lumea dezvoltată sau în curs de dezvoltare. Optimismul tehnologic al tinerilor români era împletit cu frecvente referiri la problematica păcii și umbrit astfel de unele temeri reale legate de un nou război mondial între cele două superputeri: „Sper (...) ca generațiile ce vor urma să trăiască în liniște, pace și prietenie"; „Oare generația noastră va ajunge în anul 2000?"; „După părerea mea și nu numai a mea nu vor mai exista deoarece se va găsi un șoricel care să roadă fire, suficient pentru lansarea unei bombe care va semăna dezastrul"; „Dacă o să vină războiul e vai de capul nostru!"; „Sper că vom fi destul de inteligenți să acordăm un loc important cooperării între popoare, consolidării păcii în lume. Cred că vom depune mari eforturi pentru desființarea celor două blocuri militare"; „Generația anului 2000 va arăta mult mai bine decât acum, cu o condiție: să fie pace"; „Pericolul planează asupra generației anului 2000 mai mult decât în trecut și parcă mă cuprinde

teama de acești ani"; „Dacă va fi liniște și pace, va fi minunat!"; „Nu știu. Viitorul este atât de nesigur"; „Dacă vom ajunge până în anul 2000!" (Schifirneț: 1986a, 357-379).

Per ansamblu, o examinare mai atentă a rezultatelor din figura nr. 8 conduce la concluzia deja amintită conform căreia ceea ce Guy Debord a numit „societatea spectacolului", societatea bazată pe informări facile, pe consumerism și pe o cultură exacerbată a vizualului (Debord: 2002) era o realitate care depășea cu lejeritate așa-numita Cortină de Fier, în ciuda eforturilor ideologice sistematice depuse de către autoritățile socialiste pentru a o contracara. Așa cum am argumentat în altă parte, pe măsură ce statul înghițea administrativ partidul, păstrându-l însă ca instanță discursivă supremă, identitatea politică dezirabilă pentru regim, aceea de patriot și de comunist, sucomba progresiv în fața identității de cetățean cu o conștiință politică precară și cu valori preponderent egoist-individualiste, relativ indiferent la imperativul binelui social general, codificat discursiv sub numele de „construire a comunismului pe pământ românesc" (Copilaș: 2017). Însă situația nu era atât de gravă pe cât părea, cel puțin nu la nivel imediat.

Figura nr. 11. Tendințe egocentrice, sociocentrice și puternic egocentrice în cadrul tineretului

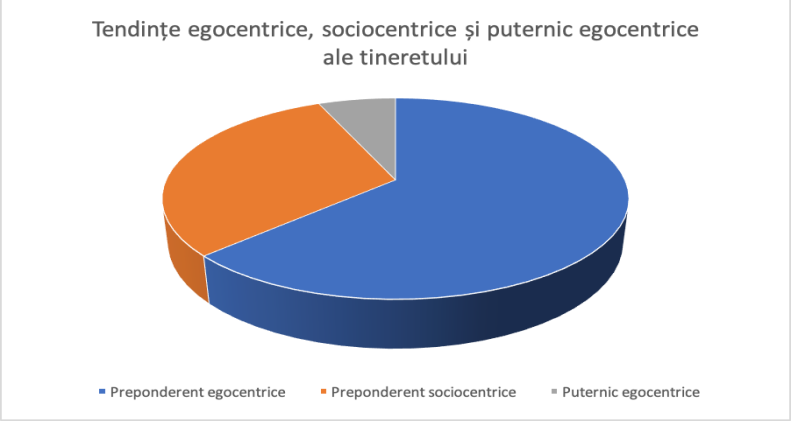

Sursa: adaptare după Croitoru: 1981, 95.

Figura nr. 12. Valorile personale ale tineretului

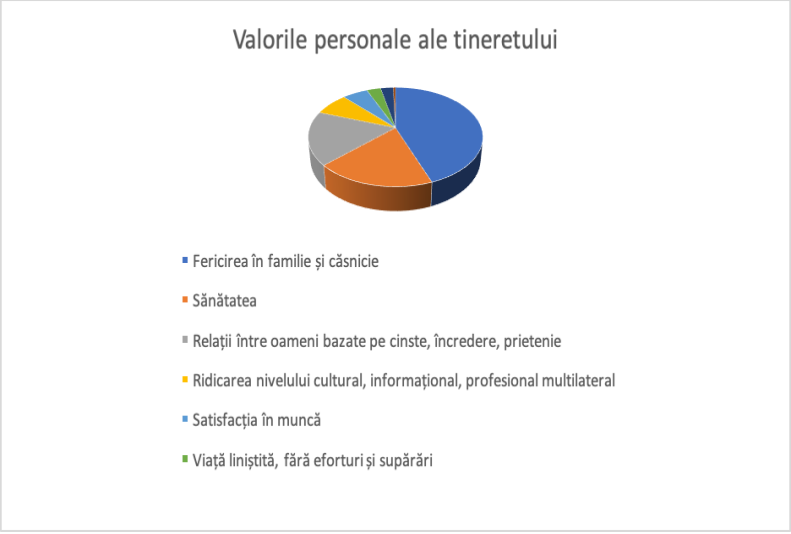
Valorile personale ale tineretului
Fericirea în familie și căsnicie
Sănătatea
Relații între oameni bazate pe cinste, încredere, prietenie
Ridicarea nivelului cultural, informațional, profesional multilateral
Satisfacția în muncă
Viață liniștită, fără eforturi și supărări

Sursa: adaptare după Croitoru: 1981, 94.

Două precizări rapide: nivelul redus al culturii politice a tinerilor din perspectiva expectanțelor regimului nu echivalează cu un nivel redus al informării politice în general. Din figura 9 reiese foarte clar că principalele mijloace de informare ale tineretului sunt televiziunea, radioul și presa. Ori, aceste mijloace de informare nu erau utilizate numai pentru acumularea de cunoștințe politice; dimpotrivă, se poate spune că informațiile politice veneau inevitabil „la pachet" cu cele sociale, economice, artistice sau de altă natură. Și cum între 12 și 17% dintre tineri ascultau „frecvent" posturi radio străine (Buruiană: 1989, 75), Radio Europa Liberă fiind printre cele mai populare, rezultă fără ambiguitate faptul că informarea politică nu avea loc în cadrul discursului hegemonic, fapt susceptibil de anumite îngrijorări, deși nu prea mari. În definitiv, cultura politică reprezenta „nucleul" conștiinței socialiste și numai în cadrul ei se puteau forma competențe politice autentice (Răcaru: 1987, 130-131; Pană în *Tineret, Educație, Participare*..., vol. II: 1988, 30-33).

Apoi, deși conform figurii 12 valori cu rezonanță socială ca încrederea în oameni și nivelul cultural ridicat se plasau sub valori individualiste ca familia sau sănătatea, acest aspect aparent problematic nu era exacerbat de către regim din simplul motiv că nu existau motive de îngrijorare prea mari: insistența asupra importanței (productive) a familiei era centrală și în discursul dominant, iar semnificantul familie nu avea în general o semantică diferită pentru autorități, și alta pentru societate, mai ales pentru tinerii care puneau bazele propriilor familii; dimpotrivă, era vorba de un sens în mare măsură comun, chiar dacă acesta era valorizat din perspectivă social-productivă de către regim, respectiv din perspectivă individual-reconfortantă de către membrii familiei. Tinerii, mai ales tinerii părinți, aveau valori individuale mai pronunțate, iar acest lucru era recunoscut și acceptat ca atare (Mahler: 1985, 42). Altfel spus, „ce ne interesează acum într-o mai mare măsură nu sunt problemele pe care tineretul le-ar putea crea societății, ci problemele actualei societăți românești pe care trebuie să le stabilească și rezolve tineretul" (Mihu: 1988, 81). Nu în ultimul rând, se considera că tineretul interiorizează la nivel general valorile moral-politice induse prin intermediul discursului hegemonic, însă este mai puțin capabil să le traducă și să le înțeleagă în cadrul unor situații concrete (Mahler: 1985, 64).

Să ne oprim, în continuare, asupra mijloacelor legale pe care tinerii le considerau cele mai eficiente când venea vorba despre inițierea unei activități civice, respectiv asupra factorilor de care ar depinde dreptate în societatea socialistă.

Tabelul nr. 7. Eficiența percepută de către tineri a mijloacelor legale pentru a iniția acțiuni civice (%)

	Eficace	**Fără eficacitate**	**Incertitudine**
Propunerile în adunările generale de la locul de muncă sau învățătură	92,1	4,4	3,5
Sesizările scrise adresate organelor de partid sau administrației de stat (ministere, comitete executive ale consiliilor populare)	85,4	6,5	8,1
Întâlniri cu deputați	80,1	8,5	11,4
Scrisori adresate ziarelor sau altor publicații	84,7	8,3	7,0
Propunerile în organizațiile UTC sau ASC (Asociația Studenților Comuniști)	83,7	9,4	6,9
„Tribuna democrației" și alte adunări cetățenești	60,5	22,3	17,2

Tabelul nr. 8. Ierarhia factorilor care influențează dreptatea în societatea socialistă (%)

	Importanță mare	**Importanță medie**	**Importanță redusă**	**Non-răspuns**
1.Felul cum se aplică legea	80	9,2	5,8	5,0
2.Ceea ce prevede legea	78,7	12,0	3,8	5,5
3.Felul cum se respectă și se acordă ceea ce societatea consideră că i se cuvine fiecăruia	78,0	10,4	6,0	5,6
4.Meritul fiecăruia	68,1	14,8	13,7	3,4
5.Felul cum fiecare om își susține drepturile	44,5	28,5	21,8	5,2
6.Poziția și influența socială a oamenilor	43,0	25,8	25,9	5,3
7.Voința celor care apreciază ce-i drept sau nedrept	40,8	24,3	28,9	6,0

Sursa: Basiliade: 1985, 83-84.

Se constată, după consultarea celor două tabele de mai sus, că tinerii puneau accent civic pe luarea de poziție la locul de muncă sau, după caz, la locul de învățătură, respectiv pe sesizările scrise adresate „organelor de partid sau de stat" și pe întâlnirile cu deputați la care, desigur, se ajungea mai greu

decât în primele două cazuri. Scrisorile adresate unor publicații cu profil corespunzător sau luarea de poziție în cadrul UTC se plasau pe ultimele locuri. Apoi, în ceea ce privește factorii care influențau dreptatea, deși marea majoritate indicau conformitatea cu legea și meritocrația, aproximativ jumătate dintre tinerii chestionați considerau aspecte aleatorii ca abilitatea fiecăruia de a își susține cauza, legăturile personale și arbitrariul unor voințe individuale ca fiind factori care condiționează dreptatea în societate. Per ansamblu, aceste amănunte reconfirmă ideea mai sus vehiculată, și anume că tinerii români erau bine informați mai degrabă decât bine îndoctrinați politic și rezonau majoritatea cu principiile unui umanism general, în care investeau speranța unui confort accesibil odată cu racordarea societății la dinamica progresului tehnologic global.

Pentru autorități o astfel de concluzie nu era nici convenabilă, dar nici îngrijorătoare ci, în linii mari, acceptabilă. Se considera că acest umanism generic și difuz al tinerilor, inspirat masiv, așa cum vom vedea în capitolele următoare, în special de muzica beat și rock prizată de către tinerii occidentali preponderent anticapitaliști – este un umanism modelabil pe coordonatele romantic-militante ale discursului hegemonic național-comunist: maturizarea antrenează, mai devreme sau mai târziu, un grad de respectare crescut al normelor morale existente (Mahler: 1985, 76). O cercetare a CCPT de la finalul anilor 1980 relevă de altfel un procent de 72,8% al tinerilor cu valori pozitive, încrezătoare în posibilitățile de a contribui la progresul politic al țării și al umanității în general și care confirmă încă o dată optimismul generației 2000 analizat mai sus.

Tabelul nr. 9. Valori pozitive și valori negative ale tinerilor (%)

Valori pozitive	Atitudine subiect			Valori opuse, negative
	Pozitiv	Lipsă	Negativ	
Când răspunzi de o problemă și ai greșit este bine să o recunoști în fața celorlalți	80,2	14,2	2,3	Nu are rost să-ți recunoști o greșeală în fața celorlalți deoarece ai putea avea neplăceri
Omul poate contribui la schimbarea societății, la realizarea unei lumi mai bune	77,1	13,8	5,7	Nu poți schimba nimic din cursul
În general, lucrurile se pot realiza mai bine dacă fiecare dintre noi am fi mai activi și angajați politic	70,0	14,9	5,7	Treburile merg înainte fie că faci, fie că nu faci ceva
Cei care pun deschis problemele și luptă pentru soluționarea lor reușesc până la urmă	58,3	22,2	16,2	Nu e bine să ridici unele probleme datorită consecințelor neplăcute

Sursa: Buburuzan în *Cultură, Conștiință, Acțiune, Tineret*, vol. I: 1989, 38.

La finalul acestui capitol, ca o anexă a culturii politice, în care oricum se întâlneau, venind din direcții diferite, dar complementare și sinergice discursiv, cultura istorică și, de ce nu, cultura economică – aș adăuga câteva amănunte despre cultura istorică, dar și despre cultura economică, tocmai pentru a pune mai bine în lumina cultura politică. În orice societate istoriografia are mai degrabă mize prezente decât

trecute și, citită în mod corespunzător, spune mai multe despre prezent decât despre trecut. Economia este politică într-o măsură și mai mare, mai directă, fiind practic o fațetă a unei realități unitare pe care Marx a denumit-o inspirat economie politică: nicio economie nu funcționează abstract, metafizic, ci într-un context social și normativ concret, (re)producând sau contestând o anumită ordine discursivă dată. La fel procedează și istoriografia, chiar dacă raportarea ei la contextul social este mai puțin directă și, pe cale de consecință, mai puțin vizibilă.

Pe scurt, pentru ordinea discursivă la care mă raportez în această carte, cultura economică însemna înțelegerea și acceptarea necesității de a industrializa cât mai rapid și cât mai eficient țara în detrimentul consumului pentru a îi crește astfel independența și, odată cu ajungerea la maturitate a generației anului 2000, ponderea demografică și geopolitică la nivel global prin transformarea României într-o putere internațională de talie mijlocie. Politica de industrializare a continuat chiar și în anii 1980, când, așa cum am menționat deja, datoria externă crescuse masiv, din motive preponderent externe, amplificate de rigiditatea și incompetența de pe plan intern – cu costuri sociale pe măsură, care s-au tradus ulterior printr-o schimbare politică radicală și neașteptată.

Cultura istorică, la rândul ei, rezida în crearea unui nou tip de omogenizare națională, care nu trebuia confundată cu naționalismul burghez, considerat șovin și dublat de o politică de clasă limitativă; noul naționalism, interpelat discursiv sub forma patriotismului revoluționar pe care l-am discutat succint mai sus, accentua și mai ales inventa, ca să îl parafrazez pe celebrul istoric britanic Eric Hobsbawm, o continuitate etnică și lingvistică între daci, daco-romani, provinciile medievale românești și România modernă, unificată în 1859 și mai apoi în 1918, după alipirea Transilvaniei la regatul format până atunci din Muntenia și Moldova. De asemenea, ca instanță discursiv-instituțională supremă a noului tip de naționalism

avem partidul comunist, nu trecutul, nu burghezia, nu armata, așa cum se întâmplă în cazul naționalismelor perimate, neactualizate ideologic (vezi, mai pe larg, Copilaș: 2015).

Partidul reprezintă proletariatul, clasa socială cu potențial generic în jurul căreia se edifică acum noul popor muncitor unic, în care locul minorităților naționale era unul secundar, în ciuda declarațiilor oficiale contrare, iar tineretul, generația anului 2000, reprezenta transformarea progresivă a proletariatului, a poporului generic, pe coordonatele discursului național-comunist până la identificarea cât mai deplină a acestuia, sau măcar până la identificarea în linii mari cu partidul, instanța discursivă supremă. Așa cum am constatat în cadrul acestui subcapitol, procesul socializării politice a tineretului avansa în parametri rezonabili, chiar dacă nu totuși satisfăcători, iar autoritățile nu-și făceau în general probleme că vor întâmpina situații neprevăzute de-a lungul acestui anevoios, dar aparent previzibil demers. Spre deosebire de naționalismele construite în jurul discursurilor liberale, burgheze, se considera că acest nou tip de naționalism este mai accesibil din punct de vedere ideologic și în același timp mai echitabil, fiind mai aproape, intelectual și numeric deopotrivă, de „masele populare largi" decât burghezia liberală și aristocrația conservatoare, ambele proiectând la rândul lor în câmpurile discursive în care își făceau simțite prezența propriile variante de naționalism.

Să continuăm acum cu o altă componentă importantă a culturii tineretului, cea artistică, la rândul ei atinsă de exigențele politice ale ordinii discursive în care este plasată prezenta cercetare, dar păstrându-și în același timp o autonomie considerabilă, mai ales pe partea de cultură populară, de divertisment.

CULTURA ARTISTICĂ

Așa cum diferențele dintre sat și oraș, munca manuală și cea intelectuală, minoritățile „conlocuitoare" și populația majoritară urmau să se estompeze în timp, pe măsura ce avansul structural spre comunism modifica în mod corespunzător suprastructura socială, tot așa urmau să se aplaneze atât diferențele între cultura diferitelor clase sociale, respectiv diferența dintre cultura „înaltă" și cea populară. Convergența socială și culturală nu ar fi echivalat însă cu o uniformizare sau cu aplatizarea personalității individuale, ci cu plasarea ei într-un nou context creator, unul în care bunurile materiale și culturale deopotrivă vor fi devenit accesibile pentru câți mai mulți membri ai societății posibil. Altfel spus,

> Un autentic adept al artei este adeptul *întregii existențe umane*, în cadrul căreia se naște și ființează. Un *artist autentic* este *pentru* întregul său popor. Și tocmai de aceea rezultatele creației și receptării literaturii și artei, ale receptării artistice și estetice în general a universului uman în ansamblul său, *cultura estetică*, joacă un rol de *agent ontologizant* integrând în circuitul valoric al unei colectivități un potențial formativ-modelator inestimabil (Colțescu în *Tineretul și Cultura*: 1987, 10; subl. în orig.).

În general, cultura artistică a tinerilor din România socialistă era la un nivel mai ridicat decât cea politică, fiind considerată „satisfăcătoare" (Schifirneț: 1982, 3-5). Ierarhic, aceasta se prezenta în felul următor: cele mai apreciate erau filmele, urmau apoi piesele de teatru, muzica ușoară, dansul, muzica populară și, pe ultimele trei locuri, muzica simfonică, opera și baletul (Schifirneț: 1981, 12).

Să începem cu câteva opinii ale tinerilor despre cultură. Am selectat câteva, pe care le-a considerat cele mai relevante, din anexele raportului de cercetare redactat în 1985 de către Constantin Schifirneț și deja citat consistent în paginile de mai sus.

Tabelul nr. 10. Tinerii despre cultură

Profesia și județul	
intelectual, Argeș	„Prin cultură înțeleg totalitatea valorilor materiale, adică a bunurilor realizate de-a lungul timpului, a tehnicilor și mijloacelor producerii lor, iar pe de altă parte, totalitatea valorilor spirituale, idei, sentimente, atitudini exprimate în diverse creații”
funcționar, Argeș	„O acumulare de cunoștințe care te ajută să pleci la timp într-o acțiune dar să te și oprești la timp”
țăran, Argeș	„Cultura este cuta de bogăție a omului care nu se vede”
funcționar, Argeș	„Cultura este tot ce este mai bun din toate domeniile”
funcționar, Argeș	„Prin cultură se înțelege totalitatea activităților ce se desfășoară în cadrul unei societăți, care au ca scop destindere, recreerea și culturalizarea maselor de oameni de toate vârstele, mijloacele de informare”
elev, Bacău	„Cultura înglobează tot ceea ce este necesar pentru dezvoltarea gândirii indivizilor”
elev, Bacău	„Cultura înseamnă să fi citit multe cărți, din toate domeniile”
elev, Argeș	„Cultura înseamnă să-ți placă, adică să înțelegi ceva când privești un tablou, o sculptură, când citești un roman, un volum de poezii, când vezi o piesă de teatru sau un film. Să-ți placă și să apreciezi toate genurile de muzică, fără să devii adeptul periculos al unuia dintre ele”
elev, Bacău	„Eu înțeleg prin cultură tot ce este interesant, educativ și cu intenții de a se emancipa (sic!)
intelectual, Argeș	„Prin cultură înțeleg posibilitatea tinerilor de a asculta o muzică bună, de a vedea un film bun la TV sau la cinematograf, de asemenea de a dansa într-o discotecă bună etc.”
intelectual, Mureș	„Cultura unui om este modul specific uman de a asimila valorile care se oglindește (sic!) în întregul său comportament”
țăran, Bacău	„Prin cultură înțeleg să urmezi o facultate sau liceu și să ai un camion de cărți”
elev, Bacău	„Prin cultură înțeleg ceea ce ar trebui să știe și ceea ce îl preocupă pe fiecare”

muncitor, Mureș	„Cultura reprezintă aspirația omului spre ideal, modul de exprimare al unor oameni, prezentarea unor atitudini, păreri despre lume și viață”
elev, Mureș	„Cultura este, să zicem așa, ansamblul informațiilor pe care omul le dobândește de-a lungul întregii sale vieți, zi de zi. Tot ceea ce omul învață, de când se naște și până la moarte este o cultură mai săracă sau mai bogată în funcție de ce și cât acumulează”
student, Brașov	„Cultura înseamnă putere luată sub toate aspectele”
muncitor, Brașov	„Cultura înseamnă a ști absolut tot”
student, Brașov	„Cultura este tot ceea ce a rămas după ce ai uitat tot”
Bibliotecar, București	„Cultura este o acumulare de cunoștințe tehnice, artistice și ideologice și literare. Crearea bunului gust și criterii proprii de apreciere a valorii”

Sursa: Schifirneț: 1986a, 417-423.

Prima impresie de după consultarea tabelului de mai sus este aceea că o anumită confuzie între conceptele de cultură, respectiv cel de civilizație, acționa în rândul tinerilor din România socialistă. Astfel, unii tineri includeau în noțiunea de cultură și valorile materiale, cunoștințele practice sau informarea diversă și permanentă. Confuzia provine din însăși diversitatea semantică a binomului cultură-civilizație, așa cum atrage atenția Mircea Malița. Și anume, în sensul francez al termenului, civilizația înglobează aspecte atât materiale cât și spirituale, pe când în sensul german al termenului cultura are acest rol, în ea fiind inclus și progresul material pe lângă cel spiritual. Explicația este una de natură politică, și rezidă în faptul că Franța s-a unificat devreme, înaintea perioadei moderne, și a experimentat de timpuriu o centralizare politică puternică, pe când Germania s-a unificat târziu, la sfârșitul secolului XIX, sub un regim politic federal, și a investit astfel cultura cu un rol politic, oarecum unificator, care nu a existat niciodată în Franța (Malița: 1998).

Apoi, cultura este redusă fie la educație, fie este asimilată, în manieră foucauldiană, puterii, fie este redusă la mijloace cât mai interesante și mai diverse de petrecere a timpului liber, fie pusă pe picior de egalitate cu precauția. Din toată această paletă proteică și contradictorie de raportări ale tineretului la cultură, un lucru reiese foarte clar: tinerii cu vârste mai scăzute au tendința de a supralicita propriul nivel cultura din teama de a nu părea suficient de inteligenți, informați, receptivi. Părerile elevilor de liceu referitoare la cultură, enumerate în tabelul de mai sus, probează acest lucru. Pe măsură ce avansează în vârstă, tinerii devin dispuși să recunoască insuficiența culturală de care dau dovadă în anumite domenii. Iată și domeniile în care tinerii se considerau competenți din punct de vedere cultural: literatură, moralitate, artă, tehnologie, politică și societate, științe naturale, drept. „Problema care se pune", scrie Constantin Schifirneț într-un raport de cercetare al CCPT publicat în 1981, „este dacă într-adevăr tinerii au cunoștințe în domeniile menționate sau ei au convingerea că dispun de asemenea cunoștințe (literare și morale), probabil acestea fiind mai ușor de asimilat" (Schifirneț: 1981, 54-58).

Spre deosebire de epocile precedente, când cultura era un bun rezervat doar claselor superioare, socialismul pretindea că a democratizat cultura nu doar în sensul extinderii accesului la aceasta și a orientării ei către clasele considerate inferioare și neglijate până atunci, ci și în sensul posibilităților de participare la actul cultural. Cetățenii nu erau doar simpli consumatori ai culturii, ci și principalii protagoniști ai acesteia, în funcție de talentele și aptitudinea fiecăruia în parte (Schifirneț: 1986a, 10-11; Schifirneț: 1985b, 5). Statistic vorbind, această concluzie era perfect validă, numai că democratizarea accesului la cultură de după 1948 (alfabetizare pe scară largă, cărți și reviste publicate în tiraje foarte mari, numeroase emisiuni de radio și de televiziune dedicate culturii, festivaluri, piese de teatru, filme, muzică etc.) s-a făcut corelativ cu limitarea accesului la cultura internațională, iar aceasta reprezenta una din principalele preocupări ale tineretului român și nu numai odată cu apariția culturii hippie

și în special odată cu explozia fenomenului cultural Beatles, deși exponenții culturii naționale pe plan muzical și nu numai erau mai populari sau la fel de populari ca exponenții culturii externe (Schifirneț: 1981; Schifirneț: 1982). În plus, politizarea excesivă a culturii pe coordonatele discursului dominant nu era de natură să contribuie la popularitatea acesteia chiar dacă, așa cum am menționat deja, inflexiunile politice ale culturii sunt inevitabile în orice regim discursiv existent.

Să ne oprim atenția în continuare asupra factorilor indicația fi cei mai relevanți pentru formarea opțiunilor culturale ale tineretului.

Tabelul nr. 11. Factorii care au contribuit la formarea orizontului cultural al tinerilor (%)

Factorii	**Gradul de apreciere**				
	Foarte mult	**Mult**	**Oarecum**	**Puțin**	**Deloc**
Școala	49	30	12	2	1
Familia	53	22	12	5	2
Televiziunea	21	36	27	9	2
Radioul	14	27	31	17	3
Presa	15	29	29	15	5
Cinematograful	23	30	25	14	2
Cenacluri ale tineretului	13	17	21	22	19
Muzee, expoziții de artă	15	21	23	24	9
Teatrul	16	31	23	16	6
Cartea	53	26	9	4	1
Colectivul de muncă	19	23	25	16	10
Casa de cultură, c ă m i n u l cultural	9	19	18	22	22
Grupul de prieteni	20	25	24	17	7
Organizația de tineret	15	28	22	15	12
Profesorul	32	29	17	8	6

Sursa: Schifirneț: 1982, 37

Familia și cărțile, biblioteca familiei, cu alte cuvinte, au contribuit cel mai mult la formarea culturală a tinerilor, respectiv la augmentarea preocupărilor lor pentru lectură (Bazac: 1981, 42). Dimensiunea bibliotecii familiale și ulterior personale apare de altfel foarte frecvent în cercetările CCPT ca o influență considerabilă asupra viitorului profesional al copilului/adultului tânăr. Faptul că 22% dintre tinerii din mediul rural nu citeau deloc reprezenta deci un motiv întemeiat de îngrijorare (Schifirneț: 1986a, 42). Școala urmează la o distanță mică, apoi profesorii, cinematograful, teatrul și muzeele. În ceea ce privește principalele surse de informare culturală curentă ale tinerilor, acestea erau următoarele:

Figura nr. 13. Sursele de informare culturală ale tinerilor (%)

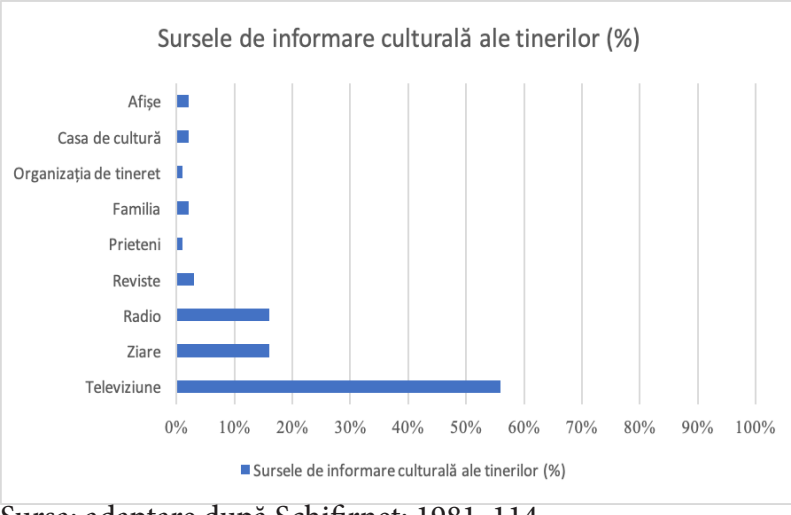

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1981, 114.

Primele trei surse de informare culturală ale tinerilor aparțin mass-mediei. Ca în cazul culturii politice, acest lucru era considerat potențial problematic deoarece putea induce un nivel de pasivitate ridicat față de problemele sociale (Schifirneț în *Tineret, Educație, Participare*...,vol. I: 1988a, pp. 136-137).

Cultura era deci percepută mai degrabă ca o distracție, ca o destindere, nu ca un factor militant, de natură să dezvolte conștiința politică a generației anului 2000. Acest neajuns era și mai vizibil în cazul timpului liber al tinerilor, la care vom ajunge în continuare. Însă, așa cum am specificat deja, regimul privea cu înțelegere procesul tranziției tineretului de la obiect la subiect social, mai ales că acesta interiorizase suficient valorile vehiculate în discursul oficial, doar că avea încă dificultăți în a le putea identifica și instrumentaliza în mod concret.

Tabelul nr. 12. Preferințele culturale ale tinerilor (%)

Preferințele culturale ale tinerilor	**Român/ românească**	**Străin/ străină**	**Nu am preferințe**	**Nu îmi amintesc**	**Nu îmi place această formă de cultură**
Actorul de teatru preferat	65 (primele poziții: Dem Rădulescu, Radu Beligan, Florin Piersic, Margareta Pogonat, Stela Popescu)	4	21	6	4
Cântărețul de muzică ușoară preferat	37 (primele poziții: Mihai	35 (primele poziții: Julio Iglesias, ABBA, Elvis Presley, Kenny Rogers)	23	2	2
Cântrețul de muzică folk preferat	64 (primele poziții: Mircea Vintilă, Tudor Gheorghe, Mircea Baniciu, Nicu Alifantis)	5	18	5	7

Cântărețul de muzică populară preferat	62 (primele poziții: Irina Loghin, Ion Dolănescu, Benone Sinulescu, Sofia Vicoveanca, Maria Ciobanu)	3	22	4	9
Actorul de film preferat	41 (primele poziții: Florin Piersic, Sergiu Nicolaescu, Jean Constantin, Amza Pelea)	31 (primele poziții: Robert Redford, Alain Delon, Paul Newman)	24	3	1
Sportivul preferat	44 (Nadia Comăneci, Ilie Năstase, Dan Grecu, Nicolae Dobrin)	16 (prima poziție: Björn Borg)	31	3	5
	33 (primele poziții: Marin Preda, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu)	18 (prima poziție: Alexandre Dumas)	34	6	9
Pictorul preferat	34 (primele poziții: Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Nicolae Tonitza)	15 (primele poziții: (Rembrandt van Rijn, Leonardo da Vinci)	35	5	4

	10 (prima poziție: George Enescu)	26 (primele poziții: Ludwig van Beethoven, Wolfgang Amadeus Mozart, Johann Sebastian Bach, Piotr Ilici Ceaikovski)	26	3	35
Poetul preferat	72 (primele poziții: Mihai Eminescu, Adrian Păunescu, Marin Sorescu, Ion Minulescu, George Bacovia)	24	16	2	6
Filmul preferat	21	38 (primele poziții: Pe aripile vântului, Viața merge înainte, Lanțul amintirilor, Infernul din zgârie nori)	32	7	1
Piesa de teatru preferată	36 (primele poziții: O scrisoare pierdută, Gaițele, Apus de Soare, O noapte Furtunoasă, Chirița în provincie)	9	37	10	7
Cartea preferată	28 (primele poziții: Cel mai iubit dintre pământeni, Ion)	31 (primele poziții: Pe aripile vântului, Torente, Singur pe lume)	27	11	2

Sursa: Schifirneț: 1982, 35-37; Schifirneț: 1981, 82-89

În sfârșit, topul preferințelor tinerilor în materie de personalități culturale arăta în felul următor: Mihai Eminescu, Nicolae Grigorescu, Beethoven, Nadia Comăneci, Irina Loghin, Mircea Vintilă, Tudor Gheorghe, Marin Preda, Florin Piersic și Mircea Baniciu, fost membru al formației Phoenix, grup muzical de care mă voi ocupa amănunțit în capitolul dedicat subculturilor tineretului (Schifirneț: 1981, 89; Schifirneț: 1982, 17-18).

Dacă în materie de teatru, poezie, muzică folk și muzică populară, preferințele pentru artiști români erau indiscutabile, artiștii români și cei străini se poziționau aproximativ la egalitate în ceea ce privește muzica ușoară sau filmul. Doar cărțile, filmele străine și muzica clasică făceau notă discordantă, în sensul în care artiștii străini îi devansau aici pe cei români. Cultura socialistă, se argumenta, nu se putea dezvolta decât pe coordonate naționale, nu pe coordonate abstracte, metafizice inter - sau supra-naționale (Borțun: 1989, 63-69), fapt care explică ponderea ridicată acordată culturii populare și artiștilor autohtoni în cadrul discursului hegemonic, mai ales dacă luăm în considerare importanța culturii tradiționale în cadrul culturii socialiste, recent și doar parțial urbanizată (Schifirneț: 1987b, 97-102; Schifirneț: 1988b, 73-81; Schifirneț: 1989a, 96-112).

Per ansamblu însă, concluzia nu era că tinerii nu se ridicau la înălțimea așteptărilor politice ale regimului, ci mai degrabă invers: regimul nu se ridica la înălțimea așteptărilor culturale ale tinerilor: „Cercetările arată că cerințele tinerilor sunt mult mai mari față de calitatea și volumul ofertei culturale existente" (Schifirneț în *Tineret, Educație, Participare...*, vol. II: 1988a, 123-124). Aceeași situație se întâlnea și în ceea ce privește locurile de muncă, cărora tinerii le acordau un prestigiu social tot mai ridicat, astfel încât muncile intelectuale, care presupuneau un nivel de cunoștințe mai ridicat și o cultură generală și profesională mai bogată, erau tot mai căutate în

raport cu muncile care presupuneau un grad mare de efort fizic, deși acestea din urmă nu erau deloc prost remunerate. „Nevoia de prestigiu, demnitate, realizare personală, capătă o importanță mult mai mare la generația tânără decât la alte generații. Aceste cerințe ale tinerilor centrate pe creativitatea activităților de muncă nu pot fi însă satisfăcute în totalitate. Producția socială nu este pregătită să răspundă tuturor acestor cerințe" (Schifirneț: 1986a, 239-240; vezi și Buruiană în Marin: 1982, 173).

Însă omogenizarea socială ar fi antrenat cu timpul și o omogenizare culturală aferentă. Deși între cultura muncitorilor și cea a intelectualilor persistau încă diferențe notabile, prima fiind bazată în primul rând pe experiență, iar a doua pe raționalitate, acestea nu erau despărțite de bariere notabile, ci convergeau până la urmă în cadrul culturii socialiste în care, odată cu avansul tehnologic, nu neapărat datorită imperativelor ideologice, distincția dintre munca fizică și cea intelectuală urma să devină în scurt timp irelevantă. Astfel, munca fizică ar fi devenit tot mai ușoară, mai inovativă și mai prestigioasă, iar munca intelectuală ar fi presupus tot mai multă experiență, aptitudini practice și provocări concrete (Schifirneț: 1986a, 340; vezi și *Cultura Generală la Tinerii Muncitori*...:1981).

CULTURA TIMPULUI LIBER

Strâns legată de preferințele tinerilor în materie de cultură „înaltă", care erau considerate ca fiind insuficient educate (Schifirneț: 1981, 149-150), cultura timpului liber, care ajungea nu de puține ori să se substituie culturii artistice per ansamblu, reprezintă o altă componentă importantă a culturii generale a tineretului în perioada socialistă.

Se considera însă că această resursă nu era suficient valorizată din perspectiva antrenării tinerilor în activități productive/civice, iar aceasta echivala cu o pierdere din

punctul de vedere al socializării politice. Timpul liber devenea astfel timp individual, timp neproductiv, timp sustras efectiv societății (Schifirneț în Mahler: 1979, 249-250). Dar cauzele acestei situații erau de găsit, așa cum parțial am menționat deja, în insuficienta atractivitate a mijloacelor de petrecere a timpului liber, cuplată cu un învățământ politic anost, chiar demobilizator pe alocuri, respectiv cu o ofertă culturală rămasă cu mult în urma cerințelor și aspirațiilor tineretului:

> (...) există – poate și ca o reacție la neîndemânarea și simplitatea unor oferte sociale de folosire a timpului liber (...) sau la insuficienta finețe a unor acțiuni de educație politică, dar și ca o reacție la ritmul și proporția copleșitoare a sarcinilor zilei – la unii tineri o orientare exclusivă spre folosirea timpului liber pentru distracții. Dar această atitudine pasivă față de folosirea timpului liber (și societatea noastră este de -abia în curs de a învăța și a experimenta atât oferta unor soluții culturale cât și educația unor atitudini active) se prelungește într-o atitudine pasivă față de societate. Tocmai pentru că neîmplinirea socială și „nerăbdarea" față de ofertele societății – care pot lua o turnură nedorită – sunt reale, problema nu poate fi amânată. Accentul asupra stimulentelor morale ca și asupra unor modalități de petrecere a timpului liber care să reflecte necesitatea reală a relațiilor colective pot să contracareze, într-un anumit sens, influența negativă a ritmului implacabil al problemelor dezvoltării de astăzi (Bazac în *Tineret, Educație, Participare*..., vol II: 1988, 60).

În general, tinerii utilizau timpul liber în primul rând pentru a viziona emisiuni televizate, a asculta posturi de radio, a citi ziarul sau pentru a discuta aleatoriu cu vecini sau cunoscuți. În al doilea rând, pentru a sta cu prietenii, pentru a organiza petreceri sau pentru a se juca, iar în al treilea rând pentru a citi (Radulea în *Tineret, Educație, Participare*..., vol. IV: 1988, 198). O altă cercetare de la finalul anilor 1980 defalca procentual timpul liber astfel:

Figura nr. 14. Modalități de petrecere a timpului liber de către tineri

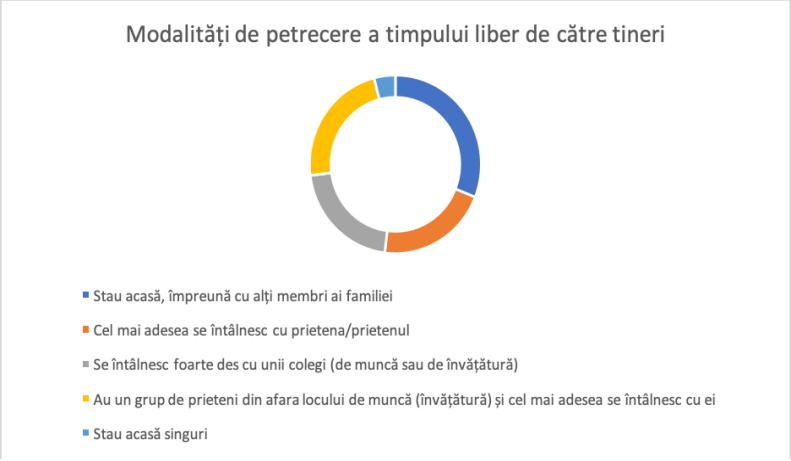
Modalități de petrecere a timpului liber de către tineri
Stau acasă, împreună cu alți membri ai familiei
Cel mai adesea se întâlnesc cu prietena/prietenul
Se întâlnesc foarte des cu unii colegi (de muncă sau de învățătură)
Au un grup de prieteni din afara locului de muncă (învățătură) și cel mai adesea se întâlnesc cu ei
Stau acasă singuri

Sursa: Schifirneț: 1988c, 48.

În funcție de ocupație și de vârstă, timpul liber era petrecut după cum urmează:

Tabelul nr. 13. Timpul liber al tinerilor în funcție de ocupație (%)

Ocupația	**Modalitatea de petrecere a timpului liber**				
	Singur	**Cu familia**	**Cu colegii**	**Cu prietenul (a)**	**Cu prieteni din alt loc de muncă**
Elev	6	26	16	28	22
Muncitor	2	32	27	18	21
Intelectual	2	42	16	10	30
Funcționar	9	34	11	23	23
Alte categorii	5	19	27	19	30

Tabelul nr. 14. Timpul liber al tinerilor în funcție de vârstă (%)

Vârsta	Modalitatea de petrecere a timpului liber				
	Singur	Cu familia	Cu colegii	Cu	Cu prieteni din afara locului de muncă
Sub 16 ani	5	14	12	37	32
16-18 ani	7	27	16	29	21
19-21 ani	2	15	41	20	21
22-24 ani	3	19	26	26	25
25-30 ani	3	47	14	12	23
31-40 ani	2	56	13	5	22
Peste 40 ani	-	37	10	10	43

Sursa: Schifirneț: 1988c, 52, 54.

Se constată deci că socializarea scade odată cu vârsta, tinerii petrecând considerabil mai mult timp cu familia. În același timp, deoarece vârsta induce o scădere a potențialului non-conformism și o racordare la parametrii principali ai cadrului normativ al societății, acest lucru nu era interpretat ca fiind problematic mai ales că, după 40 de ani, întâlnirile cu prietenii din afara locului de muncă devansau timpul petrecut cu familia.

Timpul liber al tinerilor era orientat și înspre alte preferințe, de natură să suscite suspiciuni, de data aceasta. Este vorba de preocupări pseudo-științifice, care contrastau cu raționalitatea umanist-militantă pe care se baza discursiv regimul. Tinerii aceștia, mulți dintre ei crezând de asemenea și în forțe oculte, supranaturale – sunt cunoscute eforturile regimurilor socialiste, nu numai a celui românesc, de a promova ateismul – nu rezonau cu principiile pe care regimul se străduia să le inoculeze cetățenilor dar pe care aceștia totuși le preluaseră, așa cum am argumentat deja, pe alte filiere discursive, general-umaniste, nu național-comuniste.

Figura nr. 15. Credințele pseudoștiințifice ale tinerilor (%)

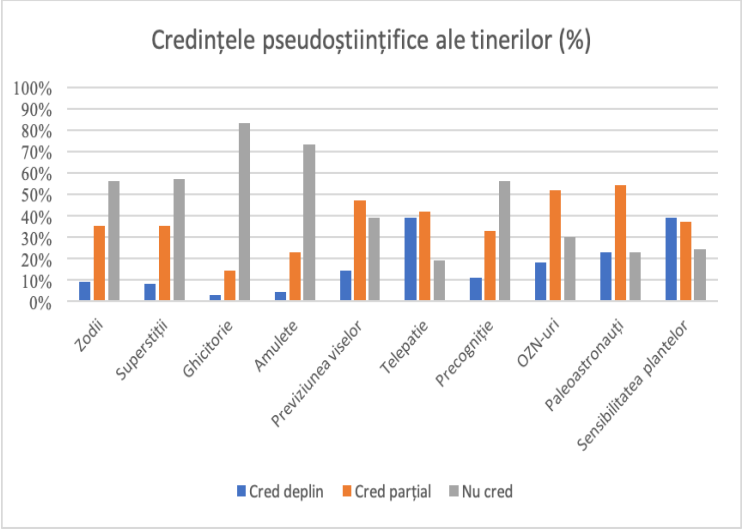

Sursa: adaptare după Datculescu: 1987, 70.

Figura nr. 16. Credința tinerilor în supranatural

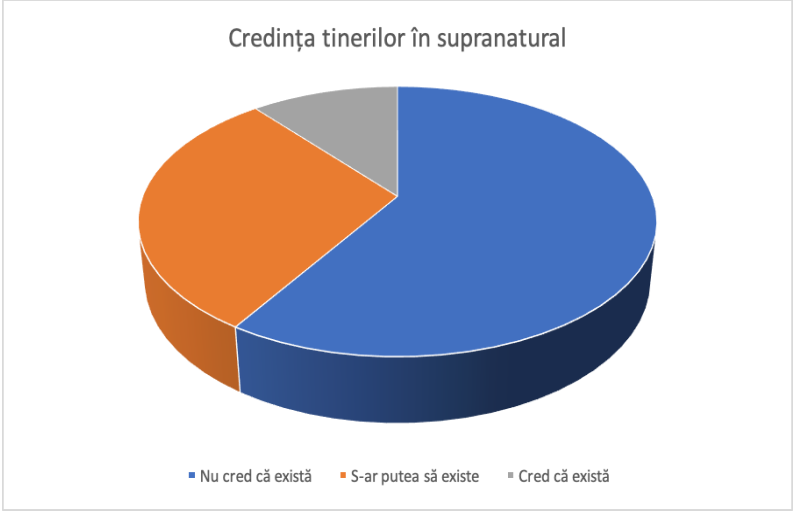

Sursa: Datculescu: 1987, 63.

Cu excepția zodiilor, a superstițiilor, a ghicitoriei, a amuletelor și a precogniției, majoritatea tinerilor credeau fără dubii sau măcar parțial în previziunea viselor, telepatie, OZN-uri, paleoastronauți și sensibilitatea plantelor. Aproape jumătate credeau de asemenea în existența divinității. Acest deznodământ nu trebuie neapărat să ne mire. El probează în cele din urmă două lucruri: menținerea practicilor magice și parareligioase în societate, provenite dintr-o cultură agrară târziu și incomplet modernizată, pe de o parte, respectiv racordarea societății românești din timpul socialismului târziu la societatea occidentală, unde pseudoștiința (în special cea legată de OZN-uri) era la un nivel ridicat și unde, mai nou, a căpătat poziții mediatice tot mai respectabile – pe de altă parte. În plus, tinerii nu erau simpli roboței aflați în curs de raționalizare socială integrală: contradicțiile pe care le exprimau în dinamica dialectică obiect-subiect social erau în cele din urmă firești și în cele din urmă educabile.

Însă având preferințe artistice, legate de divertisment, tehnice, pseudoștiințifice etc. (Datculescu: 1987) atât de diferite, concluzia la care ajunseseră cercetătorii CCPT este aceea că tineretul nu poate fi „văzut ca o categorie socială de ansamblu" (Datculescu: 1987, 76) ci mai degrabă ca un mănunchi de direcții de socializare embrionară a claselor sociale pe care socialismul reușise să le stabilizeze în cadrul unui mod de producție în interiorul căruia diferențelor dintre ele nu li se permitea să devină disruptive, să reverbereze negativ la nivelul întregii societăți. Studenții puteau fi văzuți însă fără probleme ca o categorie social-profesională unitară a tineretului. Asupra lor, și cu precădere asupra studenților timișoreni, ne vom opri atenția în subcapitolul care urmează.

INCURSIUNI ÎN VIAȚA STUDENȚEASCĂ. STUDIU DE CAZ: UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA

Spre deosebire de studenții de astăzi, studenții din perioada socialistă dispuneau de incomparabil mai puțin timp liber, pe de o parte, respectiv de puține resurse bibliografice, pe de altă parte. Asta ca să nu mai vorbim de mijloacele de informale culturală sau de sursele de divertisment. Cursurile și seminariile erau mai numeroase și, în plus, studenții trebuiau să participe la tot felul de activități extra-curriculare cum ar fi învățământul politic sau, în sezon, la activități reunite generic sub denumirea de „muncă patriotică", în special în agricultură. Referitor la motivațiile studenților pentru alegerea unei facultăți sau a alteia, acestea erau următoarele:

Figura nr. 17. Factorii care influențează alegerea facultății

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1986b, 21.

Rapoartele de cercetare ale CCPT relevă nemulțumiri serioase ale studenților în raport cu sistemul de învățământ superior. Unele cursuri erau învechite, iar mijloacele de predare erau la rândul lor neatractive, rezumându-se deseori la citirea anostă a informațiilor de pe fișele de curs sau de pe cursurile în format tipărit. O cercetare efectuată pe un lot de studenți din centre universitare ca București, Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Craiova, Brașov, Târgu Mureș și Galați, precum și în alte centre universitare mai mici, a condus la concluzia că „40% dintre cei investigați nu sunt mulțumiți de cursuri deoarece acestea se predau necorespunzător sau transmit informații și teorii depășite" (Schifirneț: 1980, 10-11). Dintre aceștia se remarcau studenții de la facultăți cu profil tehnic, unde clasele erau mai mari iar nivelul studenților destul de eterogen, fapt care îngreuna predarea cursurilor teoretice generale, de exemplu (Schifirneț: 1980, 12-13).

Mai departe, modalitățile de consiliere al studenților de către profesori erau la rândul lor deficitare, fiind caracterizate în principal de dispoziții birocratice și paternaliste. Exista astfel „tendința din partea cadrelor didactice de a-i tutela, de a-i dădăci pe studenți, de a nu-i scăpa din mână, accentul fiind pus pe aspecte administrative, situație stimulată și de carențele existente în sistemul de organizare și de administrație din învățământul superior, acestea fiind, de fapt, problemele pe care studenții le solicită în ponderea cea mai mare, pentru a fi soluționate de îndrumător" (Schifirneț: 1980, 24). Este foarte posibil ca această atitudine autoritară din partea cadrelor didactice să fi avut legătură cu sentimentul de independență pe care îl insufla în general studenția, aspect care reverbera ulterior la locul de muncă al proaspătului absolvent, făcându-l mai puțin integrabil în primii ani, respectiv alimentând temerile profesorilor de a „nu-i scăpa din mână pe studenți". (Schifirneț: 1987, 18; Mamali: 1978, 27-28). Conform studenților, per ansamblu, relația acestora cu profesorii era

caracterizată, în ordine, de următorii factori: autoritarism, cooperare, superficialitate, raritate, diversitate, spontaneitate, sinceritate (Schifirneț: 1986b, 66).

La fel, materia de seminar era considerată irelevantă în anumite cazuri, printre cei mai nemulțumiți de acest lucru fiind studenții timișoreni. Activitățile de practică erau la rândul lor „statice" și plictisitoare, studenții fiind puși să facă mai degrabă munci necalificate „fără nicio eficiență educativă și, ceea ce este mai grav, fără a avea cel puțin o motivație economică" (Schifirneț: 1980, 54). Aceasta se întâmpla deoarece factorii de răspundere din unitățile productive aveau totuși responsabilități ridicate și nu doreau să rișteutilizând studenții în cadrul unor sarcini importante, pentru care aceștia erau insuficient pregătiți.

Nu în ultimul rând, propunerile studenților pentru ameliorarea problemelor existente în mediul universitar erau ignorate sau tratate superficial în mare măsură. Iată cele mai frecvente propuneri de acest gen: reducerea numărului de cursuri și seminarii, accentul crescut pe cercetarea științifică, o mai bună documentare a profesorilor, multiplicarea cursurilor și creșterea accesului la bibliografie de calitate, eliminarea din planurile de învățământ a materiilor inutile, privilegierea cursurilor de specialitate în detrimentul celor general-teoretice, adaptarea cursurilor la producție, seminarii mai interactive, examene aleatorii și prea ușoare, acestea fiind mai degrabă orale decât scrise, aspect care îi nemulțumea în general pe studenți și, în sfârșit, conceperea orarelor astfel încât să îi avantajeze și pe studenți, nu numai pe profesori (Schifirneț: 1980, 36-39; vezi și Mihalache în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*: 1988, 173-180). Bugetul de timp al unui student era pur și simplu împovărător: participarea la cursuri și la seminarii – 7 ore; pregătirea profesională personală – 2,9 ore; deplasările zilnice în scop profesional – 1,5 ore; activitățile domestice – 1,3 ore; necesități fiziologice – 8,4 ore. Rezultă

un total de 11,4 ore în medie pe care studentul era nevoit să îl aloce studiului și activităților aferente acestuia (Croitoru: 1979, 75).

Pe cale de consecință, absenteismul era o problemă destul de frecventă în universitățile românești (Rotariu în *Tineret, Educație, Participare...*, vol. III: 1988, 230-236). Redau mai jos câteva dintre motivele principale, formulate în cuvintele studenților înșiși, foarte explicite și consonante cu problemele mai sus amintite.

Tabelul nr. 14. Cauze ale absenteismului în rândurile studenților

Orașul, specializarea	
Cluj-Napoca, Științe sociale și filologice	„Cu foarte rare excepții, activitățile universitare sunt atât de lipsite de orice atractivitate încât mă mir că lipsesc doar unii studenți și nu toți; în al doilea rând, programul excesiv de încărcat te determină să renunți și la ceea ce ar merita să fie făcut"
Cluj-Napoca, Științe exacte	„Orarul prea aglomerat, timp liber puțin; dacă ar fi lăsați să facă «dacă vreau mă duc, dacă nu, nu», sunt convins că s-ar duce mai mulți și s-ar obține și altceva. Așa, doar de frica mustrărilor, profesorii câștigă doar prezența fizică"
București, matematică	„Ar putea fi multiple motive: lipsa de interes, delăsarea, plictiseala, lenea pentru unii studenți; existența unui program foarte încărcat; număr de ore săptămânal foarte mare, grad sporit de dificultate al cursurilor, orar prost conceput; lipsa de timp cu care se confruntă studenții cu preocupări extrașcolare multiple: participă la cercuri, desfășoară o activitate de cercetare etc."
Brașov, tehnic	„În primul rând pentru că în acel timp studenții cred că timpul respectiv (sic!) poate fi folosit mai bine prin alte activități, chiar dacă aceste activități sunt pentru profesori lipsite de importanță. Se chiulește pentru a se merge la film, la o cafea, pentru că mai bine te scoli la ora 8, decât la ora 7. Totuși se lipsește de la unele ore pentru a se lucra la proiecte și pentru a învăța la alte materii la care studenții sunt mai strâmtorați"

Brașov, tehnic	„Consider că unii studenți lipsesc de la activități universitare din lipsă de interes pentru ceea ce fac, sau pentru materia respectivă. Pentru unii, a face o facultate înseamnă doar a te strecura mai ușor prin viață, a te mai distra încă câțiva ani (sic!) pe spinarea altora”
Craiova, tehnic	„Lipsa de interes; punerea problemelor personale înaintea celor profesionale; o oarecare infatuare de genul «nu merg la cursul ăsta pentru toți tocilarii»; cunoașterea modului de comportare al unor profesori, în sensul că aceștia nu fac prezența, nici măcar prin sondaj”
Craiova, tehnic	„Modul defectuos în care sunt prezentate problemele în cadrul orelor de curs. Lipsa talentului oratoric al cadrelor universitare. Lipsa, nejustificată, de interes a studenților pentru aceste activități. Unii studenți nu realizează importanța acestor activități pentru practicarea viitoarei profesii”
Timișoara, tehnic	„Lipsa atracției pentru domeniul ales; existența unor cursuri neinteresante; modul de expunere al unor cadre didactice, care nu reușesc să-și facă cursul plăcut; faptul că în cadrul cursurilor există mult prea multe chestiuni generale, aparent neatractive și prea puține chestiuni concrete”
București, științe exacte	„Principalul motiv este neconcordanța între aceea ce studentul interesat găsește într-o bibliotecă bine pusă la punct și ceea ce se predă la curs într-o anumită problemă, în sensul că este inadmisibil ca într-o disciplină în care 20-30-40 ani apar în lume tratate și monografii de o înaltă ținută științifică să fii nevoit să asculți un curs de o calitate îndoielnică, predat neglijent”
Cluj-Napoca, Științe exacte	„Cursul oral (vorbit) nu aduce nimic nou față de cel tipărit; cursul oral este la un nivel scăzut, neinteresant; sunt colegi «binevoitori» care iau notițe în dublu; sunt unele discipline cărora nu li se acordă prea mare importanță, chiar de către cadrul didactic”

Cluj-Napoca, Științe exacte	„În primul rând pentru că cursurile (sic!) nu aduc nimic nou față de cursul tipărit (litografiat) dacă nu există modul de prezentare sec faptele că cadrele didactice (sic!) predau citind de pe «fițuici» și chiar așa se mai strecoară greșeli pe care studentul le descoperă chiar la curs. Orele de desfășurare a diferitelor activități, atunci când într-o zi ai 10-12 ore de activitate studențească și timpul de masă este de 1-1,30, e de înțeles că pauza de masă unii o prelungesc, în defavoarea unor activități care consideră că sunt mai puțin importante, sau pot fi efectuate în mai puțin timp, mă refer aici la numărul mare de ore de laboratoare cu program la nivelul liceului. Frigul din sălile de curs!”

Sursa: Schifirneț: 1986b, 130-134.

Într-un interviu personal, Constantin Schifirneț, autorul raportului de cercetare *Tineretul Universitar. Interese pentru studiu și aspirații profesionale*, mi-a relatat că au existat presiuni inițiate la Ministerul Învățământului pentru retragerea acestuia, chiar și în circuitul restrâns în care circulau aceste rapoarte. „Printre motivele invocate a fost acela al opiniilor studenților atașate la Raport, opinii critice despre relația profesor-student” (Schifirneț: 2019). Desigur, raportul nu a fost retras, dar opiniile tranșante exprimate de către studenți și expuse în mod detaliat în tabelul de mai sus cu privire la calitatea scăzută a condițiilor de învățământ în general și a cursurilor în particular au creat, se pare, nemulțumiri. Un motiv în plus pentru a afirma și a aprecia relevanța științifică a rapoartelor CCPT, ferite de imixtiunile politicului într-o perioadă în care acesta era omniprezent, având de regulă pretenția de a se substitui în mod aproape integral științei.

Absenteismul reprezenta deci preponderent o formă de răspuns negativ al studenților relativ la neajunsurile sistemului universitar, și mai puțin o problemă legată de moralitatea individuală a acestora. Alte minusuri indicate de către studenți în această privință sunt: „pilele”, practicate

„la scară largă", arbitrariul și rigiditatea (uneori „sadismul") profesorilor în relația cu studenții, prețul ridicat și insuficiența manualelor universitare, insuficienta stimulare a studenților performanți, în sensul în care s-ar fi acordat prea multe burse și pentru studenții cu note mici, de la 6,5 în sus, iar studenților performanți nu li s-ar fi oferit suficiente posibilități să își publice cercetările, prea multe burse sociale și prea puține burse de merit, predarea „monotonă", aspectul „sumbru" al facultății, calitatea scăzută a mâncării de la cantinele studențești (Schifirneț: 1986b, 135-168).

Existau însă și cadre didactice cu reputație foarte bună, apreciate de studenți și care la rândul lor aveau încredere în capacitățile intelectuale și morale ale acestora. În același timp, nemulțumiri importante și similare cu cele ale studenților aveau și cadrele didactice. Profesorii acuzau metodele perimate și uneori ambigue de predare, suprapunerea informațiilor conținute în cursul predat și cel tipărit, inutilitatea multor informații transmise la curs, lipsa de racordare a conținutului cursurilor la dezvoltările internaționale din domeniu, nivelul de informare necorespunzător al unor cadre didactice. Însă aceste atitudini erau mai degrabă pasive decât manifeste: exista un orizont de așteptare difuză, dar niciun stimulent concret pentru depășirea acestuia (Schifirneț: 1989b, 22-31).

Domnul X. Y., care a dorit să rămână anonim, fost cercetător al filialei Brașov a CCPT și asistent universitar la Universitatea Transilvania, afirmă într-un interviu pe care a avut bunăvoința să mi-l ofere că studenții erau deranjați în primul rând de cultul personalității lui Ceaușescu și de limitările percepute ale libertății la nivel social. Aceste teme erau abordate uneori frontal la seminarii, studenții punând întrebări sensibile, inclusiv legate de plecarea în străinătate. În felul acesta, consideră X. Y, studenții testau „buna-credință" a cadrului didactic. Pentru a evita neplăcerile cu autoritățile universitare, „problemele zilei" nu erau atacate frontal, însă

erau bifate în programa tematică, seminaristul în cauză străduindu-se să fie cât mai onest și receptiv față de curiozitățile studenților, explicându-le în același timp și riscurile la care se supuneau cu toții în cazul în care lucrurile mergeau prea departe (X.Y.: 2019; vezi și „Convorbiri sociologice"...: 2005, 250). În contextul dat, probabil că abordarea aceasta era cea mai deontologică și cea mai eficientă cu putință.

Tabelul nr. 15. Principalele nemulțumiri ale studenților timișoreni

Profilul universitar	
tehnic	„Nu înțeleg de ce unii studenți care rămân repetenți nu mai au dreptul de a locui în cămin în anul următor. Cred că studenții care au probleme trebuie ajutați și nu trebuie să li se creeze alte probleme noi și destul de dificile"
științe exacte	„Problemele sociale sunt tratate într-un mod învechit neținându-se seama de faptul că un student poate să discearnă singur binele de rău și fără constrângeri care la o asemenea vârstă nu mai au prea mare influență, eventual negativă"
medicină	„Fiind studentă la stomatologie în anul 4 acea problemă care ne frământă este numărul mare de studenți care lucrează în cadrul stagiilor la un singur scaun. Încercările de rezolvare a problemei nu au dat rezultate satisfăcătoare"
tehnic	„Seminariile la care se rezolvă probleme STAS! (în mod standardizat, n.m.). Examenele la care se dau aceste probleme STAS rezolvate la seminar. Examenele care cer reproducerea unor subiecte stabilite clar fără să se ceară un efort de gândire personală, de stabilire a unor conexiuni în domeniul respectiv, de găsire a unor analogii, comparații, sinteze etc. Obligativitatea cartelei pentru bursieri, atunci când mâncarea la cantină este proastă și este de preferat să primești bursa «în mână», în fond e dreptul tău să dispui de ea cum consideri. Interdicțiile vizitelor prietenilor în căminele studențești. Practica agricolă – este de înțeles la facultățile de profil; astfel se întâmplă ca timpul afectat acesteia să influențeze negativ asupra duratei efective de școală. Comprimarea excesivă a cursurilor predate"

științe economice	„Consider că examenele scrise sunt mult mai eficiente decât cele orale”
științe economice	„Reducerea orelor și a materiilor de studiu; asigurarea condițiilor pentru desfășurarea unor activități în cadrul anilor de studii (sportive, culturale, sociale), diversificarea modului de predare (folosirea unor filme de specialitate, proiecții etc.)”
tehnic	„(...) materiile pe care nu le învață nu îi atrag, (...), sunt demoralizați, (...) unii manifestă dezinteres față de materiile respective, (...), nu sunt suficient stimulați de către profesor”
tehnic	„Seminarizarea nu asigură un dialog real între studenți și cadrele didactice. Practica nu reușește o corelare a noțiunilor teoretice cu aplicațiile lor practice”

Sursa: Schifirneț: 1986b, 152, 155, 158, 168; vezi și Schifirneț: 1980, 49.

Interesant de constatat, conform tabelului 14, este faptul că bursele sociale îi deranjau pe unii dintre studenți, mai ales pe aceia care se considerau merituoși dar insuficient recompensați pentru eforturile lor academice. Se pare că solidaritatea socială nu era un punct forte al vieții studențești deși, evident, nu era absentă. Acest amănunt vine să confirme individualismul în creștere ale generației 2000, o generație constrânsă de multiple rațiuni, interne și externe deopotrivă, așa cum am constatat, să dezvolte tot mai multe trăsături specifice cetățenilor din statele „capitaliste”: egocentrism, neîncredere în ceilalți, simț ridicat al competitivității, toate acestea asezonate cu o cultură dobândită preponderent mediatic și cu o ascensiune îngrijorătoare a încrederii în pseudo-științe. Dintre categoriile socio-profesionale ale tineretului analizate în rapoartele CCPT, muncitorii aveau cele mai progresiste concepții în problemele sociale și politice (Schifirneț: 1986b, 98-99), în timp ce elevii aveau cel mai ridicat nivel cultural (Schifirneț: 1981, Schifirneț: 1982). Studenții nu excelau însă la niciunul dintre aceste capitole.

Tabelul 15 confirmă ceea ce am menționat deja în acest capitol, și anume că nu se poate distinge un profil aparte al

studenților timișoreni la nivel național. Neplăcerile evidențiate de aceștia apar din plin și la studenții din celelalte centre universitare, la fel cum se întâmplă și la nivelul aspirațiilor și al intereselor profesionale, odată facultatea încheiată. Pe timpul facultății însă, principalul interes al studenților era acela de a frecventa spectacole de muzică ușoară sau de teatru, apoi de a lectura reviste de specialitate, de a lua parte la cercetarea științifică, de a obține note mari pentru o bună repartiție în producție și, în sfârșit, de a crea legături cu cadre didactice prestigioase (Schifirneț: 1986b, 40).

În plus, opiniile studenților timișoreni despre tineret nu au nici ele un specific aparte, fiind atât pozitive, cât și negative – și reflectând astfel opiniile contradictorii ale generației anului 2000 despre ea însăși, așa cum au fost expuse și analizate acestea într-un subcapitol anterior. Conform studenților timișoreni, tineretul ar fi fost în general de bună credință, numai că „trebuie îndrumat în realizările lui", „trebuie să muncească mai mult, să fie mai activ, curajos și să se dedice mai mult studiului"; calitățile de care dă dovadă tineretul „nu sunt canalizate întotdeauna în direcția cea mai necesară" și, ocazional, acesta nu se dovedește suficient de serios, fiind de asemenea prea influențat de moda occidentală; tineretul mai era apreciat ca fiind „receptiv la nou, dornic de a cunoaște tot mai mult" și „conștient că e factorul care în viitorul apropiat va conduce viața economică, politică a țării"; în sfârșit, un student de la specializarea Filologie a Universității de Vest din Timișoara, de care ne vom ocupa în continuare mai pe larg, se pronunța tranșant: „Lipsește spiritul de generație, e dornic să facă lucruri mari, dar izbindu-se de piedici se blazează, în așa fel încât devine indiferent, e o generație care ar putea să realizeze multe, dacă nu ar fi împiedicată de birocrație" (Schifirneț: 1980, 82-83).

Nu toți studenții erau însă atât de „blazați". În februarie 1987, studenții ieșeni au ieșit pe străzi pentru a protesta

împotriva condițiilor de cazare, de învățământ și, în general, împotriva îngrădirii libertăților personale. S-a strigat, cu această ocazie: „Nu mai răbdăm!", „S-a umplut paharul!" sau „Vrem lumină să-nvățăm și apă să ne spălăm!" (Bocancea, Tompea: 2019, 193). Protestul a fost urmărit atent de către Securitate și, evident, au existat unele consecințe neplăcute pentru participanți. Tot la Iași s-a constituit la finalul anilor 1970 un grup intelectual (Grupul de la Iași) alcătuit preponderent din studenți și tineri intelectuali simpatizanți, în general, ai „noii filosofii franceze"[4].

4 Bernard Henry Levy, Alain Renault, Alain Finkelkraut, André Glucksman sau Pascal Bruckner au fost printre cei mai cunoscuți exponenți ai acestei filosofii declarat antimarxiste, responsabilă pentru impunerea necritică a conceptului de totalitarism, forțarea lui asupra unor regimuri mai mult sau mai puțin autoritare diverse, în care societatea nu era o simplă masă amorfă, modelată conform imperativelor ideologice ale puterii și, respectiv, pentru macularea nepermisă a ideologiilor fasciste și marxiste în cadrul aceluiași concept pornind de la mize politice pur franceze. Și anume, este vorba despre rigiditatea ideologică a Partidului Comunist Francez, care a influențat apariția unui marxism critic din care au rezultat apoi mai multe direcții, printre care și cea a noii filosofii franceze. La sfârșitul anilor 1970, partidul comunist și partidul socialist francez au făcut o alianță electorală intitulată Uniunea Stângii. Noii filosofi francezi, parțial și unii marxiști critici, au reacționat afirmând că ajungerea comuniștilor francezi la guvernare ar fi o catastrofă deoarece acest partid prosovietic nereformat de decenii întregi ar subordona țara Moscovei, transformând-o într-o colonie sovietică în care ar domina cenzura, impermeabilitatea granițelor și deteriorarea nivelului de trai (vezi Christofferson: 2018).

Reacția a fost desigur exagerată, Franța anilor 1970 fiind una dintre cele mai dezvoltate țări din lume și neavând cum să implementeze astfel genul de socialism pe care l-au cunoscut Uniunea Sovietică și majoritatea statelor est-europene, un socialism impus în condiții de penurie drastică și în contexte postbelice foarte fragile, un socialism care nu putea fi decât autoritar, mai ales că statele est-europene au fost utilizate din 1945 și până la moartea lui Stalin din 1953 drept surse de materie primă pentru refacerea economiei sovietice. Pentru a patrona un astfel de proces, guvernele postbelice est-europene nu puteau fi decât guverne marionetă guvernând prin forță și intimidare și sprijinite de către Armata Roșie. Ori, contextul politic al Franței postbelice a fost unul cu totul diferit. Adevărul

Noua filosofie franceză era citită de către grupuri de tineri intelectuali și de studenți în România socialistă, generând astfel atitudini tot mai critice față de autorități, care nu au devenit însă neapărat manifeste. Unul dintre membrii grupului de la Iași, scriitorul Liviu Antonesei, își amintește:

> Atmosfera în cam toate cercurile intelectuale sau muzicale pe care le frecventam era de libertate asumată deschis. Nu ne ascundeam unii de alții deși, de prin 1980, bănuiam că există infiltrări. Unele s-au confirmat. În interiorul a ceea ce s-a numit Grupul de la Iași, discuțiile erau mai profunde, aveam dimensiuni ideologice clare, discutam recentele apariții vestice pe care reușeam să punem mâna, după ce le citeam cu toții. Îmi amintesc că prin 1978, înainte de a ajunge la noi primele lor cărți, din ce auzisem la radio și citisem ca execuții în presa oficială, făcusem cam toți o pasiune pentru „noii filosofi" francezi. Majoritar, lecturile noastre ideologice, în general teoretice, veneau din zona francofonă, chiar și autorii din alte părți îi citeam de obicei prin traducerile franțuzești (Antonesei: 2016).

Revenind, dincolo de neplăcerile studenților relativ la condițiile generale existente în mediul universitar, existau și destule aprecieri pozitive la adresa acestuia, cum ar fi nivelul de implicare socială și deschidere față de problemele societății sau caracterul democratic și inovativ. Este foarte posibil ca, în acest context, democratic să se refere la deschiderea spre cunoaștere operată în mediul universitar, respectiv la contribuția acestuia la dezvoltarea economică – nu la calitatea cursurilor, a modalităților de predare și a bibliografiilor, unde, așa cum ne amintim, studenții le reproșau în proporție

istoric și rezonabilitatea intelectuală au contat însă prea puțin pentru noii filosofi francezi, care au aplicat cu obstinație eticheta „totalitarism", transformând-o prin forța prestigiului lor intelectual dintr-un instrument politic local prin care încercau prevenirea ajungerii la putere a comuniștilor și socialiștilor francezi - într-un concept aplicabil la scară universală.

importantă profesorilor că sunt autoritari și rigizi (Schifirneț: 1986b, 53-54).

Să vedem în continuare ce tipuri de facultăți apreciau cel mai mult studenții, respectiv opțiunile lor profesionale după terminarea studiilor superioare.

Figura nr. 18. Facultățile cele mai apreciate de studenți

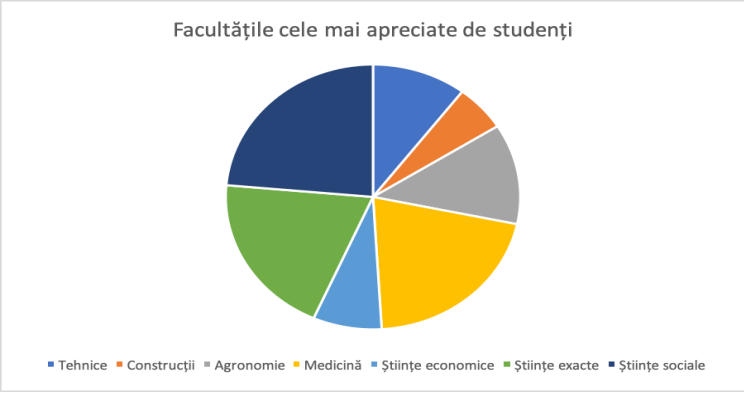

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1986b, 90.

Figura nr. 19. Opțiunile profesionale ale studenților după terminarea facultății

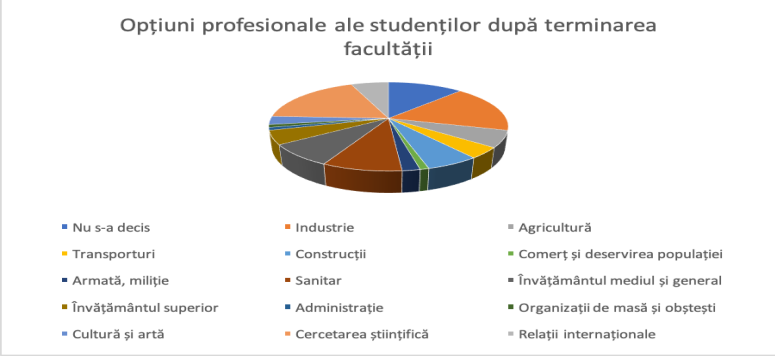

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1986b, 95.

L-am putea parafraza pe Petre Datculescu, care afirma că opțiunile tehnice ale tinerilor sunt atât de diverse încât însăși categoria socială tineret este una lipsită de valoare sociologică (1987), argumentând că și categoria socială studenți este prea diversă, prea eterogenă, pentru a putea fi luată ca un tot unitar. Mai mult, am putea spune că studenții tind să apară ca un grup omogen mai degrabă din punct de vedere al nemulțumirilor decât al intereselor pe care le afișează, fie ele culturale sau profesionale.

Înființată prin decret regal ca institut pedagogic în 1944, Universitatea de Vest din Timișoara se va dezvolta puternic începând cu anii 1960, când este construit actualul sediu al instituției pe bulevardul Vasile Pârvan și universitatea devine astfel instituția pe care o cunoaștem astăzi.

Tabelul nr. 16. Dinamica universității în perioada socialistă (1948-1989)

Anul școlar	**Studenți**	**Cadre didactice**	**Facultăți**	**Specializări**
1948-1949	82	10	1	2
1949/1950	162	15	1	2
1950/1951	332	38	1	2
1951/1952	339	52	1	2
1952/1953	362	-	2	3
1953/1954	343	-	2	3
1954/1955	424	70	2	3
1955/1956	552	-	2	3
1956/1957	606	84	2	7
1957/1958	711	84	2	7
1958/1959	795	84	2	7
1959/1960	787	82	2	7
1960/1961	931	-	2	7
1961/1962	1103	-	2	7
1962/1963	1255	153	3	10

1963/1964	1429	-	3	10
1964/1965	1566	-	3	10
1965/1966	2102	161	12	22
1966/1967	2496	189	12	22
1967/1968	3043	273	12	22
1968/1969	3724	249	12	22
1969/1970	4215	266	12	30
1970/1971	4325	276	12	30
1971/1972	4134	285	12	30
1972/1973	3870	318	12	30
1973/1974	3708	286	12	30
1974/1975	3821	257	4	27
1975/1976	4265	309	4	27
1976/1977	4412	231	4	27
1977/1978	4255	220	4	27
1978/1979	4183	225	4	27
1979/1980	3572	193	3	27
1980/1981	3406	161	3	27
1981/1982	3258	171	3	27
1982/1983	3124	185	3	27
1983/1984	3093	174	3	27
1984/1985	3022	172	3	20
1985/1986	2936	147	3	20
1986/1987	2893	-	3	20
1987/1988	2901	144	3	20
1988/1989	3030	138	3	17

Sursa: Munteanu, Munteanu: 2004, 63-64, 241; *Timiș: istorie și contemporaneitate*: 1978, 85-86.

În general, până la jumătatea anilor 1970 universitatea se dezvoltă, iar după această perioadă instituția intră într-un declin lent, dar sigur. Durata studiilor universitare și cifrele de școlarizare scad, numărul facultăților scade de asemenea prin transformarea unor facultăți în secții și prin comasări și, în sfârșit, ponderea specializărilor tehnice în detrimentul celor umaniste ia amploare. Dacă din 1965 și până în 1973 universitatea avea 12 facultăți, din 1989 și până în 1989 va avea numai trei (Munteanu, Munteanu: 2004, 62).

Să urmărim, în continuare, câteva dintre activitățile culturale ale acestei instituții, câteva dintre preocupările ei interne, respectiv relațiile pe care le întreținea cu studenții. Astfel, problema insuficienței cursurilor, în special pentru Facultatea de Filologie, este adresată în mod direct în anul 1968. Alături de Facultatea de Științele Naturii și cea de Științe Economice, Facultatea de Filologie este una dintre cele trei facultăți care a rezultat în urma procesului de reorganizare al universității din anii 1970. Nu numai cursurile tipărite puneau probleme, ci și calitatea actului de predare, aspect deja adus în discuție în mod detaliat în paginile de mai sus. Nemulțumirile veneau însă și din partea conducerii universității, care era de părere că la cursurile de istorie, lingvistică, istoria literaturii universale sau istoria artelor bibliografia nu este actualizată, iar conținutul marxist al acestora lasă de dorit. De asemenea, planurile de învățământ nu erau suficient corelate cu activitatea de producție. În general, conducerea universității era interesată de „orientarea ideologică a studenților pe facultăți și ani de studii, receptivitatea lor față de problemele social-politice contemporane", respectiv de „necesitatea informării studenților în problemele filosofiei, economiei și cele social politice". Învățământul politic, separat de, dar convergent cu cel universitar, aprofunda astfel de teme în cadrul unor grupe mici de studenți, încurajați să se pronunțe și să dezbată liber, în special „probleme privind politica internă și externă a

partidului și statului nostru" (Arhiva Universității de Vest din Timișoara (AUVT), Dosar Rectorat: 1968, 84-89).

Învățământul politic se îmbunătățise considerabil până la începutul anilor 1980, nu numai în cadrul universității, ci în toate centrele de învățământ superior din Timișoara, cu toate că se considera că acesta este tratat într-un mod mai degrabă abstract, detașat de problemele sociale concrete, în cadrul învățământului tehnic, respectiv că nu era uneori suficient de aprofundat conceptual, iar frecvența cu care studenții participau la aceste cursuri lăsa de dorit, în învățământul social și umanist. Tot aici, „tezele" secretarului general al PCR nu primeau atenția cuvenită, iar multe dintre temele cu caracter istoric erau doar „enunțate", nu și analizate în mod corespunzător (AUVT, Dosar Probleme Secretariat: 1976-1983, f. 103-133; Munteanu, Munteanu: 2004, 228). Se confirmă astfel informația oferită de către X. Y., cum că studenții apreciau și testau „buna credință" a cadrului didactic și încercau să soluționeze împreună sarcinile ritualic-ideologice de care nu se puteau dispensa.

Facultatea de Filologie era interesată de o mai bună integrare a cadrelor didactice tinere în activitatea didactică universitară, de evitarea unor situații tensionate la locul de muncă, dar și de îmbunătățirea nivelului științific al acestora. Se aprecia că literatura de specialitate în limba străină nu prea este consultată și, situație gravă pentru un colectiv de filologie, limbile străine sunt puțin spre deloc studiate în afara specializării fiecărui cadru didactic în parte. Cercetarea, la rândul ei, era puțină și preponderent descriptivă.

> Cu toată munca depusă de șefii de catedre și de cadrele mai în vârstă, în îndrumarea muncii științifice a cadrelor tinere și în valorificarea ei, nu toate cadrele tinere pot realiza lucrări științifice la nivelul cerut, care ar permite publicarea lor. Aceasta se explică și prin faptul că unele dintre aceste cadre tinere nu cunosc limbi

> străine și nu pot dispune astfel de o informație suficientă, care să le dea prilejul unor meditații științifice, cât și, probabil, pentru că nu au făcut în școala elementară și medie, precum și în epoca studiilor universitare, efortul intelectual necesar, care trebuie să exercite mintea în vederea creației științifice (AUVT, Dosar Filologie, vol. II: 1966-1967, f. 9).

În plus, puține cadre universitare tinere, preparatori și asistenți, erau înscrise la studii de doctorat. În anii universitari 1967/1968 și 1968/1969, doar patru persoane fuseseră admise. Luând toate aceste motive în calcul, unele cereri ale cadrelor didactice de a se documenta în străinătate erau respinse. Pentru anul universitar 1968/1969 s-au aprobat însă destul de multe cereri în acest sens, în state ca Republica Federală Germană, Anglia și Uniunea Sovietică. Per ansamblu însă, din punct de vedere al calității resursei umane, Facultatea de Filologie a Universității se considera una dintre „cele mai neglijate din țară" și se vedea nevoite să renunțe la anumite cadre didactice tinere care nu reușiseră să se perfecționeze suficient de mult, recomandând ca aceste să fie trimise pentru a preda în învățământul mediu (AUVT, Dosar Filologie, vol. II: 1966-1967, f. 6-14). De asemenea, facultatea propunea, ținând cont de precaritatea resurselor bibliografice, ca fiecare cadru didactic să poată comanda cărți din Occident, măcar la nivelul bibliografiei temei cercetate (AUVT, Material documentar...: 1968, f. 6).

Nici după douăzeci de ani situația nu se îmbunătățise, așa cum aflăm dintr-o informare pe facultate legată de „integrarea învățământului cu cercetarea științifică, producția și practica social-politică": ca peste tot în restul țării, studenții și cadrele didactice se plângeau de „supraîncărcarea" programelor, de „posibilitățile de documentare existente", mai exact de „întârzierea cu care cadrele didactice pot ajunge la materialele noi apărute în unele domenii de cercetare (mai

ales în cel al limbilor și literaturilor străine)", respectiv de cât de „anevoioasă" rămânea în continuare „deplasarea cadrelor didactice în străinătate pentru documentare, cursuri de vară, participări la congrese, simpozioane etc." (AUVT, Dosar I.A. 30/1987, Integrare II, f. 4; Munteanu, Munteanu: 2004, 63).

În aceeași perioadă, Facultatea de Fizică atrăgea atenția asupra necesității creșterii influenței partidului în rândurile studenților, pentru a dispune de o bază de recrutare a resursei umane tot mai mare. În încercarea de a îmbunătăți calitatea învățământului politic, în anul universitar prelegerile de acest gen au fost ținute de activiști locali ai PCR, nu de cadre didactice, dar nu s-a observat vreun rezultat notabil. Conducerea facultății sugera, în vederea creșterii atractivității cursurilor de învățământ politic, plasarea acestora imediat după orele de curs (AUVT, Dosar de Alegeri: 1968, f. 4). Este puțin probabil ca această măsură să fi condus la rezultatul scontat, ținând cont, așa cum am menționat în subcapitolul anterior, că programul zilnic al unui student avea în medie 11,4 ore.

În 1970, Universitatea dispunea de mai multe formații artistice ale studenților, după cum urmează: un cor mixt, corul de cameră „Menestrelii", o orchestra de Cameră, un studio studențesc de teatru, două formații de muzică ușoară, o formație de estradă, o formație de dansuri moderne, una de dansuri populare, respectiv o orchestră de muzică populară. Activitatea acestora se desfășura după un program stabilit la începutul fiecărui semestru. Însă, datorită programului încărcat al studenților, programul putea fi modificat și unele repetiții suspendate, fapt care l-a condus pe jurnalistul Hans Fink de la ziarul local *Neuer Weg* la concluzia că universitatea nu desfășoară o activitate „cultural-educativă" adecvată. Conducerea universității a trimis la ministerul Învățământului o notă explicativă prin care se disculpa, invocând faptul că autorul articolului confundă „activitatea culturală de masă", cea

depusă la nivelul tuturor studenților, cu „activitatea formațiilor artistice studențești de amatori"; dacă în cazul celei din urmă existau unele dificultăți, acestea nu trebuiau generalizate, mai ales că în cadrul Festivalului Artei Studențești din 1970, formațiile studențești ale universității au obținut un premiu I și două premii II. În plus, aceste formații aveau o bogată activitate pe plan local și regional, iar o parte din fondurile obținute în urma spectacolelor au fost donate pentru copii sinistraților, în 1970 având loc inundații de proporții în mai multe zone ale țării (AUVT, Dosar 2: 1970, f. 1-5). În 1987, peste 20% dintre studenții universității făceau parte din aceste formații artistice de „amatori": „ansambluri folclorice, brigăzi artistice, teatru, muzică clasică și ușoară, dans modern, cor, cercuri de pictură și artă fotografică" (AUVT, Istoric, Dezvoltare, Cuvântări, vol. VI, 1986-1988, f. 31).

Un raport al Facultății de Științe ale Naturii din anul universitar 1976/1977 relevă o situație bună per ansamblu în ceea ce privește munca ideologică desfășurată de cadrele didactice în rândul studenților, o îmbunătățire considerabilă față de anii precedenți. Anumite cadre didactice sunt menționate explicit pentru rezultatele bune la acest capitol, în special cele care activau în calitate de „îndrumători de grupă". De asemenea, studenții erau vizitați în cămine de către unele cadrele didactice, „directorii educativi de cămin", care urmăreau, într-o atmosferă relativ informală, progresul studenților în chestiunile politico-ideologice, adaptarea și traducerea acestor aspecte în viața cotidiană, dar ascultau și sugestiile studenților în privința posibilităților de a ameliora anumite probleme. Comportamentul civic al studenților în cămine se dovedea însă a fi o chestiune destul de delicată.

> Un număr apreciabil de studenți au fost sancționați pentru beții, pentru perturbarea liniștii, găzduirea unor persoane străine, pentru deteriorarea unor bunuri comune etc. Faptul că

> uneori nu reușim să depistăm pe cei care se fac direct vinovați de unele manifestări contrare codului nostru etic demonstrează că atât organele colective de conducere cât și organele ASC, comitetele de cămin, nu acordă încă o atenție permanentă ridicării nivelului de conștiință civică a studenților, trec uneori cu prea mare ușurință peste atitudinea unor studenți față de condițiile de viață și studiu asigurate (AUVT, Dosar 1983-1984, vol. II, f. 5-6; vezi și AUVT, Dosar Senatul, 1985-1986, f. 4-5).

În același timp, mulți dintre studenții cazați în cămine aveau biblioteci proprii și citeau frecvent literatură politică și beletristică. Studenții erau de asemenea abonați la „presa centrală și studențească", iar propaganda vizuală din complexul studențesc era la un nivel mulțumitor. Aici funcționa de asemenea și o stație de radio pentru studenți. Căminele mai mari își permiteau să aibă și propriile săli de lectură (AUVT, Dosar Studențești, vol. I, 1986, f. 2-3).

Mai puțin bine se stătea în ceea ce privește frauda la examene, unii studenți copiind și obținând note mari în detrimentul altor studenți. Studenții care nu copiau la examene erau încurajați să îi „demaște" pe cei care copiau, „aceasta fiind o problemă de etică și probitate". Ceea ce este, până la urmă, perfect adevărat. Rezultate mai slabe se obținuseră și în activitățile de muncă patriotică, unde cadrele didactice nu erau atât de exigente pe cât ar fi trebuit. De asemenea, nu toate cadrele didactice participau la activitățile culturale ale studenților. „Suntem de părere", considera conducerea facultății, „că influența educativă a cadrelor didactice trebuie să se manifeste în toate împrejurările, atât în facultate cât și în afara ei, în activitățile organizate, cât și în cele neorganizate. Avem în vedere desigur nu o atitudine didacticistă, de dădăceală, ci o prezență activă, bazată pe comunicare spirituală și umană, pe afirmarea forței ideilor și a puterii exemplului personal" (AUVT, Dosar Consiliul Profesoral: 1974-1978, f. 1-8).

Practica militară a studenților a studenților, care avea loc în anii I și III de studiu, nu era tratată cu seriozitate, aceștia absentând frecvent. Este vorba în primul rând de studente. În anul universitar 1984/1985, au absentat 25 de studente de la Facultatea de Filologie din 57 înscrise, 21 de la Facultatea de Științe ale Naturii din 257 înscrise, respectiv 41 de la Facultatea de Științe Economice din 234 înscrise. Una dintre studente, aparținând specializării Fizică a Facultății de Științe ale Naturii, a fost exmatriculată pentru numărul mare de absențe nemotivate acumulate în acel an universitar, 58 la practica militară și 339 în total (AUVT, Dosar Studențești, vol. I, 1985, f. 1-7). Practica militară se desfășura după un program prohibitiv. Pentru anul universitar amintit, a avut loc în două reprize, între 28.06 și 17. 07, respectiv 12. 07-31. 07, începând cu orele 7 sau 7 30 și terminând la orele 15 00, respectiv 15 30 (AUVT, Dosar Studențești, 1984, f. 311-312). Marcel Tolcea, fost student și actualmente profesor în cadrul departamentului de Comunicare și Filosofie din cadrul Universității, rezumă succint situația: „Din perspectiva unei studente, cred că aspectul cel mai penibil era Pregătirea Militară" (Tolcea: 2019).

În continuare, să consultăm o sinteză a raportului de activitate al Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști (UASC) din centrul universitar Timișoara pentru perioada 1975-1977. Se insista pe munca politică, munca profesională, pe discuții orientative cu studenții restanțieri (erau considerate „disciplină problemă" acele discipline unde procentul de promovabilitate era de sub 50%), pe respectarea disciplinei universitare, pe puterea exemplului personal, pe activitatea de cercetare științifică a studenților, fiecare facultate și an de studiu având tematici proprii, pe munca patriotică, pe gospodărirea adecvată a spațiilor de învățământ, pe „brigăzile studențești" și activitatea acestora în mediul rural în special, unde desfășurau, pe lângă munca patriotică, activități propagandistice, pe competiții între „gazetele de perete" la nivel de facultăți și

universități, pe insuflarea unui caracter ideologic activităților culturale din cluburile de tineret, pe sprijinirea formațiilor artistice ale studenților, pe buna pregătire a acestora în vederea participării la Festivalul Național al Artei Studențești (încorporat ulterior în festivalul Cântarea României), care se desfășura anual, pe îmbunătățirea activității sportive, pe o mai largă încadrare a studenților în activitățile de pregătire a „apărării patriei", pe organizarea de activități turistice de anvergură, respectiv a unor excursii săptămânale, pe o mai bună cunoaștere și pe extinderea și consolidarea asociațiilor studenților comuniști, pe o mai bună inițiere a studenților în politica externă a statului român (AUVT, Dosar Programe și Programări, nr. 3: 1976, f. 14-30). Un program stufos și militant, cu rezultate apreciabile pe partea de divertisment și turism în special, dar mai puțin eficient pe partea de învățământ politic.

Pe cale de consecință, am găsit destule critici în arhiva universității adresate ASC de către comitetul de partid al universității sau de către conducerea facultăților cum că ar avea o atitudine politică pasivă și nu ar avea suficiente inițiative în ceea ce privește „activitățile politice și cultural-educative". Cea mai relevantă este următoarea:

> Comitetul de partid, biroul său, se vede nevoit să atragă în mod serios atenția comisiei politico-ideologice a ASC-ului asupra necesității de a iniția și cu forțe proprii activități politice și cultural-educative asigurând mobilizarea exemplară a studenților la aceste manifestări. De altfel trebuie să precizăm la acest capitol că Consiliul ASC (sic!) se mulțumește de multe ori doar să accepte programele propuse de organele de partid, de decanate, să participe la unele manifestări doar la insistența cadrelor didactice nominalizate să răspundă de acestea, în numele organelor colective de conducere. Nu este mai puțin adevărat că în anumite situații și cadrele responsabili educativi la nivel de an sau grupe tratează cu ușurință problema participării lor efective la acțiunile

politico-educative și cultural-artistice, considerând că dacă își fac pe deplin datoria la cursuri și seminarii și-au îndeplinit automat toate obligațiile ce le revin (AUVT, Dosar 1983-1984, vol. II, f. 3-4; vezi și AUVT, Dosar Senatul, 1985-1986, f. 7-8).

Așa cum am argumentat în subcapitolul anterior, nu numai studenții, ci și cadrele didactice acordau o importanță redusă învățământului politic, indicând de altfel și nemulțumiri similare cu cele ale studenților referitoare la calitatea cursurilor sau la accesul limitat la bibliografia relevantă din domeniu. Programul încărcat, rutina, sarcinile birocratice suplimentare în cazul profesorilor – toate acestea transformau o activitate obligatorie lipsită de entuziasm într-o formalitate insipidă, lipsită de consecințe palpabile.

Referitor la aspectele administrative, universitatea avea șapte cămine la începutul anilor 1980, în care erau cazați peste 2000 de studenți, iar cantina universității putea deservi un număr de aproximativ 1500 de studenți. În contextul politicii naționale de economisire a resurselor energetice, se atrăgea atenția studenților și personalului auxiliar să fie receptivi la această solicitare, și să aibă de asemenea grijă de bunurile de inventar din cămine. O particularitate a centrului universitar din Timișoara în raport cu alte centre universitare din țară este aceea că frigul în cămine nu era menționat de către studenți ca fiind o problemă pe timpul iernii, cel puțin până la finalul anilor 1970 (Tolcea: 2019). Începând cu 1982, când consumul de energie electrică și termică este drastic raționalizat, situația se schimbă. Studenții încep să utilizeze reșouri pentru a se încălzi, depășind cotele de energie termică admise, fapt pentru care conducerea universității organizează controale în cămine pentru depistarea surselor de încălzire pe bază de energie electrică și, începând cu anul 1984, debranșează căminele de la rețeaua electrică în intervalul orar 8 30 – 16 30. Restricțiile de acest gen afectau nu numai condițiile de cazare, ci și procesul

de învățământ per ansamblu. Iarna, de exemplu, cursurile și seminariile, reduse la câte 40 de minute, se desfășurau numai între orele 8 00 și 16 00 sau 17 00, pentru a beneficia de lumina naturală. Iluminatul în cadrul universității s-a redus cu aproape 40%, prizele au fost sigilate și multe dintre tuburile de neon din sălile de curs și de seminar au fost demontate. „În afara orelor de program, iluminatul în Universitate se permitea doar pentru asigurarea pazei și securității clădirii" (Munteanu, Munteanu: 2004, 63, 84-85).

În altă ordine de idei, se considera de asemenea că unele bucătărese și unii administratori nu au o atitudine constructivă față de activitatea pe care o desfășoară, aceștia trebuind să fie „ajutați" de către „colectivul de muncă", fără să se facă însă apel la sancționarea lor. Ocazional, gramajele porțiilor servite erau mai mici decât trebuia, iar mâncarea nu era suficient de gustoasă (AUVT, Organizați de Bază PCR. Documente, 1981, f. 1-4; AUVT, Biroul Senatului 1986-1987, vol. I, f. 1-8; AUVT, I. A. 3, Organizatorice, 1988, f. 1-4; AUVT, Dosar I. A. 45, vol. III, 1985, f. 1-8). La rândul ei, universitatea era atenționată de către Ministerul Educației în 1986 că nu derulează activități de inventariere corespunzătoare a bunurilor, astfel că „nu se cunosc cu exactitate existența mijloacelor fixe și a celorlalte bunuri materiale pe care unitățile le au în dotare, în vederea unei mai bune utilizări a acestora și a recuperării contravalorii eventualelor pagube" (AUVT, Dosar Adrese MEI 1986, f. 2).

Revenind la cercetarea științifică, universitatea dispunea de un Centru de Științe Sociale înființat în 1975 (AUVT, Istoric, Dezvoltare, Cuvântări, vol. VI, 1986-1988, f. 28) care stabilea anual, în colaborare cu facultățile, cu Direcția Județeană de Cultură, Inspectoratul Școlar Județean sau Asociația Scriitorilor din Timișoara - teme de cercetare majore pentru domeniile din cadrul științele socio-umane, care să aibă în vedere nu numai problematici teoretice abstracte, ci și chestiuni concrete, relevante pentru regiunea Banat și pentru

zona de vest a țării. În general, erau câteva zeci de teme pe an. În 1989, de exemplu, cercetarea centrului era planificată în felul următor:

Tabelul nr. 17. Activitatea de cercetare a Centrului de Științe Sociale în anul 1989

Domeniul	**Numărul de teme**
Socialism științific	6
Filosofie	5
Istorie	4
Sociologie	2
Pedagogie	2
Literatură	5
Lingvistică	15

Sursa: AUVT, Dosar I.A. 25, Cercetare științifică, 1989, f. 14.

Teme de cercetare ale Centrului de Științe Sociale constituiau desigur doar o parte din temele de cercetare planificate la nivel de universitate. În anul 1987 au existat, la nivelul întregii instituții, 71 de obiective de cercetare, distribuite după cum urmează: 31 la Facultatea de Științe Economice, 14 la Facultatea de Filologie, 14 la Facultatea de Științe ale Naturii, 10 la Centrul de Cercetări Sociale și 2 la Oficiul de Calcul (AUVT, Dosar I.A. 30/1987, Integrare II, f. 2). Pe lângă acest centru, în universitate mai funcționau încă patru „unități de cercetare-integrare", și anume: Centrul Teritorial de Cercetări Economice, Oficiul de Calcul (înființat în 1978), respectiv colectivele de microproducție în fizică și tehnologie chimică (AUVT, Istoric, Dezvoltare, Cuvântări, vol. VI, 1986-1988, f. 24).

Tabelul nr. 18. Activitatea științifică și educativă a Universității, 1962-1987

Cărți publicate	242
Studii și articole științifice	peste 5000
Colaborări internaționale	440 de instituții, 60 de țări
Titluri de doctor acordate	71
Cercuri științifice studențești	37
Absolvenți	aproximativ 25 000
Absolvenți străini	peste 6000, din 80 de țări

Sursa: AUVT, Istoric, Dezvoltare, Cuvântări, vol. VI, 1986-1988, f. 20-33.

Chiar dacă, așa cum am menționat în rândurile de mai sus, 20% dintre studenții universității erau integrați în „formații artistice de amatori" în anul 1987, se aprecia, cu un an mai devreme, că numărul acestor formații era în scădere, în special din cauza neglijării lor de către cadrele didactice, sau chiar a descurajării lor de către acestea. Conducerile facultăților cunoșteau situația, dar nu interveneau pentru a o remedia (AUVT, Dosar Senatul, 1985-1986, f. 7).

Mai jos se poate consulta situația cazărilor în căminele universității pentru anul universitar 1986/1987.

Tabelul nr. 19. Situația cazărilor în Universitatea de Vest din Timișoara pentru anul universitar 1986/1987

Căminul	**Nr. locuri existente**	**Nr. locuri ocupate**	**Nr. locuri libere**
12 C	191	351	-
13 C	191	328	-
16 C	294	167	127
17 C	201	17	184
G 4	140	25	115
Total	1017	888	426

Sursa: AUVT, Dosar Ședință Operativă, 1986, f. 7.

Primele două cămine erau supraocupate, în timp ce ultimele trei dispuneau de numeroase locuri libere, din varii motive: o parte din camerele căminului 16C, 21 la număr, erau repartizate ca „spațiu de tranzit" pentru ASC, iar altele erau acordate familiștilor și sportivilor de performanță, care locuiau câte doi în cameră. Căminul 17 C era alocat studenților străini, iar două camere erau ocupabile numai cu aprobarea conducerii universității și, în sfârșit, în căminul G 4 conducerea universității dispunea de mai multe camere, iar celelalte erau probabil ocupate de cadre didactice, așa cum este cazul și în prezent (AUVT, Dosar Ședință Operativă, 1986, f. 7; pentru o situație de ansamblu a studenților cazați în căminele universității între anii 1948-1989, vezi Munteanu, Munteanu: 2004, 251).

CULTURĂ ȘI INTERNAȚIONALIZARE. STUDENȚI STRĂINI LA UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA

Universitatea a început să înmatriculeze studenți străini din anul universitar 1971/1972. Foarte puțini la început, ajungând până la câteva sute la sfârșitul anilor 1970. În prima fază, lucrurile au decurs foarte bine. „În ce privește comportarea studenților străini menționăm că aceștia nu au avut nicio abatere, au avut o frecvență bună, sunt respectuoși față de cadrele didactice, colegi, manifestând totodată respect față de personalul administrativ, sunt studenți disciplinați și cu o ținută demnă. Răspund întotdeauna la acțiunile patriotice organizate de AS (asociațiile studențești, n.m.".) În primii doi ani, studenții străini proveneau din state ca Iugoslavia, Yemen, Grecia sau URSS (AUVT, Dosar Studenți Străini, iunie 1970-decembrie 1973, f. 1-2).

Regimul în care studenții străini își desfășurau activitățile didactice și recreative era foarte elaborat. Special

pentru aceștia, universitățile au instituit un an pregătitor, în timpul căruia se învăța limba română și se predau noțiunile introductive specifice fiecărei specializări universitare pe care aceștia doreau să o urmeze. Pentru anul universitar 1973/1974, taxele lunare plătite de studenții străini erau următoarele:

Tabelul nr. 20. Taxe studenți străini pentru anul universitar 1973/1974 (dolari)

Tipul de învățământ	**Suma**
Învățământul liceal și tehnic de specialitate	60
Școli profesionale	70
Școli specializare postliceală	75
Învățământul superior	125
Învățământul superior medical	150
Învățământul superior artistic	165

Sursa: AUVT, Dosar Studenți Străini, 1971-1975, f. 7.

În cazul în care erau bursieri ai statului român, aceștia primeau 800 de lei pe lună dacă erau elevi, 975 dacă erau studenți și 1500 dacă erau doctoranzi (AUVT, Dosar Studenți Străini, 1971-1975, f. 52). Studenții străini bursieri erau obligați să colaboreze cu Securitatea (Totok: 2001, 190). În următorii ani, probabil pe măsură ce criza globală a petrolului începe să afecteze economiile emergente, bursele se vor diminua după cum urmează: 600 de lei pentru elevi, 750 pentru studenți și 800 de lei pentru doctoranzi. De asemenea, taxele școlare pentru această categorie de studenți s-au majorat, din anul universitar 1976/1977, cu 20% (AUVT, Dosar Studenți Străini, 1976-1980, vol. II, f. 2-3).

Tabelul nr. 21. Studenți străini la Universitatea de Vest din Timișoara, 1971-1989

Anul universitar	Anul	După finalizarea anului pregătitor	Total
1971/1972	-	-	6
1972/1973	-	-	12
1973/1974	-	-	10
1974/1975	310	16	326
1975/1976	575	22	597
1976-1977	650	29	679
1977-1978	982	35	1017
1978/1979	804	47	851
1979/1980	758	105	863
1980/1981	577	102	679
1981/1982	482	60	542
1982/1983	222	29	251
1983/1984	196	25	221
1984/1985	176	17	193
1985/1986	136	12	148
1986/1987	144	-	-
1987/1988	168	11	179
1988/1989	170	8	178

Sursa: Munteanu, Munteanu: 2004, 244-245; dosare din Arhiva UVT referitoare la studenții străini.

Figura nr. 20. Studenți străini la Universitatea de Vest din Timișoara, anul universitar 1978/1979 (țări)

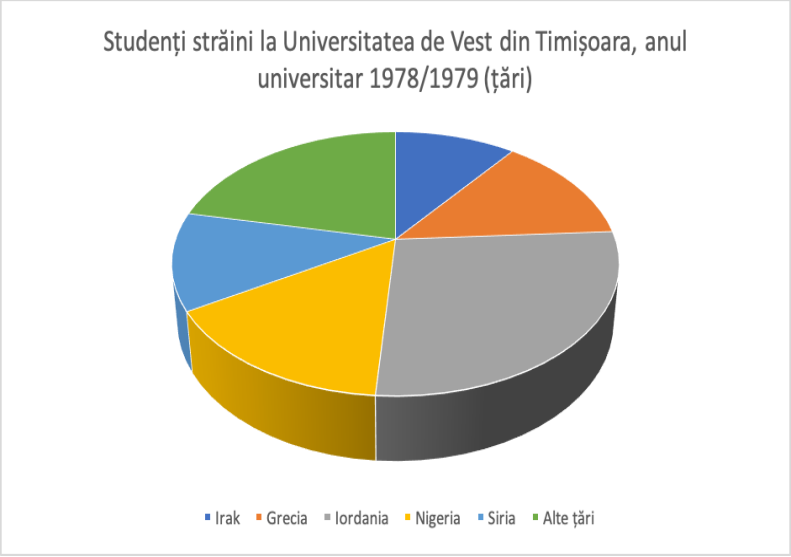

Sursa: adaptare după AUVT, Dosar Relații Externe, Studenți Străini, 1979, vol. II, nenumerotat.

Tabelul nr. 22. Situația studenților străini pe centre universitare în anul de studiu 1984/1985

Orașul	**Instituția de învățământ superior**	**Numărul de studenți**
București	Institutul Politehnic	648
	Institutul de Construcții	560
	Institutul de Arhitectură	439
	Academia de Studii Economice	205
	Institutul de Medicină și Farmacie	2878
	Institutul de Educație Fizică și Sport	490
	Universitatea	557 (inclusiv în anul pregătitor)
Cluj-Napoca	Institutul Politehnic	404
	Universitatea	244
	Institutul de Medicină și Farmacie	1375
Iași	Institutul Politehnic - 789	789
	Institutul de Medicină și Farmacie - 1440	1440
	Universitatea –	200 (inclusiv în anul pregătitor)
Timișoara	Institutul Politehnic	593
	Universitatea	178
	Institutul de Medicină	1437
Brașov	Universitatea	170
Craiova	Universitatea	1089 (inclusiv în anul pregătitor)
Ploiești	Institutul de Petrol și Gaze	196
Total		13 892

Sursa: AUVT, Dosar Studenți Străini 1985, nepaginat.

Începând cu anul universitar 1974/1975, relația dintre studenții străini și universitate începe să se deterioreze. Se cumulează tot mai multe absențe nemotivate, se consumă alcool, se înregistrează acte de violență asupra colegilor și a personalului administrativ, apar tentative de fraudare a examenelor și încercări de a oferi mită profesorilor, se deteriorează obiecte de inventar din cămine, se face speculă în principal cu țigări, blugi și cafea, se înregistrează cazuri de prostituție mascată sau de locuire frauduloasă în cămine a unor rude sau prieteni ale studenților străini (AUVT, Dosar Studenți Străini, 17. 02. 1973-17. 04. 1975, f. 1-12, 44-56).

În zilele de 27-28. 01. 1979 au avut loc incidente violente în complexul studențesc între studenții irakieni de orientări politice diferite, mai exact între studenții adepți ai partidului de guvernământ Baas și studenții comuniști. Totul a început în seara de 27. 01, când studenții comuniști, încurajați de tensiunile dintre Iran și Irak (transformate în război deschis un an mai târziu) și de perspectiva unei schimbări politice, au început să distribuie manifeste politice în cămine în care criticau guvernul irakian. Studenții adepți ai partidului Baas au reacționat cu ostilitate, atacându-i pe studenții comuniști. Aceștia s-au mobilizat, s-au înarmat cu ciomege și cuțite și i-au forțat pe studenții adepți ai partidului Baas să se baricadeze într-un cămin. Incidentul a fost continuat a doua zi și a implicat câteva zeci până la o sută de studenți, iar studenții comuniști au afirmat că violențele împotriva lor au fost coordonate cu ajutorul unor membri ai ambasadei irakiene de la București. În ciuda intervenției forțelor de ordine, a unor cadre didactice și a personalului administrativ auxiliar, atmosfera conflictuală s-a disipat cu greu, studenții „baasiști" din căminul cu numărul 6 aruncând cu tot felul de obiecte înspre și jignindu-i pe studenții comuniști din jurul căminului, care ripostau în aceeași manieră. Unul dintre studenți a fost rănit destul de grav și a fost spitalizat. Desigur, fiecare tabără a învinovățit-o

pe cealaltă pentru ceea ce s-a întâmplat. Situația s-a calmat cu greu, câteva camere de cămin au fost devastate, iar autoritățile au rămas în alertă mult timp, interogând în mod amănunțit și studenți din alte state din Orientul Mijlociu pentru a obține o perspectivă mai largă asupra evenimentelor (AUVT, Dosar Studenți Străini, 1979, nenumerotat).

Dincolo de absențele nemotivate, specula cu produse greu de găsit în Români acelor ani și acest act de violență singular, studenții străini sunt integrați pe cât posibil în tot felul de activități culturale împreună cu studenții români. Se organizau săptămânal întâlniri „educative" în care erau discutate problemele studenților străini, se făceau expuneri speciale referitoare la politica internă și externă a țării, aveau loc vizite în întreprinderi, studenții străini erau cooptați în activitățile de practică și de muncă patriotică, deși acestea nu erau obligatorii pentru ei, erau atrași în activitățile culturale ale cluburilor de tineret și ale casei tineretului și încurajați să organizeze manifestări culturale cu ocazia unor evenimente importante pentru țările lor de origine, vizitau muzee, participau la vizionarea de filme, piese de teatru, operă și balet, respectiv la excursii în țară și la competiții sportive cu studenții români (AUVT, Dosar Studenți Străini, 1980, vol. I, nenumerotat; AUVT, Dosar Studenți Străini, 1982, vol. II, nenumerotat). „Ca un detaliu de «semiotică» studențească din acei ani", adaugă Marcel Tolcea, „studenții străini aveau număr la mașină ce începea cu 12" (Tolcea: 2019).

Per ansamblu, situația studenților străini la Universitatea de Vest era considerată satisfăcătoare de către conducerea instituției. Rezultatele școlare pentru anul universitar 1986/1987 se prezintă în felul următor: note între 5 și 6,99 – 51 de studenți; note între 7 și 10 – 78 de studenți; note de 10 – un singur student (AUVT, Dosar Senatul, 1986-1987, f. 3). „S-a subliniat în repetate rânduri că nu există probleme reale mari sau mici în munca cu studenții străini care să nu

poată fi prevenite sau rezolvate printr-un complex de măsuri luate și duse la îndeplinire de către factorii răspunzători" (AUVT, Dosar Senatul, 1986-1987, f. 10). În definitiv,

> Trebuie avut în vedere – și acest lucru nu este întotdeauna și de către toți factorii, de la toate nivelurile, înțeles și valorificat la adevărata valoare și semnificație politică – anume că de calitatea, de nivelul, dar mai ales de promptitudinea, operativitatea și solicitudinea cu care sunt asigurate și menținute aceste condiții depinde succesul întregului proces complex și dificil al adaptării studenților străini, al integrării lor în mediul universitar dar și socio-cultural românesc, în ultimă instanță atingerea unuia dintre țelurile politicii externe românești în domeniul colaborării internaționale (AUVT, Dosar Senatul, 1986-1987, f. 9-10).

Cultura organizațională a tineretului. Câteva date despre Casa Tineretului și despre politicile culturale ale UTC, filiala Timișoara

Rapoartele de cercetare și studiile referitoare la cluburile de tineret din perioada socialistă cad de acord cel puțin într-o privință: slaba participare a publicului la evenimentele culturale desfășurate în cadrul lor, motivată per ansamblu fie prin lipsa de interes, fie prin lipsa de timp (Schifirneț: 1987d, 37-41, 78-79, 84, 114, 166; Mitulescu: 2014, 87). O cercetare efectuată în 1979 la Universitatea din Craiova a relevat că 48% dintre studenți nu frecventau cluburile de tineret, dar că își doreau să o facă în cazul în care programele s-ar fi pliat mai mult pe gusturile lor: seri muzicale, activități informative, seri literare, de dans, întâlniri cu personalități culturale etc. (Croitoru, Niță: 1979, 79-80; Schifirneț: 1987c, 80-81; Schifirneț: 1987d, 39-41, 112).

Casele de cultură ale tineretului nu erau instituții artistice în care se desfășurau spectacole profesioniste, ci mijloace instituționalizate de socializare a tinerilor având ca

scop introducerea lor în cultura autentică și descoperirea de noi talente în acest sens, nu valorizarea lor. Presiunile legate de autofinanțare constrângeau aceste instituții culturale să se îndrepte preponderent înspre spectacole muzicale „facile", educând corelativ gusturile publicului în această direcție (Schifirneț: 1987c, 78-80). Aici se profila însă, sub pretextul democratizării accesului la cultură, pericolul promovării unor „non-valori" care nu contribuiau la educarea gusturilor culturale ale tinerilor, ci, dimpotrivă, acționau tocmai în direcția contrară:

> Prin difuzarea valorilor se pot inculca modalități, concepții, atitudini. Însă ea cere efort de gândire și de organizare, de cunoaștere a trebuințelor, aspirațiilor și motivațiilor pentru cultură în corelație cu obiectivele vieții sociale. Altfel, se ajunge la fenomene negative. În acest sens am menționa doar efectele nocive pe care le are difuzarea care în numele câștigului bănesc promovează nonvalori, educă motivații pentru false valori.
>
> Democratizarea culturii nu înseamnă coborârea nivelului operei sau spectacolului la un presupus grad de accesibilitate pentru un public care refuză orice efort de învățare și educare. Democratizarea receptării reprezintă accesul indivizilor la valorile culturale în proporție de masă, adică abolirea oricărei discriminări sociale, reconsiderarea noțiunii de public în sensul depășirii semnificației sale de grup restrâns, inițiat, specializat, la cea a unui fenomen de masă. Abolirea discriminării sociale în cultură trebuie să fie însoțită de desființarea treptată a inegalităților de ordin informațional și educativ. Cât privește democratizarea sistemului cultural instituțional este de reținut că ea se referă la asigurarea funcționării tuturor instituțiilor culturale în perspectiva democratizării creației și receptării (Schifirneț: 1987d, 14-15).

La nivel național, existau 60 de cluburi de tineret afiliate UTC. Acestora nu li se putea cere foarte mult din perspectiva socializării tineretului, în sensul că nu puteau și nici nu trebuiau să se substituie familiei sau școlii, ci doar să orienteze în linii mari tineretul înspre principiile culturii socialiste. Numai că înclinația acestor instituții spre divertisment nu contribuia la acest scop și se reflecta negativ asupra nivelului politic al tineretului (Schifirneț: 1987d, 21-38, 167). Înclinația spre divertisment și spre bunuri de consum a tinerilor, inevitabilă într-un context în care ambele se găseau cu dificultate și în cantități insuficiente, reiese foarte clar din ierarhia valorică a acestora. Astfel, tinerii apreciau în primul rând vacanțele și călătoriile, după care urmau condițiile mai bune de locuit, posibilitățile de participare la activități culturale, posibilitățile de cumpărare, posibilitățile de perfecționare profesională, îmbrăcămintea la modă, profesia satisfăcătoare, mâncarea și băutura, televiziunea în culori, automobilul, mai multe cărți, videocasetofonul, activitățile sportive, posibilitățile de a merge la restaurant, bunuri casnice mai moderne și, în sfârșit, mobila de calitate (Schifirneț: 1987d, 64).

Figura nr. 21. Gradul de frecventare al cluburilor de tineret

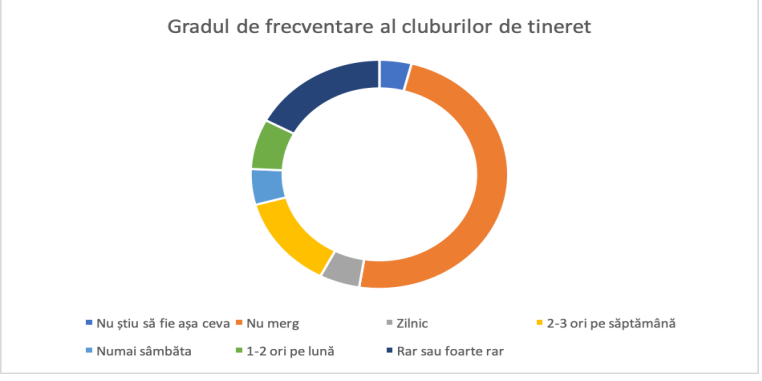

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1987d, 74.

Conform figurii de mai sus, proporția tinerilor care nu frecventau deloc casa de cultură a tineretului, nu știau de existența ei sau o frecventau rar și foarte rar era de 69%. Nu este deci de mirare că, alături de UTC, cluburile de tineret aveau o influență redusă asupra formării culturale și politice a tinerilor. Ocazional, tinerii din anumite instituții sau întreprinderi erau pur și simplu obligați să participe la spectacole ale cluburilor de tineret „prin plasarea de bilete la locul de muncă", fapt care „compromite ideea de cultură și îndepărtează unele categorii de public de cultura difuzată pe aceste căi" (Schifirneț: 1986a, 330-331). În cazul celor 31% dintre tineri care participau destul de frecvent la activitățile acestui tip de instituție, influența ei se prezenta în felul următor:

Figura nr. 22. Opiniile tinerilor despre influența casei de cultură asupra formării lor spirituale

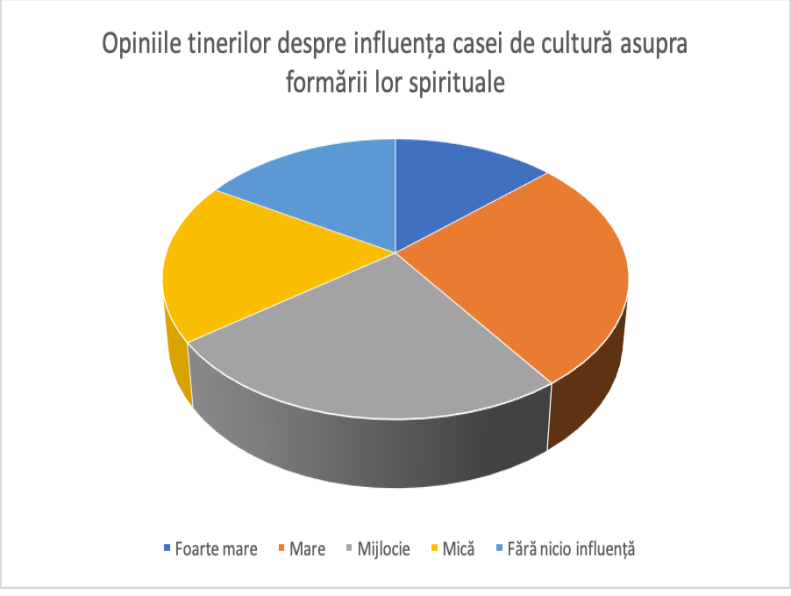

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1987d, 142.

Ca pachet de soluții pentru a remedia atenția deficitară de care aveau parte aceste case de cultură ale tineretului se propunea o mai bună pliere a acestora asupra intereselor și aspirațiilor tinerilor, reducerea presiunilor financiare la care erau supuse și, în sfârșit, eliminarea oricăror „manifestări de huliganism, de comportare necivilizată, de limbaj «pitoresc», ebrietate etc." (Schifirneț: 1987d, 170-172). Conform tabelelor de mai jos, care inventariază opiniile tinerilor despre cluburile de tineret, respectiv propunerile lor pentru ameliorarea activității acestora, se pare că manifestările indisciplinate în general, nu neapărat necivilizate, erau destul de frecvent întâlnite în cadrul activităților culturale derulate în acest instituții.

Tabelul nr. 23. Răspunsuri ale tinerilor la întrebările: „Dacă dumneavoastră ați lucra la casa de cultură, cum ați organiza activitatea acestei instituții?, respectiv „Dacă s-ar realiza o inversare de roluri între dumneavoastră și lucrătorii caselor de cultură, ce le-ați pretinde lucrătorilor acestor instituții?"

Profesie, sex, vârstă	
lăcătuș, 27 ani	„Să facă spectacole de asemenea calitate încât să atragă prin calitatea lor pe spectatori, să nu fie nevoie de muncă de lămurire sau de intervenția organizațiilor UTC pentru a nu da spectacole cu sala goală"
analist-programator, 32 ani	„În primul rând, mai mult simț de conducere, răbdare enormă și respect față de amatori. Să nu uităm că amatorii nu pot fi obligați să participe la acțiuni și de modul cum sunt tratați depinde reușita acțiunii. Multă obiectivitate la preselecție și la împărțirea rolurilor"
lăcătuș, 31 ani	„Pretențiile la care sunt solicitați (sic!) acești lucrători sunt mari. Aș face ca acestor oameni să li se facă mai multă publicitate"
croitor, 17 ani	„În primul rând aș da posibilitatea mai mare tinerilor de a participa la activități. Aș dota mai multe săli cu echipament, aparate mai moderne. Aș cere disciplină mult mai mare, o comportare civilizată, aș introduce legitimații la toate discotecile și, în primul rând, aș interzice introducerea băuturilor alcoolice; din când în când aș face sondaj cu fiolă (la bărbați). Cine ar fi prins sub influența alcoolului, i-aș interzice pentru un anumit timp participarea la activitățile casei de cultură"

frezor, bărbat, 30 de ani	„În primul rând aș face ca aceste instituții să fie independente și să nu fie patronate de alte instituții. Conducerea clubului să hotărască ce activități vor avea loc zilnic, fără să i se impună restricții nefondate. Să aibă buget propriu pentru satisfacerea necesităților materiale, pentru a nu fi frânate activitățile din lipsa de înțelegere a unor factori care trebuie să-și dea consimțământul în cheltuirea unor fonduri și care nu au nicio tangență cu activitățile de club"
contabilă, 22 ani	„Nu aș lucra în aceste instituții fiindcă nu aș avea nicio după-masă liberă sau duminici"
strungar, 19 ani	„Aș cere o colaborare între lucrătorii casei de cultură și mine, pentru a avea o activitate intensă. Sălile să fie mai curate și mai bine întreținute"
magazioneră, 23 ani	„Aș pretinde disciplină și aș lăsa participanții la activități să-și spună părerea cu privire la activități și nu aș decide singură sau împreună cu conducerea numai"
contabilă, 22 ani	„Nu aș pretinde atât de multe cât le pretind șefii lor"
lăcătuș, 29 de ani	„Nimic din ce ne pretind ei nouă. Eventual mai multe spectacole"
elevă, 16 ani	„Să aibă o ținută corespunzătoare. Să fie liniște și să ne putem înțelege ca între oameni. Să fie curățenie în sală și în vestiar"

Tabelul nr. 24. Propuneri ale tinerilor referitoare la îmbunătățirea activităților caselor de cultură

Profesie, sex, vârstă	
elevă, 16 ani	„Aș propune să avem costume corespunzătoare și instrumente. E nevoie de o propagandă mai intensă"
funcționară, 25 ani	„Trebuie să-i facem pe oameni să creadă în ei. Să se regăsească în tot ceea ce fac, indiferent de interesul lor. Să le căpătăm atenția. Să le oferim activități aplicative satisfăcătoare. Să-i ajutăm să evadeze din cotidian și din eternul «eu nu pot». Să le oferim competiții și activități, prin care să se întregească uman. Din păcate, uneori accesul într-o formație culturală este îngreunat de formalism, de relativitatea și sporadicitatea activității culturale din cluburile muncitorești și casele de cultură"
strungar, 22 ani	„În primul rând, stabilirea unor repertorii accesibile, care să placă amatorilor și publicului. Organizarea de seri distractive, care să deconecteze"

elev, 18 ani	„Să se realizeze o mai strânsă colaborare între instructori și interpreți. Să fie sprijiniți interpreții în sensul că nu li se acordă întreaga stimă pe care o merită atât ca oameni, cât și ca interpreți. Să fie ajutați, să fie îndrumați de persoane mult mai competente”
magazioneră, 23 ani	„Ar trebui organizate activități care-i interesează pe tineri, nu numai cele existente, cu care se poate participa la «Cântarea României»
strungar (femeie), 19 ani	„Să fie o colaborare cu întreprinderile unde lucrează membrii cercurilor; în caz că ne pregătim pentru spectacole, întreprinderea nu ne lasă la repetiții”
elev, 18 ani	„Să se facă afișe la întreprinderi, în școli – cu activitățile organizate”

Sursa: selecție din Schifirneț: 1987d, 174-182.

Iată o gamă vastă de păreri și de propuneri, din care rezultă fără echivoc atât formalismul activităților, subordonarea birocratică deloc productivă și lipsa de dotare corespunzătoare a caselor de cultură ale tineretului, cât și așteptările și speranțele tinerilor în privința posibilității ameliorării situației. Deoarece implicau dificultăți tehnice mai reduse și profituri mari, discotecile și concertele erau, așa cum am constatat, printre cele mai frecvente activități culturale desfășurate în cadrul acestor instituții.

Deși puteau ridica anumite probleme pentru autoritățile locale, criticile tineretului la adresa formalismului și a birocrației existente în instituțiile publice erau încurajate la nivel central deoarece probau maturitatea și responsabilitatea politică a acestuia, năzuința lui spre mai bine și intransigența față de neajunsurile etapei actuale de dezvoltare a socialismului (Bădina: 1975, 128-129). Fiind, atunci când situația o cerea, critică și nemulțumită, nedispusă la orice fel de compromisuri, generația anului 2000 își lua rolul în serios, chiar dacă era un rol care îi fusese atribuit din exterior și pe care avea totuși să îl îndeplinească parțial, într-un context discursiv radical schimbat.

*

Lucrările pentru Casa Tineretului din Timișoara, care a găzduit ulterior și sediul filialei locale a UTC, au început în 1974 și au implicat, cum s-a întâmplat și cu alte ocazii de acest gen, destul de multă „muncă patriotică" (Bădina: 1975, 168-169). Lucrările s-au întins pe câțiva ani, și au fost finanțate în felul următor: donații ale tinerilor timișoreni, donații ale comitetelor UTC, munca patriotică deja amintită, materiale valorificate în urma unor demolări, donații de diverse materiale, venituri din cotizații și din acțiuni patriotice, venituri din acțiuni culturale, dobânzi, realizări de tombole, donații de la Consiliul popular județean, respectiv finanțare de la CC al UTC (Arhiva Casei Tineretului Timișoara (ACTT), Dosar Dare de seamă financiar-contabilă 30 iunie1976, f. 3-4). În septembrie 1976, comitetul județean al UTC aprecia că lucrările sunt în mare măsură încheiate și clădirea era dată parțial în funcțiune (ACTT, Dosar dare de seamă financiar-contabilă 30 septembrie 1976 f. 4-7).

Din punct de vedere arhitectural, clădirea este masivă și impresionantă, ieșind în evidență într-un oraș care are printre cele mai multe clădiri istorice din Europa și care și-a păstrat în mare măsură arhitectura barocă din perioada habsburgică, definitorie pentru identitatea sa culturală și turistică - însă ar fi greșit să o considerăm parte a unui sistem arhitectural socialist, pentru că așa ceva nu există. „Elementele masive, simetria și decorativismul greoi de sorginte naționalistă au reprezentat gustul personal al lui Stalin, dar și o respingere a modernismului asociat cu imperialismul vestic" (Aldea: 2015, 13). Chiar dacă lucrările pentru Casa Tineretului din Timișoara au început la mai bine de două decenii de la moartea lui Stalin, aceasta se încadrează fără doar și poate în stilul arhitectural preferat de succesorul lui Lenin. Însă arhitectura favorită a lui Stalin, nu arhitectura stalinistă, cu toată asocierea ei cu un regim politic represiv și polițienesc, este produsul unei gestionări a spațiului urban care ar fi

foarte improbabilă, dacă nu imposibilă, într-un regim politic de factură capitalistă. Toată această grandoare, tot acest cult al dimensiunilor și al proporționalității rudimentare și pe alocuri greoaie este rezultatul unei voințe politice nude, nu al presiunilor imobiliare generate de speculă și de profit. Din acest punct de vedere, arhitectura pe care o asociem în mod uzual și impropriu cu regimurile comuniste este într-adevăr anticapitalistă.

> Datorită posesiei indiscriminatorii și totale a statului asupra terenului, planificarea urbană nu a fost constrânsă de logica imobiliară. Peste tot în lumea socialistă, arhitecții puterii au oferit ample spații publice, încărcate de simboluri politice și naționaliste. O astfel de folosire «luxoasă» a spațiului urban, mai ales în zone centrale, era de neînchipuit în orașele capitaliste. Realizarea lor în sistemul economiei de piață este cu totul excepțională, în timp ce, în societatea socialistă, era o practică profesională cotidiană (Aldea: 2015, 24).

Casele tineretului funcționau după un plan financiar foarte bine pus la punct, defalcat pe trimestre și pe luni și aprobat în prealabil de către Comitetul județean al UTC. „Consiliul de conducere al clubului (ansamblului) tineretului va trebui să urmărească mobilizarea permanentă a conducătorilor de formații și a formațiilor pentru organizarea de spectacole cu plată, să descopere noi posibilități pentru realizarea și depășirea planului de venituri..." (Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (DJTAN), fond Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar 65/1970-1972, f. 33-34). Pe lângă concerte, care reprezentau una dintre principalele surse de venit ale cluburilor pentru tineret, se mai obțineau fonduri din cazări, taxe pentru diferite baluri, serbări câmpenești, „organizarea de tombole și bufete", respectiv din „vânzarea unor obiecte, ilustrate etc.". Pentru a încuraja spectacolele muzicale, acest

gen de evenimente culturale erau scutite de impozite. În rest, veniturile clubului de tineret se calculau în felul următor: 50% din fondurile provenite din parteneriate cu alte cluburi de tineret, case de cultură sau cămine culturale, indiferent că erau locale sau nu, 15% din încasările realizate din închirierea sălilor proprii pentru diferite spectacole și 15% din închirierea sălilor proprii pentru organizarea de seri cinematografice. La acestea se adăugau veniturile obținute din taxarea cercurilor de tineret (dans, studierea unor instrumente muzicale etc.), dar nu mai mult de 50 de lei pentru fiecare participant, venituri realizate de pe urma spectacolelor de teatru găzduite, venituri obținute din „chiria sălilor puse la dispoziție unor echipe sportive pentru antrenament", din „închirierea stațiilor de amplificare și a instrumentelor muzicale, a costumelor formațiilor artistice etc." și, în sfârșit, venituri provenite din orice alte activități proprii care nu erau prevăzute în reglementările de mai sus și care trebuiau aprobate în prealabil de către Secretariatul local și județean al UTC (DJTAN, fond Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar 65/1970-1972, f. 35-37).

Toate activitățile culturale urmau să fie efectuate cu reducerea pe cât posibil la minimum a cheltuielilor. În acest sens, pentru a reduce costurile legate de întreținere, „Munca formațiilor, a tinerilor și a acelora care se ocupă de organizarea, pregătirea și asigurarea condițiilor pentru realizarea acțiunilor prevăzute în programul de activități se desfășoară pe bază obștească (fiind o muncă neretribuită, în folosul comunității, n.m.). Aceasta se poate materializa chiar și în contribuția directă a tinerilor la întreținerea clubului" (DJTAN, fond Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar 65/1970-1972, f. 47-48).

Iată cum arăta structura activităților și a veniturilor casei tineretului din Timișoara pentru anul 1978:

Tabelul nr. 25. Veniturile casei tineretului din Timișoara în anul 1978

Acțiuni cultural-artistice (discotecă)	229 029 lei
Jocuri mecanice	68 089 lei
Chirie sală de spectacole	34 101 lei
Camere cazare	252 685 lei
Taxe diferite cercuri	77 831 lei
Taxe diferite jocuri	4860 lei
Încasări autocar	32 555 lei
Alte venituri (dobânzi bancare)	14 085 lei
Total	713 236 lei

Sursa: ACTT, Dosar dare de seamă financiar-contabilă 30 septembrie 1978, f. 7.

Cazările și discoteca reprezentau deci cele mai profitabile surse de venit pentru această instituție care nu reușea însă să se susțină financiar cheltuind, în același an, o sumă totală de 762 038 de lei. Impactul ei asupra tineretului timișorean era redus, conform fostului revoluționar timișorean Eugen Gherga:

> Propaganda comunistă a prezentat Casa Tineretului din Timișoara ca așezământul tinerilor comuniști timișeni: în fapt, pe lângă popicele din subsol și cele câteva mese de ping-pong, nu au fost evenimente de impact printre tinerii timișeni, nici măcar printre tinerii timișoreni, pe acolo – pe lângă cercurile vocaționale prelungind infantil cercurile Casei Pionierilor și banchetele unor licee, găzduite mediocru - existând preponderent activități comuniste de tip birou + bufetul (Gherga: 2019).

La fel, impactul filialei locale a UTC, cu care Casa Tineretului, având același sediu, practic se confunda, era unul neglijabil: „Filiala locală UTC-istă era anonimă (ca oriunde altundeva în stat), cei cu funcții fiind cvasi-necunoscuți

de tineret: de fapt, era pepiniera de cadre comuniste, unde ajungeau apropiații nomenclaturiștilor. Influența concretă a filialei UTC locală asupra tineretului timișorean a fost cvasinulă (Gherga: 2019). Mai jos se poate consulta un tabel cu numărul membrilor UTC în orașele din județul Timiș în anul 1988.

Tabelul nr. 26. Numărul membrilor UTC în orașele din județul Timiș (1988)

Orașul	**Membri UTC**
Timișoara	70 210
Lugoj	8314
Buziaș	858
Deta	1332
Jimbolia	2096
Sânnicolau-Mare	2579
Total	85 389

Sursa: ACTT, Dosar Bugete de Venituri și Cheltuieli, 1988, nenumerotat.

Să vedem, mai departe, ce artiști sau formații muzicale străine, respectiv ce filme străine se puteau asculta, respectiv viziona în 1985 în cadrul unei discoteci/videoteci organizată la Casa Tineretului din Timișoara. În primul caz, este vorba, printre alții, de The Lords, George Baker, The Who, Mike Oldfield, Linda Williams, James Brown, Dolly Dots, Boney M., Ray Charles, Kim Wilde, Shakin Stevens, Dire Straits, LiZa Donegan, Rod Stewart, Boby Andersen, Slade, Goombay Dance Band, Elton John. Dintre filme, le-am selectat pe următoarele: Vacanță la Roma, Unora le place jazz-ul, Îndrăgostitul, Solaris, La Strada, Drumul spre înalta societate, Tinerii, surâsul unei nopți de vară, Blow-Up, O lume nebună, nebună, nebună, Zorba Grecul, Love Story, Veselie

la Acapulco, Alien, Vizitatorul, Flash Gordon, The Bushido Blade, Spaima gangsterilor, El Cid, Napoleon, Blue Hawaii, Winnetou, Puma Charlie, A fost odată în Vest (ADJCT, Dosar Repertorii, Programe, Discoteci-Videoteci, vol. I, 45/1985, f. 3-20; ADJCT, Dosar Repertorii, Programe, Discoteci-Videoteci, vol. II, 46/1985, f. 24-27).

O ofertă destul de generoasă, alimentată în primul rând de profitabilitatea unor astfel de evenimente (locul doi în bugetul de venituri al instituției în anul 1978) mai degrabă decât de criterii ideologice. Numai că vizionarea unor astfel de filme la videocasetofoane personale, în cadrul unor reuniuni private, era interzisă oficial (ADJCT, Dosar Repertorii, Programe, Discoteci-Videoteci, 45/1985, f. 1-2), chiar dacă, așa cum vom vedea în capitolul următor, autoritățile erau destul de indulgente în această privință, mai ales că videotecile de apartament erau organizate în cele mai multe cazuri de copii ai nomenclaturiștilor care dispuneau de posibilități materiale mult mai mari decât restul populației.

Un episod interesant legat de Casa Tineretului din Timișoara are loc în 1983, când este proiectat filmul The Wall, adaptat după albumul omonim al grupului britanic de rock progresiv-psihedelic Pink Floyd. Au fost atât de mulți spectatori, încât ușile de sticlă de la intrarea în imobil au cedat. Forțele de ordine au intrat în alertă dar, până la urmă, vizionarea decurs în mod normal. „Cîteva mii de oameni cu capetele date pe spate, într-o poziție incomodă, s-au holbat la cele trei monitoare atîrnate de tavan. Poate că au reușit să vadă, să audă, dar nu știu în ce măsură au și înțeles ceea ce se derula pe micile ecrane". După vizionare, activiștii culturali de la comitetul municipal de partid au solicitat traducerea dialogurilor din film. Deși acestea aveau un mesaj pașnic, anticapitalist, o nouă proiecție a filmului nu a mai fost permisă (Obradov: 2019; Obradov: 2013, 32-33).

Cu tot impactul său politic și cultural redus, UTC-ul juca totuși un rol important și complex, care nu ar trebui trecut cu vederea prea repede. Acesta

> consta în a implica tineretul în tot soiul de activități de timp liber care să fie legale și supravegheate astfel încât să nu îi organizeze cumva altcineva. Acest altcineva putea fi biserica ortodoxă sau orice alt cult religios, crima organizată care exista în România așa cum a existat întotdeauna și există și acum, comunități culturale sau ideologice, etc. În acest scop, UTC organiza o pluralitate de activități cultural-distractive, de la cele muzicale la cele sportive, de la cluburi sau asociații profesionale și până la cele activități recreaționale în timpul vacanțelor și concediilor. Dispunea de baze proprii, de stațiuni de vacanță în zonele turistice pentru care exista cea mai mare cerere, de locuri de recreere de tipul ștrandurilor, terenurilor sportive, parcuri, etc. Și găzduia festivaluri, concerte, seri de dans, petreceri etc. Iar numărul de tineri angrenați în astfel de activități era de ordinul milioanelor. În măsura în care era posibil și acceptat de către tineri propaganda comunistă era inserată cu mai multă sau mai puțină inteligență în cursul acestei activități. Când era inteligent făcută – ca în cazul celebrului cenaclu Flacăra condus de Adrian Păunescu – ea însăși atrăgea un mare număr de tineri (Pasti: 2019).

Mai mult, liderii UTC acceptau, în cadrul acestor evenimente, bancurile politice, manifestările de nemulțumire, libertinajul tinerilor în astfel de ocazii, consumul de alcool, atâta timp cât ele nu se traduceau printr-o ideologie anti-comunistă explicită și nu luau în vizor cuplul prezidențial. Toată infrastructura materială pe care UTC-ul o punea la dispoziție pentru organizarea de evenimente culturale nu atrăgea însă sentimente de recunoștință din partea tinerilor:

> succesul ofertei UTC de astfel de activități NU se răsfrângea asupra UTC ca organizație politică. E un aspect important. Tineretul se înghesuia să utilizeze resursele și oportunitățile create de UTC dar nu prețuia cu ocazia folosirii lui organizația însăși față de activitatea politică a căreia erau fie disprețuitori unii, și complet indiferenți cei mai mulți. Nu le era frică de UTC, dar

> nici nu-l prețuiau și nici nu-l respectau. Așa cum nu prețuiau și nu respectau școala ca instituție și nici regimul politic pentru că primeau manuale școlare gratuite. Nu în primul rând pentru că nu le-ar fi plătit ei, ci familia, ci pentru că ei considerau toate aceste facilități ca o obligație a instituției a cărei îndeplinire îi justifică existența, așa cum mersul lor quasi-gratuit la Costinești în vacanța de vară era o obligația UTC și îi justifica existența. Și evident nu acceptau niciun fel de autoritate a UTC asupra lor alta decât în calitate de administratori ai serviciilor pe care le ofereau. În niciun caz politică. Rezultatul a fost că succesul UTC a depins aproape exclusiv de capacitatea sa de a oferi resurse. Când această capacitate s-a redus în ultimul deceniu de existență a comunismului tineretul a avut un motiv temeinic să fie încă și mai nemulțumit și să ignore mai mult decât o făceau deja organizația (Pasti: 2019).

Se pare că într-un mediu în care penuria generală de resurse, cel puțin în anii 1980, se accentua, resursele pe care UTC-ul le punea la dispoziție tinerilor nu erau suficiente pentru a atrage simpatie sau măcar empatie, ci doar pentru a fi tolerată. Însă, la începuturile sale, UTC a fost mai mult decât o simplă formalitate, reușind să facă și educație politică temeinică. Pe măsură ce birocrația se dezvolta în detrimentul militantismului comunist, și pe măsură ce incompetența conducerii centrale și cea a activiștilor UTC creștea, aceasta a fost percepută progresiv ca o trambulină socială, ca un mijloc de accedere facilă în PCR, care la rândul lui, în ultimul deceniu de existență, nu prea mai avea avantaje sociale și profesionale palpabile de oferit membrilor săi, motiv pentru care a fost atât de repede abandonat, împreună cu Nicolae și Elena Ceaușescu, în decembrie 1989 (Bazac: 2019; Stoica: 2018, 108-120). Există și foști cercetători ai CCPT care consideră că datorită acestor resurse pe care UTC le punea la dispoziția tineretului, influența culturală a acestei organizații subordonate PCR ar fi fost în realitate mult mai mare, chiar dacă nu era neapărat conștientizată și asumată în mod direct „UTC a avut o pondere

covârșitoare la formarea culturală a tinerilor. Au scăpat acestei amprente doar copiii unor familii de credincioși din bisericile protestante și neoprotestante, precum și cei care trăiau la marginea societății, pe care nu-i atingea nici educaţia şcolară, nici activitata cultural-educativă a UTC. Cu toate limitele ei, educaţia culturală realizată prin reţeaua UTC a oferit nişte repere culturale: identitatea naţională, valorizarea muncii etc" (Borțun: 2019).

Cultural vorbind, rolul acestei organizații subordonate PCR era acela de a canaliza ideile și valorile tineretului pe coordonatele culturii oficiale, a discursului dominant, dacă nu de a le integra în, măcar de a le compatibiliza cu acesta. Altfel spus, să prevină transformarea subculturilor în contraculturi. Așa cum vom vedea în capitolul următor, subculturile din Timișoara au coexistat tocmai în acest fel cu regimul: nu au dezvoltat o ostilitate fățișă față de acesta ci, mai mult, au existat destule puncte de convergență intelectuală și culturală care să justifice coexistența acestora, în anumite limite, desigur, cu oficialitățile.

CÂNTAREA ROMÂNIEI ÎN JUDEȚUL TIMIȘ, 1985-1989. REPERE GENERALE

Organizat din a doua jumătate a anilor 1970 ca un fel de manifestare culturală națională anuală pentru a stimula competitivitatea, în special în rândurile tinerilor muncitori, studenți, elevi, intelectuali, soldați, țărani – în vederea atingerii obiectivelor generale de dezvoltare așa cum erau ele prevăzute în planurile cincinale și anuale ale PCR, festivalul Cântarea României era gândit ca o manifestare cultural-populară cât mai cuprinzătoare, care să includă formații artistice și de amatori de toate vârstele și aparținând tuturor claselor sociale (Arhiva Direcției Județene pentru Cultură Timiș, (ADJCT), Dosar Cântarea României, 35/1981, f. 1-15).

Am găsit în arhiva Direcției Județene pentru Cultură Timiș câteva dosare despre festivalul Cântarea României. Festivalul a fost documentat detaliat mai ales în perioada

socialismului târziu, 1985-1989, și s-a extins la nivel regional într-un mod considerat corespunzător de către autoritățile din județul Timiș de abia în 1980, fapt pentru care ediția din 1985 a fost considerată a cincea. Redau mai jos un tabel cu numărul de formații artistice și numărul de membri ai acestora în anii 1984 și 1985 pe județul Timiș.

Tabelul nr. 27. Cântarea României în județul Timiș, 1984-1985

		1984		**1985**	
		Nr. formații	**Nr. membri**	**Nr. formații**	**Nr. membri**
Așezăminte culturale	Formații artistice	934	15 661	993	16 669
	Cercuri și cenacluri	115	1636	120	1697
Sindicate	Formații artistice	326	4439	330	4577
	Cercuri și cenacluri	118	1819	114	1772
UTC (fără școli și licee)	Formații artistice	253	3330	114	1626
	Cercuri și cenacluri	18	394	22	611
Cooperația	Formații artistice	20	315	22	352
	Cercuri și cenacluri	8	80	6	77
(Indescifrabil)	Formații artistice	1915	33 175	2324	36 875
	Cercuri și cenacluri	773	11 495	966	14 355
Studenți	Formații artistice	87	2140	72	1650
	Cercuri și cenacluri	21	660	33	680
Total general		4588	75 144	5116	80 581
Total premii obținute		369		421	

Sursa: ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 21/1985, f. 1; ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. 1, 28/1986, f. 16.

La o manifestare culturală de asemenea amploare, evident că apăreau superficialități, diletantisme, dificultăți de interpretare, chiar eludarea participării de către anumite instituții. Deși numărul formațiilor și a participanților în general creștea de la an la an, acest lucru nu se reflecta în calitatea performanțelor lor artistice (ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 29/1987, f. 16-20; ADJCT, Dosar Informări, Planuri de Măsuri CCES, vol. III, 3/1988, nenumerotat). Timpul alocat formațiilor era limitat la aproximativ zece minute. În cazul grupurilor „vocal-instrumentale", nu se putea cânta mai mult de două sau trei melodii (ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 27/1988, f. 1-3). Corurile putea primi până la 15 minute, orchestrele, 10 minute, formațiile de dansuri populare, între 2 și 12 minute, „interpreții de satiră și umor", 3-4 minute, spectacolele de teatru de păpuși și marionete, 20 de minute, spectacolele muzicale, 15 minute, recitalurile de poezie, 3-5 minute (ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 31/1989, f. 16-17).

Tabelul nr. 28. Cântarea României în județul Timiș, 1986-1987

	1986		**1987**	
	Nr. formații	**Nr. membri**	**Nr. formații**	**Nr. membri**
Așezăminte culturale	1216	20 002	2628	55 283
Sindicate	464	6965	421	7388
UTC	153	2424	153	2300
Cooperație	38	639	27	463
Pionieri și elevi	3332	53 255	3067	86 431
Studenți	118	1715	331	5093
Total general	5321	85 000	6627	156 958

Sursa: ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. II, 32/1989, f. 7.

CONCLUZII

Diferitele fațete ale culturii socialiste prezentate în acest capitol cu referire la tineret conduc la concluzia că acesta avea forme proprii de adaptare la și de semnificare paralelă și/sau complementară a principiilor normative oficiale. Un umanism difuz și relativ încrezător în progresul tehnologic mai degrabă decât în cel politic era canalizat ideologic spre un umanism militant și romantic. Între cele două părți exista o atmosferă de toleranță dar și de suspiciune reciprocă, jalonată de nu puține întretăieri.

Dacă este exagerat să spunem despre tineretul din perioada socialistă, așa cum face un raport al Radio Europa Liberă, că ar fi fost „o turmă terorizată" de care conducerea politică se temea că „ar putea cândva să-și spună cuvântul hotărâtor" („Despre moralul tineretului...": 1973, 1), nu se poate afirma corelativ nici că între tineret și autorități ar fi existat o relație în general armonioasă, umbrită ocazional de anumite accidente nefericite. O idee care urmează să fie aprofundată în capitolul următor este aceea că tineretul nici nu a dezvoltat o cultură proprie în socialism, nici nu s-a revendicat integral de la cea oficială, ci și-a creat spații de coexistență culturală conținând propriile semnificări ale normelor oficiale, nu neapărat ostile acestora din urmă, dar oricum alternative.

Iar tineretul timișorean, așa cum am argumentat pe parcursul acestui întreg capitol, nu face notă discordantă în raport cu această concluzie. Revista *Forum Studențesc*, apărută în 1973 prin unificarea revistelor celor patru instituții de învățământ superior existente în oraș, publica, la fel ca revistele studențești din alte centre universitare, literatură, critică literară, poezie critică, traduceri, cronici muzicale. În plus, datorită specificului cultural regional, erau promovate creații originale în limbile maghiară, germană și sârbă. În același timp, literatura SF era la loc de cinste în paginile revistei

(„Forum Studențesc...": 2017). Existau în același timp reviste școlare, ale unor licee și a organizațiilor UTC din anumite fabrici mai mari, ca Electromotor, de exemplu. Consfătuirile și schimburile de experiență la nivel județean dintre organizațiile UTC și cele ale ASC erau la ordinea zilei, la fel și promisiunile de implicare crescută în modernizarea proceselor de producție și de multiplicare a „numărului de cercuri de creație tehnico-științifică din întreprinderi, instituții, școli și facultăți care vor prelua și realiza integral unele teme de cercetare din planurile tehnice și de măsuri tehnico-organizatorice ale unităților" (Codreanu: 1978, 120).

La fel ca tineretul din alte centre urbane, nici tineretul timișorean nu excela la capitolul cultură „înaltă", considerându-se că educația acestuia trebuie îmbunătățită în acest sens. În ceea ce privește poezia, de exemplu, lectorul Constantin Strunga de la Institutul Politehnic Timișoara constata: „cercetările noastre privind receptarea valorii literare de către elevi și studenți ne-au relevat (...) neconcordanța între modul cum apreciază poezia tinerii și critica". Mai exact, „Textele apreciate de critici au primit note mici de la elevi și studenți și dimpotrivă textele ilustrate de critică drept nonvaloare au primit note mult mai mari de unde reiese cu claritate orientarea tinerilor spre o poezie de valoare îndoielnică". Și în cazul muzicii se constata același lucru, opera și muzica simfonică fiind date la o parte în favoarea muzicii ușoare care exprimă emoții imediate și o bucurie de viață tipic adolescentină (Strunga în *Tineretul și Cultura*: 1987, 58-59).

Timișoara iese totuși în evidență puternic în peisajul cultural de la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970 nu numai prin subculturile de tineret asupra cărora mă voi apleca în capitolul următor, ci și prin intermediul unui grup literar insolit, Aktionsgruppe Banat, format din tineri critici germani născuți, majoritatea, la începutul anilor 1950. Se remarcă, dintre aceștia, Richard Wagner, William Totok (avid ascultător de muzică rock – Totok: 2001, 131, 181) sau recenta

câștigătoare a premiului Nobel pentru literatură, Herta Müller. Foarte interesant la acest grup este reluarea, pe baze socialiste noi și protestatare, a unui „angajament literar" cu un conținut semantic diferit de cel al proletcultismului din anii 1950, „poziție ce se concretiza în poezii politice neuzuale până atunci" (Totok: 1980). Într-o primă fază, această poziționare a înșelat vigilența autorităților. „Nuanța marxistă inconfundabilă a tinerei literaturi a germanilor din România a făcut ca aceasta să apară mai nevinovată în ochii cenzurii decât era în realitate" (Totok: 2001, 13 79). De asemenea, fiind născuți din părinți care simpatizaseră cu nazismul, membrii acestui grup literar erau susceptibili în general față de autoritate, fie ea a părinților sau a statului, argumentând că au astfel „obligația" de a critica neajunsurile sociale existente. Cu toate acestea, angajații Securității care au interceptat în scurt timp activitățile grupului nu au ezitat să-i prezinte pe membrii acestuia ca „hitleriști" care conspirau împotriva ordinii sociale existente (Fichter: 2011, 573; Totok: 2001, 14, 35). Teoretic, autoritățile încurajau exprimarea criticilor ca un prim pas pentru depășirea lor; dacă erau formulate în termeni marxiști, acestea deveneau cu atât mai dezarmante dar și potențial amenințătoare pentru un discurs hegemonic a cărui dimensiune protocronistă și dacistă devenea din ce în ce mai pronunțată.

Așa cum s-a întâmplat în cazul altor state socialiste, cum ar fi Cehoslovacia sau Ungaria, dizidențele reale cresc în interiorul discursului dominant, traversat la rândul lui în permanență de tot felul de tensiuni semantice și de amenințarea a ceea ce psihanalistul francez Jacques Lacan numea „serii simbolice" alternative – sub forma unor marxisme critice care se sustrag reificării discursului dominant, din ce în ce mai conservator, în ciuda originilor sale subversive (Lacan: 2006). Aktionsgruppe Banat ar fi putut genera o astfel de premisă intelectuală și politică în România dacă, probabil, grupul ar fi rămas împreună pentru o perioadă mai lungă de timp

(s-a destrămat oficial în 1975) și, poate mai important, dacă membrii săi nu ar fi făcut parte dintr-o minoritate națională într-un stat în care naționalismul de factură comunistă, diferit fără doar și poate de alte variante ideologice de naționalism, dar totuși circumspect față de minoritățile pe care le-ar fi dorit omogenizate, în cele din urmă, prin mobilizare socială, urbanizare și industrializare mai degrabă decât prin campanii culturale, minoritățile având facilități deloc neglijabile în acest sens - în cadrul unul „popor muncitor unic" – acest naționalism nu ar fi devenit, începând cu 1971, o realitate aparent ireversibilă (vezi Copilaș: 2015). O evoluție ideologică similară au cunoscut însă și unii membri proeminenți ai grupului, cum ar fi Richard Wagner, care a devenit la rândul său tot mai conservator și mai naționalist în textele scrise după 1989 (Cumita: 2012).

Exceptând dimensiunea ei politic-militantă, într-adevăr constitutivă, cultura socialistă nu era altceva decât o cultură clasică, pedantă și paternalistă, educând gusturile tinerilor spre o anumită formă de cultură care ar putea fi considerată chiar elitistă, oricât de dezavuat ar fi fost acest termen la nivelul discursului oficial. Și poate că pe bună dreptate, pentru că acest elitism putea fi accesat mai incomparabil mai democratic decât în alte epoci istorice, indiferent de apartenența de clasă. Chiar și așa, fără o bază materială suficient de ridicată, deși mai ridicată la nivel social general decât în alte epoci istorice - care să îi permită să înțeleagă cu adevărat și să se bucure de acest bun cultural pretențios, nemaivorbind de insuficiența timpului liber și de influențele culturii populare occidentale, ale căror tendințe omogenizatoare reverberau în ambele tabere ale Războiului Rece și nu numai – tineretul nu se putea ridica la înălțimea standardelor care i se impuneau, dar nici nu dezamăgea neapărat, păstrându-și condiția contradictorie de devenire subiectivă a unui obiect discursiv nici foarte maleabil, nici foarte reticent în a fi semnificat.

SUBCULTURILE TIMIȘOAREI SOCIALISTE. FORME CULTURALE ALTERNATIVE SAU CONTESTATARE?

INTRODUCERE

Dacă în capitolul precedent am urmărit dimensiunile principale ale integrării culturale a tineretului în general și a tineretului timișorean în particular în discursul dominant, ajungând la concluzia că între cele două părți a existat întotdeauna un raport de reciprocitate, chiar dacă asimetric, tineretul producând spații relativ autonome de coexistență culturală cu regimul, spații nici independente, dar nici subordonate direct autorităților – acest capitol va fi axat preponderent pe tineretul timișorean și va consta în principal în analiza scenei rock dezvoltate în orașul de pe Bega înainte de 1989 ca fenomen cultural, respectiv în analiza raportului întreținut de acest fenomen cultural cu discursul dominant privit la rândul său din perspectivă culturală.

Capitolul începe cu o introducere în dezvoltarea scenei rock, a muzicii ușoare postbelice în general, cu toate curentele majore pe care le-a produs – în Vest și aproape concomitent în Est; acest tip de subcultură (discuția subcultură-contracultură, respectiv de ce ultimul termen nu are o utilitate conceptuală

ridicată, va fi abordată pe parcursul întregului capitol și cu precădere în ultima jumătate a acestuia) a omogenizat tineretul rapid și profund, fără a ține cont de granițele geopolitice care separau lumea în acel moment.

Vom continua apoi cu dezvoltarea scenei rock autohtone și, în particular, a scenei rock timișorene, pe care jurnalistul cultural Mimo Obradov a descris-o într-un interviu ca fiind cea mai „puternică" din țară (Obradov: 2019) – pentru a ajunge la cel mai cunoscut produs muzical al acesteia, formația Phoenix. Voi insista aici asupra ideologiei muzicale a grupului și asupra paralelelor consistente între aceasta și discursul dominant, fapt care va acredita încă o dată pertinența conceptului de subculturi ale tineretului.

La finalul capitolului voi analiza un fenomen cultural inedit, acela al videotecilor din Timișoara anilor 1980, care s-a dezvoltat prin concursul direct al autorităților și a reprezentat, mai vizibil decât scena rock, o alternativă la cultura oficială, nu o contestare a acesteia, un fel de experiment capitalist al autorităților socialiste locale și naționale, care urmăreau atât asigurarea unor debușee pentru energiile culturale ale tinerilor pe care, în general, erau departe de a le satisface, cât și, mai ales, obținerea de venituri pentru a asigura autofinanțarea cluburilor de tineret sau a caselor studențești. Se va confirma astfel încă o dată ipoteza lansată în primul capitol al lucrării cum că generația 2000, o generație progresist-umanistă în general, a fost încurajată tacit să dezvolte trăsături „descurcărețe", individualiste, competitive, capitaliste în definitiv, de către un regim tot mai strâmtorat financiar și politic de evoluțiile de pe piețele internaționale, respectiv de pozițiile de politică internațională sfidătoare și ocazional impulsive ale regimului care, într-un climat global tot mai cooperant în a doua jumătate a anilor 1980, după ajungerea la putere a lui Mihail Gorbaciov în Uniunea Sovietică – deveniseră tot mai stridente și mai inutile.

O lume pașnică și cooperantă era o lume în care radicalismul și posturile curajoase ale micilor puteri conta din ce în ce mai puțin, mai ales că pretențiilor de democratizare ale relațiilor internaționale emise de diplomația română, de demilitarizare a acestora pentru a asigura dezvoltarea echilibrată a întregii lumi, ținând cont de nevoile justificate ale fostelor colonii europene, devenite între timp independente, respectiv de nevoile statelor în curs de dezvoltare („lagărul socialist") – nu le corespundeau, pe plan intern, un proces de democratizare viabil; măsurile represiv-polițienești prin care erau asigurate drepturile sociale și economice ale populației, foarte importante pentru o democrație autentică, erau devalorizate prin marginalizarea și repudierea drepturilor individuale, fără care drepturile colective nu mai pot fi puse cu adevărat în valoare. Individualismul metodologic al lui Max Weber rămâne astfel un reper metodologic și moral nedepășit până în prezent.

Sigur, așa cum am constatat în capitolul precedent, inițiative de a depăși reificarea discursului național-comunist etatizat și hegemonic, de a îl critica din interior și de a îl pune în fața propriilor limite existau, dar acestea erau reduse și, nefiind articulate de vreo personalitate importantă, erau condamnate la marginalitate, ba chiar deveneau utile ocazional, ca o confirmare a democrației militante a întregului popor care nu se ferește de critică, ci o apreciază ca un bun politic indispensabil progresului. Așa cum am constatat, vocile contestatare ale unor tineri, contestatare în sens mai degrabă progresist decât anticomunist, ultima poziție fiind dificil de identificat, din varii motive, printre tineri, în ciuda exacerbărilor ei interesate și nu mai puțin politice de după 1989 – erau, la fel ca pozițiile marxiste autentice, critice, creatoare, internaționaliste, radical-democratice, deranjante pentru un regim tot mai naționalist și mai dogmatic, dar totuși suficient de inteligent politic pentru a tolera și chiar încuraja existența,

în limite bine definite și facil controlabile – a unor exprimări culturale și comerciale („bișnița" din vestul țării și nu numai, de exemplu, în interiorul căreia forțele de ordine erau o prezență activă – vezi Rostás, Momoc: 2013) alternative, atâta timp cât acestea nu puneau în discuție în mod direct ordinea politică existentă.

ROCK-UL POSTBELIC ÎN UNIUNEA SOVIETICĂ ȘI EUROPA DE EST: DE LA CONTESTARE LA ADAPTARE

Beneficiind de noile tehnologii de înregistrare și mai ales de difuzare, muzica ușoară occidentală s-a propagat repede în partea de est a Europei și în Uniunea Sovietică, unde a căpătat anumite trăsături distincte. De exemplu, excesului de substanțe halucinogene din Occident îi corespundea, în Uniunea Sovietică, excesul de băuturi alcoolice tari. O altă particularitate a rock-ului sovietic rezidă în faptul că a fost cântat în limba engleză până prin anii 1970, limba rusă fiind considerată prea conformistă. Nu în ultimul rând, formațiile muzicale și fanii din Occident nu treceau prin situații atât de dificile și uneori absurde și nici nu se confruntau cu o birocrație greoaie și omniprezentă, așa cum se întâmpla de obicei cu adepții sovietici ai rock-ului (Troitsky: 1987; Zhuk: 2010, 65-66).

La început a fost jazz-ul, care a fost apreciat de către tinerii sovietici, încă din anii 1930, după care a urmat rock-n-roll-ul, beat-ul, heavy-metal-ul, punk-ul și muzica disco: în afară de primul și de ultimul, toate aceste curente muzicale pot fi înțelese generic sub denumirea de rock, acesta fiind motivul pentru care am ales o terminologie simplificatoare și chiar schematică pentru a mă referi la o dinamică culturală diversă și efervescentă. Lucrarea pe care o prezint aici fiind însă centrată pe aspecte culturale ale tineretului care nu pot fi reduse doar la cultura muzicală și care traversează din varii

direcții întregul discursiv discontinuu putere/societate în România socialistă – mi-a fost mai la îndemână să utilizez o etichetare conceptuală cât mai facilă în cadrul acestui câmp cultural, conștient fiind în același timp de riscurile pe care un astfel de demers reducționist le implică.

Consider că este foarte important de precizat încă de la început faptul că rock-ul sovietic și, așa cum se va argumenta pe parcursul întregului capitol, rock-ul est-european – nu pot fi integrate într-o paradigmă dihotomică stat-societate ca exprimând-o pe cea din urmă. Altfel spun, genul acesta de opoziții binare, de care m-am ferit la rândul meu în primul capitol al cărții, unde am discutat despre un discurs dominant, respectiv despre forme discursive paralele existând ca discontinuități mai mult sau mai puțin temporare în economia discursivă a socialismului românesc – îngreunează mai degrabă decât facilitează înțelegerea problematicii culturii și a subculturilor tineretului în această epocă recent încheiată.

> Distincția care a antrenat membri de rang secund ai Comsomolului, între valorile etice ale socialismului, pe de o parte, și distorsiunile acestor valori etice, pe de altă parte, reflectă complexitățile și contradicțiile prin intermediul cărora mulți tineri se raportau la socialismul sovietic. Această relație a fost caracterizată nu de opoziții binare între „noi" (oamenii obișnuiți) versus „ei" (partidul, statul), ci de o aparentă coexistență paradoxală de afinități și alienări, sentimente de comuniune și înstrăinări, muncă semnificativă și formalități – valorile, atitudinile și identitățile care erau indivizibile și constitutive pentru formele de viață care erau „normale", creative, etice, angajate și în care merita să fii implicat (Yurchak: 2005, 98).

Pe cale de consecință, rock-ul sovietic și cel est-european nu trebuie interpretate ca o formă de opoziție subtilă, indirect politică, la adresa regimurilor socialiste,

așa cum consideră, de exemplu, Sabrina Ramet (Ramet în Ramet, 1994, 5), ci mai degrabă ca subculturi care contribuie prin mijloace proprii la crearea de plusvaloare culturală în cadrul unei ordini discursive date în care nici nu trebuie să se regăsească integral și față de care nici nu trebuie să se plaseze pe poziții antagonice. Dimitri Spasov, un specialist bulgar în problemele tineretului, scria în 1987 că atitudinea tranșantă și lipsită de compromisuri a fanilor punk și heavy-metal, departe de a constitui o „boală a socialismului" (rock-ul a fost numit, de altfel, SIDA societății sovietice din punct de vedere moral – Ramet, Zamascikov, Bird în Ramet: 1994, 189), constituie mai degrabă o oportunitate de a asana socialismul, de a îl curăța de stagnare, birocrația și corupția care îi parazitează și distorsionează idealurile umanitare (Ryback: 1990, 197). În analiza acestui fenomen cultural atât de bogat în ramificații culturale și politice, conceptul de subcultură este preferabil celui de contracultură. Teoreticienii acestuia din urmă

> au exagerat și abuzat de un fenomen concret cum a fost cel al mișcărilor de tineret din anii '60. Pornind de la acest eveniment insolit, o serie de exegeți au vorbit de o cultură creată de tineri prin care ei s-ar opune valorilor create de adulți datorită conservatorismului acestora din urmă. Se pierde din vedere că în succesiunea firească a generațiilor orice generație vine cu un mod propriu de gândire, creație și acțiune. În acest sens putem vorbi de cultura generației și, astfel, este posibilă a valorificare a unora dintre tezele referitoare la cultura tineretului. Tinerii își au propria lor cultură ca orice grup social tocmai prin noutatea, prospețimea și unitatea ce le este caracteristică în poziția de noi sosiți pe scena largă și generoasă, dar capricioasă și contradictorie a istoriei (Schifirneț: 1986a, 19-20).

Mai departe, „Contracultura este o reacție puternică la tendințele de distrugere a mediului înconjurător prin

industrializarea anarhică și creșterea haotică a orașelor. Numeroase grupuri adepte ale contraculturii iau naștere pornind de la preocuparea pentru ecologie îmbinată cu misticismul" (Schifirneț: 1985, 134). În calitate de ideologie a mișcării hippie, contracultura este ideologia tinerilor din clasa de mijloc orientată practic împotriva acestei clase per ansamblu:

> Recrutându-se din rândurile clasei de mijloc, acești tineri încearcă să se elibereze de orice constrângere socială prin orientarea către valorile subterane. Sociologul american D. Matza susține că tinerețea este perioada rebeliunii și trei forme de răzvrătire sunt atractive pentru tineri : delincvența, radicalismul și boema, moduri de rebeliune ce accentuează valorile subterane (hedonismul, agresiunea, masculinitatea evidentă, distragerea de la muncă) pe care tinerii le-ar opune valorilor eticii protestante, in fapt, valori specifice capitalismului: ambiția, responsabilitatea individuală, ascetismul, controlul agresivității, raționalitatea, respectul proprietății. Teoriile contraculturale pornesc de la fenomene reale din lumea tineretului occidental. Dar, (deși?, n.m) ele vizează societatea occidentală in globalitatea ei, uneori totul este pus pe seama reacțiilor tinerilor. Respingerea oricărei ordini, a oricărui tip de organizare și planificare, a raționalului și a raționalității înseamnă nerecunoașterea legitimității vieții sociale drept cadru esențial de manifestare a personalității. Contracultura nu face decât să înlocuiască unele mituri cu altele la fel de ineficiente. Teama de adevăr și refugiul in utopie par a fi coloana de susținere a întregului edificiu ideologic și social al contraculturii (Schifirneț: 1985, 140).

Oricât ar fi de contra, contracultura nu este decât un produs specific al ideologiei liberale occidentale și, din acest punct de vedere, nu reprezintă o formă autentică de contestare a acestuia, ci un fel de critică internă, suprastructurală, o

excrescență discursivă a discursului hegemonic capitalist care exprimă atât problemele sociale din interiorul societăților capitaliste, cât și o oportunitate de defulare, de punere a lor pe tapet fără riscul de a le soluționa în profunzime, de a le soluționa, altfel spus, în afara ordinii capitaliste existente (vezi și Stoica: 1982, 22-23).

Însă aceste subculturi occidentale puteau conține potențialul subversiv necesar pentru a se constitui în mișcări contestatare autentice, dacă reușeau să se extindă dincolo de tineretul educat al clasei de mijloc în care au luat naștere și să antreneze și alte clase sociale, cu precădere proletariatul. Deocamdată, ideologia „noii stângi", partea politizată a mișcării hippie, nu era pur și simplu suficient de politică pentru a conta ca o reacție anticapitalistă validă (Zamfir: 1982). Exact așa cum nici rock-ul sovietic și nici cel est-european nu erau politice, nici măcar la modul direct, asumat, așa cum era cel occidental, deși nu au lipsit evident tendințe în acest sens. Însă conținutul cultural al rock-ului sovietic urmărea mai degrabă decriptarea condiției umane generale, nu urmărirea adevărului politic militant, partinic (Yurchak: 2005, 146: Easton în Riordan, 1989, 63). La fel se întâmpla și în cazul rock-ului iugoslav, foarte influent de altfel În întreaga Europă de Est (Ramet în Ramet: 1994, 126-127). Cu timpul, concertele și cluburile de rock au devenit chiar un mijloc preferat de autoritățile sovietice de a ține în frâu turbulențele asociate de obicei cu acest tip de muzică (Easton în Riordan, 1989, 54). Se puneau astfel bazele resemnificării culturii occidentale a tineretului, ornamentarea ei cu trăsături tot mai socialiste, chiar dacă acest proces suferea destul de multe reculuri în privința atractivității, formațiile „oficiale" de rock pro-sovietic finanțate masiv de Comsomol și beneficiind de instrumente, stații de amplificare și mixere pe care celelalte formații nu puteau să și le permită nefiind foarte populare. În fosta Republică Democrată Germană (RDG), deși 84%

dintre tineri ascultau rock, formațiile rock est-germane erau discreditate și boicotate pe motiv că ar fi fost prea apropiate de puterea politică (Leitner în Ramet: 1994, 27-29; vezi și Gerrard în Risch: 2015, 159, 164-165). Tot referitor la RDG trebuie amintit faptul că scena punk care s-a dezvoltat aici era anticapitalistă cât și aproape fățiș pro-socialistă, aceasta urmărind să se integreze într-o viitoare cultură occidentală superioară celei existente, una desigur progresistă (Gerrard în Risch: 2015, 165). Însă punk-ul din alte state socialiste, cum ar fi Ungaria sau din statele baltice, pe atunci membre ale Uniunii Sovietice, a evoluat și în direcții regretabile, extrem-naționaliste sau chiar rasiste (Ryback: 1990, 175; Kürti în Ramet: 1994, 85)

Trebuie amintite de asemenea și episoade mai puțin plăcute cum erau acelea din a doua jumătate a anilor 1950 când tinerii „huligani" care adoptau moda occidentală „decadentă" erau urmăriți și agresați pe străzi de către patrule ale unor cluburi de tineret, cu scopul de a face ordine și de a reinstitui în drepturi morala și etica socialistă (Tsipursky: 2016, 112, 188; Ryback: 1990, 9-10). În acea perioadă și, în general, până la sfârșitul epocii Hrușciov, cluburile sovietice de tineret patronau în mod deschis jazz-ul dar neglijau rock-ul; uneori, datorită faptului că rock-ul a intrat mai greu în societatea sovietică decât în cele est-europene, cele două genuri muzicale erau confundate, aspect care ridiculiza în bună măsură critica muzicală oficială (Zhuk: 2010, 75-76; Ryback: 1990, 103-104). Paradoxal în acest caz este faptul că în perioada stalinismului târziu, rock-ul și jazz-ul erau mai puțin reprimate (Tsipursky în Risch: 2015, 57-58, 68).

Datorită restricțiilor de a călători în străinătate, tinerii sovietici – și cei est-europeni, de altfel – și-au creat propriul Occident imaginar, în care eroii lor muzicali cântau, în ciuda versurilor reale, care nu prea aveau cum să fie înțelese și erau redate mai degrabă fonetic – despre subiecte foarte apropiate

celor din cadrul discursurilor dominante: pace, lupta împotriva inegalităților globale, emancipare, probleme ecologice, progres etc. De altfel, versurile aveau o importanță secundară chiar și în Occident (Ramet în Ramet: 1994, 4; Zhuk în Risch: 2015, 133; Dumitrescu în Năsui: 2019, 264-266). Abundența simbolurilor occidentale printre tinerii sovietici din anii 1980 nu reflectă, consideră Yurchak, o occidentalizare corelativă a societății sovietice, nici consumerismul acestora sau dorința lor de a călători în și de a se stabili în Occident. Cercetările care ajung la concluzii de acest gen sunt de obicei tributare ideologiei globalizării și au la bază argumentul că statele naționale sunt erodate de procesul globalizării, Uniunea Sovietică fiind un exemplu la îndemână. Însă o astfel de perspectivă științifică postulează aprioric incompatibilitatea dintre globalizare, un fenomen real, fără îndoială, și statul-națiune, și, în același timp, plasează agenția și mișcările contestatare într-un context abstract, care pune în mod nejustificat statul-națiune între paranteze. Numai că

> Simbolurile culturale și formele de imaginație „occidentale" care au circulat în Uniunea Sovietică în perioada socialismului târziu nu erau nici neapărat exterioare agendei statului sovietic, nici neapărat incompatibile cu valorile socialismului. Poate că cel mai intrigant aspect al acestor simboluri a fost acela că, în ciuda atacurilor regulate ale statului sovietic împotriva influențelor burgheze pe care aceste simboluri le întruchipau, statul permitea și facilita de asemenea proliferarea lor. Aceasta a făcut ca majoritatea influențelor occidentale din viața sovietică să fie nu numai perfect compatibile cu viziunea statului sovietic asupra culturii socialiste, ci le-au permis de asemenea să fie profund reinterpretate în termeni locali și să devină o parte constitutivă a culturii sovietice târzii. Simbolurile Occidentului Imaginar nu reprezentau neapărat „adevăratul" Occident și valorile sale „burgheze"; mai degrabă, acestea au introdus în

realitatea sovietică o nouă dimensiune imaginară care nu era nici „occidentală" nici „sovietică" (Yurchak: 2005, 202-203).

Concluziile lui Yurchak sunt susținute de cercetări recente. William Jay Risch aduce în discuție cazul unui activist comsomolist care afirma că modelele sale în viață sunt Lenin și rock-ul progresiv britanic, iar hipioții sovietici arborau simboluri atât ale Comsomolului, cât și ale hipioților occidentali (Risch în Risch: 2015, 10-11, 14; Risch în Risch: 2015, 87; Horváth în Risch: 2015, 112). În același timp, nu trebuie uitat că în primele decenii de după 1945, rock-ul stârnea îngrijorarea nu numai a autorităților socialiste, ci și a celor oocidentale, mai ales a celor engleze (Risch în Risch: 2010, 1-6), care au identificat însă mai rapid mijloacele necesare pentru a reifica și integra această nouă explozie culturală a tineretului, la început prea puțin spre deloc politică, apoi, după cum am constatat, insuficient de politică. Mai departe, muzica celor de la Beatles, unul dintre cele mai populare grupuri pop-rock din toate timpurile, a devenit destul de repede un mijloc nu atât de disociere de sistemul politic, cât un mijloc de a accepta cerințele sale substanțiale oferind în același timp impresia unei disidențe simulate (Zhuk: 2010, 80). Un elev sovietic în vârstă de 15 ani era de părere că melodii anticapitaliste al formației Beatles ca Lady Madonna sau Eleanor Rigby făceau ca aceasta să fie perfect compatibilă cu ideologia sovietică: „«Un tânăr socialist ar trebui să se dezvolte în armonie – trebuie să știi fizică, istorie, literatură și muzică contemporană, nu numai muzică compusă de Mozart, ci și muzică compusă de Beatles și de Rolling Stones»" (Zhuk în Risch: 2015, 119). Gregory Kveberg rezumă perfect situația:

> Eșuând în a se adapta la peisajul post-modern, mai puțin ierarhizat, comun societăților cu un nivel mediatic ridicat din lumea întreagă, liderii culturali ai Uniunii Sovietice au jefuit

statul de un mijloc care i-ar fi putut oferi abilitatea de a permite culturii și subculturilor de tineret să servească în calitate de forme moderne de carnaval, defulând tensiunile sociale, minimalizând nemulțumirea cu ajutorul puterii, și reinscripționând dinamic structurile puterii printr-un proces permanent de provocări culturale inofensive și coezive. Tolerarea carnavalului și a subculturii nu ar fi prevenit adevăratul haos economic care a apărut sub Gorbaciov, nici nu ar fi făcut efectele persistente ale corupției și ale managementului deficitar mai puțin serioase. Însă, o acceptare timpurie sau mai vocală a acestor fenomene, mai degrabă decât tolerarea târzie și încruntată pe care au primit-o până la urmă, ar fi putut oferi statului alt instrument pentru gestionarea disidenței.

Într-un sens foarte diferit, până la urmă, liderii culturali ortodocși ai Uniunii Sovietice *chiar* au reușit. Aceștia au avut un succes cu adevărat dramatic în instituirea concepției lor despre cultură unui număr apreciabil de tineri. În timp ce cosmetizarea specifică a ierarhiei culturale sovietice s-a dovedit neatractivă pentru majoritatea tinerilor din Uniunea Sovietică, concepțiile mai extinse despre natura fundamentală a vieții culturale au rezonat frapant cu anumite elemente, cel puțin, ale culturii neoficiale din Uniunea Sovietică. Ca o consecință, ideile sovietice despre cultură, seriozitatea ei, rolul ei în societate, și importanța impunerii ordinii, valorii și a ierarhiei au rămas clar identificabile, deși cu anumiți semnificanți valorici inversați, atât în establishment-ul cultural oficial post-sovietic, cât și printre multe subculturi muzicale rusești mulți ani după destrămarea Ununii Sovietice (Kveberg în Risch: 2015, 225-226; subl. în orig.).

Eșecul sovietic nu a fost însă repetat de state socialiste ca Ungaria sau Polonia, unde autoritățile s-au adaptat la subcultura rock, generând astfel un proces de reciprocitate, în sensul că anumite formații rock din aceste state au adoptat, din pură convingere, poziții anticapitaliste pe care le exprimau

public, în timpul concertelor, dar și pe înregistrări (Ryback: 1990, 130-131).

O altă particularitate a rock-ului sovietic, cel puțin în primă fază, a fost aceea că deși în Occident a fost produs ca o expresie culturală a clasei de mijloc sau a claselor inferioare, a ajuns în noul mediu cultural pe filiera elitei: doar copii nomenclaturii sovietice își permiteau la început accesul la produse occidentale asociate cu muzica rock (discuri, postere, vestimentație etc.), pe care le traficau ulterior pe piața neagră fără rețineri (Ryback: 1990, 21; Zhuk în Risch: 2015, 120, 140; Zhuk: 2010, 170-171, 294-295). Comsomolul organiza de altfel discoteci în mod regulat, acestea fiind foarte profitabile și chiar preferabile ca forme de a ține sub control cultura occidentală; cu ocazia sărbătorilor pascale din orașul Dniepropetrovsk, astăzi în Ucraina, activiștii comsomoliști organizau discoteci în care erau difuzate inclusiv trupe rock occidentale de obicei interzise, totul pentru a îi distrage pe tineri de la mersul la biserică, (Zhuk: 2010, 206-207, 291-292). În România, mai exact în Timișoara anilor 1960, formației Phoenix i s-a propus de asemenea să cânte în noapte de Paște: „Ni s-a dat voie să cântăm până târziu, tocmai ca să ținem tinerii departe de biserică. Din păcate, manevra n-a funcționat, pentru că, la miezul nopții, studenții, numai bine adunați de noi, au plecat încolonați către Catedrală" (Kamocsa: 2010, 49-50).

Deși inițial privit cu suspiciune, jazz-ul este acceptat până la urmă de cultura sovietică oficială în calitatea sa de muzică protestatară, anticapitalistă, a afro-americanilor din Statele Unite. La fel, desigur, și blues-ul și, mai târziu, muzica disco, aceasta din urmă fiind considerată total apolitică și deci inofensivă (Kveberg în Risch: 2015, 215-216, 231; Tsipursky: 2016, 203-204; Ward în Risch: 2015, 258). Asupra rock-ului a planat însă întotdeauna o suspiciune mai mult sau mai puțin difuză. Chiar și în 1989, în plină epocă a reformelor gorbacioviste radicale, rock-ului, deși lăudat pentru

capacitatea sa „de a uni tineretul în acțiuni politice serioase" cum ar fi „lupta împotriva cursei înarmărilor" sau a „poluării mediului înconjurător" – nu i se oferea un statut cultural similar cu cel al jazz-ului sau al blues-ului, acesta rămânând un banal „aspect emoțional" care însoțește anumite „inițiative ale tineretului dintre cele mai variate". Separat de utilitatea sa politică ocazională și în ciuda sentimentului de comunitate pe care îl creează printre protagoniști, rock-ul nu este decât un fel de „relaxare furtunoasă", nici măcar o formă culturală specifică tineretului ci de-a dreptul o „anticultură", în cel mai bun caz o subcultură gregară, lipsită de valoare autentică. Aceasta nu mai poate fi interzisă, ca în trecut, ci trebuie demonetizată printr-o implicare culturală pozitivă, angajantă: „Desigur, nimeni nu va interzice această muzică în viitor, așa cum s-a întâmplat uneori în trecut. Asta s-a dovedit a fi ceva stupid. Dar ea se va stinge treptat, prin moarte naturală. Și asta deoarece rolul ei cultural este distructiv, , iar conținutul ei social este epuizat de protestul împotriva ipocriziei și fățărniciei sociale". În concluzie, rock-ul nu este pretabil la „educarea unei atitudini etice pozitive față de realitate" (Rozental: 1989, 58-61). Exact aceeași speranță fusese exprimată (și infirmată ulterior) de propaganda sovietică un deceniu mai devreme (Reznicenko: 1979, 51-52). Mai pe larg, și fără menajamente, Rozental declara:

> Eu, de fapt, nu sunt deloc împotriva muzicii rock ca atare. Sunt împotriva „modei" create în jurul muzicii rock, împotriva dimensiunilor incomensurabile ale acestei mode față de semnificația genului respectiv de muzică. Sunt sigur că în lipsa momentului social de care am vorbit (stalinism, n.m.), muzica rock ar fi fost acceptată la noi doar ca o modă obișnuită, și nu mai mult. În prezent însă, chiar mulți adulți fermecați de dimensiunile atinse de „muzica tânără" încearcă să cocheteze cu tineretul, să dea satisfacție gusturilor acestuia. Ei convoacă dezbateri „serioase"

> asupra nuanțelor de „heavy-metal", cochetează cu „metaliștii". Să mă ierte participanții la aceste discuții, dar toate acestea au un iz de falsitate. Or, asemenea atitudine nesinceră față de tineret este vătămătoare. Tinerilor trebuie să li se spună adevărul, chiar dacă acesta nu le va fi pe plac. Dacă e să vorbim despre conținutul social al rock-ului, după mine, această muzică exprimă „spasmul individualismului", al vieții zdruncinate și complexate, o existență lipsită de conținut, același vid ideologic" (Rozental: 1989, 56-57).

Indiferent de felul în care oficialitățile se raportau la el, rock-ul sovietic era un fenomen care nu mai putea fi negat, doar eventual bagatelizat. În 1987, existau peste 160 000 de trupe rock numai în Rusia, nu în întreaga Uniune Sovietică (Ramet, Zamascikov, Bird în Ramet: 1994, 181). Cu toate acestea, unii politicieni și intelectuali sovietici nu se dădeau bătuți prea ușor. Rock-ul era stigmatizat ca un mijloc de divertisment facil care neutralizează motivația implicării civice, promovează violența sau este pur și simplu irelevant cultural; o comparație notabilă mi s-a părut aceea a planului „Barbarossa rock-n-roll", prin care Alianța Nord Atlantică (NATO) încerca să submineze cultural și politic deopotrivă Uniunea Sovietică. De fapt, regimul sovietic era el însăși contradictoriu în ceea ce privește raportarea sa la subcultura rock, oscilând între anumite fațiuni mai conservatoare și deci mai ostile acesteia, respectiv anumite fațiuni mai liberale și deci mai favorabile rock-ului. Într-un document oficial emis în 1984, sute de formații rock occidentale și sovietice erau declarate indezirabile. Kiss, Nina Hagen, The Sex Pistols, AC/DC, Black Sabbath, Alice Cooper, Pink Floyd, The Talking Heads, Van Halen, Patty Smith, Elvis Costello și Depeche Mode intrau în prima categorie, iar Gulliver, Zigzag, Tennis, Nautilus Pompilius, Urfin Dzhus, Aquarium, Kino sau Lucifer intrau în a doua categorie (Ramet, Zamascikov, Bird în Ramet: 1994, 190-191).

O mutație interesantă în raportarea autorităților sovietice la dinamica internă a subculturii rock a avut loc în anii 1970, când rock-ul mai agresiv reprezentat prin formații cum ar fi Black Sabbath a început să fie pe placul tinerilor muncitori. În anii 1980 deja, heavy-metal-ul era deja acceptat de autoritățile sovietice ca element al unui nou clivaj social care opunea orașele mici și precare, insuficient urbanizate, în care trăiau mulți dintre tinerii muncitori, elitei sovietice din orașele mari (Ramet, Zamascikov, Bird în Ramet: 1994, 206; Zhuk: 2010, 174-176). Însă ambiguitatea raportării autorităților la rock s-a păstrat pe întreaga durată a existenței Uniunii Sovietice, aceasta oscilând între divertisment capitalist inhibant politic sau critică anticapitalistă exprimată de către tineretul occidental (Zhuk: 2010, 242, 247-248).

Subculturile tineretului sovietic luau uneori forme radical diferite de cele prezentate aici. Glasnost-ul și perestroika, de exemplu, au produs rezistență nu numai din partea aripii pro-staliniste a liderilor de la Kremlin, ci și din partea unor grupuri de tineri care se simțeau amenințați de decadența morală a societății sovietice și agresau grupuri de hipioți, de punkiști sau de metaliști pentru a își face cunoscute opiniile. Astfel de grupări paramilitare cu trăsături efectiv fasciste, mai ales că mulți dintre membri erau recrutați dintre veteranii războiului din Afghanistan care aveau probleme cu reintegrarea socială și dezvoltau astfel un teribilism ideologic de proporții – au fost instrumentate desigur și la nivel politic înalt, de către forțele ostile lui Gorbaciov, dar ar fi eronat să presupunem că ar fi reprezentat o creație a acestor forțe și nu o mișcare socială grassroots (Riordan în Riordan: 1989, 126-129).

Aș mai menționa un singur aspect insolit, înainte de a trece la următorul subcapitol, centrat pe scena rock din România și, în special, din Timișoara socialistă. Conform lui Sergei Zhuk, influențele indiene și budiste din muzica celor

de la Beatles, precum și simbolurile religioase creștine afișate ostentativ de către cei de la Black Sabbath i-au atras pe unii tineri din Dniepropetrovsk înspre religie, aceștia devenind ulterior preoți (Zhuk: 2010, 200-206).

SCENA ROCK DIN ROMÂNIA SOCIALISTĂ. STUDIU DE CAZ: TIMIȘOARA

Emergența scenei rock românești coincide cu relaxarea politică din ultimii ai conducerii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și are loc în perioada 1962-1964. Pe atunci, formații ca Entuziaștii din București sau Sfinții, devenită ulterior Phoenix, din Timișoara, se ocupau preponderent cu interpretarea melodiilor formațiilor occidentale de succes, cum ar fi Beatles. Rock-ul era intens promovat de Vocea Americii și de Radio Europa Liberă, ambele interzise, dar ascultate, cu acceptarea tacită a autorităților, de către o bună parte a populației, nu numai de tineri (Pop în Mazierska: 2016, 53-56; Dobrescu: 2011, 158). Ca o paralelă, Constantin Schifirneț își amintește că în vara târzie a anului 1968, imediat după invadarea Cehoslovaciei de către statele membre ale Tratatului de la Varșovia, cu excepția României – pe litoral, la Costinești, emisiunile Radio Europa Liberă despre eveniment, la care neparticiparea României era specificată fără echivoc, ușor laudativ chiar - erau difuzate la stațiile radio publice, fiind ascultate de grupuri de sute de tineri (Schifirneț, manuscris nepublicat).

Cornel Chiriac, realizator de emisiuni radio pentru tineret în anii 1960, transmitea pe post foarte multe hituri occidentale în timp real, în cadrul unei emisiuni devenită celebră, Metronom. Chiriac, despre care apropiații spun că era un anticomunist convins, a întâmpinat tot mai multe șicane din partea autorităților și a emigrat în final în Germania Federală,

unde și-a continuat emisiunea în cadrul Radio Europa Liberă până în 1975, când a fost asasinat în condiții neelucidate nici până în prezent (Ionescu: 2016; Dobrescu: 2011, 259-261; Bodeanu în Pintilescu et. al: 2017, 98-99).

Utilizarea chitarelor electrice a început de abia în 1964; aparent, prima formație care a apărut cu astfel de instrumente pe scenă era din București. Un an mai târziu, în capitală activau între două și trei sute de formații care utilizau chitare electrice (Ionescu: 2016, 73, 93). Casa de discuri Electrecord lansa în anii 1960 compilații muzicale incluzând hituri ale formațiilor celebre din străinătate. După 1971, când a avut loc turnura naționalistă a regimului, doar formațiile autohtone mai puteau fi promovate pe scară largă. Electrecord a continuat să pună în vânzare compilații de muzică rock care includeau exclusiv formații românești dar, pentru a evita problemele cu cenzura, acestea erau denumite ocazional compilații de muzică pop.

Noua direcție ideologică a generat complicații mari pentru rock-ul românesc, care nici până atunci nu o dusese prea bine din punct de vedere al dotărilor tehnice și al posibilităților de a concerta – și a condus în scurt timp la crearea de rețele informale, la o adevărată piață neagră a rock-ului occidental care includea studenți străini, angajați în comerțul exterior și în diplomație, persoane cu rude în străinătate și, în general, așa cum a fost cazul și în Uniunea Sovietică, tot felul de „descurcăreți", respectiv de copii privilegiați ai liderilor de partid și ai Securității. Cluburile studențești devin principalele locații ale tinerilor doritori să asculte sau să cumpere, respectiv să vândă muzică rock sau jazz (Pop în Mazierska: 2016, 57-58; Fichter: 2011, 570; Galiță în Pintilescu et. al.: 2017, pp. 65-66; Ionescu: 2011).

„Tezele din iulie" (1971) sunt instituționalizate în 1975 sub forma *Programului PCR de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, în cadrul căruia tineretul primește un rol militant mai asertiv,

acela de începe prin a fi „educat în spiritul concepțiilor înaintate despre lume și viață" pentru a face față noilor sarcini trasate de către partid. Printre acestea, rolul artei devine unul crucial, în sensul că principala sursă de inspirație a artiștilor trebuie să fie de acum încolo „poporul", arta populară, plasată în perspectiva idealurilor socialiste (*Programul...*: 1975, 138, 160-163). Rockerii au două posibilități de adaptare la noile condiții: fie solicită azil politic, în cadrul tot mai puțin frecventelor concerte susținute în afara țării, fie achiesează și încep să valorifice cultura populară și/sau mitologiile daciste și protocroniste, așa cum a fost cazul grupului Sfinx, care a lansat în 1978 un album intitulat Zamolxe, fie, așa cum a procedat formația Savoy, se pun direct la dispoziția UTC și acționează în consecință (Pop în Mazierska: 2016, 60; Stratone: 2017, 166-167, 275, 366-367; Dumitrescu în Năsui: 2019, 255). Toate cele trei variante erau convenabile pentru oficialități.

De menționat însă că temele identitare existente în rock-ul românesc al acelei perioade nu erau neapărat numai un mijloc de a achiesa la directivele oficiale în materie de cultură, ci sunt influențate și de rock-ul occidental, mai precis de rock-ul progresiv britanic în care problematica originilor era una centrală (Dobrescu în Boldea, 2012, 48). Dan Andrei Aldea, liderul fostului grup Sfinx, emite o idee foarte curajoasă referitoare la relația existentă între climatul politic existent la acea oră în România și performanțele artistice ale propriei formații, o idee în care nu se victimizează afirmând că dacă ar fi activat într-o democrație liberală, formația sa ar fi ajuns la performanțe mai bune (ceea ce este oricum fals, așa cum se va putea constata mai jos, când voi analiza detalia cazul Phoenix), ci asumă franc limitele propriului proiect muzical ca fiind personale și nu politice. Trupa a progresat cât a putut, iar socialismul nu a avut un cuvânt hotărâtor de spus în acest proces: în România postcomunistă nu se cântă mai bine la chitară decât în cea comunistă (Dobrescu: 2011, 286). Nu are

rost, altfel spus, ca artiștii acelor timpuri să caute să își atribuie merite în plus, pe care nu le-ar fi putut fructifica din cauza unui regim politic desigur represiv, dar care asigura, în anumite limite, numeroase posibilități concertistice, mai puțin, ce-i drept, oportunități de procurare a unor instrumente și instalații de sunet de calitate, respectiv de informare muzicală.

Discursul oficial s-a infiltrat masiv în rândul tinerilor prin intermediul muzicii folk, promovată prin intermediul Cenaclului Flacăra. O combinație de pop-rock și rock naționalist, cenaclul, care includea și recitaluri de poezie sau vizite deferente la mormintele sau monumentele unor foști eroi naționali, și era patronat direct de către UTC – promova în mod explicit noul mesaj al partidului și se încadra astfel în concepția despre artă anunțată în programul PCR din 1975. Cenaclul s-a desfășurat între anii 1973 și 1985, fiind în cele din urmă interzis datorită unui accident petrecut pe un stadion în care și-au pierdut viața cinci tineri. Organizatorul Cenaclului, poetul Adrian Păunescu, afirmă că au existat, în cadrul acestui parcurs cultural de amploare, și momente tensionate în relația cu liderii de partid și de stat. Acestea nu trebuie respinse prea ușor, prin invocarea argumentului desigur valid cum că cenaclul era portavocea regimului în rândul tinerilor; Vali Șerban, folkist care a ajuns la notorietate în anii 1970 sub protecția lui Păunescu, afirmă că acesta s-a certat dur cu Ceaușescu la începutul anilor 1970, când nu împlinise nici treizeci de ani, pentru o chestiune de principiu, și că ar fi avut în permanență o relație tensionată cu soția acestuia (Șerban: 2014, 34-39, 80-82; Pop în Mazierska: 2016, 60-62; Dobrescu: 2011, 276-286). Iar Ilie Stepan, liderul grupului rock timișorean Pro Musica, își amintește de Păunescu sub forma unui personaj complex, inteligent, cameleonic, dar dând dovadă și de fair play și având simțul umorului; pe lângă efuziunile patriotarde de neocolit din cadrul cenaclului, trupele rock care apăreau pe scenă, Pro Musica sau Iris, de exemplu, interpretau fără probleme

melodii din repertoriul Beatles, Rolling Stones sau AC/DC, „în condițiile în care la mare nu se mai cânta nicio piesă în engleză, decât pe ascuns". În concluzie, „Din punctul de vedere al acelor ani și punând în cumpănă ce am simțit eu și ce am făcut eu în Cenaclul Flacăra, nu au existat compromisuri majore. N-aveai cum să driblezi până la capăt autoritățile. Dar, ca instituție de cultură, Cenaclul Flacăra a făcut lucruri care la vremea aia nu se puteau face sub altă formă" (Mihăieș, Stepan: 2018, 144-147).

Jurnalistul rock Nelu Stratone are însă o altă viziune asupra Cenaclului și asupra lui Păunescu. Pe ultimul îl considera un personaj nesincer, în căutarea antamării gloriei sale personale prin intermediul unui proiect cultural faraonic, o expresie a propriei personalități când servilă, când imprevizibil; deși cenaclul a descoperit și promovat talente reale, contribuind astfel realmente la promovarea culturii române, edițiile sale erau jalonate de comportamente reprobabile și arbitrare cum ar fi sexul constant cu minore al principalilor protagoniști sau sabotarea meciurilor în care juca echipa de fotbal a Cenaclului. În sfârșit, rock-ul a fost promovat nu numai în cadrul Cenaclului, ci și în cadrul unor evenimente culturale alternative cum au fost cele ale Scânteii tineretului, ale minorității maghiare și, mai supravegheat, în cadrul festivalului național Cântarea României (Stratone: 2018, 241-243).

Cea mai pertinentă și mai credibilă caracterizare a Cenaclului Flacăra și a lui Păunescu am găsit-o într-un interviu acordat de către liderul Phoenix Nicolae Covaci revistei Playboy în luna mai a anului 2000.

> Eu l-am ajutat pe Păunescu să-și facă cenaclu (Păunescu îl va ajuta la rândul lui în 1974, când s-a certat direct cu ministrul Culturii și Phoenix a primit interdicție să mai cânte în casele de cultură și cluburile de tineret dar, fiind în plin turneu național, l-au

> continuat pe stadioane, după care li s-a interzis și aceste ultime locații pentru susținerea de concerte, n.m.) În 1973, un profesor din Timișoara mi-a spus că știe un poet care a venit din America, l-a văzut pe Bob Dylan și vrea să mă cunoască. Ne-am întâlnit, am discutat cu el. Voia să organizeze niște întâlniri la care să fie și niște muzică, la care să participe lumea, să fie contact direct cu publicul. I-am spus că atunci când face adunările de poezie, iar noi ne aflăm în București, să suprapunem evenimentele. Cu timpul, s-au adunat la el toți talentații ăștia care se stimulau cu vodcă și s-a dat sfoară în țară că acolo se putea merge cu plete și că e mai mare libertate. Așa a și fost vreun an de zile. Apoi i-a pus să stea smirnă, „le trăgea palme" și îi plătea cu te miri ce și el își trăgea grosul. Eu îl admir pe el că e un tip într-adevăr talentat și are forță, e bolovănos și are și un tupeu extraordinar. E fascinat de forță, de măreție. El are o forță teribilă de sugestie, poate să miște masele și de aceea e periculos. Uneori e penibil, dar el nu-și dă seama de asta (Covaci: 2017, 110-111).

Mass-media era la rândul său atentă la subculturile de tineret. Relaxarea ideologică începută în perioada dejistă și încheiată, în linii mari, în 1971, nu însemna abandonarea tineretului unor comportamente și mode de prost gust, ci educarea atentă, „cu multă dragoste și forță de convingere"; în definitiv, scria în 1962 celebra poetă Nina Cassian, exprimând atitudinea oficială a regimului față de moda și muzica rock, din ce în ce mai populare printre tinerii români, „nu pot accepta ca un tânăr care visează la armonia societății comuniste, să se «distreze » în chip nearmonios, deșănțat, haotic" (Cassian: 1962, 1).

Prima emisiune de televiziune dedicată culturii hippie a fost produsă în 1968. Protagoniștii au fost tineri muncitori bucureșteni. Din start, acestora li s-a creat o imagine donquijotească: mișcarea hippie, contestatară și anticapitalistă, are sens numai în Occident, în niciun caz într-

un regim al muncitorilor și al țăranilor. Hippioții nu erau lipsiți de înțelegere numai față de politică, ci și în relațiile interumane cotidiene; mai grav, în relația cu sexul frumos, căruia pletele, bărbile și hainele largi nu i-ar fi făcut o impresie prea bună. Răbdarea partidului față de tinerii „sălbăticiți" și „declasați" are totuși limitele ei. „Din acest peisaj mai face parte un frizer, care-i tunde pe recalcitranți: hâtru, el declară la microfon că de abia așteaptă să-i aranjeze pe «netunși»". Cu timpul, emisiuni de televiziune cum ar fi *Tinerii despre ei înșiși*, *Anchetele sociale* sau *Anchetele T* diversifică informațiile legate de subculturile tineretului și au audiențe record. Desigur, tendențiozitățile la adresa „parazitismului social" și încercările constante de a înlocui moda și ideile occidentale cu un patriotism socialist neaoș sunt nelipsite. Chiar și așa, nu pot fi de acord cu Alexandru Matei atunci când scrie că hippiotul era doar o „absență", celălaltul cu iz psihanalitic lacanian al regimului (Lacan: 2006), o prezență care se evaporă în proximitatea incandescenței idealului uman ceaușist având o „natură umană predefinită, pe care orice formă o poate realiza și reprezenta" și pe care „Nu «noi» îl ucidem, ci el însuși, astfel încadrat prin semnificațiile care-i sunt atribuite, se sinucide: ratat profesional, refuzat de femei, asocial, el este, după toate aparențele, o excepție care nu rezistă; un accident al societății, un moment de neatenție al ei, care trece ca o amețeală – și, dacă tot trece, la ce bun să o mai arăți lumii?" (Matei: 2013, 72-78, 230-231, 250-251, 337).

E un exces de zel metaforic aici care pare să plaseze convingerea înaintea cunoașterii, forțând niște interpretări totuși exagerate. De fapt, atenția acordată de autorități subculturii rock are mai degrabă ceva din șăgălnicia securistă a expresiei „îs cu pleoapa pe tine": vă vedem, vă acceptăm, mai ales după ce ne-am convins că sunteți departe de a reprezenta o amenințare politică reală, și vă permitem să vă desfășurați, dar numai în anumiți parametri nenegociabili. Cu

toate incidentele locale, izolate și evident regretabile cum ar fi tunderea pletelor sau tăierea blugilor pe stradă cu foarfeca (Ionescu: 2016, 311; Stratone: 2018, 175-176[5]) – poziția generală a regimului față de muzica rock nu numai că nu era una ostilă dar, față de alte state socialiste ca Polonia, Ungaria și Cehoslovacia care au sprijinit efectiv rock-ul și au beneficiat politic, așa cum am văzut, de pe urma acestei măsuri (sau ca Uniunea Sovietică, stat care nu a sprijinit rock-ul, nici nu l-a reprimat, și totuși a beneficiat de o anumită solidaritate cultural-politică a tineretului), socialismul românesc pur și simplu a tolerat existența acestei subculturi, de pe urma căreia ar fi putut realmente profita. Sau, în cuvintele plastice ale lui Nelu Stratone, „a fost mai mult o acceptare cu caracter ușor subversiv de genul «eu mă prefac că nu văd, iar voi vedeți-vă de treabă, dar în cazul în care călcați pe bec, v-ați ars»" (Stratone: 2018, 55; vezi, pentru o interpretare care insistă documentat asupra caracterului mai represiv al supravegherii, Galiță în

5 Referitor la genul acesta de incidente, Nicolae Covaci își amintește: „Mă trezesc în România, cu cei care mă fugăreau pe vremuri. În anii '60- '70 eram interzișii. Te opreau pe stradă, aveau voie să-ți taie părul, să-ți taie jeanș-ii. Erau trupe de lingăi, de pionieri și de la asociația studenților, care umblau cu milițienii și se bucurau să te prindă și să-ți taie părul, erau fericiți să facă asta" (Covaci: 2014b, 2016; vezi și Dumitrescu: 2013, 71). Își amintește și Mony Bordeianu, primul solist vocal al formației Phoenix, emigrat în 1970 în Statele Unite: „O singură dată, în Timișoara, mi s-a întâmplat ca un milițian să se agațe de mine, într-un mod destul de neplăcut. A început să mă tragă de haine, «Hai tunde-te», să mă tragă el de mânecă, să mă ducă la frizer și să mă tundă. M-am bătut cu el pe stradă. M-am bătut cu milițianul pe stradă dar, mă rog, s-a ascuns tot gunoiul sub preș, că s-a dus tata, iarăși, la cine cunoștea el la securitate și nu s-a întâmplat absolut nimic. Însă aveam deja pașaportul" (Bordeianu, Ionescu: 2016, 79). Experiența neplăcută a lui Bordeianu validează ideea vehiculată în primul subcapitol al capitolului al doilea, conform căreia prima generație de adepți ai subculturii rock, de obicei hippioți, dar nu numai – din statele socialiste est-europene și mai ales din Uniunea Sovietică au fost copii ai unor persoane influente, sau cel puțin făceau parte din anturajul unor persoane influente. Dumitru Borțun, fost cercetător al CCPT, filiala Brașov, subliniază într-un interviu acordat subsemnatului faptul că genul acesta de incidente erau totuși izolate, fiind mai degrabă opera unor „securiști deghizați în muncitori" (Borțun: 2019; Lisețchi: 2019).

Pintilescu: 2017, 73-77).

S-a călcat pe bec cu ocazia protestelor studențești de la București din iarna anului 1968, influențate direct de turbulențele studențești din Occident și de primăvara de la Praga din același an - când s-a protestat împotriva condițiilor de cazare, a lipsei anumitor bunuri și, în general, pentru mai multe drepturi. De aici însă și până la a interpreta mișcările protestatare sporadice ale tineretului, împreună cu subcultura rock, drept o formă de disidență, de contracultură explicită și generalizată a tinerilor români, așa cum procedează Madigan Fichter, mi se pare că este o cale prea lungă (Fichter: 2011). Deși autoarea recunoaște că rockerii și hipioții români, întocmai ca cei din restul „lagărului socialist", nu se exprimau politic decât indirect, având alte priorități lirice și artistice, acesta construiește până la urmă, prin inventarierea aluziilor critice mai mult sau mai puțin directe existente în literatură, filozofie, poezie și cinematografie o mișcare de opoziție coerentă și închegată a tineretului românesc, aflată în căutarea oportunității de a deveni explicit manifestă (Fichter: 2011, 570-577).

Așa cum s-a putut observa, cercetarea pe care o întreprind aici pornește de la premise diferite și ajunge la concluzii diferite, încercând să nu transforme unele ieșiri sporadice în momente triumfaliste anticipând revoluția din 1989. În acest demers, mă poziționez explicit în continuarea cercetărilor unor autori deja citați, Alexei Yurchak, Gleb Tsipursky și William Jay Ritsch, în timp ce Fichter este tributară analizelor unor Sabrina Ramet sau Timothy Ryback, autori cu de asemenea ne-am întâlnit, cu rezultate științifice importante, dar ale căror concluzii nu le împărtășesc. În plus, conform lui Yurchak, cercetarea lui Fichter este una bazată pe o logică binară societate-stat sau chiar societate versus stat când ansamblul de relații sociale, culturale și politice din interiorul câmpurilor discursive asupra cărora m-am aplicat până acum

a fost, așa cum s-a văzut deja, mult mai complex și mai proteic. Mai mult, am insistat deja în capitolul precedent asupra faptului că UTC-ul organiza în mod direct concerte ale tinerilor muzicieni „dizidenți" și încuraja în mod direct, printre altele, și acest tip de defulare socială controlată incluzând bancuri politice, ridiculizări ale unor personaje importante și critica neajunsurilor de tot felul, cu condiția să nu se transforme explicit într-un mesaj antisistem. Iar în subcapitolul precedent am văzut că și Comsomolul sovietic proceda exact la fel, făcând bani buni de pe urma „contraculturii" și implicându-se din plin pe piața neagră a muzicii rock. Și, să nu uităm, în România socialistă și Uniunea Sovietică rock-ul a fost doar tolerat, nu încurajat pentru a căpăta forme culturale tot mai asimilabile discursului puterii, așa cum a fost cazul în Polonia, Ungaria, parțial și în Cehoslovacia.

Din interviurile pe care le-am făcut cu foști membri ai CCPT, respectiv cu alte persoane implicate în scena rock din Timișoara sau din întreaga țară a reieșit foarte clar că „La modul general, influențele occidentale erau ținute sub control. (...) În rest, depindea și de responsabilii politici locali, unii mai abili si flexibili, alții mai «bătuți în cap»" (Gheorghiu: 2019; vezi și Lisețchi: 2019). Inițial, regimul nu a înțeles noua modă muzicală și a respins-o; ulterior s-a adaptat însă cu succes și a integrat-o în linii mari. Ceea ce contează este că așa cum nici cultura oficială nu s-a raportat în mod „unilateral" la subculturile tineretului, nici acestea, la rândul lor, nu s-au raportat unilateral la ea (Bazac: 2019; Borțun: 2019).

Anticapitalismul subculturii rock din Occident, chiar dacă incomplet și naiv pentru ideologii comuniști, a fost deosebit de util pentru a încadra subcultura rock românească pe un traiect progresist care, dacă ne întoarcem la primul capitol al lucrării, oricum exista, autonom în raport cu discursul dominant și provenind mai degrabă din încrederea manifestată de către tineri în „noua revoluție industrială".

În plus, tinerețea este în general vârsta nemulțumirilor și a radicalismului, indiferent de regimul politic. La fel de popular ca rock-ul era de exemplu și folclorul românesc înainte de 1989, așa cum astăzi sunt populare manelele, pe care Vladimir Pasti le consideră un fel de „folclor urbanizat". Pe scurt, „Regimul comunist s-a comportat față de preferințele tineretului orientate spre cultura occidentală cam la fel cum s-au comportat părinții tinerilor față de preferințele acestora" numai că, relativ la rock-ul românesc, a manifestat o doză mai mare de atenție; „dar cum prin autocenzură aceasta și-a limitat militantismul la un soi de romantism introspectiv – cf. Cenaclul Flacăra și formațiile rock românești – le-au lăsat pur și simplu în pace, ba chiar le-au susținut", așa cum a fost cazul deja amintitei formații rock uteciste Savoy. Așa că, în opoziție directă cu abordarea lui Fichter, „Revoltele tineretului românesc – acelea care au fost – nu au provenit și nu au fost susținute de producții culturale și muzicale. România nu a avut un Ca Ira, ci balade ale haiducilor imaginari ai secolului al XVIII-lea cât se poate de inofensive" (Pasti: 2019).

Mimo Obradov, jurnalist cultural și un împătimit al rock-ului, implicat direct în scena rock timișoreană de dinainte de 1989 – mi-a comunicat că rockerii din acea perioadă erau „nici liberi, nici interzișI", respectiv că „Au funcționat fără probleme cluburi în care se cânta rock, au fost organizate concerte, festivaluri, programe de audiții muzicale pe lângă casele de cultură destinate tinerilor". Tineretul era evident supravegheat, dar doar cei care ieșeau în mod strident în evidență riscau să aibă probleme. Se știa că se ascultă Radio Europa Liberă, dar nu se interzicea acest lucru și nici nu erau luate măsuri în acest sens. „În schimb erau vânați cei care trimiteau pe adresa postului la München scrisori cu liste de preferințe muzicale (e vorba de cântece pe care doreau să le audă în program și Nu comentarii politice și critice la adresa regimului)" (Obradov: 2019; vezi și Bodeanu în Pintilescu

et. al.: 2017, 96-108). Mihai Dinu Gheorghiu, profesor la Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași, a fost la rândul său de acord că autoritățile erau suspicioase față de „rebeli etc., dar considerau (...) că situația e sub control (...) și că înregimentarea funcționează" (Gheorghiu: 2019). În sfârșit, Adrian Paul Iliescu, fost asistent universitar la Institutul Politehnic din București în anii 1980, mi-a transmis:

> Nu mi se pare că exista sentimentul sau convingerea că tinerii ar fi constituit o „amenințare" – ortodoxia era că „avem un tineret minunat", dar se pleca de la premisa că tinerii, insuficient maturizați, pot fi „atrași" de idei „nesănătoase" propagate de statele capitaliste, de misticismul religios, de modele umane „greșite" provenite din străinătate etc. Sentimentul de pericol nu putea exista, de vreme ce manifestările rebele ale tinerilor erau mai ales inocente (prilejuite de petreceri, de distracții, de muzică „zbuciumată"), și nu aveau caracter politic, revendicativ la modul principial etc. Revendicările tinerilor erau ele însele „nevinovate", vizând dreptul la distracții, dreptul de a urma o modă (de exemplu, de a purta părul lung), anumite înlesniri administrative sau organizatorice locale; ele nu contestau regimul politic, monopartidismul, valorile oficiale etc. Eu, cel puțin, nu am văzut contestări masive, semnificative, ale politicii oficiale, ale „ideilor socialiste", și nici revendicări organizate ale drepturilor fundamentale (de liberă circulație, de întrunire politică, de asociere etc.). Predomina senzația că aceste lucruri sunt cu totul inaccesibile, și tinerii nu se organizau să le solicite (Iliescu: 2019).

Cu toată această scădere de fond, articolul lui Fichter surprinde niște particularități foarte interesante ale subculturii rock existente în România socialistă, pe care o numește contracultură (am argumentat mai sus de ce această concept mi se pare nepotrivit). Astfel, subcultura rock românească era mai hedonistă și mult mai deconectată politic

decât subculturile rock occidentale. Morala sexuală a tinerilor români era conformistă, fapt pentru care revoluția sexuală din Vest le-a părut mai degrabă o promiscuitate surmontabilă. Mai departe, și în prelungirea argumentului de mai sus, rockerii români nu erau influențați de „noua stângă" occidentală și nici nu manifestau interes față de războiul din Vietnam. Românii care doreau să lupte în Vietnam, așa cum o atestă unele scrisori păstrate în arhivele naționale, erau mai degrabă veterani ai celui de-al Doilea Război Mondial și probabil că vedeau în această posibilitate și oportunitatea de a părăsi țara. În continuare, deși revendicările studenților față de condițiile de trai și de calitatea cursurilor erau similare cu cele din alte state, atât est-europene cât și occidentale, studenții români nu au simțit nevoia să ofere propriului mesaj o dimensiune internațională. Primăvara de la Praga a fost singurul moment internațional important care a trezit cât de cât ecouri în rândul tinerilor români, foarte probabil și datorită neparticipării României la invazie; toate aceste amănunte o conduc pe Fichter la concluzia că subcultura tineretului român era „excepțională ca nivel de introvertire" (Fichter: 2011, 576-578). Înseamnă că ipoteza de principiu a acestei autoare, aceea a unei opoziții principiale dihotomice între tineret și autoritățile socialiste, este infirmată indirect chiar de către ea înseși. Nu cred că a reușit nimeni până acum să fie simultan și dizident, și introvertit. Mă întorc din nou la interviul pe care l-am făcut cu Adrian Paul Iliescu, care aduce în discuție

> atitudinea tinerilor față de regim: o obedienţă practică, silită, o acceptare formală, o resemnare bazată pe convingerea lipsei oricărei șanse de a schimba ceva. Tinerii nu credeau în ideile comuniste, le era clar că totul e propagandă, dar nici nu reflectau asupra alternativelor, nu încercau să construiască o concepţie alternativă etc.; priveau cu jind spre stilul de viaţă occidental, nu credeau în „superioritatea socialismului", dar nici nu îşi

> puneau problema de a regândi lucrurile, de a judeca sistematic și a formula concluzii alternative celor oficiale. Față de acestea, reacțiile erau ironice, oamenii (și tinerii) se refugiau în umor, fără însă a se angaja într-o regândire perseverentă a valorilor sau ideilor. Nu am întâlnit, de exemplu, preocupări efective de argumentare pentru superioritatea economiei de piață asupra celei comuniste (deși fiecare vedea discrepanța de productivitate și de bogăție), pentru proprietate privată, multipartidism etc. Acestea erau subiecte închise prin forța lucrurilor, mai curând decât subiecte de frământare pentru tineri. Vor fi existat, desigur, excepții, dar nu am văzut un fenomen de grup, mai amplu, de angajare în regândirea lucrurilor (Iliescu: 2019).

Un pic mai detaliat, gusturile muzicale ale tinerilor români arătau în felul următor: muncitorii ascultau de regulă muzică folk și muzică populară, studenții și intelectualii jazz, muzică simfonică și operă, elevii de la specializările matematică-fizică și filologie-istorie preferau rock-ul, țăranii muzica populară și muzica ușoară, iar tehnicienii și copii intelectualilor, muzică rock și muzică simfonică (Schifirneț: 1982, 12-14). De menționat că rock-ul era asociat în general cu un nivel ridica al inteligenței (Schifirneț: 1985, 190). S-a ajuns aici probabil și datorită profesionalizării rock-ului românesc din a doua jumătate a anilor 1960, când mulți tineri au observat avantajele de a cânta într-o formație (remunerații în urma concertelor, vacanțe gratuite la mare în perioada estivală, când cântau la câte un restaurant sau club de tineret); aceștia erau în general studenți la Conservator, aspect care a ridicat mult ștacheta în materie de performanță instrumentală și de complexitate a compozițiilor, dar și studenți la facultăți de teatru, arte plastice sau arhitectură. Rock-ul a fost astfel „intelectualizat", devenind din ce în ce mai inaccesibil clasei muncitoare care începuse să îl asculte prima și „căpătând anumite valențe de certă originalitate" (Stratone: 2018, 109).

Înainte de a ne apleca atenția asupra scenei rock timișorene, să consultăm o figură conținând preferințele muzicale ale tinerilor de la începutul anilor 1980, mai exact nivelul de cunoștințe pe care tinerii îl apreciau ca fiind de la „foarte bun" la foarte slab în privința unui anumit gen muzical. Muzica ușoară (disco, în general) este pe primul loc în acest clasament, urmată îndeaproape de rock și, pe locul trei, de folk. Numai că muzica disco, din motive asupra cărora nu aș vrea să speculez acum, nu crea un sentiment de comuniune printre fani, nu oferea tineretului o identitate culturală distinctă, chiar dacă nu independentă, așa cum o făceau rock-ul și folk-ul, care de multe ori erau ascultate de către aceleași grupuri de tineri.

Figura nr. 23. Nivelul de cunoștințe muzicale al tinerilor (%)

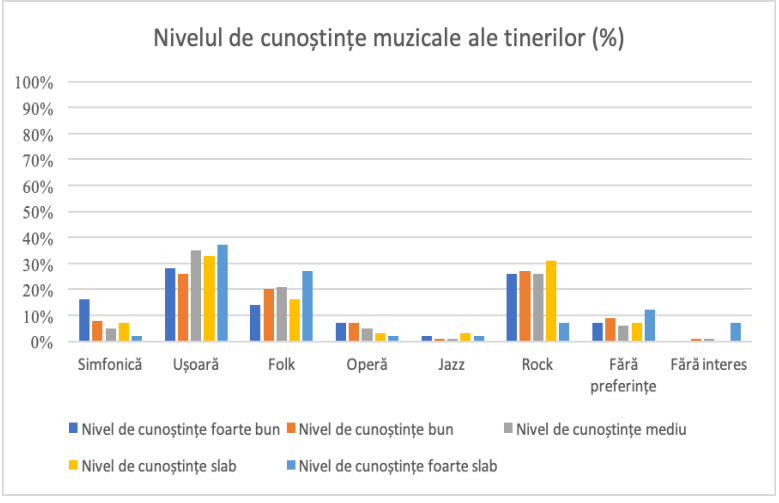

Sursa: adaptare după Schifirneț: 1982, 42.

*

Rock-ul bănățean a fost superior, din mai multe motive, rock-ului din restul țării. Cel puțin așa consideră Nelu Stratone, care aduce argumente credibile în sprijinul acestei afirmații, argumente care nu au însă nimic de-a face cu „șovinismul prosperității" care se manifestă deseori în această regiune istorică, de data aceasta din motive mai puțin întemeiate așa cum sunt prejudecățile regionale omniprezente, și care nu caracterizează desigur numai Banatul.

„Complexul de superioritate" al rock-ului bănățean era real și provenea în primul rând din proximitatea regiunii față de Occident, respectiv din multiculturalismul ei. Foarte mulți membri ai trupelor de rock aveau rude sau prieteni în străinătate (Iugoslavia, Ungaria, Germania Federală) și astfel aveau acces mai ușor la „instrumente muzicale, instalații de sunet, discuri, partituri, cărți sau reviste de specialitate". Apoi, aici se recepționau posturi radio și de televiziune din Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, chiar și Italia, așa că rockerii bănățeni aveau acces la informația muzicală în timp real. Nu în ultimul rând, „majoritatea trupelor bănățene aveau componențe interetnice, ceea ce oferea un plus de consistență repertoriului muzical" (Stratone: 2018, 60-61; vezi și Ionescu: 2011, 233, Covaci: 2014a, 304; Dobrescu: 2011, 267-268).

Ilie Stepan, lider al formației timișorene Pro Musica, activă din anul 1973, își amintește la rândul său de dotările excelente ale studiourilor timișorene, care erau „dotate după ultimul răcnet" și capitonate „după niște standarde stabilite la nivel internațional" (Mihăieș, Stepan: 2018, 113).

Mimo Obradov este la rândul său de acord că Timișoara a deținut, înainte de 1989, locul întâi din punct de vedere al subculturii rock care s-a dezvoltat aici începând cu anii 1960, devenind o comunitate închegată și entuziastă. Tinerii mergeau la concerte, făceau schimb de muzică iar unii, așa cum a fost Obradov, învățau limba engleză, care nu se studia în școli - ca autodidacți, pentru a înțelege versurile rock-ului provenit din Occident. Se făcea schimb nu numai de muzică,

ci și de literatură, romanele cele mai apreciate fiind „*1984* de G. Orwell, *Naked Lunch* de W. Burroughs, *Tropic Of Cancer* de H. Miller, *On The Road* și *Dharma Bums* de Jack Kerouac și *Howl* de A. Ginsberg". În privința informațiilor muzicale, posturile de radio sârbești erau imbatabile, așa că tinerii de aici erau mai bine informați decât Cornel Chiriac afirmă Obradov, chiar și după emigrarea acestuia în RFG (Obradov: 2019). Putem înțelege astfel comparația ușor infatuată a lui Nicolae Covaci, liderul Phoenix, care afirma în 1990 despre Timișoara că ar fi fost „Liverpool-ul României", Liverpool fiind orașul britanic în care s-a înființat formația Beatles (Covaci: 2017, 69). Prin analogie, Phoenix erau deci Beatleșii României.

Printre formațiile rock apărute în anii 1960 în Timișoara se numără bineînțeles Sfinții, viitorul Phoenix, de care mă voi ocupa în subcapitolul următor, dar și Terra Six, Reflex, Linda, Adepții, Clasicii sau Laser 05. Acestea erau preponderent trupe ale tinerilor muncitori locali care nici nu au rezistat mult, nici nu s-au remarcat prin complexitate muzicală. Un club de tineret important în acea perioadă, unde s-a cântat foarte mult live, fără șicane prea mari din partea autorităților, a fost PM 6 (Tarnoczi: 2014, 5-7). Doru Ionescu identifică și alte formații rock timișorene din aceeași perioadă: Sigma, Uranus, Saturn, Terra, Obsesiile Globului Portocaliu, OZN, Laserii și Fuscher (Ionescu: 2011, 85).

Prima formație timișoreană de rock cu un sound original, care nu se baza în principal pe preluări din repertoriul trupelor occidentale de succes, a fost Clasic XX, devenită ulterior Progresiv TM (Obradov: 2013, 21; Tarnoczi: 2014, 21-24). Am regăsit această formație în arhiva Universității de Vest din Timișoara, unde era prezentată ca fiind formația oficială a universității din acea perioadă. Probabil pentru că universitatea și Casa Studenților din Timișoara organizau la începutul anilor 1970 „audiții în cadrul cărora au fost prezentate și comentate creațiile unor muzicieni și trupe din SUA și Europa de Vest (Obradov: 2013, 22). Cu ocazia acestor audiții s-au lansat

folkiști ca Mircea Baniciu, Eugen Eliu sau Adina Dimitriu, care „au interpretat compoziții proprii sau piesele lui *Donovan*, *Bob Dylan*, *Cat Stevens*" (Obradov: 2013, 22; subl. în orig.). Prima formație oficială a Universității, care a beneficiat de „înregistrări pe bandă ori disc și, mai ales, de materialul cules de cercul de folclor al Universității" a fost însă Phoenix, la care vom ajunge puțin mai încolo (Covaci: 2017, 14).

Atmosfera în rândul tinerilor timișoreni se schimbase la rândul ei: „au apărut pantalonii trapez, fustele mini și paltoanele maxi, pletele la băieți, stilul dandy, câte o mașină James Bond, ceaiurile dansante private, cu magnetofoane încinse, un aer mai occidental" (Obradov: 2013, 22-23). Scena muzicală a subculturii rock e în continuă ascensiune. Pe lângă formații cu profil preponderent dansant, apar trupe „serioase" ca Pro Musica, Helicoidal, Post Scriptum sau Celelalte Cuvinte, „grup format din tineri orădeni care studiau la Timișoara". Formații iugoslave ca Bjelo Dugme, Riblja Čorba, Yu Grupa, sau maghiare, ca Omega, Locomotiv GT sau Skorpio sunt tot mai ascultate de către tinerii timișoreni (Obradov: 2013, 24).

În anii 1970-1980, scena rock timișoreană se diversifică. După emigrarea celor de la Phoenix, în 1977, cel mai important grup rock rămâne Pro Musica, mai sus amintită. Membrii formației repetau gratuit într-o sală pusă la dispoziție de Casa Tineretului, cântând în schimb la două concerte pe an în beneficiul organizației municipale a UTC; condiții de loc rele, așa cum își amintește Ilie Stepan, comparativ cu ceea ce se întâmplă astăzi, când este foarte greu și foarte costisitor „să găsești un loc pentru repetiții, adică să lucrezi, să-ți faci datoria" (Mihăieș, Stepan: 2018, 261).

> În anii '80, repetam cu PRO Musica la Casa Tineretului. Aveam un spațiu de repetiții foarte generos, pe care-l puteam folosi douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru. Singura noastră obligație era să dăm două concerte pe an în beneficiul Casei, adică al UTC-ului, sub patronajul căreia se afla (...).

> Concertele se țineau fie amândouă la Casa Tineretului, fie unul acolo și celălalt la Sala „Olimpia". Eram plătiți, însă nu după încasări, ci în limita a ceea ce prevedea atestatul. Nu drepturi de autor, nu contracte pentru compoziții, nimic. Banii câștigați reprezentau un echivalent al chiriei. Abia în 1990, când am fost la Viena, la niște colegi de breaslă, (...), mi-am dat seama cât de greu se menține și se păstrează o sală de repetiții" (Mihăieș, Stepan: 2018, 261)[6].

La fel ca Phoenix în anii 1970, așa cum urmează să constatăm, și Pro Musica au cochetat în anii 1980 cu folclorul muzical românesc, cu arta muzicală populară care beneficia de

---

6 Un eveniment insolit pentru rock-ul timișorean a avut loc în 1982. Este vorba de un concert Pro Musica în incinta Casei Tineretului, care a coincis cu o vânzare masivă de votcă rusească Krepskaia la o alimentară din împrejurimi. Nu lapte, nu ouă, nu carne, asta „se dădea" în acel moment, în cantități impresionante și din motive încă neelucidate. Coada era una mai veselă decât de obicei, oamenii cumpărând „câtă vodcă puteau duce". Scena pe care s-a cântat era în lucru, plină de schele și de saci de ciment, dar Stepan a asigurat-o pe directoarea Casei de Cultură că nu e nicio problemă, dimpotrivă, se adaugă astfel un plus de simbolism socialist întregului demers cultural. Bineînțeles, foarte mulți dintre cei care au cumpărat vodcă în acea după masă, au participat și la concertul programat să înceapă la ora șapte. În scurt timp, „sala clocotea", iar autoritățile intraseră în panică. Stepan a reușit să le calmeze temporar, susținând convingător că situația este sub control și nu va degenera, când în vestiarul sălii apare Mircea Baniciu, fost membru Phoenix, cu două sticle de votcă. „Le flutura voinicește. Eram în ușa vestiarului nostru, iar Mircea se apropia vertiginos, mândru de captura alcoolică". Directoarea pare indignată, dar oarecum înțelegătoare când i se transmite că votca se va împărți cu măsură „băieților", pentru o scurtă „încălzire" înainte concertului. Așa că „Am «gustat» o «cinzeacă» înaintea concertului. Primul a intrat chitaristul Nicolae Krakovski, cu o sapă în mână. Și-a făcut loc, dând nisipul și molozul la o parte, ca să poată să cânte. Sala era în delir". Cu excepția unor incidente minore, în sensul că unii spectatori care consumaseră prea mult alcool au trebuit să fie evacuați, „sala s-a comportat onorabil spre foarte bine, dacă ții seama de cantitatea gigantică de alcool care plutea în aer. Te îmbătai numai de la aburi" (Mihăieș, Stepan: 2018, 267-272; vezi și Obradov: 2019).

sprijinul direct al autorităților, pe care au încercat să-l grefeze pe o structură de rock simfonic în cadrul unei „opere baroc". Să fi fost această turnură muzicală antrenată de motive artistice autentice, sau de acceptare a presiunilor ideologice venite de sus, așa cum consideră fostul basist al trupei Phoenix, Bela Kamocsa, că s-a întâmplat în cazul colegilor săi, după ce el a părăsit formația la sfârșitul anilor 1960? Greu de spus. Cert este că, spre deosebire de Phoenix, care au avut și încă au un succes uriaș cu etno-rock-ul lor original și antrenant, Pro Musica nu au avut noroc, autoritățile interzicând proiectul la începutul anului 1984 (Ionescu: 2011, 233-234; Kamocsa: 2010, 68-69, 81).

În Timișoara anilor 1980 își face apariția curentul punk, o sub-subcultură a rock-ului așa cum erau și mișcarea hippie sau heavy-metal-ul, la rândul său divizat în mai multe curente, new-wave-ul etc.. Vestimentația stridentă a fanilor atrage atenția nedorită a autorităților. În același timp, se multiplică locațiile în care iubitorii rock-ului în general pot face schimb de discuri, de informații, sau pot viziona concerte: Piața Iosefin, Parcul Botanic, Piața Doina, Clubul Fabricii de Mobilă, Clubul Electromotor, Clubul CFR (Sala Lira), pe lângă clubul PM6, deja amintit. Cluburile studențești, pe lângă cele ale muncitorilor, reprezentau o șansă de afirmare considerabilă a tinerilor muzicieni: Cantina Universității, Cantina Politehnicii, Casa de Cultură a Studenților, Casa Tineretului. Mimo Obradov și Ionel Marchiș, activist cultural al UTC dedicat scenei rock timișorene și totodată un mediator între aceasta și autoritățile local superioare – organizează în fiecare zi de joi, la Casa Tineretului, „un program de rock clasic, piese de top, dar și un segment de punk și new-wave, selectat și prezentat de pe casete audio". Apar noi formații, cum ar fi Metamorf, Tranzit, Colibri, Taxi, Abra și, mai târziu, Cargo (Obradov: 2013, 22-27).

În 1981, Ionel Marchiș organizează festivalul Tim Rock, ceva inedit pentru întreaga scenă muzicală românească de până atunci, nu numai pentru cea timișoreană: era pentru prima dată când se utiliza termenul rock în titulatura unui eveniment muzical (termenul era înlocuit de obicei cu pop, așa cum am amintit în paginile de mai sus. „Ideea, născută la concertele din Clubul PM 6, s-a materializat în *Tim Rock Festival*, eveniment major în a doua jumătate a deceniului opt, practic cea mai importantă manifestare a genului în toată țară, în acea perioadă" (Obradov: 2013, 30). Ilie Stepan confirmă „Au cântat cele mai bune trupe și cei mai buni soliști de rock din România. Festivalul a ținut trează conștiința tinerilor. Nu întâmplător", continuă Stepan, menționând un aspect important, de care mă voi ocupa în ultimul capitol al cărții, „o parte dintre cei care au participat direct la evenimentele din 1989 erau formați în spiritul acestui festival" (Mihăieș, Stepan: 2018, 273). Într-un interviu pe care mi l-a acordat în toamna anului 2011, pentru o altă cercetare, Ionel Marchiș a concluzionat:

> Toate problemele astea sunt legate de muzică în totalul lor social și politic. Toți cei care au făcut muzică folk, rock sau de altă natură, toți au fost pe lângă o instituție a statului. Nici unul nu a reușit să aibă posibilitatea să o facă în particular. Deci se afiliau pe lângă cluburi, Electromotor cum a fost Autostopul, apoi Cargo, ProMusica era la Casa Tineretului, Celelalte Cuvinte la Casa Studenților, astea erau vârfurile. Toți, și Phoenix la fel la început a fost legat de astfel de instituții pentru că era un loc unde, o dată, puteai repeta, mai beneficiai de niște logistică, și apoi trebuia să pui un antet pe afiș, și acel antet nu putea să fie Fundația Phoenix cum e azi că nu existau fundații, și atunci trebuia să apară Comitetul Municipal UTC, Județean UTC sau Clubul Electromotor, pe ăștia nici nu-i lăsa clubul cultural și mergeau prin sindicate. Era o chestie că conform legislației erau

> numai instituțiile care puteau să organizeze spectacole – chiar și sub egida ARIA se putea merge, Agenția Română de Impresariat Artistic. Prima ediție Tim Rock am făcut-o sub egida ARIA, celelalte instituții s-au speriat, era ceva nou (Marchiș: 2011).

Festivalul a mai avut doar o ediție după căderea regimului socialist, în februarie 1990 după care, din lipsă de fonduri, s-a desființat. Accesul la muzică nu mai era restricționat dar, în același timp, apar constrângerile financiare în organizarea unor astfel de evenimente, constrângeri necunoscute înainte de 1989. În 2012 s-a încercat revigorarea festivalului, dar fără succes. Înainte de 1989, prin implicarea directă activistului UTC Ionel Marchiș și nu numai, autoritățile au susținut din plin o subcultură muzicală care totuși deranja parțial morala oficială: de voie, de nevoie, partidul și tineretul au fost nevoiți să se adapteze unii la nevoile și preferințele celorlalți, au ținut cont unii de alții pentru că, până la urmă, așa cum am tot afirmat în această lucrare, distincția dintre cele două părți e imposibil de trasat cu exactitate. Poate fi o distincție generațională, dar aceasta este deja o altă discuție, una universală, care depășește cu mult cadrele prezentei analize.

După revoluția din decembrie 1989, PCR a dispărut, iar tineretul, adept al subculturii rock sau nu fost nevoit să se acomodeze din nou, la un context care aparent îi oferea totul, toată libertatea care îi lipsea până atunci, mai puțin libertatea financiară de a se organiza și de a face notă discordantă față de un sistem politic de care nu se simțea, în linii mari, reprezentat. Cine contribuie mai eficient la stimularea producției culturale - un stat nedemocratic sau o piață liberă, a cărei libertate exclude de cele mai multe ori democrația, atunci când nu i se substituie cu nonșalanță? Încă mai căutăm răspunsul la această întrebare.

„URĂSC CAPITALISMUL ANIMALIC MAI MULT DECÂT NEȘANSA COMUNISMULUI”. RELAȚIA AMBIVALENTĂ DINTRE SUBCULTURĂ ȘI CULTURĂ: O ANALIZĂ A IDEOLOGIEI MUZICALE A FORMAȚIEI PHOENIX

De departe cea mai celebră trupă de rock românesc, nu numai din Timișoara, ci din întreaga țară, Phoenix s-a lansat sub numele Sfinții în 1962, fiind compusă din liceeni care interpretau piese compuse de Beatles și de Rolling Stones. Trupa s-a constituit în urma vizionării unui film care a electrizat adolescenții din acea perioadă, The Young Ones, film în care apărea formația Shadows, aceasta lăsând o impresie profundă asupra publicului spectator (Covaci: 2017, 21). În câțiva ani au început să compună și cântece proprii, au trecut printr-o schimbare radicală de componență și, în 1972, au lansat primul album, Cei ce ne-au dat nume, având un stil foarte diferit de pop-rock-ul de tip Beatles care i-a consacrat în deceniul anterior. Acestuia i-au urmat, consolidând direcția etno-rock de la începutul anilor 1970, Mugur de fluier (1974), respectiv Cantafabule (1975).

Nu intenționez să ofer aici o cronologie a evoluției formației, cu numeroasele ei schimbări muzicale și mai ales de componență, respectiv cu binecunoscuta fugă în străinătate a membrilor formației în Germania Federală, ascunși de către Covaci în amplificatoare Marshall încărcate într-un camion – de unde și denumirea, inspirată și amuzantă, dată de Covaci întregii acțiuni: „planul Marshall” (1977). Istoria formației a fost documentată amănunțit de către liderul și singurul membru constant, Nicolae Covaci, de foști membri ca Bela Kamocsa sau Mony Bordeianu, precum și de jurnaliști culturali ca Doru Ionescu, Mimo Obradov etc. (Covaci: 2017; Covaci: 2014a; Covaci: 2014b; Ionescu: 2011, 45-59; Obradov: 2013, 21-24, 77-80; Bordeianu, Ionescu: 2016, Kamocsa: 2010). Ce mă interesează în acest caz este, așa cum anunță și subtitlul prezentului capitol, o analiză a ideologiei muzicale a grupului,

deloc simplă și aparent contradictorie. În primul deceniu de existență, Phoenix a abordat un pop-rock dansant și relativ nepretențios, care nu anunța mai deloc evoluția ulterioară spre un etno-rock mult mai complicat, atât muzical cât și liric. Covaci îl numește, percutant, „rock arhaic" (Covaci: 2017, 170). În această perioadă au existat, în compoziții cum ar fi Canarul sau Nebunul cu ochii închiși, tendențiozități la adresa regimului socialist: „Canarul galben ca un gălbenuș/ Cu pene moi și ochii duși/ Cânta de după sârmele de-argint/ Și râsul i se pierdea în vânt./ Deodată, ochii triști din cap tresar/ Și dă din aripi, dar în zadar/ Lovi cu capul sârmele de-argint/ Căzu în jos cu pieptul frânt./ Sărman canar, ți s-a părut/ Că zările ți s-au deschis/ Dar n-a fost doar decât un vis/ Rănit tu ai căzut (Canarul). Nebunul cu ochii închiși are versuri cel puțin la fel de percutante: „Pe un munte într-o țară foarte-ndepărtată,/ Stă un om cu ochii-nchiși și spune ce ne-așteaptă./ Lumea nu-l ascultă, îl crede un nebun,/ Căci vorbele lui sunt ca niște lovituri de tun./ El stă singur și liniștit,/ Dar în ochii lui închiși/ Vede al lumii asfințit,/ Nebunul cu ochii lui închiși./ Zilele trec una după alta sus pe munte/ Și vocea lui se-aude clar spunând foarte multe;/ Lumea cea întreagă se-oprește să-l asculte,/Îl crede un nebun ce-ndrugă multe vorbe-absurde" (Nebunul cu ochii închiși; pentru ambele melodii, sursa versurilor este www. versuri. ro).

Faptul că melodii cu asemenea versuri au putut fi înregistrate și cântate în fața a audiențe de mii de tineri în anii 1960 este o dovadă în plus că regimul era desigur circumspect față de subcultura rock dar, per ansamblu, nu o considera o amenințare. Dimpotrivă, o urmărea îndeaproape și o utiliza pe post de supapă de dezamorsare a tensiunilor sociale care se adună, inevitabil, în orice tip de regim politic, cu precădere în interiorul celor autoritare. În plus, Phoenix se va îndrepta în scurt timp înspre un tip de rock mult mai compatibil cu direcțiile ideologice oficiale, fapt care reiese fără echivoc din memoriile publicate de către Covaci după 1989. Iată ce declara Covaci în 1973:

> Fiecare din noi are în structura lui un ritm, ceva minuscul din ce-i al nostru – dealuri, munți, păduri, râuri. Este de ajuns să zgârii puțin mai profund în suflet și dai de ele. Încet, încet, am reușit să ne detașăm de ceea ce se numește pop. Nu facem pop, muzica este modernă prin interpretare și tehnica folosită, dar mi-ar plăcea să aibă o patină de mai vechi, mai autentic. Mai avem multe de învățat de la cântecele populare românești; acele măsuri mixte tipic populare românești dau un balans nou melodiei. Peste ele vine vocea, pe care o vrem întotdeauna la registre joase și intervale mari. În felul acest totul are greutate, e plin, copleșește (Covaci apud. Stratone: 2018, 275).

Covaci era foarte conștient de distorsionările propagandistice ale folclorului din acei ani, care conduceau la o muzică simplificată și lingușitoare: „Acest lucru s-a propagat timp de ani de zile, se ajunsese la o așa stare de spirit, încât, dacă pronunțai cuvântul «folclor» riscai să primești una în cap, un picior în fund sau să te scuipe cineva. Folclorul devenise cea mai rușinoasă pată pe obrazul nostru spiritual". Pe cale de consecință, „mare a fost mirarea colegilor mei, când le-am prefigurat noul drum al formației «Phoenix»!" (Covaci: 2014a, 236-237). Covaci continuă prin a lăuda virtuțile muzicale ale folclorului, complexitățile armonice și subtilitățile ritmice ale acestuia, mult mai bogate decât în pop-rock-ul comercial de ieri și de azi. „Folclorul românesc este un tezaur, doar că, folosit de mâini nepricepute, poate să producă exact efectul invers și să te îndepărteze, să te scârbească, așa cum s-a întâmplat la sfârșitul anilor '60, în anii '70, când creația popular, distorsionată, a devenit un mijloc de lingușire a conducătorului mult lăudat" (Covaci: 2014a, 241; Covaci: 2017, 14-15, 19, 52-53). Compromisul muzical al Phoenix-ului cu puterea este deci mai complex și mai nuanțat decât lasă să se înțeleagă Kamocsa, care declară că „acest nou stil, care se plia pe cotitura etnică a lui Ceaușescu", echivalează cu o capitulare

în fața „presiunii ideologice" venită de sus (Kamocsa: 2010, 68-69, 81; vezi și Dumitrescu în Năsui: 2019, 257-258).

Sigur, nu putem exclude din această ecuație o doză evidentă de pragmatism, dar nici putem lua deloc în calcul ideea unei resurgențe artistice pe coordonate muzicale noi, mai complexe și mai provocatoare. În cele din urmă, Phoenix au integrat folclorul în propriul stil muzical, așa cum autoritățile au integrat Phoenix-ul în propriul circuit cultural care acorda un spațiu autonom tot mai generos subculturii rock, permițându-i să se desfășoare creativ, atâta timp cât nu devenea fățiș politică, și asigurându-i o infrastructură materială substanțială: posibilitatea de a concerta în săli mari, pe stadioane, transport, cazare etc. Cu totul altfel stăteau lucrurile în privința instrumentelor, pe care muzicienii trebuiau să și le procure singuri, cu mari eforturi, sau, la început, chiar să le confecționeze rudimentar: chitare electrice construite cu doze improvizate, chitare bass cu corzi de pian, șamd. Per ansamblu însă, promovarea culturală nu era subordonată logicii profitului, ci logicii unei echilibristici cultural-politice subtile și deseori mai rezonabile decât lasă să se înțeleagă discursul strident anticomunist și maniheist din perioada postcomunistă.

> În România, Phoenix era relevant pe multe planuri: cultural, politic și desigur muzical. Mulți oameni rezonau cu mesajul lor și s-au identificat cu el de-a lungul anilor. Prin urmare, când era scoasă o melodie nouă, devenea hit, iar când era un concert, se ținea cu casa închisă. În industria germană de divertisment din perioada respectivă, doi dintre cei trei factori de mai sus fie lipseau, fie erau irelevanți: cel cultural și cel politic. Mai rămânea relevanța muzicală, care s-a dovedit a fi insuficientă pentru succesul comercial. În România, ei (foști membri Phoenix care au plecat după emigrare de lângă Covaci și au întemeiat o formație proprie, Madhouse, înregistrând în 1978 un album care

s-a dovedit a fi un fiasco, n.m.) aveau succes comercial fără să fie comerciali; în Germania, doar factorul comercial era relevant (Covaci: 2014b, 81).

Într-un interviu acordat ziarului *Evenimentul Zilei* în 2018, Covaci înclină spre explicația pragmatică oferită de Bela Kamocsa, fostul basist al Phoenix, cum că formația s-a adaptat mai degrabă de nevoie decât de voie direcției ideologice trasate odată cu „tezele" din iulie 1971. Chiar și așa, când Covaci declară într-un alt interviu din aprilie 2019 că „Eu socotesc că datoria mea este să întăresc șira spinării la român, căci prea se lasă călcat în picioare din toate direcțiile și de toți străinii. Dar România fiind cea mai bogată țară din Europa , le-au curs balele să pună mână pe ea…….și iată au reușit" (Varga: 2019) – afinitatea lui față de naționalismul de stânga existent înainte de 1989 în calitate de ideologie de stat și după 1989 în calitate de discurs subsumabil în general spectrului național-securist – apare ca deosebit de convingătoare, deloc pragmatică și/sau simulată.

La început am fost în stare de șoc. Noi, care făcusem o extraordinară școală de cover-uri și cântam doar muzichie din Vest, ne-am trezit aruncați primii de pe scenă. Nu mai aveam voie să cântăm nici la mare, nici în cârciumi, nici măcar în sate, la Căminele Culturale. Ce-am făcut atunci? Am scotocit câteva luni bune arhiva Electrecordului, unde am găsit niște discuri vechi cu datini și obiceiuri precreștine din Balcani. L-am luat pe Ioji Kappl, ne-am încuiat în casă, cu vin, bere și țuică la discreție și am început să bibilim din corzi. Azi așa, mâine așa, și uite cum a prins viață albumul *Cei ce ne-au dat nume.* De fapt, a fost certificatul de naștere al unui nou gen muzical: etno-rock! Pe atunci, eram, cred, unici în lume. Am îmbinat cu succes elementele de folclor cu acorduri complexe de rock. Pe această linie a urmat, la un an distanță, Mugur de fluier, apoi Cantafabule. Comercializam

> sute de mii de discuri, doborâsem toate recordurile în materie de vânzări, umpleam stadioanele. Și asta în condițiile în care nu apăream la televizor! Cerul nostru se înseninase din nou (Saiu: 2018; subl. în orig.).

După trecerea frauduloasă a graniței și ajungerea în RFG, membrii Phoenix au suferit de foame luni de zile, hrănindu-se cu porumb și sfeclă roșie de pe câmpurile din apropierea locuinței precare în care erau cazați, respectiv cu „resturile provenite de la donațiile pentru familii sărace" (Covaci: 2014b, 78).

> De-a lungul anilor, am avut o serie de ocazii să observ tiparele de comportament ale imigranților din Est. Cu câteva excepții, am observat un lucru interesant la acești oameni, indiferent de unde veneau, și anume că, odată „sosiți", se așteptau la acea „viață bună" care li se promitea în mod constant prin intermediul filmelor, a serialelor și a revistelor din Vest. Iar când aceasta întârzia să apară, puțini realizau că doar de ei depindea să obțină un trai mai bun și nu de poziția geografică unde aterizaseră.
>
> Majoritatea era nemulțumită inițial, ca apoi treptat să se adapteze realității și condiției lor, în sensul în care ei credeau să le meargă mai bine decât înainte, chiar dacă nu și-au dat seama imediat de capcanele a ceea ce considerau ei să fie „viața ușoară" din Vest. Erau liberi, într-un fel... e greu de spus astăzi, fără să fi fost în ambele părți ale Curcubeului (Cortinei de Fier, n.m.), în acea perioadă și în acele împrejurări (Covaci: 2014b, 78).

Mony Bordeianu, solistul vocal al trupei în anii 1960 și emigrat mai devreme în Statele Unite, în 1970, recunoaște franc la rândul său că

> am început să cred că Vestul nu era raiul, cum credeam noi. Aveai într-adevăr libertatea de a vedea filme și de a citi cărți, lucruri care la noi erau cenzurate, dar era o societate care alerga

doar după bani, hegemonie mondială, egoistă, superficială... Viața mea în State s-a desfășurat într-un mod normal, ordinar și plictisitor. Sigur că am văzut trupe pe care mi le-am dorit atât de mult cât am fost în țară să le văd, am ascultat muzică, o aveam pe Marieta (soția, n.m.) și încă multe alte bucurii ocazionale. Dar îmi lipsea trupa, îmi lipsea să fac muzică, îmi lipseau prietenii. În cei șase-șapte ani petrecuți în State nu am avut un prieten" (Bordeianu, Ionescu: 2016, 116-117).

Din nou, Covaci:

> România a ajuns Vestul în această privință: proletariatul este masa care contează, oamenii trebuie să fie proști și să înghită ce li se dă. În anii de socialism, eu eram rău de tot, i-aș fi mușcat pe comuniști dacă puteam, dar ajuns în Vest, decepția era uriașă: nu mai aveam cu cine să stau de vorbă. Fiecare e bun, punctual, dar în rest... Așa și pe scenă: ne-am câștigat libertatea de a fi mitocani. Poți să scuipi, să înjuri, să-ți arăți fundul, câtă vreme iese banul (Covaci: 2017, 118).

Propaganda occidentală, chiar dacă prezentată strident, ritualic și în exces de propaganda socialistă din România prin intermediul unor teme ca „fuga creierelor", șomajul tinerilor din Occident, amplificarea contradicțiilor capitalismului din această regiune etc. – era deci reală și mult mai eficientă decât cea produsă în „lagărul socialist". Numai că nu putea fi testată și experimentată în plenitudinea ei hegemonică, nu puteai ieși din logica ei simbolică, înțelegând mizele particulare (financiare) care îi animau entuziasmul umanist universalist, decât atunci când te întâlneai cu ea din interior, când îi cereai să își îndeplinească promisiunile pe teren propriu. Desigur, orice discurs creează alienare prin simplu fapt că îi este imposibil să reprezinte integral subiecții pe care îi interpelează în interiorul unui anumit câmp discursiv. Însă, în timpul Războiului Rece, această alienare diferă de la caz la caz și poate consta, de regulă,

fie în îndeplinirea unor promisiuni consumeriste secundare și neglijarea unor drepturi sociale fundamentale, fie în asigurarea pe cât posibil și în condiții dificile, chiar precare, a drepturilor sociale fundamentale, concomitent cu neglijarea drepturilor individuale cum ar fi dreptul la intimitate, divertisment, neimplicare civică. Alegerea nu este nici definitivă, nici unilaterală, și depinde foarte mult de exacerbarea unui tip de drepturi în detrimentul altuia, tendință care creează de obicei reacții contrare : este la fel de legitim ca preferințele personale să se schimbe cu timpul, așa cum este legitim ca diferite categorii sociale să aibă diferite preferințe referitoare la felul în care își organizează și, mai important, la felul cum le este organizată viața în societate.

În cazul Phoenix însă, trecerea bruscă de la statutul de eroi culturali ai tineretului socialist din România la aceea de persoane fără adăpost în Occident vorbește de la sine. În plus, am fost frapat efectiv să constat cât de bine se potrivesc experienței îndelungate a formației în Est și în Vest cadrele interpretative ale socialismului târziu românesc, ce corespondență substanțială există între ideologia contradictorie a formației, care cuprinde și elemente compensatoriu progresiste, acumulate cel mai probabil după ieșirea din țară, și tușe strident naționaliste, protocroniste și xenofobe, și sexism, și paseism – și discursul național-comunist al anilor 1970-1980. Fapt care validează încă o dată ipoteză centrală a acestui studiu, aceea a unei împletiri profunde între subculturile de tineret și cultura oficială din perioada socialistă, melanj care nu poate fi abordat maniheist și care a dat naștere unor identități culturale subordonate, să le spunem așa, care nu erau nici occidentale, nici socialiste și care coexistau în forme uneori mai armonioase decât am fi dispuși să luăm în calcul la prima vedere cu discursul oficial. Multe depindeau, oricum, „de responsabilii politici locali, unii mai abili si flexibili, alții mai «bătuți în cap»" (Gheorghiu: 2019).

Pe cale de consecință, Occidentul imaginar teoretizat de Yurchak producea efecte și în rândul tinerilor români dar, spre

deosebire de Uniunea Sovietică, unde au apărut mișcări hippie care promovau explicit grefarea ideilor și atitudinilor existente în subculturile occidentale pe o simbolistică sovietică locală și foarte influentă, într-un fel de sinteză umanistă în care le-ar fi fost destul de ușor să se regăsească multor tineri atât din Est cât și din Vest – în România nu s-a întâmplat niciodată, din câte știu, așa ceva. Nicio subcultură a tineretului de la noi nu a încorporat elemente și simboluri socialiste naționale sau internaționale, fapt care chiar a contrariat-o, așa cum am constatat, pe Madigan Fichter (2011). Asta nu înseamnă însă că influențele reciproce cultură-subculturi au lipsit: cazul Phoenix o dovedește cu prisosință.

Inițial, am luat în considerare ipoteza lui Chalmers Johnson privind regimurile socialiste autonome, instaurate la putere prin forțe proprii, și regimurile socialiste derivate, impuse din exterior de cele autonome (Johnson: 1970), pentru a aborda existența unor trăsături prosovietice sau proiugoslave manifeste ale subculturilor de tineret din această țară, știind desigur că în Uniunea Sovietică și Iugoslavia, alături de China și Albania, regimurile socialiste au ajuns la putere, ajutate desigur din exterior, în mod autonom. Ipoteza este însă invalidată de experiența deja amintită a Ungariei, a Poloniei și a Cehoslovaciei, unde scena rock a fost cultivată deliberat de autorități și rezultatele nu au întârziat să apară. România, cu un regim socialist derivat foarte fragil inițial, s-a distanțat ulterior considerabil de Moscova, arborând o postură dizidentă în planul relațiilor internaționale. Dizidența era atât calculată, diplomatică, interesată, cât și romantică, născută din convingerea că fiecare partid comunist ajuns la putere într-o societate trebuie lăsat să construiască socialismul ținând cont de particularitățile locale, nu după rețete prestabilite, impuse din exterior (Moscova și ulterior Beijing). Dizidența diplomatică s-a transformat cu timpul izolare însoțită de o anumită ostilitate atât față de „lagărul socialist", cât și față de

Occidentul cu care România avusese o relație preferențială în a doua jumătate a anilor 1960 și, într-o inerție tot mai erodată, în anii 1970 – dar niciodată în independență, pentru că România nu a părăsit niciodată, așa cum a făcut-o Iugoslavia lui Tito, de exemplu, nici Tratatul de la Varșovia, nici Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER) (pentru mai multe detalii vezi Copilaș: 2012). Revenind, să fi impulsionat cumva această politică externă și internațională care se distanța de ambele superputeri subculturi ale tineretului cu iz naționalist și suveranist, în ton cu ideologia oficială a regimului? Nu am găsit nicăieri vreun indiciu care să confirme această aserțiune speculativă, la care trebuie deci să renunțăm.

Nu renunț însă la miza interpretativă pe care am elaborat-o până acum în acest capitol, și pe care o voi elabora în continuare, și anume că deși nu au existat, în cadrul diviziunilor existente în interiorul subculturii rock românești poziții declarat pro-socialiste – exceptând evident, formațiile marionetă existente în toate statele socialiste și care erau oricum discreditate și decredibilizate din start – au existat în schimb elemente, ca în cazul culturii generației anului 2000 analizată în capitolul precedent, de umanism generic, de optimism difuz, nemulțumiri concrete și punctuale, tușe paseiste și romantic naționaliste, elemente care, serializate conform unei alte logici simbolice, existau din plin și în ideologia oficială.

Aceasta este până la urmă ideea de bază care jalonează acest proiect, și care creează și astăzi numeroase și deseori inexplicabile dificultăți de înțelegere: idealurile sociale și progresiste, ecologiste, feministe etc. au existat și înainte de apariția filosofiei marxiste în Occident și, evident, înaintea instaurării regimurilor socialiste etatiste din Uniunea Sovietică, Europa de Est, Asia și America Latină, așa cum există și după dispariția sau turnura explicit capitalistă sau ultranațională a multora dintre aceste regimuri, așa cum vor

continua să existe și în viitor, în cine știe ce forme. Acestea nu sunt deloc idealuri „comuniste", ci năzuințe umane universale, care nu pot fi încorsetate definitiv într-o ideologie sau alta; reacția agresivă și necritică a multor intelectuali publici din România postcomunistă față de aceste idei atât de generale și atât de integrate de pe acum în patrimoniul intelectual al întregii umanități ar trebui să dea mai mult de gândit, dincolo de incultura politică evidentă a acestora.

Phoenix, de la care am plecat înainte de această lungă digresiune, avea și alte puncte comune cu socialismul din perioada ceaușistă: o imagine romantizată despre haiduci, de exemplu. Partidul îi integra în propria logică discursivă ca pe niște precursori anticapitaliști din secolele XVIII și XIX. Phoenix, mă refer desigur la Covaci, nucleul intelectual și artistic al formației de-a lungul timpului, îi vedea *și* ca pe o oportunitate de a-și justifica ținuta care ieșea prea mult în evidență, înainte de emigrare, și ca pe o formă de comunitate masculinizată ale cărei principii pot fi extrapolate în prezent.

În primul caz, merită redat un scurt dialog între Covaci și Ion Iliescu, prim-secretar la comitetul județean de partid Timiș, la începutul anilor 1970, retrogradat de către Ceaușescu din funcția de lider al ASC la nivel național pe care o deținea la sfârșitul anilor 1960 datorită unor supoziții formulate la Radio Europa Liberă cum că Iliescu urma să-i ia locul, promovând un socialism mai flexibil. Datorită ținutei extravagante, Covaci, care terminase facultatea și promovase toate examenele, nu obținuse permisiunea de a se prezenta la examenul de licență, așa că face apel la prim-secretarul Iliescu: „Nu este o tradiție ca bărbații să poarte pletele pe umăr? Nu sunt pomenite aceste plete în toate baladele populare, în toate poveștile noastre? Consider că părul scurt, tuns americănește, este o modă importată din Occident și apărută din necesitatea războiului, când igiena lăsa de dorit". Însă cel de-al Doilea Război Mondial se terminase de mult, așa că necesitatea unei

astfel de tunsori practice fusese și ea depășită. Nedumerit, Iliescu îl întreabă despre ce este vorba, înțelege situația, îi spune că apreciază muzica mult Phoenix, după care sună conducerea Universității de Vest din Timișoara, o „scutură bine" și îi transmite că se poate prezenta fără nicio problemă la examenul de licență (Covaci: 2014a, 259-260).

În al doilea caz, Covaci a făcut parte dintr-o comunitate de motocicliști la câțiva ani după ce a ajuns în Germania Federală și Phoenix s-a destrămat – o perioadă în care admite că a făcut multe lucruri regretabile, dar care i-a oferit totuși sentimentul de comunitate de care avea atâta nevoie după emigrare: „Motocicliștii erau niște oameni liberi, un fel de haiduci ai vremilor noastre, care-și luau orice libertate posibilă și acceptabilă în măsura în care nu deranjează pe nimeni. Aceasta a ajuns și regula mea" (Covaci: 2014b, 109; vezi și Dumitrescu în Năsui: 2019, 270). Sau, despre Phoenix-ul anilor 1970 într-un interviu dat revistei *Playboy* în 2000: „Noi ne-am imaginat că suntem niște haiduci răi și grei, întunecați și chiar am ajuns să credem asta" (Covaci: 2017, 100). Din același interviu: „Mie mi-au plăcut haiducii. Am fost un haiduc pe vremea lui Ceaușescu și sunt și acum. Mie nu-mi place capitalismul. Nu-mi place nici comunismul, dar o soluție nu s-a găsit încă" (Covaci: 2017, 107). Doi ani mai târziu, dintr-un interviu pentru revista *Flacăra*: „Eu când vin în România mă simt căzut de pe altă planetă. Nu mai am încredere în nimeni. Noroc că mai există «haiduci», suflete neîntinate, sunt tinerii care ne accesează site-ul, generația tânără încă nu este o masă de consum, cum vrea Vestul". Tinerii români din socialism plângeau, nu toți, după cum am văzut, după bunurile de consum abundente din capitalism, un capitalism imaginar cu un succes propagandistic fantastic; tinerii români din capitalism, până să își dea seama după ce plâng, sau din cauza a ce plâng, „simt nevoia să fugă, să evadeze. Unde să fugă? Fug în codru! Se duc pe multe, se duc la pădure, au suflete de

haiduc! De asta mai vin pe aici: să văd dacă mai pot să-i ajut" (Covaci: 2017, 116). Din același interviu: „În anii '70 câștigam bine, până la zece mii de lei de om pe seară, la concertele pe stadion, într-o vreme în care salariile erau pe la două mii de lei pe lună. După zece concerte făceam o pauză, că astfel ne luau ăia cu «ilicitul» (comisie oficială care confisca banii care nu puteau fi justificați legal, n.m.)". Astfel de câștiguri mobilizau și o generozitate pe măsură, pe care Covaci o interpretează tot printr-o referire la haiduci: „Au fost o mulțime de indivizi care au mâncat și au băut într-o veselie pe banii noștri... Deci tot un fel de haiduci eram!" (Covaci: 2017, 117). În sfârșit, o ultimă referință la camaraderia haiducească instituită între membrii grupului Phoenix, una cu rezonanță specifică ideologiilor de extrema dreaptă: „prieteni haiduci, frați de luptă și de sânge, ce erau «Phoenix»" (Covaci: 2014a, 306).

Raportarea la mitul haiducului – oportunitate sau convingere? Greu de dat un răspuns clar. Cel mai probabil ambele, fără ca una să o excludă pe cealaltă. Ajunși în acest punct, poate e util să menționăm subcultura motocicliștilor din România socialistă, asociată în general subculturii rock, o componentă distinctă a acesteia. Motocicleta avea până în anii 1970 un „caracter utilitar" fiind asociată cu o „modernitate socialistă" diferită de cea occidentală și astfel integrată în cultura socialistă pe ansamblu. După această etapă, motocicleta capătă conotațiile rebele cu care este asociată până în prezent: tinerețe, vigurozitate masculină premaritală, independență, fapt pentru care, pentru a evita problemele cu autoritățile, mulți motocicliști se înscriu în cluburi sportive și iau parte „la curse organizate pentru amatori într-un cadru organizat" (Jderu: 2014, 23-24, 32, 35, 45-46).

Un alt numitor comun existent între ideologia muzicală a formației Phoenix era „mândria de neam", transformată rapid în protocronism nedisimulat cu accente xenofobice.

> Nu mă angajez să fac discursuri, să mă bat cu pumnii în piept, să scriu lozinci și să strig lozinci. Însă încerc să le creez oamenilor starea aceea de siguranță, pe care ți-o dă mândria, mândria de neam. Nu, nu suntem ultimele târâturi, nu suntem *țigani* sau hoți! Suntem cea mai veche civilizație cunoscută până acuma. La școală am fost prostiți, mințiți. Dacia a fost prima civilizație, înainte de Babilon și de Egipt, și se întindea de la Stockholm până la Atena. De ce nu ni s-a spus treaba asta? Ei, mai bine mai târziu decât niciodată (Covaci: 2014b, 315-316; subl. m.).

Toată această glorie istorică România modernă ar fi pierdut-o pentru că nu este capabilă să își apere mai asertiv interesele naționale, fapt care se transpune în morala individuală a cetățenilor și îndeamnă la pasivitate și la lașitate. „Spunem *da* la orice. Râd ungurii de noi, am ajuns ultima țară din Europa. Cum e posibil? Dacii au fost prima mare cultură cunoscută, nu Egiptul sau grecii. Noi am fost. Prima mare cultură. La ora asta, nu ne respectăm noi pe noi. Dacă noi nu ne respectăm, cine să ne respecte?" (Covaci: 2017, 185; subl. în orig.). Mai mult, Phoenix ar fi fost – și probabil că a fost, în mare măsură – formația care a demantelat „prejudecată" interpretării unor cântece în limba română, impunând astfel un „pop românesc" (Covaci: 2017, 29), concomitent cu eforturile consistente ale discursului oficial de a impune un socialism românesc. Apare însă o incompatibilitate în acest punct: dacă Dacia a fost „prima mare cultură cunoscută", cum se face că „nu noi am fost latinizați, ci că noi i-am latinizat pe alții?" (Covaci: 2014b, 298). Ce am fost până la urmă, prima mare cultură cunoscută a dacilor sau a romanilor?

Protocronismul și xenofobia sunt două ideologii care se presupun reciproc. Dialectic vorbind, protocronismul este xenofobie. Iar xenofobia lui Covaci, emigrantul în Germania Federală la sfârșitul anilor 1970 este îndreptată, cum altfel, spre turci. Lucrând la proiecte cinematografice, liderul Phoenix imaginează bande de motocicliști naziști, da,

naziști!, conduși de un Vlad Țepeș modern, care fac ordine într-o Germanie decăzută, invadată de străini: „Am scris un scenariu pentru *Empire of Vampires*. În nordul Europei, niște cluburi de motocicliști duri, *niște naziști*, atacau magazinele și restaurantele turcilor. Unde vedeau kebab, săreau pe turci. Parcă erau oastea lui Vlad Țepeș, așa năvăleau pe turci". Din motive lesne de înțeles, proiectul nu s-a concretizat niciodată, ceea ce pe Covaci îl întristează, pentru că „Povestea e mult mai rafinată și mai sofisticată decât pot eu să o povestesc în câteva cuvinte", mult mai rafinată decât „Vlad Țepeș renaște și ajunge șeful unei trupe de motocicliști. Unde vede turci, dă în ei în continuare" (Covaci: 2017, 180). Numai că povestea continuă: „ținând cont de faptul că Vlad Țepeș a fost spaima turcilor, apare din nou Dracula în Berlin, într-un birt turcesc – știi, turcii sunt foarte prost văzuți în Germania" (Covaci: 2017, 58). Mai grav, povestea începe înaintea emigrării în Germania Federală: „Și înainte de a pleca din țară mă preocupa poveste cu Vlad Țepeș, care, oricum, pe mine mă fascinează, fiind un tip intolerant și categoric, care a reușit, prin, mă rog, cruzime, dar și prin hotărâre, să pună stavile unor pericole pentru țară, și din afară, și dinăuntru" (Covaci: 2017, 93). Din fericire, filmul nu a fost turnat. Avem însă albumul Vino Țepeș, lansat în 2014, al cărui mesaj ideologic nu prea lasă loc de interpretări.

Tot în această direcție ideologică în care se uita și socialismul tot mai național din România de după 1971, explicit xenofob în anii 1980, se înscrie și poziția lui Covaci față de cum au fost tratate minoritățile naționale înainte de 1989, deși aici situație este mai complicată. Astfel, Covaci susține categoric absența persecuției la care ar fi fost supuse acestea în socialism:

> mă gândesc cu mâhnire la cele spuse de refugiații unguri și șvabi din Germania în interviuri care m-au făcut să-mi roșească urechile de neputință și rușine. Se pretindea că minoritățile naționale ar fi fost întotdeauna urmărite, sabotate, frustrate de

drepturi. Păi, oameni buni, în câte țări din Europa mai există școli de la clasa întâi și până la bacalaureat în limbile germană, maghiară, sârbă? Toate minoritățile cu o pondere procentuală mai serioasă aveau posibilitatea de a face douăsprezece clase în orice limbă ar fi dorit. Chiar eu terminasem primele patru clase la școala germană doar așa, ca să mai învăț o limbă, după cum spunea maică-mea.

În afară de asta, ziarele, instituțiile de cultură, chiar Televiziunea maghiară și germană aveau mai multe drepturi și curaj decât cele românești. Când am fost refuzați de teatrele sau filarmonicile românești, de ARIA (Agenția Română de Impresariat Artistic, n.m.), am putut să apărem în spectacolele nemțești sau maghiare locale. După o pauză de mulți ani în care televiziunea română nu mai îndrăznise să lucreze cu noi, șefa redacției muzicale a televiziunii în limba maghiară, Jozsa Erika, ne-a urmărit cu un *team* de operatori, sus, pe muntele Semenic, unde ne retrăsesem pentru a lucra în liniște.

Problemele care existau le aveam cu toții de înfruntat și nu doar minoritățile naționale. De fapt, noi nici nu făceam deosebirea între instituții, important era să mergem înainte și să rămânem activi, conform principiului „câinii latră, caravana trece". Lăsam să crape firea tuturor criticilor și dușmanilor noștri, ori de câte ori ieșeam din impas cu câte o găselniță genială (Covaci: 2014a, 303).

În linii mari, Covaci are dreptate. Analize sociologice recente și serioase îi dau încă o dată dreptate, în sensul că regimul socialist nu a urmărit deliberat o politică de românizare a regiunilor locuite în majoritate de maghiari sau germani, acestea fiind cele mai importante minorități naționale – nici o politică deliberată a românizării orașelor mari din Transilvania. Lucrurile acestea au decurs efectiv din procesul industrializării și al urbanizării care necesita o forță colosală de muncă, de ordinul milioanelor, și care ar fi produs

oricum acest rezultat, așa cum înțelegeau deja unii statisticieni și demografi din perioada interbelică – Sabin Manoilă – care prevedea că modernizarea și dezvoltarea țării se va baza pe „«hinterlandul[ ] românesc din jurul orașelor»", respectiv pe „«imigrarea românilor în orașe, ca forță de muncă obiectiv solicitată de dezvoltarea industrială și urbană»" (Rotariu, Dumănescu, Hărănguș: 2017, 99-105).

Însă turnura naționalistă a regimului din anii 1970, exprimată, printre altele, și de ideea de „popor muncitor unic" nu avea cum să nu îngrijoreze minoritățile, la fel cum s-a întâmplat și în cazul disputelor diplomatice și a polemicilor istoriografice cu Ungaria din anii 1980. În rest, da, se trăia, se lucra, se sărbătorea și se suferea împreună. În plus, comunitatea maghiară din Transilvania a fost deosebit de utilă proaspăt instauratului regim comunist în primele două decenii de existență, când populația română se arăta mefientă față de regim iar cea maghiară se proteja, în contextul tensiunilor interetnice din timpul celui de-al Doilea Război Mondial și a pierderii Transilvaniei de Nord de către Ungaria horthystă, prin intrarea masivă în partid (vezi mai pe larg Shafir: 1985, Copilaș: 2015). După 1989, probabil că discursul persecuției minorităților în perioada lui Ceaușescu a fost alimentat, dincolo de aspectele credibile și concrete, și de o anumită utilitate politică, de capacitatea de a specula cât mai multe avantaje pentru propria comunitate (familie, persoană, prieteni – lucruri arhicunoscute și universale, nereductibile la o națiune sau alta) în noul context postsocialist.

Până aici, trebuie să fac o mărturisire: nu am înțeles cum se împacă acest protocronism fascizant deșănțat efectiv din referințele halucinante la un Vlad Țepeș romantizat până peste poate pe coordonate naționaliste și daciste cu lucida critica adusă de Covaci capitalismului, pe care îl acuză, printre altele, că alimentează, pentru profiturile industriei americane de război, ura față de musulmanii din Occident:

> Eu am trăit 30 de ani în comunism și 30 în capitalism și am observat mult. *Am urât comunismul și acuma urăsc și mai mult capitalismul*. Nu vezi că acuma începem să urâm islamul? Ei nu au nicio vină. Lor li s-a creat un tablou negativ despre Europa și ei cred în acest tablou. De fapt, este vorba de interese industriale. Industria de armament este cel mai mare business din lume. Războaiele trebuiesc create. Islamiștii nu au nicio vină. În țara noastră, singura minoritate națională care n-a creat niciodată vreo tensiune, deși le-am luat Ada Khaleh-ul și ia-m trimis în Bărăgan, au fost turcii. Cu ungurii n-am putut face așa ceva. La noi, la Timișoara, toți am crescut împreună, cu ungurul, cu neamțul, cu sârbul. Nu a contat cine de ce naționalitate era" (Covaci: 2014b, 324; subl. m.).

Critica economiei politice și a suprastructurii culturale a capitalismului continuă convingător, fiind de departe cel mai important punct de convergență existent între ideologia muzicală a formației Phoenix și ideologia socialismului românesc pe întreaga durată a existenței sale, atât înainte cât și după începerea turnurii naționaliste.

> Comunismul nu e o idee rea. Toți aveam aceleași drepturi pe planeta asta. Tineretul e debusolat, are nevoie de valori clare, ferme. Nu i se dă informație. Cei care se caută pe sine vin la noi, pentru că noi suntem credibili. Țara îi lasă să moară proști, pentru că are nevoie de proști, de sclavi. Chiar și prostul poate să învețe, dacă i se dă ocazia. Crede-mă că toți suntem la fel. Depinde de ce sertare deschizi. Părinții au obligația să încerce să le trezească copiilor interesul. Iar guvernul are obligația să-i informeze gratuit. Cum s-a întâmplat cu noi. Ca să ai acces la informație sistematizată, îți trebuie bani. În România erai fiu de tractorist, dar citeai Hugo și Balzac. Când am ajuns în Germania, m-am îngrozit de incultură. Când i-am spus unuia de Balzac, m-a întrebat pe fel de sac. *Deci* omul multilateral dezvoltat *nu era o iluzie*" (Covaci: 2014b, 325; subl. în orig.).

O iluzie a fost însă Occidentul, una ambalată atrăgător atâta timp cât era inaccesibilă, dar care, odată „gustată", s-a dovedit a fi insipidă și dezamăgitoare.

> Eu vin din afară, am trăit 25 de ani în străinătate și cunosc niște strategii de manipulare. Pe de-o parte, piața occidentală, industria occidentală are nevoie de piețe de desfacere. Răsăritul a venit numai bine într-un moment în care Occidentul era pe cale de a se prăbuși și el. Să nu credem că stăteau mult mia bine decât socialismul, și au câștigat piețe de desfacere. Pe ei nu-i interesează produsul românesc, decât eventual în măsura în care va imita produsul străin, iar cu timpul se vor impune pe piața noastră și o să ne vândă ei exact ceea ce vor. Pe de altă parte, mediile nu aparțin românilor, în afară de televiziunea și radioul de Stat, și care sper să rămână românești, toate mediile au niște firme străine în spate. Deci, cum să reprezinte ei interesele românești, să se lupte ei pentru idealurile noastre? Și atunci, industria care iarăși, în mare parte, este o prelungire a unor stinghii de interese străine, își aranjează piața în așa fel încât să poată să parvină, să poată să se dezvolte (Covaci: 2017, 125).

În cele din urmă, „lagărul socialist" a capotat nu pentru că nu ar fi fost animat de o ideologie corectă, nici pentru că ar fi fost surclasat militar de către Occident, ci din simplul și prozaicul motiv că „a fost săpat în permanență. Vestul a săpat cât a putut și a încurajat, bineînțeles, prin oameni discreți, pe unii și pe alții, ca să trădeze. Trădătorii au distrus acest sistem (Covaci: 2014b, 2019).

Ce-i de făcut, pe plan global?

> Mi-ar fi plăcut o lume în care să fim toți egali, să ne respectăm reciproc. Suntem pe aceeași planetă, respirăm același aer, bem aceeași apă și avem aceleași drepturi. Nimei nu are drept

mai mult decât celălalt. Doar că avem dreptul să pedepsim răul. Numai că nu facem asta și, nefăcând acest lucru, ne facem nouă rău. Răul trebuie pedepsit de la bun început. Anumite boli psihice, lăcomia, de exemplu, pot duce la distrugerea unor popoare întregi, a unor etnii întregi. Unii au acumulat miliarde și miliarde, cu care nu au ce să facă, nu pot să le mănânce, să le îmbrace, nu pot să le folosească. Nu accept acest lucru. Fiecare pe planeta asta ar putea fi milionar, dacă s-ar împărți bogăția. Fiecare ar putea avea destul să mănânce și să se bucure de viață. Nu, unora nu le ajunge, oricât ar avea nu le ajunge. Din cauza lăcomiei și a răutății din ei, pe toată planeta se provoacă războaie, tensiuni, boli. Laboratoarele farmaceutice inventează boli noi, ca lumea noastră să moară, să rămână numai ei. Și atunci, cine le mai face pantofii? Este trist ceea ce se întâmplă și este și mai trist că oamenii nu-și găsesc șira spinării ca să spună NU (Covaci: 2017, 187-188).

Ce-i de făcut, pe plan național?

Ghinionul nostru a fost că ne-am născut într-o țară mică, care este călcată în picioare și astăzi. Și căreia i s-a luat tot. Să nu uităm că, în momentul în care l-au împușcat pe Ceaușescu, țara nu avea datorii, eram singurii fără datorii (fals: în 1989 România avea datorii externe în valoare de cinci sute de milioane de dolari, de la puțin peste zece miliarde în 1983; în prezent (august 2019), datoria externă a țării a depășit o sută de miliarde de euro, n.m.). La ora asta, suntem printre cei mai rău situați ca datornici și tot ce este productiv ni s-a luat. Noi nu mai avem nimic, cu ce să plătim datoriile? Românul trăiește într-o țară străină, România nu mai există, tot ce se produce în România nu ne mai aparține – nu vorbim de macaroane, ci de industrie, de puterea statului. Iar cei care conduc statul sunt niște fantome, niște păpușele.

Într-o astfel de situație, rolul artistului este să inițieze. Nu toți artiștii sunt educați ca lumea, unii fac lucruri ieftine, manele, tot felul de prostii. Pentru că-i interesează banul repede,

> să aibă succes, să-și asigure pita. Dar sunt și oameni care fac artă din credință. Pe care-i crezi și vezi că dau de la ei. Nu ei sunt cei apreciați (Covaci: 2014b, 221-222).

Deocamdată, știm doar de unde trebuie pornit. Și anume: comunismul te vindecă de comunism, iar capitalismul te vindecă de capitalism. În strânsă asociere cu opiniile despre capitalismul global, opiniile lui Covaci despre capitalismul postdecembrist din România sunt la fel de percutante și de savuroase. În interviul acordat revistei *Playboy* în 2000, deja citat, Covaci afirmă: „Capitalismul ăsta extrem și rapid nu face deloc bine țării. Eu aș fi întârziat acest proces cât mai mult" (Covaci: 2017, 106). Cinci ani mai târziu, într-un interviu acordat revistei *Formula AS*: „E un capitalism de neanderthal, ăla care are bâta mai mare îi dă în cap celuilalt și-i ia pita. Uitați-vă la sate, unde marea parte a oamenilor nu înțeleg nimic din ce li se întâmplă. După 15 ani, suntem foarte dezamăgiți, am crezut că va fi bine pentru toată lumea și uite ce a ieșit" (Covaci: 2017, 136). În 2009, într-un interviu acordat ziarului Adevărul: „Dacă sistemul comunist ne-a fugărit, interzis și maltratat în fel și chip, că am ajuns să-l urâm într-atât încât ne-am riscat viața ca să ajungem oameni liberi, decepția este gigantică. Urăsc capitalismul animalic mai mult decât neșansa comunismului" (Covaci: 2017, 145). În 2016, într-un interviu acordat revistei *Fusion*: „marii comuniști de pe vremuri, astăzi sunt marii capitaliști (...). Nu că m-ar fascina pe mine comunismul, dar ceea ce se întâmplă astăzi nu este acceptabil. Un om normal nu poate să accepte ce i se întâmplă" (Covaci: 2017, 183).

Se impune aici, referitor la ultimul citat, o nuanță. Discursul anticomunist postdecembrist a interpretat transformarea uteciștilor destoinci în mari antreprenori, în foști disidenți și revoluționari zeloși, ca pe o perpetuare a comunismului. Covaci înțelege că deși oamenii aflați „la

butoane" sunt în mare parte aceiași, regimul politic s-a schimbat în mod radical, și nu în mai bine. Dar nu merge până în profunzimea lucrurilor, pe care totuși o intuiește în primul său volum de memorii, unde scrie, referitor la anii 1960: „De fapt, câți mai credeau la ora aceea în cauza partidului și a comunismului? Doar șmecherașii, pe care-i disprețuiam instinctiv, își mai băteau gura, voind să convingă lumea de ceea ce ei înșiși nu credeau. Utilizarea ideii de comunism spre folosul egoist și personal al individului era cel mai mare paradox al acelor vremuri, simțit de fiecare dintre noi pe propria piele". Un paradox tradus în termenii discursului oficial ca „oportunism", „birocratizare" sau, în perioada socialismului etatic timpuriu, ca „infiltrare mișelească a spionilor imperialiști" sau a „agenților burghezo-moșierimii" în rândurile clasei muncitoare și a partidului ei de avangardă. „Toți cei care se puneau bine cu șefii și erau «pe linie» o duceau bine. Aveau note mai bune, burse mai mari și tot felul de avantaje" (Covaci: 2014a, 75).

Dacă ideea de comunism era deja reificată, împietrită și golită de conținut emancipator în regimurile socialiste real-existente ale anilor 1960, proces care a continuat și s-a amplificat în deceniile următoare din cauza unor presiuni externe și interne cumulate – nu este greu să înțelegem mindset-ul capitaliștilor cu origini uteciste, obligați să se descurce, așa cum am amintit în primul capitol, cu resurse tot mai puține și mai precare, și obligați să furnizeze rezultate cât de cât acceptabile. Ori, un socialism autoritar al penuriei te învață foarte bine cum să-ți gestionezi resursele, cum să „citești" oamenii, cum să mai pui câte ceva deoparte pentru tine și ai tăi, cum să mai sesizezi noi oportunități de dezvoltare personală, cum să mai pui o „pilă", cum să mai dai o „țeapă", cum să te „scoți" în mod credibil și convingător. Asta să spunem că ar fi valabil în cazul uteciștilor de rang mediu. Uteciștii de rang înalt, școliți pe banii părinților nomenclaturiști la școli înalte, în afara țării,

primesc, odată întorși acasă, anumite segmente economice, anumite mijloace de producție cheie (fabrici, uzine, sectoare agricole sau turistice) pe care să le revitalizeze, așa cum au învățat afară. Numai că nu poți însănătoși un organ când întreg organismul are probleme de sănătate, probleme create de el, probleme moștenite, probleme pe care i le-au făcut alții, ca să-l silească să cumpere, la prețuri tot mai mari, medicamentele lor. Când toată lumea încerca să soluționeze ceea ce era din ce în ce mai dificil de soluționat, revoluția din decembrie 1989 a constituit pretextul perfect pentru uteciștii de rang înalt să devină independenți economic și să se îmbogățească fabulos peste noapte.

Partidul nu mai exista, iar statul, timorat de omniprezența lui predecembristă și acaparat din plin de foști uteciști și alți membri de partid descurcăreți, posedând un bun simț al istoriei – devenea o prezență tot mai irelevantă la nivelul societății. Bunurile economice dobândite de aceștia ca bunuri publice înainte de 1989 îi încurcau: nu le permiteau să devină indecent de bogați și de influenți conform speranțelor lor cele mai intime, pe care un regim măcar inert socialist le mai ținea cât de cât în frâu. Trebuiau privatizate. Noua ideologie a pieței libere s-a pliat ca o mănușă pe interesele lor particulare, garnisite imediat cu o doză serioasă de anticomunism, de cultivare intensă a eroilor și a idealurilor revoluției din 1989, la fel de intensă ca cea prin care își declamau patetic, repetitiv și șablonard fidelitatea față de revoluția de dinainte de 1989, care avusese destul timp să sucombe sub povara propriilor idealuri (Pasti în Matei, Dobescu, Copilaș: 2017, 89-90).

Așa că tocmai acum, când Marx a fost abandonat și defăimat public pentru niște excese, manipulări și neajunsuri pentru care nu avea nicio vină – Marx a fost intelectual și jurnalist, nu politician: este ridicol și total nedemocratic să condamni o idee, și anume comunismul filosofic elaborat de el și nu numai în secolul XIX; tot ce poți face este să o confrunți

cu argumente potrivite, dacă este cazul – se impunea cu atât mai mult o reîntoarcere proaspătă și nedogmatică la Marx, acel Marx pentru care fiecare societate poartă în sine germenii propriei autodistrugeri. Socialismul reificat a purtat și îngrijit chiar germenii capitalismului prezenți tot mai vizibil în cadrul generației anului 2000, germeni pe care revoluția din 1989 i-a capacitat la potențial maxim, aceștia dezvoltându-se în detrimentul progresismului vag și generic de care aceasta încă mai era animată în proporția de aproximativ două treimi la jumătatea anilor 1980, așa cum am amintit în capitolul anterior.

Revenind, o ultimă critică notabilă adusă de Covaci capitalismului românesc postdecembrist, după care putem trece la subcapitolul următor, nu înainte de a trece în revistă elementele de continuitate și de discontinuitate dintre ideologia muzicală a formației Phoenix și socialismul românesc târziu.

> În permanență am refuzat să intrăm în categoriile care mi se păreau false – cei care apără, cei care au dreptate întotdeauna, cei care fac dreptate. Am avut un instinct care se pare că a fost sănătos, îl am și astăzi: îi urăsc pe cei care pretind că fac dreptate și care nu o fac.
>
> Întorcându-mă după atâția ani în țară, constat că mulți dintre cei care ne fugăreau pe vremuri și ne interziceau, marii comuniști, sunt marii capitaliști de astăzi. Ei care știau unde sunt sursele țării, resursele, banii, au pus mâna pe tot. O mână de criminali. Ei conduc țara și își bat joc de toți.
>
> Dar și ei sunt la îndemâna celor din Vest, care-i comandă și le spun: *faceți asta, faceți asta, faceți asta*. Dar, cel puțin în țară, ei sunt mari și tari. Se joacă între ei, au tot felul de *jocuri*, își dau coate, dar asta nu contează: când unul nu face jocul, atunci *o încurcă*. Dar și cel care *o încurcă*, o face doar la suprafață, pentru că nimeni nu face pușcărie adevărată, nimeni nu este pedepsit cum trebuie. Pe vremuri, exista o comisie de *ilicit* – dacă tu aveai

bani, dar nu puteai să explici de unde-i ai – care te punea la zid. Astăzi, ce mai contează? Cu cât ești mai mare hoț, cu atât ești mai lăudat și mai apreciat! Important e să faci fițe, să te dai mare, să-i înjuri pe toți și să n-ai cultură" (Covaci: 2014b, 217).

În sfârșit, ideologia muzicală a Phoenix-ului s-a disociat de ideologia socialistă oficială prin stigmatizări etnice sistematice care, deși intuibile în naționalismul regimului de după 1971, nu li se permitea totuși să devină explicite. Mă refer desigur la prejudecățile exprimate la adresa romilor, dintre care una a fost menționată deja (Covaci: 2017, 165; Covaci: 2014a, 95, 134, 300, 447, 453; Covaci: 2014b: 26, 150-151, 172, 232, 265, 298). Sigur, aici e vorba mai degrabă de ideologia personală a lui Covaci, pentru că astfel de idei nu se regăsesc direct în textele melodiilor Phoenix, deși acestea le conțin totuși într-o formă embrionară (vezi albumul Vino Țepeș!, deja menționat, în special videoclipul melodiei care dă titlul albumului, unde apar abundent imagini din filmul Vlad Țepeș, lansat în 1979).

O altă prejudecată, specifică de data aceasta Banatului și pe care nu am găsit-o decât o dată, într-un interviu dat de Covaci în 1993 influentului ziar timișorean Renașterea Bănățeană, este legată de (rockerii) „mitici" (bucureșteni), față de care (rockerii) bănățenii ar fi evident, „«mai cu moț»", cum se exprimă plastic Nelu Stratone (2018, 60). Astfel, comentând malițios despre fostul coleg de trupă Mircea Baniciu, cu care Covaci a avut tot timpul o relație mai tensionată, având ca motivație primară orgoliile artistice și financiare, și care nu a emigrat, din motive care nu are rost să fie detaliate aici, în Germania Federală, alături de restul trupei - Covaci declara în 1993: „Cât timp am fost în Occident, Mircea a cântat ani de zile, singur sau cu diverse trupe de *mitici*. Înțeleg că trebuie să câștige, dar acest lucru îl putea face fără să-și încovoaie șira spinării, cântând pe la nunți, botezuri și baluri" (Covaci: 2017, 86 subl. m.).

O ultimă prejudecată, în privința căreia Covaci este surprinzător de obtuz, rezidă în reticența sa față de românii locuind în străinătate: „Cei veniți înainte de mine se dădeau mai nemți decât nemții și ziceau că în România n-avuseseră voie să vorbească în germană, ceea ce era o aiureală – eu am făcut școala primară în germană! Iar cei de după revoluție au venit cu tricolorul la rever și au mâncat lebede" (Covaci: 2017, 119). Clișeul este dublu. În primul rând, xenofobia lui Covaci relativ la turcii din Germania și fanteziile legate de un Țepeș contemporan și neonazist care nu au mai fost materializate până la urmă într-un film, ci într-o operă rock prezentată publicului în toamna anului 2017 (Mărăcine: 2017) îl transformă pe acesta într-un adept al strategiei binecunoscute de integrare socială prin supralicitarea stereotipurilor societății gazdă. În al doilea rând, generalizarea forțată și nepermisă cum că toți românii ar fi fie ipocriți, fie bădărani, o prejudecată des întâlnită în societățile occidentale cu privire la imigranți.

Ideologia muzicală a Phoenix, și a lui Covaci personal, se disociază însă net de ideologia oficială predecembristă în privința a două subiecte. Primul: femeile. În interviul oferit revistei *Playboy* în 2000, atunci când liderul Phoenix este întrebat „*Consideri femeia ca fiind un obiect sexual?*", acesta răspunde fără menajamente, recunoscând după aceea că a și lovit și sechestrat o femeie care îi înșelase financiar atât de tare încât „jumătatea de față pe care i-o lovisem se umflase ca în filmele de groază, bazate pe efecte de computer". Pentru scurt timp, „Am crezut că moare. Am dus-o în baie, i-am dat cu apă rece. Pe urmă, vroia să plece, dar nu puteam să o las să iasă în stradă în halul ăla. I-am dat drumul după o zi". Răspunsul la întrebarea reporterului Playboy: „De cele mai multe ori. Îmi pare rău să spun asta. Nu că nu ar merita mai mult, dar n-am avut timp să investesc mai mult și n-am ascultat niciodată de sfaturile unei femei. Metodele mele de lucru sunt mai dure și îmi place viteza". Nu înțeleg de ce nu ar exista femei

care apreciază la rândul lor „metodele dure", indiferent de domeniul de aplicație, respectiv viteza, dar să trecem mai departe. „Când am ceva de făcut și este greu, vreau să-l fac cât mai repede. În ultimă instanță, și cei mai buni bucătari tot bărbații sunt" (Covaci: 2017, 104-105). Argumentul suprem. Totuși, când presa germană a scris despre o sculptură de a sa reprezentând un nud de femeie – Covaci își câștigă existențe pictând, sculptând și dând lecții de chitară în Germania și Spania, unde s-a mutat după 1990 – că are un autor „macho și alte d'astea", eticheta l-a deranjat, chiar dacă a utilizat-o pentru a reliefa lipsa de curaj și de masculinitate a celor care nu înțeleg tipul de artă pe care îl practică. „Pe de o parte am ajuns vestit, pe de altă parte, nu mai îndrăznește nimeni să lucreze cu mine. (...). Mie îmi plac chestiile mari. Nu pot nici să mă iscălesc pe o suprafață mică" (Covaci: 2017, 102).

În ciuda superficialității egalitarismului de gen promovat de PCR, și cu toată cohorta de discriminări la care erau supuse femeile pe piața socialistă a muncii, regimul politic de dinainte de 1989 a introdus pentru prima oară reprezentarea politică a femeilor în România, pe care cele trei decenii de postcomunism nu au reușit nici până acum să o recupereze. Apoi, „Gradul de reușită școlară, nivelurile de pregătire și de venit atinse de femeile din România arată că transformările produse la aceste capitole în cele patru decenii de comunism au fost unele reale, oricând un argument într-o discuție privind comunismul ca paradigmă a modernizării" (Jinga: 2015, 122-123, 212-213, 299; vezi și Rostás, Văcărescu: 2008, 204).

Al doilea element de disociere netă între cele două părți: atitudinea față de instituțiile represive, față de poliție, armată, într-un cuvânt, față de brațul înarmat al legii. „Românului i s-a inoculat un fel de respect amestecat cu frică față de orice instituție de stat, față de orice purtător de uniformă, chiar și de CFR. Acesta reprezenta puterea statului, deci a poporului,

a noastră, a nimănui" (Covaci: 2014a, 377). În perioada în care partidele muncitorești acționau clandestin, în ilegalitate, împărtășeau aceeași atitudine față de instituțiile de forță ale statului; după ce unele dintre ele au ajuns la putere și au fost nevoite să funcționeze, ca stat, pentru întreaga societate, să-i reprezinte, altfel spus, pe toți cetățenii, societate în care nu aveau încredere și de care se feriseră până atunci, acționând doar în numele unui mic număr de inițiați, nici aceia uniți ideologic și sinergici politic – această atitudine s-a schimbat brusc și radical (vezi mai pe larg Copilaș: 2017).

Așa cum am argumentat deja, subcultura rock din perioada socialistă se distanța de teme politice naționale și internaționale, iar Phoenix confirmă la rândul său această direcție prin intermediul unui interviu acordat de Covaci Renașterii Bănățene în aprilie 1994: „nu ne-a interesat niciodată politica. Am făcut politică prin muzica noastră. Dacă vă aduceți aminte, nu a existat nicio piesă în care să spunem jos cu ăla, sau sus cu celălalt, sau noi nu vrem, sau protestăm, sau noi suntem pentru". Dimpotrivă, „Au fost oameni care s-au sacrificat, aici, în țară, au făcut greva foamei, dar noi n-am fost așa de curajoși" (Covaci: 2017, 94-95). Altfel spus, șase ani mai târziu, „Noi n-am fost nici eroi, nici patrioți, am fost niște nebuni" (Covaci: 2017, 99).

Descurcăreț, ca mulți dintre membrii generației anului 2000, Covaci admite că a făcut trafic cu valută înainte de 1989, în special după ce formației i s-a mai interzis să cânte în casele de cultură și ulterior pe stadioanele din țară, în 1974, datorită unui incident petrecut pe o terasă a unei stațiuni de la Marea Neagră, când, deranjat de repetițiile zgomotoase ale trupei care avea concert în acea seară, ministrul Culturii, aflat în public, îi apostrofează condescendent Neștiind cu cine are de-a face, Covaci recurge, ca în multe alte ocazii, la violență, fiind imediat imobilizat de către gărzile de corp ale ministrului. Un timp, Poenix a mai fost salvat de intervențiile

lui Adrian Păunescu de la Cenaclul Flacăra dar, după aceea, șurubul s-a strâns de tot. Motivele oficiale? „Că facem «import de influență», că propagăm misticismul... Că am schimbat bani! « Câți?», am întrebat. Zice: «O mie de dolari!» Atunci am înțeles că nu știau nimic: eu schimbasem zeci de mii... După două săptămâni le-am zis că renunț la cetățenia română. La scurt timp mi-au dat pașaport de Olanda" (Covaci: 2017, 116-117, 42, 39; Covaci: 2014a, 433-434). Nici nu mai știu cine este opresorul și cine este oprimatul, cine este cel îmbogățit prin mijloace oneroase și cine păgubitul. Opozițiile binare criticate de Yurchak pentru a delimita subculturile de tineret de cultura socialistă oficială din Uniunea Sovietică sunt invalidate încă o dată, dovedindu-și valabilitatea și în cazul altor regimuri socialiste est-europene, cum ar fi cel românesc și, cine știe, poate și în alte contexte care nu și-au găsit încă cercetătorul.

Iată cum rezuma liderul Phoenix situația de ansamblu a formației și a istoriei ei în 2017: amplificând nejustificat și de-a dreptul ridicol atât curajul (mai degrabă nevoia, datorată lipsei de tact și îngâmfării arogante a lui Covaci) de a fugi peste granițe pentru a putea cânta liber, cât și supralicitând de asemenea „pericolul" pe care aceasta l-ar fi reprezentat pentru regim.

> Suntem singura formație din lume care și-a riscat viața să poată cânta liber. Însă, recunosc că noi eram un pericol la ora aceea pentru sistemul socialist. Aduceam influențe de afară. Până în momentul în care am descoperit acel filon folcloric și ne-am lansat, am găsit un drum, am spart o gheață. Ne-am lansat pe folclorul străvechi, arhaic, pe datini și ritualuri creștine, am găsit un nou stil de interpretare cu mijloace moderne și am câștigat publicul de partea noastră. Eu era să fac pușcărie. Însă, la ora aceea, să mă ierte Dumnezeu, școlile, grădinițele, doctorii erau pe gratis. Nu exista șomer. Terminai 12 clase sau o facultate, știai exact unde să mergi, te aștepta locul de lucru. Deci, diferențele

> astea uriașe între multimilionarii hoți și poporul care moare de foame nu existau. Nu sunt de acord cu ceea ce se întâmplă astăzi. Ne-am făcut mulți dușmani, dar nu pot să spun decât ceea ce știu și ce cred (Mărăcine: 2017).

Ori, din acest întreg subcapitol reiese fără putință de tăgadă atât faptul că Phoenix nu a fost niciodată o formație atât de curajoasă și de periculoasă precum încearcă să se „vândă" în prezent. În plus, din acest ultim citat transpare încă o dată ambiguitatea fundamentală, ambiguitate pentru Covaci însuși până la urmă, a alegerii artistice sau a constrângerii politice de a cânta, după 1971, „rock arhaic". Înclinând fie spre un pol al explicației, fie spre altul, fie încercând să le balanseze, atitudinea lui Covaci confirmă încă o dată, dacă mai era cazul, imposibilitatea de a opera cu disocieri radicale, dihotomice, între subculturile de tineret, pe de o parte, și cultura oficială socialistă, pe de altă parte. Nu știu în ce măsură liderul Phoenix ar fi de acord cu o astfel de concluzie. La urma urmei, „Nu mă interesează. Eu știu că nu e bine. (...) Eu știu cum e bine și, dacă fiecare de pe planeta asta ar vrea binele, nu am mai avea probleme" (Covaci: 2014b, 323).

Tabelul nr. 29. Compatibilități, compatibilități parțiale și incompatibilități între ideologia muzicală a formației Phoenix și ideologia socialistă din România anilor 1971-1989

	Compatibilități	**Compatibilități parțiale**	**Incompatibilități**
1.Idealuri generale progresiste/ umaniste	x		
2.Anticapitalism	x		
3.Utilizarea folclorului în scopuri artistice/ politice	x		

	x		
5.Naționalism de stânga	x		
6.Xenofobie	x		
7.Protocronism	x		
8.Imagine romantizată despre haiduci	x		
9.Paseism	x		
10.Dacism	x		
11.Prejudecăți regionale			x
12. Atitudinea față de minoritățile naționale	x		
13.Pacifism	x		
14.Omul „multilateral dezvoltat”	x		
15.Învățământ gratuit, susținut de stat	x		
16.Sistem de sănătate gratuit, susținut de stat	x		
17.Dreptul la muncă, susținut de stat	x		
18.Dreptul la informație	x		
19.Dreptul la infrastructură publică eficientă	x		
20.Critica propagandei occidentale	x		
21.Nevoia de disciplină	x		
22.Atitudine punitivă	x		

23.Atitudine critică	x		
24.Intransigență	x		
25.Egalitarism	x		
26.Ecologism	x		
27.Regretul de a fi emigrat în Occident	x		
28.Denunțarea logicii profitului ca principiu social general	x		
29.Critica artei comerciale	x		
30.Rolul armatei în creșterea responsabilității și a patriotismului			x
31.Imagine publică studiată	x		
32.Aprecierea decorurilor sugestive, cu încărcătură emoțională	x		
33.Indiferența față de gusturile muzicale ale publicului/ indiferența față de poziții politice diferite	x		
34.Critica lăcomiei, a dorinței de a acumula bogăție cu orice preț	x		
35.Critica birocrației	x		

36.Critica oportunismului	x		
37.Insistența asupra muzicii cântate în limba română	x		
38.Dorința de a influența și de a fi apreciat de tineret	x		
39.Prejudecăți etnice		x	
40.Prejudecăți rasiale			x
41.Sexism			x
42. Antifeminism			x
43.Machism		x	
44. Patriarhalism		x	
45.Atitudine ocazional violentă	x		
46.Diversitate culturală	x		
47.Speculă financiară			x
48. Individualism			x
49.Atitudine circumspectă față de instituțiile represive/forțele de ordine			x

50.Utilizarea violenței fizice și/sau simbolice împotriva tinerilor pe criterii ca moda/ muzica			x
51.Antirasism	x		
52. Promiscuitate sexuală			x
53.Abuzul de alcool			x
54.Critica proprietății private		x	
55.Critica lipsei de recunoștință	x		
56.Convingerea de a cunoaște ce este binele individual/ social, respectiv a modalităților de implementare a binelui individual/social	x		
57.Critica companiilor multinaționale	x		
58.Critica represiunilor din perioada „obsedantului deceniu”	x		
59.Cochetarea cu ideologii fasciste		x	

60.Critica muzicii din sudul țării în favoarea muzicii cu origini „celtice”, produsă în Transilvania și Banat			x
61.Critica influențelor „țigănești” în muzică			x
62.Critica influențelor orientale în muzică			x
63.Dacii și romanii vorbeau aceeași limbă și nu au avut nevoie de traducători pentru a se înțelege	x		
64.Necesitatea rescrierii istoriei	x		
65.Critica manipulării	x		
66.Critica abrutizării materiale/ culturale	x		
67. Conservatorism difuz	x		
68.Cultul eroilor	x		
69. Respectul acordat ierarhiei		x	

70. Comportament vindicativ	x		
71.Critica inegalităților sociale	x		
72.Critica inegalităților internaționale	x		
73.Critica implicării intereselor străine în problemele interne ale țării	x		
74.Regimurile socialiste, subminate în permanență de cele capitaliste	x		
75.Patriotism	x		
76.Atitudinea față de trădare	x		
77.Aprecierea achitării integrale a datoriei României pe parcursul anilor 1980	x		
78.Dorința transformării României astfel încât să-și surmonteze condiția geopolitică ingrată de „țară mică”	x		

79.Critica muzicii considerate a fi de calitate inferioară	x		
80.Atitudine față de politică în calitate de activitate practică		x	
81.Critica fatalismului	x		
82.Critica defetismului	x		
83.Cunoaștere deductivă	x		
84.Ideea de familie			x
85.Recurgerea la soluții extreme pentru implementarea propriei idei despre bine, inclusiv crimă		x	

Din cei 85 de itemi identificați, 15 indică diferențe categorice, 8 indică suprapuneri parțiale, intersectări, iar restul de 62, suprapuneri mai mult sau mai puțin integrale. La ultima categorie intră itemul 85, care e interpretat contraintuitiv, în favoarea PCR, pentru că liderul Phoenix afirma în stilul său caracteristic, atunci când era chestionat despre posibilitatea ca binele în concepția lui să fie propagat prin intermediul crimei: „Am scăpat lumea de ceva periculos. Dacă eu pedepsesc pe cineva, îl pedepsesc pentru că e rău. Omul rău trebuie pedepsit, nu trebuie acceptat. Noi am învățat să băgăm coada între picioare și să găsim explicații pentru orice" (Covaci: 2014b, 324). Sună cunoscut? Sună cunoscut pentru socialismul

sovietic din primul deceniu de existență, pentru perioada stalinistă, pentru, în cazul nostru, „obsedantul deceniu". După 1958 nu mai sună atât de cunoscut, iar după 1964 devine aproape de nerecunoscut.

La fel, ambiguitatea plasată asupra itemului 80 derivă din faptul că socialismul ca ideologie de stat se baza pe angajament politic ferm, sau măcar pe absența unei opoziții notabile, pe când Phoenix-ul de dinainte de emigrare era indiferent, așa cum am văzut, față de politică, pentru ca după revoluția din decembrie 1989 lucrurile să se schimbe radical. La itemul 69, este vorba despre susceptibilitatea pe care o are în general față de autoritate Covaci. La itemul 59 cred că lucrurile sunt suficient de clare și nu mai necesită interpretări suplimentare. Itemul 54 necesită însă. Este vorba despre poziția suficient de clară a PCR aici, respectiv insuficient de clară a Phoenix-ului postdecembrist, ostil categoric capitalismului și în același timp fidel individualismului și circumspect, așa cum am menționat deja, față de ierarhii ideea de autoritate. Să fie vorba de un fel de anticapitalism cu valențe anarhiste? Tot ce se poate, dar nu are rost să înaintăm deocamdată în această direcție, atâta timp cât este una pur speculativă. Itemii 44, 43 și 39, ultimii din categoria compatibilităților parțiale, sunt la rândul lor în situația itemului 59, lipsiți de echivoc.

Procentual, situația se prezintă după cum urmează: 12, 75% incompatibilități, 6,8% compatibilități parțiale și 52,7% compatibilități. Vizual, situația se prezintă așa:

Figura nr. 24. Compatibilități, compatibilități parțiale și incompatibilități între ideologia muzicală a formației Phoenix și ideologia socialistă din România anilor 1971-1989

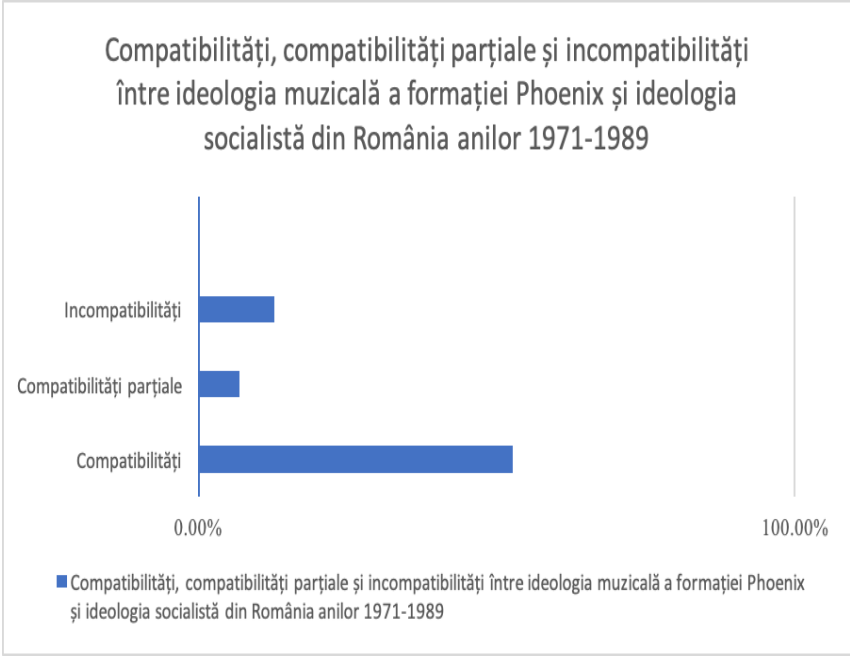
Compatibilități, compatibilități parțiale și incompatibilități între ideologia muzicală a formației Phoenix și ideologia socialistă din România anilor 1971-1989
Incompatibilități
Compatibilități parțiale
Compatibilități
0.00%
100.00%
Compatibilități, compatibilități parțiale și incompatibilități între ideologia muzicală a formației Phoenix și ideologia socialistă din România anilor 1971-1989

Până acum analizele și interpretările, de acum încolo și cifrele, vorbesc practic de la sine. Subcultura rock din Timișoara, care a avut cea mai puternică scenă rock în perioada socialistă, reprezentată aici prin intermediul Phoenix, cea mai populară formație rock din perioada socialistă și, cu siguranță, una dintre cele mai populare și în prezent, în ciuda numeroaselor schimbări de componență și a scandalurilor financiare de ca nu reușește să se debaraseze – era una substanțial integrată ideologic în cultura socialistă dominantă. 59,5% dintre itemii de mai sus atestă acest lucru, aceștia însumând compatibilitățile directe (52, 7%), respectiv pe cele parțiale (6,8%) dintre cele două ideologii. Am văzut

de altfel că între pozițiile lui Covaci de dinainte și de după 1989 este o continuitate directă mai degrabă decât sincope sau discontinuități.

Încă ceva: un minim de bun simț, și Covaci îl are, în general, din ce reiese din informațiile mai sus prezentate - te împiedică totuși să pretinzi că ai fost persecutat ca trupă înainte de 1989 de forțe de ordine agresive și obtuze, fidele unui regim „totalitar" (pentru o deconstruire intelectual-istorică importantă a acestui concept, mult prea complexă pentru a fi prezentată aici chiar și schematic, vezi Christofferson: 2018) și incapabile să înțeleagă năzuința profundă spre libertate a tineretului – când tu organizai orgii monstruoase, creai îngrijorări fantastice printre părinții tinerelor pe care le cooptai în turnee pe litoral, unde se cânta de obicei toată vara, unele dintre ele având doar treisprezece sau paisprezece ani, când devastai camere de hotel și când altercațiile fizice cu forțele de ordine și nu numai erau la ordinea zilei, asta ca să nu mai menționez din nou specula financiară de ordinul zecilor de mii de dolari, ținuta extravagantă care și astăzi ar atrage probabil priviri diverse, nu toate empatice, respectiv traficul de influență real pe care îl practicai, acesta din urmă nefiind străin desigur practicilor „descurcărețe" care se puteau metamorfoza rapid în practici „oportuniste" tolerate și încurajate în cadrul socialismului românesc, direct sau indirect, de la cele mai înalte nivele.

Toate aceste amănunte, scandaloase sau cel puțin îngrijorătoare în cadrul oricărui tip de regim politic, oricât le-am romantiza și le-am orna cu justificări de tip teribilism adolescentin sau tineresc, și cu atât mai scandaloase pentru un regim socialist autoritar, represiv și puternic susceptibil - se regăsesc în volumul de interviuri și în cele două cărți de memorii semnate de Covaci; din rațiuni care țin de lungimea deja considerabilă a acestui subcapitol, am deci să le amintesc aici doar fugitiv.

VIDEOTECILE DIN TIMIȘOARA ANILOR 1980. CE FEL DE ROL CULTURAL?

Acest scurt subcapitol are la bază interviurile pe care le-am făcut în toamna anului 2011 cu diferiți organizatori de videoteci din instituțiile de cultură timișorene în perioada 1983-1985, respectiv articolul publicat doi ani mai târziu în revista *East European Politcs and Societies* împreună cu un fost coleg de la Universitatea de Vest din Timișoara și deja citat în capitolul anterior al cărții (Pârvulescu, Copilaș: 2013 240-258).

Pornind de la reintensificarea presiunilor legate de autofinanțarea instituțiilor de cultură în 1983, videotecile încep să fie organizate peste tot în astfel de locații din Timișoara, inclusiv în teatrele de păpuși. Videoteci se organizau și în orașele mai mici din județ; de multe ori erau itinerante, cum au fost cele organizate de către organizatorul festivalului Tim Rock Ionel Marchiș:

> făcusem videotecă itinerantă în județ și mergeam, cu anunțare din start, la Lugoj, la Jimbolia, la Sînnicolau-Mare, la Jimbolia chiar am făcut un fel de PM6 itinerant, îmi aduc aminte am pus acolo AC/DC, a fost prăpăd în sală, și iarăși cu trupă care cânta, nu mai țin minte dacă nu era chiar Cargo sau Autostopul, cum se numeau atuncea. Atuncea era o pasiunea, asta trebuie reținut, și pasiunea mergea până la a îți crea partea tehnică pentru a putea să îți transmiți mesajul, că altminteri nu aveai prin ce, nu aveai de unde scule, cu stațiile DELTA mai greu, puteai să o faci de 40 de spectatori, dar nu puteai să o faci la 100 de spectatori, și nu era sound, deci te descalificai pentru că auzeai un alt sound (Marchiș: 2011).

Nu se plăteau drepturi de autor pentru filmele care se vizionau. Toate erau piratate. Intrarea se făcea pe bază de bilet dar aici, cum își amintește Dan Cocârlă, unul dintre

principalii organizatori de videoteci din Timișoara – domnea o debandadă totală, în sensul că unele săli puteau avea capacități de 80 de locuri dar numărul real de persoane se putea și dubla, controalele de la București fiind anuale și nu foarte exigente (Cocârlă: 2011). Ca o paranteză, și la concertele rock se făceau uneori delapidări de fonduri, existând cazuri în care pe statele de plată apăreau numele unor muzicieni fictivi (Tarnoczi: 2014, 32-33). Biletele erau destul de scumpe, dar sălile erau permanent arhipline. Videotecile puteau fi mai modeste, pornind de la un singur televizor, alb-negru, și ajungând până la patru televizoare color. Aparatele și casetele video erau deținute uneori de către persoane private. Instituțiile care își permiteau angajau și câte un traducător, pentru că deseori sunetul era destul de prost iar traducerea era dublată, înregistrată direct peste vocile actorilor, cu un zgomot de fond puternic. Apăruse o adevărată concurență între instituțiile de cultură pentru atragerea de cât mai mulți spectatori, de aici și preocuparea pentru îmbunătățirea aspectelor tehnice.

O întreagă rețea se ocupa de procurarea casetelor video din străinătate – în care erau implicate stewardese, piloți de avion, angajați ai comerțului exterior, ai Securității etc. Filmele care se difuzau de obicei erau de acțiune – actorul Bruce Lee fiind starul absolut, alături de Chuck Norris sau Arnold Schwarzenegger - filme polițiste, istorice, despre războaie sau horror. Nu se difuzau filme propagandistice. Tinerii de sub 30 de ani alcătuiau majoritatea publicului (Cocârlă: 2011; Ungureanu: 2011; Dehelean: 2011). Vizionarea colectivă a filmelor de acest gen crea un sentiment de comunitate imaginară cu Occidentul, depășind cumva granițele geopolitice care divizau Europa în timpul Războiului Rece. Desigur, nu se vizionau filme politice și nici nu se făceau comentarii politice, deși, conform lui Dan Cocârlă, autoritățile nu interveneau pentru a propune sau interzice anumite filme. Totul se întâmpla sub zodia divertismentului și a deconectării

de la o realitate percepută ca fiind tot mai apăsătoare: „Din punct de vedere cultural, imaginează-ți Sahara. România era Sahara. Orice pahar de apă ai fi aruncat, ar fi dispărut la fel de repede ca în deșertul Sahara în seceta culturală care era aici" (Cocârlă: 2011). Consumul de alcool era interzis.

Videotecile erau atât de profitabile încât se organizau zilnic, inclusiv în weekend-uri. Se difuzau aproximativ câte 2-3-4 filme, ultimul aproximativ pe la orele 20 00. Prima persoană care a organizat videoteci în Timișoara a fost Dan Cocârlă, inspirat de un amic din București care organizase și el videoteci cu puțin timp înainte. Ionel Marchiș a fost la rândul său unul dintre organizatorii principali ai videotecilor timișorene dar, spre deosebire de Dan Cocârlă, care se ocupa mai mult de aparatură, de procurarea și de multiplicare casetelor video, „eu eram angajat de Operă în prealabil, instituția, eu nu vindeam bilete, nu încasam bani, nu aveam nicio legătură cu toată problema asta, menirea mea era să selectez ceea ce urma să dau, să fac prezentarea, că și la film făceam o prezentare, cine, ce, cum, despre film, despre actori, despre alte filme în care joacă, deci și o deschidere spre arta educativă cumva printr-un comentariu făcut înainte de difuzare" (Marchiș: 2011).

Florin Ilie, un alt personaj implicat în rețeaua videotecilor timișorene din acea perioadă, mi-a relatat că organiza vizionări în cămine, în sălile de lectură, pentru câte 50-60 de studenți odată. Portarii și administratorii căminelor primeau o parte din încasări, fapt pentru care lucrurile decurgeau facil, fără impedimente. Față de videotecile organizate la Casa Tineretului sau în alte locații publice, în videotecile din căminele studențești se putea consuma alcool. Mai mult, se organizau chiar și un fel de chioșcuri improvizate, în care se comercializa de obicei bere și sandviciuri (Ilie: 2019).

Prin 1985, videotecile organizate în spații culturale publice au dispărut, lăsând locul videotecilor de apartament, organizate într-un cadru mult mai intim, în general între

prieteni, unde se puteau vedea și filme cu conținut politic, filme pornografice etc., se putea fuma și consuma alcool, atmosfera fiind mult mai relaxată. Conform lui Marchiș, fenomenul videotecilor publice „n-a fost interzis, a căzut de la sine. Din cauza concurenței videotecilor de apartament. S-a demonetizat. Nu mai avea interes comercial, avea o alternativă. Deci, mă repet, interes comercial ca să vină lumea într-o sală mare. Lumea a început să-și cumpere video, s-a dezvoltat un alt business, business-ul cu videocasete (Marchiș: 2011). Însă Dan Cocârlă, Toma Frențescu (2011), Pavel Dehelean (2011) și Florin Ilie (2019) sunt de altă părere, argumentând că inițial, pe lângă aspectul financiar, autoritățile au putut observa și ține sub control piața neagră în creștere a casetelor video. Foarte rapid însă, videotecile publice au adunat tot mai mulți spectatori, iar autoritățile s-ar fi îngrijorat, luând în calcul posibilitatea ca lucrurile să scape la un moment dat de sub control.

Nu se știe exact care a fost cauza principală pentru dispariția videotecilor timișorene din perioada anilor 1980; e foarte posibil ca autoritățile să fi fost puse în posturi incomode de amploarea fenomenului, dar, în același timp, traficul de videocasete și biletele care se vindeau aproape în proporții egale legal și „la negru" permitea nu numai gestionarea situației, cât și îmbogățirea unor tineri membri ai elitei politice, situație pe care am discutat-o, în alt context, mai sus. Oricum, dacă luăm în calcul ipoteza pe care am avansat-o în 2013 cum că videotecile reprezintă o întreprindere locală de tip capitalist de ale cărei beneficii sunt diseminate la nivelul întregului sistem socialist – tinerii spectatori, autoritățile culturale care își rotunjeau veniturile, rețelele de trafic ale videocasetelor, în cadrul cărora se introduceau clandestin în țară și discuri muzicale, reviste, partituri, obiecte de vestimentație, electrocasnice, produse alimentare – pare mai plauzibil ca acestea, așa cum a sugerat Marchiș, dacă tot au început sub auspicii capitaliste, cu „binecuvântarea", dar

fără implicarea directă a autorităților de partid locale, să se fi terminat tot dintr-un motiv similar: împuținarea spectatorilor datorată concurenței făcute de videotecile de apartament.

Videotecile, care erau semnalate în 1987 și în cercetările CCPT, fără precizarea dacă este vorba de videotecile din instituțiile publice de cultură sau cele private, deși înclin să cred că este vorba despre cele din urmă (Buruiană: 1988, 78) – au reprezentat un fenomen cultural, dar nu au creat o subcultură. Ele se încadrează însă în profilul general al generației anului 2000 pe care am caracterizat-o în capitolul trecut ca fiind o generație socialistă cu trăsături tot mai capitaliste.

CONCLUZIE: SUBCULTURI, NU CONTRACULTURI, COMPLEXITATE, NU DIHOTOMIE

Acest capitol a oferit o panoramă a subculturii rock începând cu Europa de Est și Uniunea Sovietică între anii 1960 și 1980, continuând cu România și terminând în final cu Timișoara socialistă. Am argumentat pe parcurs de ce conceptul de subcultură este mai potrivit decât cel de contracultură în descifrarea complexităților culturale și sociale din acea perioadă și nu am de gând să reiau aici întreaga discuție: cazul Phoenix o demonstrează mai elocvent decât teoretizările abstracte și convolute. Avem de-a face deci, pentru a răspunde întrebării enunțate în titlul capitolului, cu forme culturale alternative, nu contestatare, și nici măcar radical alternative, deoarece e vorba de alternative vestimentare și de divertisment facil în general, influențat de capacitățile limitate ale regimului de a oferi o infrastructură și o deschidere culturală care să satisfacă un tineret tot mai dinamic și tot mai conectat la evoluția culturală internațională – nu de alternative ideologice, acestea din urmă absentând sau ridicându-se cel mult la nivelul unor variații ideologice minore.

Următorul capitol, și ultimul, se va concentra pe revoluția anticomunistă din decembrie 1989 de la Timișoara și rolul tineretului în cadrul acestui eveniment politic spontan și având un impact național și internațional considerabil. Ce fel de libertate s-a câștigat cu această ocazie, și până unde, ce fel de libertate s-a pierdut, dacă s-a pierdut sau era deja pierdută înainte de 1989 și, mai important pentru miza prezentului volum, care sunt implicațiile culturale ale generației anului 2000, respectiv ale subculturilor tineretului în acest proces – iată doar câteva dintre întrebările la care capitolul, cel mai scurt din economia lucrării, va încerca să răspundă.

TINERETUL ȘI REVOLUȚIA DIN DECEMBRIE 1989 DE LA TIMIȘOARA. IMPLICAȚII CULTURALE ȘI NU NUMAI

INTRODUCERE

Revoluția română din decembrie 1989 a fost și rămâne un subiect amplu cercetat în cele trei decenii care au trecut de la consumarea evenimentelor. Nu numai cercetat, ci și mistificat, politizat și unilateral interpretat. Acest ultim și scurt capitol al lucrării nu își propune să aducă o contribuție nouă, originală, la studierea revoluției din Timișoara ci, în consonanță cu tematica referitoare la cultura tineretului în perioada socialistă analizată până acum – să investigheze câteva dintre implicațiile culturale existente în rândul protagoniștilor revoluției, în marea lor majoritate tineri muncitori, respectiv a metamorfozărilor acestora în perioada postcomunistă, într-un registru normativ-politic radical diferit. Mă refer în primul rând la cultura politică, dar foarte important pentru înțelegerea adaptării generației anului 2000 la tranziția postcomunistă este și divertismentul, cultura „populară" a cărei pondere politică a crescut exponențial, așa cum vom constata, după 1989.

Primul subcapitol începe cu o scurtă descriere a evenimentelor de la Timișoara care au dus, în câteva zile, la căderea întregului regim socialist. Sunt aduse în discuție aici caracterul politic revoluției – anticeaușistă sau anticomunistă,

aspect insuficient elucidat până în prezent – respectiv competiția discursivă apărută pentru încadrarea acesteia ca moment fondator al unor „regimuri de adevăr" (Michel Foucault) diferite. Proclamația de la Timișoara din martie 1990, o luare de poziție a revoluționarilor timișoreni față de noul regim politic impus de către Frontul Salvării Naționale, regim considerat insuficient de democratic, dar validat masiv de către alegători două luni mai târziu – este analizată, pe scurt, din perspectiva chiuretajului ideologic anticomunist care a impus o interpretare trunchiată a acestui important document politic, transformându-l, alături de revoluția propriu-zisă, într-un element fondator al genealogiei ideologiei postcomuniste.

Orice ideologie, orice discurs, orice ordine normativă urmărește să își camufleze propria devenire istorică, propria particularitate dialectică printr-o retorică universală având rolul de a interpela câți mai mulți posibili subiecți pentru „regimul de adevăr" pe care urmărește să îl instituie. Nici socialismul autoritar și naționalist, nici capitalismul agresiv din perioada tranziției anilor 1990 nu au făcut excepție de la această regulă, dar numai primul a recunoscut-o ca opțiune politică asumată, acceptând să-și confrunte propriul proiect de societate cu viziuni alternative în cadrul așa-numitelor „dezbateri ideologice" ale vremii, cu toate limitele și neajunsurile lor; în capitalism, opțiunilor ideologice concurente nu li se acordă același statut, nu sunt aduse ca parteneri egali la masa discuțiilor a confruntărilor ideatice, fiind în schimb ignorate sau în cel mai bun caz ridiculizate și marginalitate: „sfârșitul istoriei" ca universalitate hegemonică globală nu acceptă realmente diferența, ci o tolerează ca pe un simplu accident de parcurs care nu poate în niciun caz opri trenul istoriei.

În continuare, următorul subcapitol tratează raportarea generației anului 2000, generație care a reprezentat principala forță socială a revoluției din 1989 – la capitalism. Optimistă

în anii 1980, așa cum am argumentat în primul capitol al lucrării, această generație va deveni câteva decenii mai târziu preponderent pesimistă, din rațiuni pe care voi încerca să le elucidez în cele ce urmează.

În sfârșit, concluziile capitolului se suprapun peste concluziile întregului volum. Subculturile tineretului în perioada socialistă sunt mult mai integrate și mai rezonante în raport cu întreaga cultură socialistă decât se crede de obicei, acestea nefiind practic altceva decât forme culturale pentru tineret mai degrabă decât ale tineretului. În comparație cu această perioadă, în societatea capitalistă preocupările pentru tineret scad, pe măsură ce libertatea atât de mult dorită și hiperbolizată înainte de 1989 se dovedește a fi nimic mai mult decât echivalentul libertății de mișcare al capitalurilor, mărfurilor și a oamenilor, iar cultura capitalistă este redusă la o cultură a divertismentului privat în care criteriul comercial domină ierarhia axiologică specifică nu numai câmpului cultural, ci și pe cel al întregii societăți.

Cultura capitalistă este și ea una pentru tineret, nu a tineretului, dar acest „pentru" are o capacitate de semnificare mai scăzută decât în cazul culturii socialiste, chiar și în raport cu propria logică a echivalenței. Desigur, tineretul este în general o utilă ficțiune sociologică și politică, dar creionarea acestuia este altfel conturată la nivel cultural în calitate de spațiu social autonom decât în calitate de spațiu individual autonom. Cultura pentru tineret a socialismului este înlocuită în capitalism de cultura pentru tineri, o cultură atomizată, depolitizantă, bazată în primul rând pe divertisment facil și recreere, în care însăși gândirea unor drepturi și implicit a unor interese dincolo de cele personale devine tot mai dificilă. O cultură în care divertismentul induce pasivitate și apatie politică, așa cum constatau cercetătorii CCPT încă din anii 1980, iar această concluzie este general valabilă, indiferent de regimul politic. Măsurile de mobilizare colectivă

în diferite scopuri culturale, economice și sociale, oricât de nedemocratice și de autoritare sunt, pe bună dreptate, subminează însă această tendință și contribuie la apariția unor potențiale nuclee de civism care pot căpăta tente tot mai subversive, așa cum s-a întâmplat în decembrie 1989; absența lor, oricât de rezonabilă și de democratică este, nu face decât să întărească tendința de depolitizare în rândul tinerilor și a întregii societăți și să submineze în cele din urmă democrația din perspectivă calitativă. Așa cum orice discurs cu valențe democratice aspiră spre universalitate prin integrarea și depășirea propriei particularități, a clasei sociale din care emană, dar îi este imposibil finalmente să o atingă, tot așa nu poate scăpa de contradicțiile sale specifice, care îl pot propulsa fie înainte, fie înapoi.

TINERETUL, REVOLUȚIA, PROCLAMAȚIA DE LA TIMIȘOARA. CE FEL DE IMPLICAȚII CULTURALE?

Nimeni nu anticipa că ceea ce a început în 15 decembrie 1989 ca un protest izolat și pașnic al câtorva zeci de enoriași reformați împotriva deciziei de evacuare a pastorului László Tökés se va transforma, o săptămână mai târziu, într-o revoluție în toată regula. Rolul tinerilor, și mai ales al tinerilor muncitori în declanșarea acestei schimbări politice, care au intrat în grevă generală patru zile mai târziu, ieșind cu miile în stradă, a fost fundamental. Suporterii echipelor de fotbal locale au jucat de asemenea un rol important în dinamizarea și extinderea protestelor (Siani-Davis: 2006, 70-71). Eugen Gherga, unul dintre protagoniștii revoluției de la Timișoara, își amintește:

> Revoluția a avut tinerii în prima linie: tinerii au fost radicalii care au dorit schimbarea regimului, nu doar a dictatorului (ceea ce ar fi însemnat numai alt lider, cu păstrarea regimului). Ca atare, de la

> început tinerii au distrus public simbolurile comuniste: panourile stradale de propagandă, steagurile roșii, literatura comunistă din librării, etc. Revoluția a avut ca simbol steagul tricolor cu gaură, de pe care a fost scoasă stema comunistă, ce s-a lansat din Timișoara în țară, ajuns cunoscut rapid pe tot globul, considerat chiar exotic. În Timișoara, tinerii au inventat lozinci, tinerii s-au luptat cu tovarășii de nădejde ai sistemului, tinerii au rezistat pe străzi o săptămână represaliilor, tinerii s-au jertfit (Gherga: 2019; vezi și Tomoni: 2015).

Partea cu schimbarea regimului, nu numai a conducerii politice a acestuia, este însă destul de controversată. Alt revoluționar timișorean, Francisc Bárányi, își amintește altceva: „Vă spun un lucru ce pentru unii va fi neplăcut și nu îmi va aduce simpatie. În timpul Revoluției, în primele zile, nimeni nu a strigat *Jos comunismul!*, ci *Jos Ceaușescu!* În primele zile ale Revoluției, o mare parte din oameni aveau, încă, încredere în comunism. În Ceaușescu nu, în comunism da" (Suciu, Bogdan: 2011, 150; subl. în orig.). Nu este vorba de vreun simpatizant al vechiului regim: Bárányi își declară fără echivoc preferința pentru actuala societate. „Nu este bine, e foarte greu acum, dar este totuși mai bine decât pe vremea dictaturii" (Suciu, Bogdan: 2011, 151). La rândul lor, Lorin Fortuna, Claudiu Iordache sau Mihai Lisețchi afirmă și ei că revoluția nu a avut un caracter anticomunist, ci anticeaușist: oamenii erau influențați de schimbările petrecute în celelalte state socialiste și dezamăgiți că în România nu se întâmplă nimic similar (Suciu: Bogdan: 2011, 85, 107; Lisețchi: 2019). De altfel, unul dintre sloganele strigate la Timișoara în acele zile, de care astăzi nu se mai amintește, era „Gorbaciov!" (Suciu, Bogdan: 2011, 317). Nici în alte orașe cum ar fi Brașov, Turdaș sau Orăștie nu s-a strigat „jos comunismul" (Rostás, Țone: 2012, 252, 273; vezi și Rostás, Țone: 2011, 47, 319). Lorin Fortuna:

> Ceea ce simțeam marea majoritate a populației era o imensă frustrare legată de faptul că în Estul Europei începuse o mișcare de dezgheț politic și social, în vreme ce România rămânea în urmă, în România lucrurile rămâneau înghețate. Aceasta-i motivația pentru care, inclusiv în timpul demonstrației din 20 decembrie din Timișoara, nu au fost revendicări anticomuniste, nici lozinci anticomuniste n-au fost, revendicările erau exclusiv legate de regimul dictatorial, de dictator, care se dorea să fie înlocuit și judecat pentru ceea ce a făcut. De asemenea familia lui, clanul Ceaușescu (Suciu, Bogdan: 2011, 85).

Dacă ne uităm puțin peste sloganele care au fost scandate la revoluție în Timișoara, observăm că „Jos comunismul!" nu apare. Apar în schimb „Libertate!", „Fără violență!", „Jos cu Ceaușescu!", „Jos cu pantofaru'!", „România!" sau „Uniți-vă fraților, să dăm jos pe Ceaușescu!". Militarilor, înainte de a pactiza cu revoluționarii, li s-a strigat: „Criminalilor! Țineți cu Ceaușescu, că vă dă salarii!" (Ionică în Szabo: 2010, 50-53). S-ar părea deci că revoluției i-a fost atribuită componenta anticomunistă retroactiv, din dorința de legitimare în fața Occidentului, de atragere a simpatiilor și a generozității financiare a acestuia și, mai ales ca retorică politică orientată împotriva Frontului Salvării Naționale condus de Ion Iliescu și perceput, în ciuda sprijinului popular masiv de care beneficia, drept o forță politică „neocomunistă", incapabilă să gestioneze o tranziție autentică înspre un regim politic democratic. Doar partidele istorice reînființate (Partidul Național Liberal - PNL, Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat - PNȚCD) ar fi putut face acest lucru, la nevoie chiar și cu sprijinul direct al Occidentului (vezi Zamfir: 2004). Pe fondul tensiunilor politice crescânde și a îngrijorării actorilor implicați se ajunge în scurt timp la violențe și manipulări regretabile cum a fost cazul mineriadelor, coordonate de către FSN. Prin urmare, din eroi ai revoluției, muncitorii în general ajung să fie

stigmatizați în urma mineriadelor ca un balast „comunist" al democrației aflată în curs de constituire. Noua democrație nu mai are loc pentru toate clasele sociale: instanța discursivă care o articulează este formată din intelectuali anticomuniști preocupați mai mult de demonizarea trecutului decât de neajunsurile prezentului.

Poziționări triumfaliste la câteva luni de la consumarea evenimentelor, pe fundalul ascensiunii politice de neoprit a FSN, de genul „Revoluția de la Timișoara a fost, încă din primele ei ore, nu doar anticeaușistă, ci categoric anticomunistă. În toate zilele Revoluției s-a scandat de sute de ori «Jos comunismul!»" (Pașca-Harsanyi în Szabo: 2010, 194) – apar, pe lângă verva lor amintind tocmai de perioada pe care o condamnă, ca fiind necredibile și având o utilitate în primul rând electorală.

Un amănunt foarte important care mi-a fost semnalat în cadrul unui interviu de către Mihai Lisețchi, primul președinte al Fundației Independente de Tineret din Timișoara, înființată în mai 1990 alături de „Confederația 16 Decembrie" și alte mișcări studențești – este acela că protestul pașnic al enoriașilor lui Tökes a fost deturnat pe coordonate violente nu neapărat de agenți ai Securității infiltrați printre protestatari, ci în special de către tineri care aveau deja tot felul de probleme cu autoritățile, neavând deci prea multe de pierdut, ba dimpotrivă, obținând retroactiv un important capital de imagine odată ce revoluția s-a pus serios în mișcare. Aceștia au fost primii care s-au urcat pe tramvaie și au început să vandalizeze magazine, încurajând astfel restul protestatarilor să-și exprime nemulțumirile cât mai ostentativ (Lisețchi: 2019).

Celebra Proclamație de la Timișoara din 11 martie 1990 este încadrabilă la rândul ei în același context al anticomunismului aplicat ulterior unui mănunchi de evenimente haotice și radical contingente. Deși a fost

interpretată unilateral de cele mai multe ori, insistându-se doar pe anticomunismul ostentativ declarat încă de la început și pe punctul opt, care prevedea interzicerea candidării la funcții publice a foștilor nomenclaturiști pentru trei legislaturi – proclamația este un document interesant, care relevă, într-o perioadă când revoluția era acaparată discursiv într-o direcție pro-occidentală deferentă și necritică, elemente de rezonabilitate, chiar dacă proclamația însăși a contribuit la această tendință. Astfel, pe lângă recunoașterea rolului tineretului în cadrul revoluției și a caracterului multietnic al acesteia, respectiv pe lângă deplângerea acaparării politice a revoluției de către „eșalonul doi" al fostului PCR, proclamația prevedea că „Deși militäm pentru reeuropenizarea României, nu dorim copierea sistemelor capitaliste occidentale, care își au neajunsurile și inechitățile lor". Se propunea în schimb reintroducerea inițiativei private prin împroprietărirea muncitorilor din fabrici, cărora să li se permită să cumpere „un număr egal de acțiuni, statul urmând să păstreze numai acel procent de fonduri care să-i asigure controlul activității. În felul acesta, s-ar oferi tuturor lucrătorilor șanse egale de prosperitate". De asemenea, foștii membri ai PCR nu erau învinuiți în bloc pentru problemele de dinainte de 1989, doar activiștii de partid și cei care deținuseră funcții înalte în stat. Proclamația menționează de altfel foarte clar: „A fi fost membru de partid nu este o vină" (Proclamația de la Timișoara, https://ro.wikisource.org/wiki/Proclama%C8%9Bia_de_la_Timi%C8%99oara; vezi și Palade în Szabo: 2011, 281-292; Iordache în Szabo: 2011, 193-104).

Dacă demonizarea foștilor membri de partid a fost substituită cu demonizarea clasei muncitoare și a „mentalităților comuniste" nostalgice după securitatea socială și predictibilitatea din perioada socialistă, privatizarea industriei a luat un curs cu totul diferit față de soluția progresistă și egalitară identificată de către cei care au redactat

proclamația, alimentând șomajul, insecuritatea socială și scăderea drastică a nivelului de trai. În acest sens, „nostalgicii" tranziției trebuie percepuți nu ca cetățeni având o cultură civică deficitară, ci din perspectiva eșecului actualului sistem politic de a îi integra și reprezenta cu adevărat.

Într-o primă fază, numărul victimelor revoluției a fost exagerat masiv, ajungând și la 60 000, chiar 80 000 de morți, când în realitate a fost undeva puțin peste o mie. La fel, Ceaușescu a fost demonizat, transformat într-un Dracula politic, iar Securitatea acuzată că a ucis revoluționari răniți în spitalele timișorene. Sigur, nu putem exclude tensiunea și frustrările spontan eliberate ale acelor zile, care și-au spus din plin cuvântul (Szabo: 2013), așa cum nu putem exclude nici anumite implicații culturale atât interne cât și externe care vizau rezistența la „normalizarea" discursivă capitalistă, cât și la a-„normalizarea" proiectelor de modernitate alternativă care au fost socialismele est-europene și nu numai din perspectiva hegemoniei culturale occidentale.

*

Revoluția a pornit ca o mișcare socială de protest spontană, nefiind orchestrată de vreo conspirație externă a marilor puteri, așa cum s-a argumentat ocazional (Zimmerman în Szabo: 2010, 291). Că ulterior rezultatele acestui demers au fost capitalizate politic într-o direcție care i-a nemulțumit în general pe revoluționari, asta este cu totul altceva. La fel și faptul că atât Occidentul cât și Uniunea Sovietică nu (mai) agreau socialismul românesc tot mai dogmatic și mai dirijist, aflat în contrast cu schimbările de anvergură din ultimii ani ai Războiului Rece. Nu îl agreau din rațiuni în primul rând pragmatice, nu principiale: achitarea integrală a datoriei externe însemna eliminarea dobânzilor consistente plătite instituțiilor financiare occidentale ca Fondul Monetar Internațional sau

Banca Mondială, iar menținerea sistemului politic socialist însemna pentru Statele Unite, după ce România a renunțat în 1988 la clauza națiunii cele mai favorizate – costuri potențial mai mari pentru transportul mărfurilor pe piețele emergente ale fostului „lagăr socialist" (Rostás, Țone: 2011, 155, 313). Chestiuni etice ca drepturile omului și îngrădirea acestora în România socialistă, în special a dreptului la libera circulație – veneau în completarea acestor considerații, fiind desigur masiv instrumentate politic. Evident, marile puteri nu au avut reticențe prea mari în a interveni în politicile interne ale unor state mici, având grijă să instaureze guverne favorabile lor – Statele Unite au invadat de altfel Panama în 1989, în paralel cu revoluția română – dar, deși atât George Bush și Mihail Gorbaciov preferau un alt tip de conducere politică în România, nu există dovezi palpabile că regimul Ceaușescu a fost răsturnat printr-o intervenție externă directă. Mai degrabă în contextul haotic și neclar politic din primele zile ale revoluției marile puteri au încercat să-și impună politicieni locali fideli, într-o competiție în care devenea treptat tot mai clar că Occidentul va avea primul cuvânt de spus.

Nemulțumirile care au condus la declanșarea revoluției sunt în primul rând interne și au la bază nu numai nemulțumirile populației privată de bunuri de consum în vederea plătirii cât mai rapide a datoriei externe, cât și nemulțumirea crescândă a unei părți a aparatului represiv, mai ales cea implicată în comerțul exterior, care nu își putea valorifica așa cum credea de cuviință resursele acumulate în contextul existent. Am amintit în capitolul precedent legea „ilicitului", prin intermediul căreia bunurile care nu puteau fi justificate legal erau confiscate. Este interesant de menționat aici cazul unor nomenclaturiști din Piatra Neamț, ale căror vile au fost confiscate deoarece proveniența fondurilor utilizate pentru construirea acestora nu a putut fi justificată. Respectivii

s-au comportat deci „ca niște adevărați capitaliști", activiștii de partid și uteciștii fiind constrânși de dificultățile materiale existente și de necesitatea de a economisi radical resursele, așa cum am constatat deja, să devină tot mai „descurcăreți", tot mai abili în a coopera mai degrabă în interes propriu decât în interesul societății. La revoluție și imediat după, acești „baroni locali" ai PCR au pozat în disidenți care ar fi fost persecutați și nedreptățiți înainte de 1989. Deși expuși oprobiului public, din punct de vedere juridic nu au avut mari probleme, chiar dacă „n-au furat de la Ceaușescu, au furat de la poporul ăsta român. Cum se mai face și acuma". Astfel că au reușit să-și vadă în continuare de afaceri fără probleme (Rostás, Țone: 2012, 208-209).

Implicațiile culturale care ne permit înțelegerea revoluției și a rolului tineretului în acest proces sunt multiple. O clasificare schematică ar departaja între implicații culturale interne și, respectiv, implicații culturale externe. Repet, este vorba în primul rând de cultură politică, dublată de adaptabilitate și de încadrarea într-un nou context normativ, într-un nou tip de discurs care semnifică revoluția ca moment al reîntoarcerii României în matricea culturală și politică occidentală după o lungă perioadă de rătăcire care trebuia, la un moment dat, să se încheie. În noul discurs, socialismul se transformă din semnificant în semnificat, fiind redus la o simplă anomalie istorică în procesul de universalizare a capitalismului occidental.

Pe plan intern, tensiunile existente în orice tip de societate au fost amplificate în România anilor 1980 din rațiuni deja menționate, asupra cărora nu mai are rost să insistăm: turbulențe economice globale provocate de criza petrolului din deceniul precedent, rigiditatea birocratică internă, plătirea rapidă a datoriei externe pentru a exclude influența occidentală în politica internă a țării, fapt care a generat costuri sociale uriașe. În această ecuație, populația este nevoită să se descurce

cum poate. Piața neagră a bunurilor de consum explodează. Resursele sunt economisite la maxim, iar autofinanțarea devine principiul de bază al funcționării instituțiilor publice. Imperativul rentabilității începe să se afirme tot mai mult pe plan social și cultural, inventivitatea și adaptabilitatea fiind calități din ce în ce mai prețuite. Subculturile tineretului sunt perfect integrate în acest proces din ce în ce mai profitabil. Interesele personale, individualismul reprimat la nivel oficial cunoaște astfel un reviriment pe care regimul însuși îl încurajează indirect, pentru a face față acestei perioade dificile, lipsurile cotidiene contribuind de asemenea la această tendință. Pentru a supraviețui în socialism, generația anului 2000 este nevoită să dobândească însușiri tot mai capitaliste. În același timp, statul se întărește în raport atât cu partidul, cât și cu societatea per ansamblu, dar o face pe filieră represivă, nu socială, procesul fiind continuat și amplificat după 1989. Datorită acestor motive, după 1989 foștii uteciști sunt pregătiți să conducă și să prospere, spre deosebire de restul societății, al cărei nivel de trai se prăbușește vertiginos.

Subculturile tineretului nu fac excepție de la această regulă. Nu puțini tineri amatori de muzică rock au ieșit pe străzile Timișoarei în decembrie 1989 cerând schimbare (Titus, Bogdan: 2011, 132-133, 179, 182-184, 478; Mihăieș, Stepan: 2018, 273). Ca parte a generației anului 2000, o generație per ansamblu progresist-optimistă, așa cum am constatat în primul capitol, subcultura rock, ai cărei membri „făceau să fie bine" împreună cu uteciști nonconformiști și pragmatici, câștigând împreună de pe urma organizării de concerte și de turnee în țară și în străinătate – și-a însușit astfel un set de aptitudini care i-au ajutat pe unii dintre foștii ei membri, puțini, ce-i drept, să facă față acceptabil tranziției capitaliste. În același timp, ideologia anticomunismului postcomunist mai sus amintită nu a ocolit nici subcultura rock, care a ajuns să se imagineze pe sine tot mai frecvent, pe măsură ce a dobândit

treptat, în ultimii ani, o respectabilitate socială provenită din integrarea sa în cultura micii burghezii urbane în ascensiune - ca o pepinieră a rezistenței culturale împotriva socialismului târziu. Dar, așa cum am argumentat de-a lungul capitolului anterior, situația a fost cu totul diferită și a constat în forme de coexistență insolite și reciproc avantajoase între cultura oficială și subculturile de tineret, subîntinse de un climat general de tolerare și ocazional de ignorare reciprocă.

> În anii din urmă, radicalele schimbări din societatea românească, printre care - exogen - occidentalizarea/ globalizarea intensivă și - endogen - emanciparea socială a generației revoluției, au „canonizat" rockul, garantându-i un statut de cultură dominantă. În ultima vreme, glorificarea publică a rockului a căpătat conotații de conivență elitistă și autogratificare middle class. Odată îmburghezit și „ajuns", rockul capătă rol de legitimare publică și medalie. Apartenența la comunitatea rock în timpul tinereții este vânturată public de către politicienii de azi ca un soi de certificat de revoluționar. Chipurile, un (fost) rocker este neapărat un democrat, un pro-occidental și (mai mult sau mai puțin implicit) un anticomunist. (Și, bineînțeles, dovedește bun-gust în materie de muzică.)
>
> În aceste condiții, eroizarea și glorificarea par să depășească limitele „stilistice" obișnuite ale entuziasmului rockeresc. Riscăm, pe această cale, ca istoria genului să rămână consemnată dihotomic în alb și negru, cu rockeri buni versus culturnici răi. Or tocmai lipsa nuanțărilor ne-ar putea priva de explicații pentru fenomene culturale excepționale, cu caracter endemic românesc, ivite tocmai din negocierea discursurilor celor doi actori socio-culturali (Putere versus intelectuali), din strategiile de repliere și camuflare ale acestora din urmă (muzicieni, textieri, cantautori, parțial și metodiști/ organizatori de spectacole), din tendința de escapism și forfet societal (extinsă concentric și la nivelul fanilor/ adepților) (Dumitrescu în Năsui: 2019, 251-252).

Sub înrâurirea competitivității agresive, falsificată, la nivele mai înalte, de către un stat capturat și parazitat de interese private (Zamfir: 2004) și în contextul dezintegrării rapide a protecției sociale, tineretul în general a fost nevoit să se maturizeze pe coordonatele noii normativități care normaliza astfel urmărirea aproape cu orice preț a interesului personal concomitent cu demonetizarea celor lăsați inevitabil în urmă în cadrul acestui proces, etichetați de obicei drept „nostalgici comuniști", incapabili să gestioneze în mod adecvat libertatea dobândită de alții pentru ei. Liviu Dragnea, fostul lider al Partidului Social Democrat, reprezintă un exemplu în acest sens, fiind un avid ascultător și cântăreț de muzică rock în anii 1980, pe vremea când era student (Dumitrescu în Năsui: 2019, 251). Progresismul generației anului 2000 se estompează, pe măsură ce are loc maturizarea pe coordonate capitaliste a tineretului, coordonate care fuseseră trasate încă din perioada socialistă pentru a face față problemelor mai sus discutate dar care fuseseră ținute în același timp sub control, fără a li se permite să devine forța motrice a societății înseși, așa cum se va întâmpla în postcomunism.

Pe plan extern, influența culturală a Occidentului imaginar, idealizat, se impune de acum fără opreliști, în paralel cu ascensiunea firmelor private de televiziune, care găsesc în Europa de Est de la începutul anilor 1990 un teren cum nu se poate mai profitabil. În consens cu noul discurs, televiziunea privată le oferă est-europenilor accesul la un prezent prosper care în ultima jumătate de secol le-ar fi fost refuzat, dar cu care au acum șansa de a se întâlni, îmbrățișând integral modelul cultural occidental. Cultura începe să însemne tot mai mult divertisment facil, competiții de cultură generală aducătoare de premii în bani și, în România, recuperarea unui trecut interbelic și a unor intelectuali de extrema dreaptă puternic mitologizați (Petrovszky, Țichindeleanu în Petrovszky, Țichindeleanu: 2009, 45-48).

În plus, așa cum observă Jacques Derrida, tehnologia modernă a impregnat atât de mult lumea contemporană încât nu mai poate fi disociată de aproape niciunul dintre evenimentele care ne jalonează viața de zi cu zi (Derrida: 2013). La fel ca atentatele de la New York din 11 septembrie 2001, nici revoluția română din 1989 nu poate fi disociată de suportul tehnic prin intermediul căruia a explodat efectiv în lume, proiectând imagini cu tot felul de orori, cadavre deshumate și avansând cifre uriașe ale victimelor. Iar tehnica, o știm deja de la Martin Heidegger, ne colonizează ideile pe care le avem despre dinamica socială, despre progres în general, acționând, ca parte fenomenologică a capitalului, la depolitizarea tehnocratică și la crearea unui orizont de așteptări subsumat discursului hegemonic occidental.

Pe scurt, revoluția semnificată în parametrii noului discurs hegemonic nu mai înseamnă un proiect de societate superior celui prezent, ci o simplă emancipare individuală bazată pe depășirea „răului ideologic" al comunismului în direcția străzii cu sens unic a capitalismului liberal convertit în sfârșit al istoriei și în moarte a ideologiilor. Revoluția își pierde, altfel spus, sensul revoluționar, și i se refuză producerea unui semnificant propriu în favoarea calibrării la o ordine normativă deja dată, în interiorul căreia „salturile în necunoscut" nu mai sunt nici posibile, nici dezirabile (Petrovszky, Țichindeleanu în Petrovszky, Țichindeleanu: 2009, 33). Cine își mai amintește de elementele anticapitaliste explicite existente în Proclamația de la Timișoara, de exemplu? În rarele ocazii în care mai este invocată, de obicei din rațiuni electorale, se aduce în discuție doar punctul opt al acestui document, cel referitor la legea lustrației; altfel spus, se reproșează incompletitudinea normalizării capitaliste prin neducerea la bun sfârșit a anticomunismului generic în calitate de semnificant gol principal al tranziției capitaliste vizând vindecarea politică a societății de comunism, purificarea și

renașterea ei ca societate civilizată, pe deplin occidentală. Acest mesianism, întreținut de către noua intelectualitate anticomunistă, pare preluat direct din mesianismul politic al defunctului regim socialist; în ambele ipostaze însă, el este profund nedemocratic.

MAI MULTĂ LIBERTATE, MAI PUȚIN OPTIMISM: GENERAȚIA ANULUI 2000 DE LA SOCIALISM LA CAPITALISM

Generația anului 2000 era, la mijlocul anilor 1980, în plin socialism autoritar și lipsuri de tot felul, o generație optimist-progresistă în proporție de aproximativ două treimi: idealurile sale umaniste, inspirate foarte mult de progresul tehnologic, coincideau în bună măsură cu cele ale ideologiei socialiste, chiar dacă s-a ajuns la această suprapunere principială consistentă din perspective discursive autonome sau paralele cu cea oficială; direcția era aceeași, chiar dacă se mergea pe trasee relativ diferite, tinerii fiind în general indiferenți față de politică. Această ipoteză a fost prezentată amănunțit în primul capitol al lucrării cu ajutorul unor argumente pe care nu am de gând să le reiau aici.

Ceea ce mă interesează în schimb este investigarea stării de spirit a generației anului 2000, cea care a făcut în cele din urmă revoluția din decembrie 1989 – în capitalism, la două decenii de la consumarea acestui moment politic. Pentru aceasta, voi utiliza câteva lucrări, deja citate, care reunesc interviuri cu foștii revoluționari (Suciu, Bogdan: 2011, Rostás, Țone: 2011; Rostás, Țone: 2012). Am încercat să decelez, în cadrul acestora, poziționări cât de cât clare referitoare la societatea postcomunistă.

Astfel, la cei 64 de revoluționari timișoreni intervievați de către Titus Suciu și Vasile Bogdan, am reușit să identific opt poziționări relativ pesimiste, nouă poziționări relativ optimiste

și unsprezece poziționări ambivalente. Mai departe, dintre cei 25 de revoluționari care sunt intervievați în primul volum coordonat de către Zoltán Rostás și Florentina Țone pe tema revoluției, cinci sunt pesimiști cu privire la situația prezentă, iar doi sunt optimiști. În al doilea volum putem întâlni patru cazuri de pesimism și două de ambivalență, dintre-un total de 26 de revoluționari.

Situația este complicată pentru că ambele tipuri de regimuri politice au avantajele și dezavantajele lor. Membrii generației anului 2000, care au trăit aproximativ jumătate din viață în socialism și jumătate în capitalism, sunt printre cei mai îndreptățiți să se pronunțe în această privință. Și totuși, puțini o fac. Se pare că trecerea timpului amplifică, nu soluționează dilemele legate de evoluția politică a României în ultima jumătate de secol.

Desigur, nu se pot extrage concluzii ferme din această analiză, mai ales că revoluționarilor intervievați nu li s-a pus aproape niciodată întrebarea lipsită de echivoc referitor la tipul de societate – socialistă sau capitalistă – pe care îl preferă, ținând cont de experiența lor directă referitoare la ambele. Reiese însă ca o constatare generală faptul că, la două decenii de la revoluția din 1989, generația anului 2000 nu mai este atât de optimistă ca în anii 1980. Marea majoritate a revoluționarilor intervievați în aceste trei volume nu adoptă o poziție clară pentru a putea fi contabilizată și, oricum, nici nu li se cere așa ceva în primul rând. Însă, dintre puținii care au curajul să își asume o opțiune cât de cât bine definită, 17 sunt pesimiști și 11 sunt optimiști, în timp ce 13 încearcă să fie cât mai echilibrați, fără a înclina într-o direcție sau alta. În capitalism, generația anului 2000 este mai puțin optimistă ca în socialism. La modul general, dezamăgirile au apărut, cel mai probabil, datorită faptului că „Oamenii au vrut evident să păstreze toate avantajele socialismului și să aibă și avantajele capitalismului" (Rostás, Țone: 2011, 310) și, evident, nu au

reușit, sentimentul difuz al generației anului 2000 fiind mai degrabă unul de pierdere decât de câștig.

Acest sentiment nu trebuie tratat expeditiv și condescendent ca o formă de nostalgie; la urma urmelor, vorbim totuși despre oameni care au schimbat regimul politic pe care se presupune că îl regretă parțial în prezent. Să nu uităm nici de membrii generației anului 2000 care nu au participat la revoluție, adică majoritatea, schimbarea din decembrie 1989 fiind în primul rând rezultatul acțiunii tinerilor din mediul urban - și care cu siguranță nutresc același gen de sentimente amestecate în ceea ce privește trecutul, prezentul și viitorul. Indiscutabil, societatea capitalistă din prezent oferă un nivel de trai mai ridicat decât cea socialistă. Reversul medaliei este o integrare și o dinamică socială mai scăzută, care derivă din cultura individualistă, din competitivitatea exacerbată și din polarizarea socială intensă. Am întâlnit frecvent la revoluționarii intervievați în volumele mai sus amintite poziționări de genul: „este mai bine acum, dar pentru mai puțini". Inegalitatea socială este astfel o constantă în raportarea la societatea capitalistă contemporană: „S-au creat două clase sociale, nu mai există clasă de mijloc, sunt oameni foarte bogați, niște hiene, și oameni săraci, adică cei care muncesc de fapt" (Rostás, Țone: 2011, 390). Sau, conform celebrului rocker timișorean Ilie Stepan, „dictatura ideologică a fost înlocuită de cea financiară" (Suciu, Bogdan: 2011, 136).

La fel de indiscutabil este faptul că atât socialismul cât și capitalismul au forme specifice de libertate și oferă sensuri diferite acestui concept. Primul insistă pe drepturile colective, ultimul pe drepturile individuale. Dar, așa cum bine observa unul dintre revoluționarii intervievați în volumul coordonat de către Zoltán Rostás și Florentina Țone, absența libertății individuale este resimțită mai apăsător într-o societate autoritară și lipsită de resurse, cum a fost cazul României anilor 1980 - decât într-una afluentă, unde eșecul personal poate

este mult mai ușor interpretabil ca absență a competențelor proprii decât ca problemă sistemică, structurală. Simplu spus, micile libertăți consumeriste pe care capitalismul nu le îngrădește ci, dimpotrivă, profită de pe urma lor, cuplându-le cu televiziunea privată și cu divertismentul facil pentru a pune la lucru propriul mecanism de depolitizare – reușesc să creeze o impresie mai durabilă a libertății decât libertatea abstractă a locului de muncă asigurat în socialism. Libertățile individuale sunt mai palpabile și, aparent, mai concrete, numai că libertatea generală, cu adevărat concretă, nu se poate obține exacerbând unilateral una dintre laturile sale în detrimentul celeilalte. În plus, socialismul românesc a fost doar una dintre multele experiențe socialiste care și-au făcut apariția în secolul XX. Modelul scandinav, modelul iugoslav, modelul maghiar (după 1956) arată că socialismul nu poate fi redus la nici la versiunile sale autoritare, nici la cele mai democratice și mai prospere, neputând fi etichetat odată pentru totdeauna. În cazul în care dacă ar fi permis o informare politică decentă și ar fi încercat să comunice realmente cu cetățenii asupra problemelor cotidiene, nu să îi exaspereze cu mesaje propagandistice neatractive, chiar dacă adevărate pe fond (criza economică globală, cursa înarmărilor, șomajul și inechitățile din capitalism), este posibil ca socialismul românesc să fi evitat unele dintre neajunsurile cu care s-a confruntat în ultimul deceniu al existenței sale. Acest mod de punere a problemei comporta totuși riscuri majore: a avantajat socialismul cubanez, de exemplu, dar nu și pe cel sovietic, acesta din urmă implodând în mare măsură și datorită politicii de liberalizare culturală cunoscută sub numele de glasnost. În plus, ca principiu umanist general al unei societăți care să funcționeze pe altă bază decât cea a profitului, socialismul este departe de a își fi spus ultimul cuvânt. O dovedește, printre altele, pesimismul generației anului 2000 referitor la societatea capitalistă în care trăiește.

> Libertatea este din punct de vedere social, după câte îmi dau eu seama, o iluzie. Aș zice chiar că libertatea este opium pentru popor, pentru că evident și în societatea zisă democratică libertatea este extrem de relativă. Pentru că ești liber să urli cât vrei, dar dacă ești constrâns din punct de vedere financiar, libertatea nu îți folosește la nimic.
>
> Însă percepția acută a lipsei de libertate, care este resimțită de oricine trăiește într-o dictatură, este apăsătoare. Este mai stringentă cumva decât în capitalism. Un om sărac, un om lipsit de mijloace materiale, evident este supus constrângerilor, este lipsit de toate cele, deci este evident constrâns. Dar nu percepe această stare de fapt ca pe o lipsă de libertate impusă de stat asupra sa. Ba chiar i se poate părea, în mod oricât de greșit aparent, că el însuși este vinovat de această situație. În schimb, într-un sistem autoritar, totalitar sau oricum poate fi numit, percepția lipsei de libertate este acută (Rostás, Țone: 2011, 307).

Ca segment profesional specific al generației anului 2000, este interesant să observăm transformările culturale al studențimii în primii ani ai tranziției postcomuniste. Un raport de cercetare publicat în 1999 și intitulat *Dimensiunile Vieții Asociative ale Tineretului Timișorean* compară, printre altele, studenții anului 1980 cu cei din 1992, ajungând la următoarele rezultate: „20% din studenții anului 1980 își cumpără cărți pentru a-și face o bibliotecă, iar 63% își cumpără toate cărțile care îi interesează". În 1992, lucrurile stau însă cu totul altfel: 29% din studenții anului 1992 nu-și permit să-și cumpere nici măcar cărți de specialitate, 34% nu-și permit să meargă deloc sau aproape deloc la spectacole, 41% nu-și permit să meargă în vacanțe sau excursii, 74% nu-și permit să meargă la restaurante". Din punct de vedere al obiceiurilor legate de lectură, studenții din 1980 citeau în primul rând presa, romane și reviste culturale, iar cei din 1992 citeau în general proză, foarte multă literatură științifico-fantastică și

lucrări de istorie. Concluzia raportului relevă faptul că tinerii studenți din 1992 sunt mai necomunicativi, mai izolați și mai nemulțumiți de propriile vieți decât cei din 1980, fapt care confirmă concluziile referitoare la generația anului 2000 la care am ajuns în acest subcapitol: „Putem spune că înainte de 1989 tinerii erau mai deschiși pentru relaționare interumană, pentru discuții, pentru literatură adevărată (romane, poezie, reviste de cultură). După revoluție tinerii au fost acaparați de televiziune; ei trăiesc prin televiziune, viața vedetelor TV fiind un înlocuitor pentru propria viață, față de care simt insatisfacție" (Dabu: 1999, 24-25).

Concluzii generale: cultură pentru tineret, nu a tineretului

Prin intermediul tineretului, societatea se studiază practic pe sine însăși. Deși conceptul de tineret nu are o valoare sociologică reală, cum are conceptul de clasă, de exemplu, el este totuși util pentru prospectarea unor tendințe sociale generale, pentru întâmpinarea lor, ca să zic așa, într-o cât mai bună cunoștință de cauză.

Tineretul și subculturile sale în perioada socialistă au reprezentat subiecte de cercetare serioase, așa cum o atestă multitudinea de rapoarte CCPT citate în acest volum. Însă aceste rapoarte au avut o circulație restrânsă, fapt pentru care merită readuse în discuție de orice cercetare serioasă care are în vedere socialismul românesc din ultimele două decenii ale existenței sale. De asemenea, subculturile de tineret sunt analizate în cadrul lor fără a se insista suficient, din punctul meu de vedere, asupra conexiunilor culturale și nu numai existente între acestea și cultura socialistă. Desigur, aceste subculturi și-au continuat dezvoltarea după 1989 și de abia acum, la trei decenii de la schimbarea de paradigmă produsă de revoluția din 1989, putem înțelege mai bine elementele anticapitaliste pe care și le-au însușit în perioada anilor 1960-

1980 și care au proveniențe diferite, așa cum am argumentat deja: încrederea generalizată în progresul științific, umanismul și anticapitalismul subculturilor hippie, beat și rock, influența ideologiei socialiste oficiale.

Pe cale de consecință, demersul științific pe care l-am propus aici se înscrie în direcția cercetărilor produse de Alexei Yurchak, Gleb Tsipursky și William Jay Ritsch, citate în capitolul anterior, care avertizează că logicile dihotomice în ceea ce privește societățile socialiste est-europene, distincțiile maniheiste între partid și stat, pe de o parte, respectiv societate sau tineret, pe de altă parte, nu sunt productive și mai degrabă obstrucționează decât facilitează înțelegerea proceselor sociale și culturale complexe care au avut loc în acea perioadă și care au produs forme culturale unice, care se sustrag unei înregimentări ideologice directe deoarece nu sunt în mod explicit nici socialiste, nici capitaliste, ci un fel de sinteze locale ale căror experiențe nu pot fi generalizate și trebuie analizate de la caz la caz.

Putem afirma la finalul acestei cercetări că tineretul din perioada socialistă a ocupat și fructificat anumite spații culturale în interiorul, nu în afara culturii oficiale. Este o concluzie asupra căreia cad de acord mulți dintre foștii cercetători ai CCPT (Buzărnescu: 2019, Biriș: 2019, Borțun: 2019). Însă cel mai clar o formulează Vladimir Pasti, pentru care sintagma cultură a tineretului reprezintă o imposibilitate, deoarece raportat la un mod de producție dat care creează mijloacele culturale, tineretul reprezintă o parte pasivă, nicidecum activă.

> O cultură, în sensul sociologic autentic al termenului, nu poate fi construită decât ca expresie a unor caracteristici esențiale ale producției. Chiar dacă se consideră că o cultură dominantă nu este atât de dominantă încât să nu permită dezvoltarea în paralel a unor culturi alternative, acestea din urmă își au fundamentul în

> poziția specifică pe care grupul social producător al culturii o are în sistemul productiv al societății, cu condiția ca această poziție să fie esențială în sistemul productiv însuși. Or, teoria culturii tineretului se bazează pe ideea că tineretul ar putea fi subiectul social al unei culturi al cărei specific ar fi tocmai neîntemeierea ei în sistemul de producție. O astfel de cultură ar fi lipsită de baza necesară pentru generarea sistemului specific de valori și pentru producerea valorilor de întrebuințare care să exprime aceste valori. Lipsită de o bază la nivelul producției, cultura tineretului nu numai că nu există, dar nici nu este posibilă (Pasti în *Tineretul și Cultura*: 1987, 35-36).

În orice context social, tineretul este în primul rând consumator de cultură, nu producător de cultură. Culturile alternative, sau subculturile, reprezentau un mijloc prin care societatea socialistă permitea tinerilor defularea unor tensiuni și a unor frustrări reale în mod controlat, pentru a îi îndepărta de la posibilitatea de a pune în discuție principiile organizării sociale. Oricum, datorită faptului să divertismentul era una dintre sursele cele mai importante de acces la cultură încă din anii 1970-1980, așa cum atestă cercetările produse sub egida CCPT, implicarea socială a tineretului era, din această perspectivă, în scădere, așa că o astfel de posibilitate era oricum îndepărtată, mai ales că subcultura de tineret din România era una dintre cele mai apatice din punct de vedere politic, așa cum am argumentat în capitolul anterior.

În plus, și aici rezidă contribuția principală a studiului de față, subculturile de tineret erau, în ciuda lipsei de implicare politică directă, pe care regimul ar fi încurajat-o ocazional pentru a evita unele pusee de subversivitate (Tolcea: 2019) - destul de compatibile din punct de vedere ideologic cu eșafodajul cultural dominant. Chiar dacă nu a reieșit atât de pregnant în evidență, rebeliunea rock din România socialistă, deși mai puțin vizibilă decât în cadrul altor state est-europene,

păstra elemente anticapitaliste importante, în ciuda faptului că nu depunea eforturi prea mari pentru a le exprima, asumându-le cu adevărat de abia după 1989, pentru a nu fi asociată probabil cu un regim politic tot mai lipsit de popularitate. Mai mult, etno-rockul sau rock-ul „arhaic" practicat de Phoenix, celebra formație timișoreană care a ajuns în scurt timp cea mai apreciată trupă de rock la nivel național și a influențat desigur și alte trupe în această direcție – reprezintă o dovadă directă a melanjului ideologic permanent dintre cultura oficială și subculturile tineretului din România acelei perioade, așa cum manelele pot fi interpretate în prezent și ca o expresie a culturii capitaliste care animă atât clasele precare cât și pe cele avute în orientarea lor individualist-agresivă în direcția câștigului cu orice preț și a dobândirii bunăstării personale.

Revenind la argumentul lui Pasti referitor la culturile pentru tineret, nu ale tineretului,

> trebuie făcută o mai riguroasă distincție între consumul cultural specific tinerilor și cultura tineretului, pentru că un consum cultural, oricât ar fi el de specific nu înseamnă în același timp și o cultură a tinerilor. Elementul esențial este producerea respectivei culturi, iar majoritatea, dacă nu toate, elementele culturale așa-zis specifice tineretului sunt produse nu de acesta, ci pentru acesta. Altfel spus, trebuie făcută o distincție netă între cultura tineretului și cultura pentru tineret. De exemplu, tineretul reprezintă principalul public al cinematografelor, cu toate acestea cinematografia nu este și nici nu poate fi considerată ca act cultural specific culturii tineretului. În aceeași situație se află și muzica ușoară modernă, la care a fost adesea redusă în Occident cultura tineretului (cultural „rock"). Elementul favorizant al unei asemenea reducții îl reprezintă faptul că în practic totalitatea lor formațiile de muzică ușoară sunt alcătuite din tineri, deci muzica rock pare produsă de către tineri. Se uită faptul că în spatele acestei aparențe se află un vast sistem industrial de producere

> a instrumentelor și aparaturii muzicale și electronice anexe, de mass-media și publicitate care nu este câtuși de puțin controlat de tineri și care, dimpotrivă, controlează întreaga producție și difuzare a muzicii ușoare, așa cum produce și controlează și alte elemente culturale atribuite cu ușurință culturii tineretului, cum ar fi îmbrăcămintea, turismul etc (Pasti în *Tineretul și Cultura*: 1987, 37-38).

Pe cale de consecință, „cultura pentru tineret nu este decât o simplă varietate a culturii dominante" având rolul „de a asigura adaptarea treptată a tinerilor la cultura dominantă în grupul social din care fac parte" (Pasti în Tineretul și Cultura: 1987, p. 38). Acest lucru este valabil atât în socialism cât și în capitalism. Ce este mai îngrijorător până la urmă, pentru a parafraza o glumă reușită de dinainte de 1989, faptul că tot ce ne-a spus capitalismul despre socialism este adevărat, sau faptul că tot ce ne-a spus socialismul despre capitalism este la fel de adevărat?

Lăsând gluma la o parte, consider că studierea politicilor pentru tineret din perioada socialistă, culturale și nu numai, a fost în mare măsură neglijată până acum în peisajul producțiilor științifice referitoare la dinamica socială a României de dinainte de 1989. Din câte știu, s-a publicat pe această temă, după 1989, pe lângă destul de puține articole științifice la care am făcut deja trimiteri, un singur volum colectiv, pe care l-am citat în capitolul anterior. Este vorba despre *Tineret în comunism (Jugend im Kommunismus)*, volum bilingv editat în 2017 de către Corneliu Pintilescu, Cristina Pârvu, Udo Pushing și Roger Pârvu în care sunt analizate diferite aspecte sociale și culturale referitoare la tineretul din România socialistă și din RDG. Prezentul efort adaugă o nouă contribuție la acest domeniu al politicilor de tineret din România socialistă, a cărui studiere sper să înregistreze progrese cât mai notabile în viitorul nu foarte îndepărtat.

BIBLIOGRAFIE

LUCRĂRI ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE

Aldea, Silviu (2015), *Reinterpretând simbolurile socialismului (Reinterpreting socialist symbols)*, Cluj-Napoca, Editura Tact.

Apostol, Pavel (1972), *Omul anului 2000*, Iași, Editura Junimea.

Apostol, Pavel (1977), *Viitorul*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Ban, Cornel (2014), *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc*, traducere de Ciprian Șiulea, Cluj-Napoca, Editura Tact.

Bardan, Alexandra (2010), „Le rôle de la recherche sociale à l'époque communiste: instrument ou annexe des stratégies politiques? Le cas du Centre de Recherches pour les Problèmes de la Jeunesse", *Revista de Pedagogie*, nr. 4, pp. 23-42.

Bădina, Ovidiu (1975), *Tineretul și societatea noastră socialistă*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Bocancea, Sorin; Tompea, Doru (2019), *Două Decenii de Comunism în Iașul Universitar. Presa studențească*, Iași, Editura Institutul European.

Bodeanu, Denisa (2017), „Radio «Europa Liberă» și tinerii din România în anii '70-'80", în Pintilescu, Corneliu et. al., *Tineret în comunism (Juggend im Kommunismus)*, Bonn, Hermanstadt, Schiller Verlag, pp. 96-108.

Câmpeanu, Pavel (2002), *Societatea sincretică. 1980*, traducere de Nadia Badrus, Iași, Editura Polirom.

Christofferson, Michael Scott (2018), *Intelectualii francezi împotriva stângii. Momentul antitotalitar din anii 1970*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu, Cluj-Napoca, Editura Tact.

Cincă, Elvira (1979), „Tendințe și cerințe în procesul formării conștiinței politice, al educării tinerei generații în spirit patriotic revoluționar", în Mahler, Fred (coord.), *Dezvoltarea Conștiinței Socialiste a Tinerei Generații, București*, Editura Politică, pp. 49-76.
Copilaș, Emanuel (2012), *Geneza leninismului romantic. O perspectivă a orientării internaționale a comunismului românesc, 1948-1989*, Iași, Editura Institutul European.
Copilaș, Emanuel (2015), *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, Iași, Editura Polirom.
Copilaș, Emanuel (2017), *Cetățenii și revoluția. Contradicții între partid și stat în Epoca de Aur*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun.
Croitoru, Nicolae (1981), *Tineretul și valorile moral-politice*, București, Editura Politică.
Debord, Guy (2002), *Society of the Spectacle*, London, Rebel Press.
Derrida, Jacques (2013), *Fiara și Suveranul*, vol. I, traducere de Bogdan Ghiu, Cluj-Napoca, Editura Tact.
Dobrescu, Caius (2011), „The Phoenix that Could Not Rise: Politics and Rock Culture in Romania, 1960-1989", *East Central Europe*, nr. 2, pp. 255-290.
Dobrescu, Caius (2012), „Sphinx Riddles for Zamolxis", în Boldea, Iulian (coord), *Memory, Identity and Intercultural Communication*, Roma, Edizioni Nuova Cultura, pp. 43-58.
Dumitrescu, Florin (2013), *Bâlciul Universității. Descoperind Spiritul Târgoveț în Bucureștiul Postsocialist*, București, Editura Humanitas.
Dumitrescu, Florin (2019), „«Unde-s pistoalele...?» Escapism și Negociere în Folk-Rockul Haiducesc Dinainte de 1989", în Năsui, Cosmin (ed.), *Cultura de Masă în „Epoca de Aur": Cântarea României & Cenaclul Flacăra*, București, Editura PostModernism Museum, pp. 248-271.

Dumitrescu, Ion; Nicolae, Andrei (1985), *Tineretul, Azi. Aspirații, Opțiuni, Perspective*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
Easton, Paul (1989), „The Rock Music Community", în Riordan, Jim (ed.), *Soviet Youth Culture*, London, The MacMillan Press LTD., pp. 45-82.
Fichter, Madigan (2011), „Rock'n'roll nation: counterculture and dissent in Romania, 1965-1975", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, nr. 4, pp. 567-585.
Galiță, Andrei (2017), „Muzica Folk și Rock în România anilor '70-'80. Influențe, propagandă, contestare și libertate", în Pintilescu, Corneliu et. al., *Tineret în comunism (Jugend im Kommunismus)*, Bonn, Hermanstadt, Schiller Verlag, pp. 61-77.
Gerrard, Kate (2015), „Punk and the State of Youth in the GDR", în Risch, William Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 153-182.
Horváth, Sándor (2015), „The Making of the Gang. Consumers of the Socialist Beat in Hungary", în Risch, William Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 101-116.
Ionescu, Doru (2011), *Club A. 42 de ani. Muzica tinereții tale*, București, Editura Casa de Pariuri Literare.
Ionescu, Doru (2016), *Timpul Chitarelor. Cornel Chiriac și Epoca Beat*, București, Editura Integral.
Iordănescu, Mihai (1980), „O nouă strategie educativă: «Niciun rebut uman!»", în *Tinerețea. Vârsta opțiunilor*, București, Editura Politică, pp. 36-42.
Iordănescu, Mihai (1980), „Umanismul socialist – concepție revoluționară despre viață", în *Tinerețea. Vârsta opțiunilor*, București, Editura Politică, pp. 21-28.

Jderu, Gabriel (2014), *Cultura Motocicletelor. Studiu de sociologia moto-mobilității*, București, Editura Tritonic.
Jinga, Luciana M. (2015), *Gen și Reprezentare în România Comunistă*, 1944-1989, Iași, Editura Polirom.
Johnson, Chalmers (1970), „Comparing Communist Nations", în Johnson, Chalmers (ed.), *Change in Communist Systems,* Palo Alto, Stanford University Press, pp. 1-32.
Kürti, László (1994), „«How Can I Be a Human Being?» Culture, Youth, and Musical Opposition in Hungary", în Ramet, Sabrina Petra (ed.), *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, pp. 73-102.
Kuznețov, B.G. (1971), *Știința în anul 2000*, București, Editura Enciclopedică Română.
Kveberg, Gregory (2015), „Shostakovich versus Boney M. Culture, Status and History in the Debate over Soviet Diskoteki", în Risch, William Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 211-227.
Lacan, Jacques (2006), *Ècrits. The First Complete Edition in English*, New York, London, W. W. Norton & Company.
Leitner, Olaf (1994), „Rock Music in the GDR: an Epitaph", în Ramet, Sabrina Petra (ed.), *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, pp. 17-40.
Mahler, Fred (1982), „Juventology and Youth Social Development", Marin, Sybil (ed.), *Youth in Contemporary Romanian Society*. Selected Articles, Bucharest, CCPT, 1982, pp. 47-71.
Mahler, Fred (1983), *Introducere în juventologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
Mahler, Fred (1986), *Tinerețea în timp și spațiu*, București: Editura Albatros.

Mahler, Fred (1988), *Generația anului 2000*, București, Editura Politică.
Malița, Mircea (1969), *Cronica anului 2000*, București, Editura Politică.
Malița, Mircea (1998), *Zece mii de culturi, o singură civilizație. Spre geomodernitatea secolului XXI*, București, Editura Nemira.
Mihuț, Liliana (1985), *Tineretul. Omogenizare și Diferențiere*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Mitulescu, Sorin (2014), „The history of youth work in Romania", *The history of youth work in Europe*, vol. 4, *Relevance for today's youth work policy*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, pp. 81-90.
Munteanu, Ioan; Munteanu, Rodica (2004), *Universitatea de Vest din Timișoara*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
Murgescu, Bogdan (2010), *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iași, Editura Polirom.
Obreja, Gheorghe (1988), *România în procesul trecerii la stadiul de țară mediu dezvoltată*, București, Editura Politică.
Paretskaya, Anna (2010), „The Soviet Communist Party and the Other Spirit of Capitalism", *Sociological Theory*, nr. 4, pp. 377-401.
Pasti, Vladimir (2017), „Liberalismul românesc postcomunist în contextul neoliberalismului occidental", în Matei, Sorin Adam; Dobrescu, Caius; Copilaş, Emanuel (coord.), *Liberalismul: pro și contra. O idee ce refuză să moară, deși nu știe ce o ține în viață*, Iași, Editura Adenium, pp. 74-116.
Pârvulescu, Constantin; Copilaş, Emanuel (2013), „Hollywood Peeks. The Rise and Fall of Videotheques in 1980s Romania", *East European Politics and Societies*, nr. 2, pp. 240-258.
Petrovici, Norbert (2017), *Zona urbană. O economie politică a socialismului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Tact.
Petrovsky, Konrad; Țichindeleanu, Ovidiu (2009), „Sensuri ale Revoluției Române între Capital, Politică și Tehnologie Media", în Petrovsky, Konrad; Țichindeleanu, Ovidiu (coord.),

Revoluția Română Televizată. Contribuții la Istoria Culturală a Mediilor, Cluj, Editura Idea Design & Print, pp. 27-53.
Pop, Doru (2016), „Pop-Rock and Propaganda During the Ceaușescu Regime in Communist Romania", în Mazierska, Ewa (ed.), *Popular Music in Eastern Europe. Breaking the Cold War Paradigm*, London, Palgrave MacMillan, pp. 51-68.
Ramet, Sabrina Petra (1994), „Rock: the Music of Revolution (and Political Conformity), în Ramet, Sabrina Petra (ed.), *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, pp. 1-14.
Ramet, Sabrina Petra (1994), „Shake, Rattle and Self-Management: Making the Scene in Yugoslavia", în Ramet, Sabrina Petra (ed.), *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, pp. 103-132.
Ramet, Sabrina Petra; Zamascikov, Sergei; Bird, Robert (1994), „The Soviet Rock Scene", în Ramet, Sabrina Petra (ed.), *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, pp. 181-218.
Răducu, Constantin; Deliman, Ecaterina (1983), *Dimensiunea contemporană a patriotismului revoluționar socialist*, București, Editura Politică.
Riordan, Jim (1989), „Teenage Gangs, «Afgantsy» and Neofascists", în Riordan, Jim (ed.), *Soviet Youth Culture*, London, The MacMillan Press LTD., pp. 122-142.
Risch, Jay William (2015), „Only Rock'n'Roll? Rock Music, Hippies, and Urban Identities in Lviv and Wrocław, 1965-1980", în Risch, William Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 81-99.
Risch, William Jay (2015), „Introduction", în Risch, William

Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 1-24.
Rotariu, Traian; Dumănescu, Luminița; Hărăguș, Mihaela (2017), *Demografia României în perioada postbelică (1948-2015)*, Iași, Editura Polirom.
Ryback, Timothy, W. (1990), *Rock Around the Block. A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union*, New York, Oxford, Oxford University Press.
Schifirneț, Constantin (1979), „Tineretul și activitatea cultural-educativă", în Mahler, Fred (coord.), *Dezvoltarea Conștiinței Socialiste a Tinerei Generații*, București, Editura Politică, pp. 240-259.
Schifirneț, Constantin (1985a), *Generație și cultură*, București, Editura Albatros.
Schifirneț, Constantin (1987a), *Tineretul între permanență și înnoire*, București, Editura Politică.
Schifirneț, Constantin (1999), „Treizeci de ani de cercetare științifică a tineretului. Centrul de studii și cercetări pentru probleme de tineret", *Sociologie Românească*, nr. 1, pp. 137-142.
Shafir, Michael (1985), *Romania. Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London, Frances Pinter.
Siani-Davies, Peter (2006), *Revoluția Română din Decembrie 1989*, traducere de Cristina Mac, București, Editura Humanitas.
Sprințeroiu, George; Topor, Doina (1978), *Agenția Internațională pentru Energia Atomică (A.I.E.A.)*, București, Editura Politică.
Stoica, Cătălin Augustin (2018), *România continuă. Schimbare și adaptare în comunism și postcomunism*, București, Editura Humanitas.
Stoica, Mihail (1982), *Tineretul occidental: aspirații și realități*, București, Editura Politică.

Stratone, Nelu (2018), *Rock sub Seceră și Ciocan. Prima parte din trilogia Istoria Rock-ului românesc*, Timișoara, Editura Hyperliteratura.
Szabo, Lucian-Vasile (2013), *Sindromul Timișoara: adevăr și imaginar: strategii de comunicare mediatică într-o realitate explozivă*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara.
Tamás, Gáspár Miklós (2014), *Postfascism și anticomunism. Intervenții filosofico-politice*, traducere de Teodora Dumitru și Attila Szigeti, Cluj-Napoca, Editura Tact.
Tămaș, Sergiu (1976), *Cercetarea viitorului*, București, Editura Politică.
Tomoni, Dumitru (2015), *Pionieri și uteciști împotriva lui Ceaușescu. Decembrie '89 în Timișoara*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara.
Troitsky, Artemy (1987), *Back in the USSR. The story of rock in Russia*, London, Music Sales Corporation.
Tsipursky, Gleb (2015), „Coercion and Consumption. The Khrushchev Leadership's Ruling Style in the Campaign against «Westernized Youth», 1954-1964", în Risch, William Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 55-80.
Tsipursky, Gleb (2016), *Socialist Fun. Youth, Consumption and State-Sponsored Popular Culture in the Cold War Soviet Union, 1945-1970*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press.
Vlad, Corneliu (1986), *Vom trăi în anul 2000!*, București, Editura Eminescu.
Ward, Cristopher, J. (2015), „Rockin' Down the Mainline. Rock Music during the Construction of the Baikal-Amur Mainline Railway (BAM), 1974-1984" în Risch, William Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 255-266.

Yurchak, Alexei (2005), *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton, Princeton University Press.
Zamfir, Cătălin (2004), *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după"?*, Iași, Editura Polirom.
Zamfir, Elena (1982), *Noua Stângă între Contestație și Revoluție*, București, Editura Politică.
Zhuk, Sergei, I. (2010), *Rock and Roll in the Rocket City. The West, Identity and Ideology in Soviet Dniepropetrovsk, 1960-1985*, Washington, D. C., Woodrow Wilson Center Press; Baltimore, John Hopkins University Press.
Zhuk, Sergei, I. (2015), „Détente and Western Cultural Products in Soviet Ukraine during the 1970s", în Risch, William Jay (ed.), *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia in Eastern Europe*, Lanham, Lexington Books, pp. 117-152.

DOCUMENTE

„Despre moralul tineretului român" (1973), I.D., Q-173, R., 1 octombrie, raport confidenţial al Radio Europa Liberă, Open Society Archives.
Arhiva Casei Tineretului din Timișoara (ACTT), Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar dare de seamă financiar-contabilă 30 septembrie 1976.
ACTT, Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar dare de seamă financiar-contabilă 30 septembrie 1978.
ACTT, Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar dare de seamă financiar-contabilă 30 iunie 1976.
Arhiva Direcției Județene pentru Cultură Timiș (ADJCT), Dosar Cântarea României, 35/1981.
ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 21/1985.
ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 27/1988.
ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 29/1987.
ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. I, 31/1989.

ADJCT, Dosar Informări, Planuri de Măsuri CCES, vol. III, 3/1988.
ADJCT, Dosar Repertorii, Programe, Discoteci-Videoteci, vol. I, 45/1985.
ADJCT, Dosar Repertorii, Programe, Discoteci-Videoteci, vol. II, 46/1985.
Almaș, Dumitru et. al. (1969), *UTC. Organizația Revoluționară a Tineretului din România*, București, Editura Politică.
ACTT, Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar Bugete de Venituri și Cheltuieli, 1988.
ADJCT, Dosar Cântarea României, vol. 1, 28/1986.
Arhiva Universității de Vest din Timișoara (AUVT), Dosar Rectorat, Procese Verbale, 1968.
AUVT, Dosar 1983-1984, vol. II.
AUVT, Dosar 2: 1970.
AUVT, Dosar Adrese MEI 1986.
AUVT, Dosar Consiliul Profesoral: 1974-1978.
AUVT, Dosar de Alegeri: 1968.
AUVT, Dosar Filologie, vol. II: 1966-1967.
AUVT, Dosar I. A. 45, vol. III, 1985.
AUVT, Dosar I.A. 25, Cercetare științifică, 1989.
AUVT, Dosar I.A. 30/1987, Integrare II.
AUVT, Dosar Relații Externe, Studenți Străini, 1979, vol. II.
AUVT, Dosar Senatul, 1985-1986.
AUVT, Dosar Senatul, 1986-1987.
AUVT, Dosar Studențești, 1984.
AUVT, Dosar Studențești, vol. I, 1985.
AUVT, Dosar Studenți Străini 1985.
AUVT, Dosar Studenți Străini, 17. 02. 1973-17. 04. 1975.
AUVT, Dosar Studenți Străini, 1976-1980, vol. II.
AUVT, Dosar Studenți Străini, 1979.
AUVT, Dosar Studenți Străini, 1980, vol. I.
AUVT, Dosar Studenți Străini, 1982, vol. II.
AUVT, Dosar Studenți Străini, iunie 1970-decembrie 1973.

AUVT, I. A. 3, Organizatorice, 1988.
AUVT, Istoric, Dezvoltare, Cuvântări, vol. VI, 1986-1988.
AUVT, Material documentar pentru întocmirea dării de seamă a activității de cercetare științifică pe anul 1968.
AUVT, Organizația de Bază PCR. Documente, 1981.
Basiliade, George (1985), *Probleme ale Educației Moral-Cetățenești ale Tinerei Generații*, București, CCPT.
Bazac, Ana (1986), „Spiritul Revoluționar al Tineretului. Exigențe și Priorități", în Bazac, Dumitru (coord.), *Cercetarea Problematicii Tineretului. Realități și Perspective*, București, CC al UTC, CCPT, pp. 76-82.
Bazac, Ana, (1988), „Educația politică a tineretului în fața exigențelor actuale", în *Tineret, Educație, Participare. Două decenii de cercetare științifică și acțiune socială*, vol. II, Bușteni, CCPT, pp. 46-64.
Bazac, Ana (1989), „Tineretul și inovația socială", în *Dezvoltarea Societății Socialiste Românești și Formarea Personalității Comuniste a Tinerei Generații*, vol. II, București, CCPT, pp. 239-246.
Bazac, Dumitru (1981), *Preocupări de Lectură ale Adolescenților*, București, CCPT.
Borțun, Dumitru (1988), „Locul intereselor de grup în sistemul de interese al societății socialiste", în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*, Sinaia, UTC, CJ Prahova, CCPT, filiala Prahova, pp. 133-140.
Borțun, Melania (1988), „Condiționarea Culturală a Dezvoltării Tehnologice", în *Tineret, Educație, Participare. Două decenii de cercetare științifică și acțiune socială*, vol. IV, Bușteni, CCPT, pp. 10-17.
Borțun, Melania (1989), „Exigențe ale Făuririi și Dezvoltării Culturii Socialiste", în *Tineret, cercetare, Acțiune Socială*, nr.2, caiet documentar CCPT, pp. 61-70.
Buburuzan, Leon (1986), „Mijloacele activității de propagandă în rândul tineretului între realitate și opțiune", în Bazac,

Dumitru (coord.), *Cercetarea Problematicii Tineretului. Realități și Perspective*, București, CC al UTC, CCPT, pp. 107-116.
Buburuzan, Leon (1989), „Mutații în Cultura și Atitudinile Politice ale Tineretului", în *Cultură, Conștiință, Acțiune, Tineret*, Câmpulung Moldovenesc, UTC, CJ Suceava, CCPT, filiala Suceava, pp. 30-41.
Buruiană, Doina (1982), „The New Attitude Towards Work", în Marin, Sybil (ed.), *Youth In Contemporary Romanian Society. Selected Articles*, Bucharest, The Research Centre on Youth.
Buruiană, Doina (1988), „Timpul liber și formarea personalității tânărului", *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, CCPT, caiet documentar, nr. 6, pp. 65-83.
Buruiană, Doina (1989), „Mass-Media și Tineretul", în *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, nr. 1, București, caiet documentar al CCPT, pp. 74-84.
Codreanu, Ilie (1978), „Realizări și Perspective în Activitatea de Creație Tehnico-Științifică a Tineretului Timișean", în *Tineretul – Puternică Forță Socială*, CCPT, nr. 2, caiet documentar, pp. 107-124.
Colțescu, Gabriela (1987), „O Trăsătură a Culturii Noastre: Practica Angajării Conștiente", în *Tineretul și Cultura*, Timișoara, UTC, CJ Timiș, CCPT, filiala Timiș, pp. 7-12.
Congresul al VIII-lea al Uniunii Tineretului Comunist (1966), București, Editura Politică.
Congresul al XI-lea al Uniunii Tineretului Comunist (1981), București, Editura Politică.
Congresul al XII-lea al Uniunii Tineretului Comunist (1985), București, Editura Politică.
Croitoru, Elvira (1979), „Modul de Petrecere a Timpului Liber, Indicator al Integrării Socio-Culturale a Studenților", în *Tineretul – Puternică Forță Socială*, caiet documentar CCPT, nr. 2, pp. 72-81.

Croitoru, Elvira; Niță, Stanca (1979), „Modelul de petrecere a timpului liber, indicator al integrării socio-culturale a tinerilor", în *Tineretul – Puternică Forță Socială*, caiet documentar CCPT, nr. 2, 72-81.
Cultura Generală la Tinerii Muncitori Absolvenți de Liceu (1918), București, CCPT.
Dabu, Romulus (coord.) (1999), *Dimensiunile Vieții Asociative ale Tineretului Timișorean*, Timișoara, Institutul Social Român Banat-Crișana, Universitatea de Vest din Timișoara, Direcția pentru Tineret și Sport a Județului Timiș.
Datculescu, Petre (1987), *Tineretul și Universul Științei*, București, CCPT.
Datculescu, Petre (1988), „Caracteristici ale evoluției personalității tinerilor în societatea noastră socialistă", în *Tineret, Educație, Participare. Două decenii de cercetare științifică și acțiune socială*, vol. I, Bușteni, CCPT, pp. 21-57.
Dinu, Marin (1976), „Probleme actuale al procesului de formare a conștiinței socialiste a studenților", în *Spirit Revoluționar în Educarea Noilor Generații*, București, CCPT, pp. 56-69.
Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (DJTAN), fond Comitetul Județean al UTC Timiș, Dosar 65/1970-1972.
Iliescu, Adrian-Paul (1987), „Educația filosofică și educația științifică", în *Tineret, Participare, Progres Social*, vol. I, Sinaia, UTC, CJ Prahova, UASC din IPG Ploiești, CCPT, filiala Prahova, pp. 147-151.
Kăneva, Ekaterina (1973), „Studențimea și clasa muncitoare", în *Studentul și lumea de azi*, București, CCPT, pp. 77-86.
Lenin, V. I. (1959), *Despre Tineret*, București, Editura Tineretului.
Mahler, Fred (1985), *Orientări Normative și Axiologice ale Tinerei Generații*, București, CCPT.
Mamali, Cătălin (1978), *Tânărul Intelectual. Dimensiuni ale Procesului de Integrare Socioprofesională Creatoare*, București, CCPT.

Mihalache, Adrian (1988), „Elemente de Fiabilitate în Procesul de Învățământ", în *Tineret, Educație, Acțiune socială*, Sinaia, UTC, CJ Prahova, CCPT, filiala Prahova.
Mihu, Achim (1988), „Generație și Cultură", în *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, nr. 3, București, caiet documentar CCPT, pp. 72-85.
Moraru, Ion (1987), „Tineretul – populație cu potențial optim de creație", în *Tineret, Participare, Progres Social*, vol. I, UTC, Comitetul Județean Prahova, CCPT, Filiala Prahova, Uniunea Asociațiilor Studenților Comuniști (UASC) din Institutul de Petrol-Gaze (IPG) Ploiești, pp. 29-33.
Mureșan, Valentin (1988), „Progresul în era RST", în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*, Sinaia, UTC, CJ Prahova, CCPT, filiala Prahova, pp. 30-33.
Nică, Ilie (1988), „Tineretul – o provocare a obiectivității sociale", în *Tineret, Educație, Acțiune Socială*, Sinaia, UTC, CJ Prahova, CCPT, filiala Prahova, pp. 216-225.
Pană, Laura (1988), „Cultura politică și acțiunea colectivă", în *Tineret, Educație, Participare. Două decenii de cercetare științifică și acțiune socială*, vol. II, Bușteni, CCPT, pp. 22-34.
Partidul și Tineretul (1972), București, Editura Politică.
Pasti, Vladimir (1987), „Există o Cultură a Tineretului?", în *Tineretul și Cultura*, Timișoara, UTC, CJ Timiș, CCPT, filiala Timiș, pp. 32-41.
Popa, Cornel (1986), „Sistemele de Norme în Societatea Noastră Socialistă și Educația Politică și Morală a Tineretului", în Bazac, Dumitru (coord.), *Cercetarea Problematicii Tineretului. Realități și Perspective*, București, CC al UTC, CCPT, pp. 96-106.
Popescu, Ioan (1987), „Valorificarea rezultatelor progresului tehnico-științific contemporan în activitatea de educație materialist-științifică", în *Tineret, Participare, Progres Social*, vol. I, Sinaia, UTC, CJ Prahova, UASC din IPG Ploiești, CCPT, filiala Prahova, pp. 139-142.

Probleme Fundamentale ale Statutului, ale Organizării și Activității Uniunii Tineretului Comunist (1981), București, Editura Politică.
Proclamația de la Timișoara, https://ro.wikisource.org/wiki/Proclama%C8%9Bia_de_la_Timi%C8%99oara.
Programul PCR de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism (1975), București, Editura Politică.
Radulea, Marcel (1988), „Condiții socio-economice în folosirea timpului liber", în *Tineret, Educație, Participare. Două decenii de cercetare științifică și acțiune socială*, vol. IV, Bușteni, CCPT, pp. 196-204.
Răcaru, Ion (1987), „Cultura politică – componentă definitorie a concepției materialist-dialectice despre lume și viață", în *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, București, nr. 4, caiet documentar al CCPT, pp. 125-139.
Rolul, Locul și Sarcinile Tineretului, Ale Organizației Sale Revoluționare în Înfăptuirea Programului Partidului, a Hotărârilor Congresului al XII-lea al PCR (1981), București, Editura Politică.
Rotariu, Traian (1988), „Rezultate ale unor investigații privind absențele studenților de la activitățile didactice", în *Tineret, Educație, Participare. Două decenii de cercetare științifică și acțiune socială*, vol. III, Bușteni, CCPT, pp. 222-237.
Roth, Andrei (1972), „Tineretul și mișcările sociale în capitalismul contemporan", în Aluaș, Ioan et. al., *Probleme sociologice ale tineretului*, Cluj-Napoca, CCPT, filiala Cluj, pp. 52-59.
Schifirneț, Constantin (1973), „Trăsăturile Tineretului Universitar, ca Grup Social", în *Studentul și Lumea de Azi*, București, CCPT, pp. 14-24.
Schifirneț, Constantin (1980), *Activitatea profesională de cercetare științifică și de pregătire practică a studenților*, București, CCPT.

Schifirneț, Constantin (1981), *Comportament și Opțiuni Culturale ale Tinerilor*, București, CCPT.
Schifirneț, Constantin (1982), *Nivelul de Cunoștințe Artistice al Tinerilor*, București, CCPT.
Schifirneț, Constantin (1985b), *Dinamica Opțiunilor Culturale ale Tinerilor*, București, CCPT.
Schifirneț, Constantin (1986a), *Cultură, Tineret, Mass-Media*, Educație, București, CCPT.
Schifirneț, Constantin (1986b), *Tineretul Universitar. Interese pentru studiu și aspirații profesionale*, București, CCPT.
Schifirneț, Constantin (1987b), „Cultura între tradiție și modernitate", în *Tineret, Participare, Progres Social*, UTC, CJ Prahova, UASC din IPG Ploiești, CCPT, filiala Prahova, pp. 97-102.
Schifirneț, Constantin (1987c), „Tineretul și casele de cultură", în *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, caiet documentar CCPT, nr. 4, 1987, pp. 76-90.
Schifirneț, Constantin (1987d), *Cultura, Instituțiile Culturale și Socializarea Tineretului*, București, CCPT.
Schifirneț, Constantin (1988a), „Analiza teoretică și cercetarea empirică a socializării prin cultură", în *Tineret, Educație, Participare. Două decenii de cercetare științifică și acțiune socială*, vol. I, Bușteni, CCPT, pp. 108-159.
Schifirneț, Constantin (1988b), „Educarea tinerei generații în spiritul respectului față de tradițiile și valorile culturii noastre populare", în *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, nr.2, CCPT, caiet documentar, pp. 70-82.
Schifirneț, Constantin(1988c), „Timp liber și cadrul instituțional al culturii", în *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, nr. 6, CCPT, caiet documentar, pp. 44-55.
Schifirneț, Constantin (1989a), „Cultura populară – fundament al educației", în *Dezvoltarea Societății Socialiste Românești și Formarea Personalității Comuniste a Tinerei Generații*, vol. I, București, CCPT, pp. 96-112.

Schifirneț, Constantin (1989b), „Relația Cadru Didactic – Student, Condiție a Optimizării Pregătirii Tineretului Universitar", în *Tineret, Cercetare, Acțiune Socială*, nr. 2, pp. 22-31.
Scorțan, Gheorghe (1989), „Unele aspecte teoretico-metodologice ale analizei procesului socializării", în *Dezvoltarea Societății Socialiste Românești și Formarea Personalității Comuniste a Tinerei Generații*, vol. I, București, CCPT, pp. 45-56.
Strungă, Constantin (1987), „Preferințe cultural-artistice ale tinerilor", în *Tineretul și Cultura*, Timișoara, UTC, CJ Timiș, CCPT, filiala Timiș, pp. 55-64.
Timiș: istorie și contemporaneitate (1978), Timișoara, Întreprinderea poligrafică „Banat, Timișoara".

INTERVIURI, MEMORIALISTICĂ, JURNALE

„Convorbiri sociologice. Constantin Schifirneț la 60 de ani" (2005), interviu cu Septimiu Chelcea, *Sociologie românească*, nr. 3, pp. 245-258.
Bordeianu, Mony; Ionescu, Doru (2016), *Nebunul cu Ochii Închiși. Povești de viață*, București, Editura Integral.
Covaci, Nicolae (2014a), *Însă eu, o pasăre...*, București, Editura Integral.
Covaci, Nicolae (2014b), *Giudecata înțelepților*, București, Editura Integral.
Covaci, Nicolae (2017), *Interviuri (1971-2016)*, București, Editura Integral.
Interviu cu Adrian Paul Iliescu, 24. 08. 2019.
Interviu cu Constantin Schifirneț, 18. 08. 2019.
Interviu cu Cornel Ungureanu, 31. 11. 2011.
Interviu cu Dan Cocârlă, 26. 10. 2011.
Interviu cu Dumitru Bazac, 21. 08. 2019.
Interviu cu Dumitru Borțun, 04. 09. 2019.
Interviu cu Eugen Gherga, 14. 08. 2019.

Interviu cu Florin Ilie, 08. 09. 2019.
Interviu cu Ioan Biriș, 01. 09. 2019.
Interviu cu Ionel Marchiș, 22. 10. 2011.
Interviu cu Marcel Tolcea, 27. 08. 2019.
Interviu cu Mihai Dinu Gheorghiu, 9. 08. 2019.
Interviu cu Mihai Lisețchi, 18. 09. 2019.
Interviu cu Mimo Obradov, 10. 09. 2019.
Interviu cu Pavel Dehelean, 15. 12. 2011.
Interviu cu Ștefan Buzărnescu, 31. 08. 2019.
Interviu cu Toma Frențescu, 15. 12. 2011.
Interviu cu Vladimir Pasti, 08. 08. 2019.
Interviu cu X. Y., 18.08. 2019.
Kamocsa, Bela (2010), *Blues de Timișoara*. Volum îngrijit de Tinu Pârvulescu, Timișoara, Editura Brumar.
Mihăieș, Mircea; Stepan, Ilie (2018), *Șapte zile, plus una*, Iași, Editura Polirom.
Obradov, Mimo (2013), *Peste Rock și după Roll*, Timișoara, Editura Brumar.
Popescu, Dumitru (1996), *Elefanții de porțelan. Scene și personagii în umbra Cortinei de Fier*, București, Editura Match.
Rostás, Zoltán; Momoc, Antonio (coord.) (2013), *Bișnițari, descurcăreți, supraviețuitori*, București, Editura Curtea Veche.
Rostás, Zoltán; Țone, Florentina (2011), *Tânăr student caut revoluționar*, vol. I („La început a fost frica"), București, Curtea Veche.
Rostás, Zoltán; Țone, Florentina (2012), *Tânăr student caut revoluționar*, vol. II („Voiam altceva, dar nu aveam în gând ceva anume"), București, Curtea Veche.
Rostás, Zoltán; Văcărescu, Theodora-Eliza (2008), *Cealaltă jumătate a istoriei. Femei povestind*, București, Editura Curtea Veche.
Schifirneț, Constantin, *Memorii*, manuscris în curs de publicare.

Suciu, Titus; Bogdan, Vasile (2011), *Candelă împotriva timpului*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara.
Șerban, Vali (2014), *Istoria unui vis. O poveste subiectivă a Cenaclului Flacăra*, Cluj-Napoca, Editura EIKON.
Tarnoczi, Nae (2014), *Rock Story. La Vest de Bega*, Timișoara, Editura Eurostampa.
Totok, William (2001), *Constrângerea memoriei. Însemnări, documente, amintiri*, Iași, Editura Polirom.

PUBLICISTICĂ

„Forum Studențesc puțin înainte și puțin după 1989", *Banatul Azi*, ediția online, 28. 07. 2017, https://www.banatulazi.ro/forum-studentesc-putin-inainte-si-putin-dupa-89/.
Antonesei, Liviu (2016), „Eu, prietenii mei și muzica până în 1989...", *@ntonesei's blog*, 10. 02, https://antoneseiliviu.wordpress.com/2016/02/10/eu-prietenii-mei-si-muzica-pina-in-1989/.
Cassian, Nina (1962), „Și în Dans Omul se Exprimă pe Sine", *Scânteia Tineretului*, 3. 11. 1962.
Cumita, Aura (2012), „Aniversară: 40 de ani de la înființarea «Aktionsgruppe Banat» - Conferință la Timișoara", *Criticatac*, 2. 04. 2012, http://www.criticatac.ro/aniversar-40-de-ani-de-la-infiinarea-aktionsgruppe-banat-conferin-la-timioara/.
Ionică, Lucian (2010), „Televiziunea Liberă Timișoara. Zilele Fierbinți ale Începutului", în Szabo, Lucian-Vasile (coord.), *Mass-Media, Represiune și Libertate. Revoluția de la Timișoara în presa locală, națională și internațională*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara, pp. 45-53.
Iordache, Roxana (2011), „Proclamația de la Timișoara", în Szabo, Lucian-Vasile (coord.), *Decembrie. Stare de urgență*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara, pp. 193-194.

Mărăcine, Adelina (2017), „Interviu Nicu Covaci: «Umblăm toți în patru labe și face ce ni se spune de sus. Unul nu pune mâna pe bâtă!»", *Adevărul. ro*, 24. 10. 2017.
Palade, Rodica (2011), „Proclamația de la Timișoara", în Szabo, Lucian-Vasile (coord.), *Decembrie. Stare de urgență*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara, pp. 281-292.
Pașca-Harsanyi, Doina (2010), „Proclamația de la Timișoara", în Szabo, Lucian-Vasile, (coord.), *Atentat Împotriva Revoluției Române*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara, pp. 194-196.
Saiu, Florian (2018), „Nicu Covaci împlinește astăzi 71 de ani. Interviu testament cu liderul Phoenix", *evz.ro*, 19. 04. 2018, https://evz.ro/nicu-covaci-implineste-astazi-71-de-ani-interviu-testament-cu-li.html.
Totok, William (1980), „Textele «Grupului de acțiune»", *Echinox*, nr. 3-4-5.
Varga, Zoltan (2009), „Interviu eveniment cu Nicu Covaci la 72 de ani: «Publicul este manipulat și gustul educat spre lucruri ieftine care aduc bani mulți unor criminali»", *Pressalert.ro*, 19. 04, https://www.pressalert.ro/2019/04/interviu-eveniment-cu-nicu-covaci-la-72-de-ani-publicul-este-manipulat-si-gustul-educat-spre-lucruri-ieftine-care-aduc-bani-multi-unor-criminali/.
Zimmerman, Harald (2010), „Rădăcinile conspirației anticeaușiste se întindeau până la Timișoara. Cine a strigat pentru prima oară «Iliescu?» Prin integrarea în FSN, Frontul Democrat Român a pierdut câteva milioane de aderenți și Timișoara întâietatea", în Szabo, Lucian-Vasile (coord.), *Atentat Împotriva Revoluției Române*, Timișoara, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 Decembrie 1989 Timișoara, pp. 291-294.

PROPAGANDĂ

Bucheru, Ion (1974), *Tinerețe, Patrie, Socialism*, București, Editura Politică.

Reznicenko, Grigori (1979), *Tineretul Sovietic. Întrebări și Răspunsuri*, Moscova, Editura Agenției de Presă Novosti.

Rozental, Eduard (1989), *Această Temă Mereu Actuală... Tineretul anilor '80. Probleme, perspective*, Moscova, Editura Agenției de Presă Novosti.

Simion, Pop (1984), „Romantismul revoluționar – o perpetuă tinerețe de spirit", în *Romantismul revoluționar al tineretului*, București, Editura Politică, pp. 30-34.

Turtoi, Mihalache (1979), *Factorii Progresului Social în Socialism*, București, Editura Politică.

ANEXE

INTERVIU CU VLADIMIR PASTI[7]

Cam ce finanțare primea, anual, CCPT? Dar filialele locale?

Înainte de a vă răspunde la chestionar este necesar să fac o serie de precizări cu privire la CCPT. Și o precizare referitoare la experiența mea cu CCPT.

A. CCPT

A fost înființat la sfârșitul anilor 60 ca urmare a mișcărilor de protest ale elevilor, studenților și tinerilor din acea perioadă; mișcări care au zgâlțâit zdravăn societățile capitaliste dezvoltate ale Europei Occidentale și s-au concentrat în mișcarea hippy și în protestele împotriva războiului din Vietnam. Protestele anti-sistem ale tineretului occidental au luat prin surprindere establishment-ul, inclusiv cel științific care tocmai eșuase spectaculos în a-i identifica existența latentă și probabilitatea din ce în ce mai ridicată de a deveni manifest. O cercetare internațională asupra tineretului european făcută sub conducerea celui mai renumit pe atunci sociolog vest-european – Jürgen Habermas – a asigurat establishmentul că tineretul este cât se poate de mulțumit și de integrat social cu practic câteva luni de zile înainte de izbucnirea violentă a mișcărilor de tineret din Franța. Cam cum s-a întâmplat în

7 Vladimir Pasti este profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative. Înainte de 1989 a fost cercetător în cadrul CCPT. Interviul a fost realizat în data de 08. 08. 2019.

2007 cu cercetarea economică care dădea asigurări că o criză financiară de mari dimensiuni este imposibilă.

Atunci au fost înființate în toate statele europene instituții de cercetare a problematicii tineretului căci se considera că „tineretul" este sau poate deveni „o problemă". După anii 70, când lucrurile s-au liniștit, aceste instituții au continuat să existe din inerția specifică birocrațiilor, dar nimeni nu le-a mai în serios; nici la ei, nici la noi.

CCPT a fost înființat odată cu Ministerul Tineretului ca o instituție subordonată si finanțată de acesta. Dar cum Ministerul Tineretului era de fapt o ficțiune ce se identifica cu CC al UTC, Centrul a devenit un soi de grup de consiliere și *early warning* al establishmentului politic.

Ca instituție autonomă, CCPT nu dispunea de niciun fel de serviciu tehnic, de specialitate sau administrativ propriu. Nici de contabilitate. Toate cheltuielile CCPT erau contabilizate de Gospodăria CC al UTC prin intermediul Biroului de Turism pentru Tineret (BTT). O parte dintre ele – cele legate de culegerea datelor din teren – erau transferate organizațiilor județene, prin intermediul filialelor județene ale CCPT, care l-a rândul lor le transferau asupra întreprinderilor și instituțiilor (școli, spitale, universități, etc.) din județ, unde reprezentau o picătură într-un ocean.

Probabil că cele mai mari cheltuieli ale CCPT provenite din cercetare erau cele de prelucrare a datelor. CCPT avea un contract cu unul din centrele de calcul din București – sau cel al municipiului, sau cel al universității București, nu mai știu acum, dar cheltuielile erau plătite prin și de către BTT.

Cheltuielile de personal erau minime – personalul era foarte redus (9-11 oameni cu tot cu secretara-dactilografă) și prost plătit.

CCPT nu a transferat fonduri filialelor județene. Membrii acestora erau cu toții voluntari și singura modalitate de a-i răsplăti era de a le oferi spații pentru publicarea

propriilor cercetări (inclusiv pe baza datelor culese pentru cercetările CCPT) și prin participarea la activități științifice de tipul seminariilor bilaterale sau conferințelor științifice interne, iar uneori și la cele internaționale. În condițiile în care posibilitățile de publicare erau extrem de puține în acea vreme.

Precizarea referitoare la experiența mea cu CCPT este următoarea:

Eu m-am angajat la CCPT la începutul anului 1985, adică cu numai 5 ani înainte de revoluție, într-un moment în care CCPT devenise deja ceva de genul celei a cincea roate la căruța inexistentului Minister al Tineretului. Am fost angajat în urma unui concurs organizat, coordonat și evaluat de foștii mei colegi de acolo și ei m-au asigurat că concursul a fost un concurs real – independent de recomandările și presiunile exterioare - și că noi (am fost 4) am fost cei mai buni la probele concursului. Nu mă îndoiesc de corectitudinea colegilor mei mai vechi pe care îi apreciez și astăzi foarte mult și care efectiv ne-au acceptat cu o prietenie neașteptată. Dar cunoștințele mele despre CCPT sunt limitate, căci eu nu i-am trăit decât ultimii ani de existență sub egida CC al UTC. Colegii cu mai multă vechime au mai mult ca sigur mai multe de spus despre istoria mai veche a instituției de vreme ce au trăit-o.

Din câte am observat, datele și interpretările cercetărilor produse sub egida CCPT erau foarte oneste și riguroase. Au existat presiuni politice pentru „cosmetizarea" rezultatelor cercetărilor?

Oricât ar părea de ciudat din cauza puținelor cunoștințe care există în societatea postcomunistă cu privire la societatea socialistă și la relațiile acesteia cu regimul politic comunist, CCPT - și filialele acestuia – ca și celelalte două instituții care

făceau studii sociologice, Institutul de Sociologie al Academiei Române și Centrul de Cercetări Urbane, chiar făceau cercetare reală, fără să modifice datele obținute din teren, fără să conceapă cercetările și instrumentele de cercetare în așa fel încât rezultatele să se potrivească cu ideologia oficială sau cu interesele vreunui centru de comandă politică sau de orice altă natură.

În materie de cercetare, libertatea cercetătorilor în a cerceta, prelucra și interpreta rezultatele era reală. Și nimeni nu se amesteca în ceea ce autorul/autorii cercetării scriau în raportul de cercetare, cu excepția desigur a gramaticii și a ortografiei, probleme „cenzurate" de secretara – dactilografa noastră care făcea simultan și muncă de corector, iar uneori chiar de redactor.

De fapt, nimeni nu era interesat de o astfel de cosmetizare a cercetării, cel puțin atâta timp cât ea circula în interiorul structurilor CCPT-Filiale – UTC.

Dimpotrivă, toată lumea era interesată să afle ceea ce nu știa, dacă se poate cât mai spectaculos depărtat de imaginea de conformism și uniformitate descrisă de ideologia oficială. Pentru uzul personal, mai degrabă decât din motive instituționale. Pentru orice om politic cunoașterea unor realități de care alții nu sunt conștienți nici măcar că există înseamnă putere și evident că politicienii care erau beneficiarii acestor rapoarte erau încântați să le afle.

Când am ajuns la CCPT (1985) eram atât de speriat de subordonarea politică a instituției încât primul articol pe care mi s-a cerut să-l scriu pentru revista editată de CCPT mi-a fost respins de regretatul și valorosul sociolog –filosof Fred Mahler pentru că avea prea multe *citate și referiri la Ceaușescu* (sic!)

Problema cosmetizării apărea însă la publicațiile de masă și cu circuit liber, adică la cărți și edituri. Tocmai de aceea CCPT a publicat mult pe circuit intern și foarte puțin pe cel public. Dar atmosfera în interiorul institutului și în relațiile

noastre cu filialele, pe scurt în mica noastră comunitate de cercetare – care adesea interfera și cu cercetătorii de la Institutul de Sociologie, de la Laboratorul de cercetări urbane și de la Centrul (Institutul?) de Antropologie era cât se poate de liberă.

Cum erau planificate proiectele de cercetare ale CCPT? Existau și inițiative proprii, sau în general se lucra pe baza priorităților impuse de sus?

Dominau inițiativele proprii! Și am întâlnit această situație nu doar în timpul socialismului ci și în postcomunism în relația cu potențialii beneficiari ai cercetării sociologice. Fie ei politicieni, fie doar conducători ai unor companii, sau instituții, publice sau private. Și am recunoscut-o cu ușurință și în Europa Occidentală, capitalistă și dezvoltată, și în SUA sau Japonia, prin intermediul oamenilor de știință din aceste țări cu care am avut contacte și am colaborat. Pur și simplu nu există, la un mod mult mai general decât avem noi curajul să ne închipuim, o cultură științifică suficient de dezvoltată la nivelul liderilor politici de peste tot - și înclin să cred că peste tot în istorie – care să-i facă să apeleze la cunoașterea științifică a societății. E prea diversificată, prea profundă, prea generală și intră în contradicție cu quasi-infinitatea de probleme concrete și imediate despre care au o imensitate de informații detaliate – cea mai mare parte simplă bârfă speculativă – oferită de pluralitatea de așa zise servicii de ‚*inteligence*' ca să mai fie receptivi și la cercetarea științifică care oferă de obicei probleme suplimentare în loc de mijloace de soluționare a acestora.

Concret, și întorcându-ne la CCPT, în principiu noi ofeream teme de cercetare formulate în funcție de propriile noastre interese și criterii de cercetare și argumentam

necesitatea efectuării de astfel de cercetări pentru cunoașterea tineretului, iar ei erau de obicei foarte încântați să le aprobe ca să nu aibă bătăi suplimentare de cap. Căci CCPT, înființat prin decizie politică, nu putea să dispară, cercetări trebuiau să existe și ce anume cercetări se făceau era ultimul lucru care-i preocupa pe liderii politici bănuiți a fi beneficiarii acestora. Acești lideri erau șefii de secții ai CC ai UTC, echivalentul directorilor de direcții generale din fantomaticul Minister al Tineretului.

De obicei elaborarea unui plan de cercetare pentru anul următor mergea pe acest algoritm în care noi propuneam teme de cercetare după capul nostru și apoi, fie direct dacă aveam relații personale cu cei care trebuiau să le aprobe, fie prin directorul CCPT – care avea statut de șef de secție al CC al UTC – fie prin activiști UTC din diferite secții cu care aveam relații personale obțineam aprobarea lor. După care eram lăsați în pace vreme de aproape un an, cu condiția ca la sfârșitul anului să le prezentăm un raport de cercetare de dimensiuni care să justifice o activitatea de 1 an de zile. În medie aveam de făcut cam 1,3 cercetări de cercetător, ceea ce nu era câtuși de puțin prea mult, dar nici prea puțin căci dincolo de aceasta erau o mulțime de activități științifice – iar uneori și activități politice – la care trebuia să participăm.

Existau desigur și excepții. Uneori unele secții chiar cereau o cercetare științifică. Cea mai activă în această privință – în scurta perioadă de 5 ani în care am fost acolo – era secția pentru studenți, condusă de un matematician profesionist care știa foarte bine ce este cercetarea științifică și care cel puțin uneori își defineau propriile interese de cercetare.

Care dintre filialele regionale ale CCPT erau printre cele mai active? Ați remarcat vreo particularitate a filialei din Timișoara? Dar dintre filialele UTC?

În sistemul CCPT filialele județene erau repartizate pe cercetări din CCPT. Cum, conform sistemului de guvernare din România în care fiecare minister avea sucursale județene pe care le conducea, tot așa erau construite și filialele județene ale CCPT, fiecare cercetător fiind coordonatorul a două sau mai multe filiale județene cu care menținea legătura și pe care le atrăgea cu prioritate în susținerea cercetărilor pe care le avea de făcut. Mie ca cercetător simplu și proaspăt apărut la CCPT abia în 1985 mi-au revenit filialele Gorj și Hunedoara, cu care m-am înțeles cât se poate de bine, dar care dispuneau de resurse intelectuale limitate. Dintre ele cel mai bine se situa filiala Hunedoara care avea, la Petroșani, Institutul minier, o instituție de învățământ superior dedicată formări de cadre cu pregătire superioară sau semi-superioară pentru industria minieră în general și pentru mineritul cărbunilor în mod special. Acolo a existat un mic nucleu de cadre didactice specializate în științele despre societate care erau deja membri ai filialei CCPT.

Dimpotrivă, filiala Timișoara făcea parte, alături de filialele din celelalte județe ce găzduiau mari centre universitare (Cluj, Iași, Brașov, Constanța etc.) dintre cele mai active și mai profesionale filiale. Specialiștii filialei Timișoara, în general tinere cadre didactice, acum profesori universitari cu renume și o bogată carieră profesională, nu aveau nimic de învățat de la noi, eram pur și simplu colegi cu egală cultură profesională și care ne respectam reciproc și participau ca egali autori la cercetările noastre. Bogata lor experiență de cercetare deja existentă și construită doar parțial pornind de la cercetările CCPT era extrem de prețuită de noi.

Din păcate, eu personal am avut relații doar ocazionale cu ei și am puține lucruri să vă spun despre ei. Mai multe și mai calificate vă pot spune ei înșiși despre noi.

Cum ați evalua, per ansamblu, ponderea UTC-ului în cadrul tineretului din perioada socialistă?

Trebuie mai întâi să înțelegem rostul UTC. El era înainte de orice o organizație politică al cărui principal rol era să înregimenteze politic tineretul României socialiste, adică populația cuprinsă între 14-35 de ani și încă neînregimentată în PCR. Această sarcină se rezolva simplu și administrativ: orice tânăr care ajungea la o anumită vârstă primea obligatoriu un carnețel cu coperți roșii pe care scria UTC, plătea cca 5 lei pentru el și mai plătea o cotizație lunară în valoare de 50 de bani. O fi fost poate o vreme când o organizație UTC era un colectiv, dar eu nu am apucat acea vreme și înclin să cred că ea nu a existat decât în literatura de propagandă.
A doua sarcină importantă a UTC - și care în timp a devenit cea mai importantă – consta în a implica tineretul în tot soiul de activități de timp liber care să fie legale și supravegheate astfel încât să nu îi organizeze cumva altcineva. Acest altcineva putea fi biserica ortodoxă sau orice alt cult religios, crima organizată care exista în România așa cum a existat întotdeauna și există și acum, comunități culturale sau ideologice, etc. În acest scop, UTC organiza o pluralitate de activități cultural-distractive, de la cele muzicale la cele sportive, de la cluburi sau asociații profesionale și până la cele activități recreaționale în timpul vacanțelor și concediilor. Dispunea de baze proprii, de stațiuni de vacanță în zonele turistice pentru care exista cea mai mare cerere, de locuri de recreere de tipul ștrandurilor, terenurilor sportive, parcuri, etc. Și găzduia festivaluri, concerte, seri de dans, petreceri etc. Iar numărul de tineri angrenați în astfel de activități era de ordinul milioanelor. În măsura în care era posibil și acceptat de către tineri propaganda comunistă era inserată cu mai multă sau mai puțină inteligență în cursul acestei activități. Când era inteligent făcută – ca în cazul celebrului cenaclu Flacăra condus de Adrian Păunescu – ea

însăși atrăgea un mare număr de tineri. De exemplu Adrian Păunescu utiliza cenaclul Flacăra într-un scop personal (promovarea propriilor versuri) și în scop propagandistic (promovarea unui patriotism/naționalism primitiv), iar toată lumea era mulțumită, inclusiv tinerii care puteau ajunge peste noapte mari vedete muzicale și modele sociale. Alteori folosea vedete consacrate pentru a face populare idei și realizări ale regimului comunist. De exemplu, ideea de a pune o celebră vedetă de muzică ușoară – Dan Spătaru – să interpreteze pe muzică de șlagăr cântece de propagandă comunistă („magistrala albastră" – despre canalul Dunăre-Marea Neagră și „Țărăncuță" – o apologie a Elenei Ceaușescu) le-a transformat în succese absolute, mai ales în rândul tineretului.

Succesul UTC-ului în atragerea tineretului la activități organizate și supravegheate politic și administrativ era cu atât mai mare cu cât liderii acestuia erau mult mai îngăduitori decât orice altă autoritate față de manifestările rebele sau teribiliste ale tineretului – de la muzică, literatură, dans, băutură și sex și până la criticile la adresa realităților neplăcute ale societății și ale regimului. Ba chiar le încurajau atâta vreme cât ele nu puteau fi negate, pe de o parte, și nu făceau parte dintr-o ideologie anti-comunistă. Ironia, satira, sarcasmul, ridiculizarea, anecdotele, etc. erau acceptate cu zâmbete îngăduitoare câtă vreme îndeplineau o serie de condiții între care (1) Nu se refereau la direct la soții Ceaușescu sau/și la alți membri ai familiei; (2) Nu erau sistematizate și organizate ideologic, ba chiar împiedecau o astfel de sistematizare; (3) Nu sugerau o schimbare de sistem ci doar de persoane, etc.

În sfârșit, succesul ofertei UTC de astfel de activități NU se răsfrângea asupra UTC ca organizație politică. E un aspect important. Tineretul se înghesuia să utilizeze resursele și oportunitățile create de UTC dar nu prețuia cu ocazia folosirii lui organizația însăși față de activitatea politică a căreia erau fie disprețuitori unii, și complet indiferenți cei mai

mulți. Nu le era frică de UTC, dar nici nu-l prețuiau și nici nu-l respectau. Așa cum nu prețuiau și nu respectau școala ca instituție și nici regimul politic pentru că primeau manuale școlare gratuite. Nu în primul rând pentru că nu le-ar fi plătit ei, ci familia, ci pentru că ei considerau toate aceste facilități ca o obligație a instituției a cărei îndeplinire îi justifică existența, așa cum mersul lor quasi-gratuit la Costinești în vacanța de vară era o obligația UTC și îi justifica existența. Și evident nu acceptau niciun fel de autoritate a UTC asupra lor alta decât în calitate de administratori ai serviciilor pe care le ofereau. În niciun caz politică.

Rezultatul a fost că succesul UTC a depins aproape exclusiv de capacitatea sa de a oferi resurse. Când această capacitate s-a redus în ultimul deceniu de existență a comunismului tineretul a avut un motiv temeinic să fie încă și mai nemulțumit și să ignore mai mult decât o făceau deja organizația.

Care au fost cele mai mari impedimente pe care le-ați întâlnit în cercetările dumneavoastră referitoare la tineret în perioada socialistă? Am citit mențiuni foarte directe asupra unor situații de acest gen. Erau receptivi tinerii la genul acesta de cercetări, sau le percepeau mai degrabă ca pe o obligație?

Nu au fost multe. Principalul impediment a fost reticența autorităților politice locale față de temele de cercetare și față de chestionarele de anchetă. Cercetările semănau prea mult cu un control venit „de sus", iar ideea că tinerii – muncitori, elevi, studenți, intelectuali etc. – erau liberi să scrie pe formularele alea ce vor ei nu-i atrăgea deloc. De aceea se străduiau să cenzureze răspunsurile cât și cum puteau. Subiecții în schimb erau încântați că erau băgați în seamă, că li se cere părerea și adesea și-o dădeau și pe realități care nu erau obiectul cercetării, ceea ce pe noi ne încânta în mod special.

Dacă tinerii erau receptivi sau percepeau participarea la cercetare ca o obligație? Era o obligație la care erau cât se poate de receptivi.

Regimul comunist percepea rock-ul, pop-ul, muzica ușoară occidentală în general ca o amenințare sau ca pe o stare de rebeliune pasageră, care nu trebuia exacerbată propagandistic?

Tineretul, în principal adolescenții, erau în general ostili față de orice fel de autoritate, de la cea a familiei și până la cea a statului. Specific al vârstei biologice. Tinerii adulți erau mult integrați în societate, mai ales tinerii integrați în activități economice, adică în instituții birocratice care, după cum știți, sunt extrem de autoritare, până la dictatoriale. Iar muzica nu era în niciun caz printre preocupările lor principale.

Muzica ușoară occidentală, sau românească de inspirație occidentală era cât se poate de populară între tineri, dar la tinerii din industrie mai ales, la fel de popular era și folclorul românesc; mulți dintre ei proveneau din mediul rural și muzica folclorică, inclusiv folclorul urban, le era tot atât de familiar pe cât sunt acum manelele (o formă de folclor urban).

Regimul comunist s-a comportat față de preferințele tineretului orientate spre cultura occidentală cam la fel cum s-au comportat părinții tinerilor față de preferințele acestora. Mai întâi au încercat să le oprime pentru că erau o noutate la care nu doreau și nici nu puteau să se adapteze, iar apoi le-au îngăduit – cu oarecare limite – mai ales când și-au dat seama că de fapt le vin mănușă. Cultura și implicit muzica anilor 60-70 erau militante și critice la adresa societății capitaliste care, era la modă atunci, era considerată ca fiind producătoare de alienare. Așa că foarte repede au renunțat la ideea de decadență a culturii de masă a tineretului ca urmare a influențelor occidentale. Când sfârșitul epocii hippy (hippie) a înlocuit muzica militantă cu muzica de *leisure* (cf. ABBA) ea a

încetat să mai fie altceva decât un simplu divertisment și a fost acceptată cu plăcere.

Mult mai atenți au fost la muzica românească de inspirație oarecum occidentală, dar cum prin autocenzură aceasta și-a limitat militantismul la un soi de romantism introspectiv – cf. Cenaclul Flacăra și formațiile rock românești – le-au lăsat pur și simplu în pace, ba chiar le-au susținut.

Revoltele tineretului românesc – acelea care au fost – nu au provenit și nu au fost susținute de producții culturale și muzicale. România nu a avut un Ca Ira, ci balade ale haiducilor imaginari ai secolului al XVIII-lea cât se poate de inofensive.

A existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă? Dacă da, care era specificul acesteia? Dacă nu, care erau formele de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă? Întrebarea pornește de la un studiu de-al dumneavoastră publicat în anul 1987 în volumul Tineretul și Cultura, editat de către CCPT, filiala Timiș, în care argumentați cum că, datorită faptului că tineretul nu deține sau deține în mod insignifiant mijloacele de producție economică și implicit culturală, nu poate exista decât o cultură pentru tineret, nu și una a tineretului. Cum vedeți problema acum, la peste trei decenii de la respectiva cercetare?

Foarte sincer, nu-mi amintesc de acel studiu, dar cred că teza principală era și este și acum adevărată. Cu câteva precizări suplimentare. Nu există „Tineretul" unei societăți. Este pur și simplu o categorie de vârstă stabilită arbitrar de statisticieni care înghesuie într-un sac convențional o pluralitate de grupuri sociale cât se poate de diferite de între ele. Este ca și cum ai spune că există „Românii". Căci tineretul din ruralul maramureșean nu seamănă cu tineretul din ruralul moldovenesc și amândouă grupurile nu seamănă cu

„tineretul" care în serile de week-end umple centrul vechi al capitalei, și așa mai departe.

Ceea ce avem este o pluralitate de subculturi ale grupurilor de tineri din diferite categorii de vârste și din diferite comunități.

Era circumspect regimul comunist față de tineret, îl trata ca pe o amenințare, așa cu argumentează unele rapoarte de cercetare produse de către Radio Europa Liberă?

Regimul comunist nu! Tineretul singur nu a reprezentat niciodată o amenințare pentru niciun regim politic în nicio societate. În primul rând pentru că nu este nici omogen și nici solidar. Iar în al doilea rând pentru că atunci când are revendicări ele sunt la nivel de subgrupuri și sunt minore în sensul că nu amenință niciodată regimul politic. Principala grijă a regimului comunist erau muncitorii în general, iar dintre ei mai ales muncitorii industriali – relativ omogeni, organizați, relativ disciplinați și principalul factor de legitimare a regimului.

Cu totul alta era situația autorităților locale sau a nivelurile subordonate ale instituțiilor statului. Lor le era într-adevăr frică, dar nu de tineri, studenți, elevi, etc. ci de reacția șefilor/superiorilor dacă ar fi avut loc tulburări sau incidente. Dar și „circumspecția" acestora era diferențiată. Față de tineret în general, nu! Față de anumite grupuri de tineri, da! În capul listei erau studenții și elevii din anii mari de liceu, *din orașele mari*. Pentru că puteau reprezenta o masă critică, pentru că familiile lor erau în general parte ale diferitelor elite și subgrupuri ale claselor de mijloc, iar reacția lor la un tratament prea dur a copiilor lor putea fi mult mai bogată în efecte grave, etc. Dar din nou atitudinea nu era generată de „ce vor face studenții?", ci de reacția șefilor la reacția autorităților față de studenții

deveniți turbulenți. Analizați de exemplu revolta studenților din Iași din 1987, când aceștia au încercat zadarnic să atragă de partea lor muncitorii care ieșeau din schimb.

Care au fost cele mai mari satisfacții pe care le-ați avut de pe urma activității în calitate de cercetător al tineretului? Dar cele mai mari decepții?

a) Satisfacțiile proveneau din faptul că puteam cerceta ce vroiam, având la dispoziție mijloacele necesare cercetării oferite de CCPT fără să ridice obiecții. Că nu aveam niciun superior din punct de vedere științific iar birocrația organizatorică era quasi-inexistentă. Îmi puteam organiza timpul așa cum doream, atât cel de lucru cât și cel de studiu. Puteam să scriu ce doream și chiar o făceam și puteam, în cadrul simpozioanelor, conferințelor, al dezbaterilor științifice interne și internaționale să vorbesc ce doream fără să fiu cenzurat în niciun fel. Pe scurt eram liber câtă vreme nu stârneam cuibul de viespi. Programul era cât se poate de flexibil și a rămas astfel în toate institutele de cercetări sociale din România. O satisfacție suplimentară mi-o oferea sentimentul de apartenență la mica comunitate sociologică din România, atât din capitală cât și din provincie. Am ajuns să cunosc și să relaționez cu specialiști foarte valoroși din Timișoara, Petroșani, Deva, Brașov, Iași, Craiova. Și, grație activităților internaționale ale CCPT am avut ocazia să cunosc specialiști similari din Germania Federală ca și din fosta RDG, Italia, Finlanda, Polonia, Cehia, Bulgaria și URSS. Am avut ocazia să cunosc direct activități enigmatice până atunci pentru mine și mai ales oamenii lor. Școlile și industria prelucrătoare le cunoșteam din experiența anterioară și din profesiile mele anterioare, dar cu ocazia cercetărilor am coborât în mine de cărbune și de aur, am fost printre sportivi, am fost pe șantiere de construcții, am intrat în întreprinderi industriale, universități, licee, spitale, magazine, etc. Pe scurt mi-am vârât nasul peste tot.

Dar probabil că cea mai mare oportunitate pe care am avut-o a fost aceea de a putea studia distribuția și utilizarea puterii la vârful acesteia. Sigur, din poziția de simplu cercetător științific la o instituție subordonată unui factor minor de putere (UTC) nu mă uitam la politica la vârf decât pe gaura cheii, dar chiar și această observație periferică, completată cu cea indirectă, era suficientă ca să-i înțeleg prioritățile și mecanismele de funcționare. Mai târziu – după 1990 – am avut ocazia să o cunosc mai îndeaproape și am învățat mult din asta.

b) Decepțiile au fost, în ordine – i) Nimănui de a nivelul superior de putere nu-i păsa de ce se întâmplă în societatea pe care o guvernau; ii) Noi, cercetătorii predicam în deșert. Aproape nimeni, aproape niciodată nu ne-a luat în serios la nivel superior. În 1988 am făcut un studiu cu privire la distribuția puterii în societate care a stârnit senzație la nivelurile de conducere ale UTC și am fost chiar chemat să dau explicații Ministrului Tineretului. Concluzia studiului pusă în termeni brutali era că puterea politică se termină la nivelul șoferului care îi duce cu mașina de serviciu unde vor liderii politici, dar că dincolo de asta începe puterea reală a unui grup de tehnocrați și guvernanți ai instituțiilor statului care controlează toți factorii de putere. Am fost ascultat cu îngăduință și toleranță – un mare avantaj – dar fără niciun efect: un mare dezavantaj.

Liderii politici de la nivelurile inferioare erau mult mai receptivi la concluziile cercetărilor noastre, dar preferau ca informările, studiile și cercetările să rămână necunoscute și, în perioada în care eu am lucrat la CCPT își pregăteau deja viitorul postcomunist. La acest nivel mai toată lumea care se învârtea în cercurile puterii știa deja că regimul este în agonie și fiecare își căuta o soluție personală.

A doua mare decepție a fost blocajul care mi s-a pus în cariera științifică. Doream să-mi termin studiile printr-

un doctorat, dar toate cererile de studii doctorale în științele sociale erau gestionate de comitetul PCR al Municipiului București care a considerat că dosarul meu nu este suficient de solid politic – aveam rude în străinătate – pentru a fi acceptat.

A treia mare decepție și poate cea mai importantă a fost imposibilitatea de a comunica pe scară largă, adică prin cărți „adevărate", cu ISBN și în tiraj relativ ridicat.

Cum vi se pare că a fost abordată problematică tineretului în România postcomunistă?

R: Prost! Dar pentru a putea justifica acest răspuns ar trebui să scriu un întreg studiu, iar un astfel de studiu nu face parte deocamdată dintre prioritățile mele. Îmi cer scuze pentru un refuz atât de brutal, dar m-ați prins într-un moment în care în care lucrez la cu totul altceva.

Vă mulțumesc.

Mi-a făcut plăcere să răspund cererilor dvs. Acum ca și pe viitor.

INTERVIU CU DUMITRU BORȚUN[8]

Cam ce finanțare primea, anual, CCPT? Dar filialele locale?

Nu exista un buget al filialelor, iar la nivel central nu știu dacă a existat un buget separat pentru CCPT. Centrul funcţiona ca structură de cercetare şi consultanţă pe lângă Ministrul Tineretului, care mai beneficia şi de un secretariat[9]. Asta era toată componenţa Ministerului Tineretului. Cred că bugetul CCPT era parte în bugetul ministerului.

Cheltuielile filialei erau modice, deoarece sediul era pus la dispoziție de Comitetul Județean al UTC, iar cheltuielile prilejuite de organizarea unui simpozion (local sau naţional) erau suportate de acelaşi organism politic. Un aspect important: activitatea de cercetare nu era remunerată, dar deplasările la manifestări ştiinţifice organizate de CCPT erau decontate de C.J. al UTC. Cercetarea era o activitate obștească, dar ea oferea cercetătorilor oportunitatea de a se perfecţiona profesional, de a participala circuitul de informaţii ştiinţifice la nivel naţional şi internaţional. Membrii unei filiale se întâlneau destul de frecvent, în special cei din centre turistice ca Braşov sau

8 Dumitru Borțun este profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative și Președintele Juriului de Onoare al Asociației Române de Relații Publice. Înainte de 1989 a fost cercetător în cadrul CCPT, filiala Brașov. Interviul a fost realizat în data de 04. 09. 2019.

9 Minstrul Tineretului era aceeaşi persoană care ocupa funcţia de Prim Secretar al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist (UTC). Această funţie era „funcţie aleasă": primul secretar era ales de Congreul UTC, care avea loc din patru în patru ani şi la care participau delegaţii aleşi de comitetele judeţene ale UTC. Aşadar, persoana care cumula cele două funcţii avea la dispoziţie un aparat de lucru foarte mare, dar nu în calitate de ministru, ci în cea de prim-secretar. Ca ministru beneficia doar un secretariat şi de acest centru de cercetări.

Constanța, cu cercetători din alte țări care ne vizitau țara la invitația CCPT. Destul de rar, o dată la câțiva ani, cei mai activi membri, propuși de președintele filialei, făceau parte din delegația României care participa la o manifestare științifică în afara țării (de obicei, la astfel de manifestări participau „bucureștenii" – cercetătorii remunerați ai Centrului).

Din câte am observat, datele și interpretările cercetărilor produse sub egida CCPT erau foarte oneste și riguroase. Au existat presiuni politice pentru „cosmetizarea" rezultatelor cercetărilor?

În cei 10 ani (1979-1989) în care am lucrat ca secretar științific al Filialei Brașov a CCPT și cercetător al acestei filiale nu am simțit nici măcar o dată presiuni politice sau dorința cuiva de a se mășlui datele de cercetare, de a se interveni în prelucrarea și interpretarea acestora sau de a se cosmetiza concluziile cercetării. Sunt convins că acest lucru este valabil pentru toate filialele, pentru că se vedea la sesiunile de comunicări care aveau loc de câteva ori pe an. În fiecare an avea loc cel puțin o astfel de sesiune organizată de CCPT central (de regulă, la București) și 4-5 sesiuni organizate de filiale (prin rotație). Era o atmosferă care nu se mai putea întâlni în România de dinainte de 1989: muncă serioasă, cercetare onestă, discuții libere și, mai presus de toate, soluții realiste, aplicabile, la problemele cu care se confruntau tinerii. Din păcate, conducătorii țării nu țineau cont de concluziile cercetărilor noastre, iar nota de plată pentru această miopie politică le-a venit în decembrie 1989. Când începea o sesiune de comunicări, la ședința de deschidere participa, de regulă, primul secretar – al Comitetului Central, dacă organizatorul era CCPT, sau al Comitetului Județean, dacă era o filială. Ținea un discurs politic, îl felicita pe organizator, ura succces lucărilor și... pleca. În cei 10 ani nu am văzut niciun prim-secretar care să asculte comunicările științifice și să participe la dezbaterile care urmau prezentării acestora. De obicei, nici secretarii cu

propaganda, care răspundeau de cercetarea tineretului, nu rămâneau după ședința de deschidere (unii mai apăreau la masa festivă din ultima seară a evenimentului). O singură dată s-a întâmplat ca secretarul cu propaganda să participe activ la dezbateri: în 1976, la Simpozionul „Dialectica raportului dintre generații", organizat de Filiala Iași a CCPT (președinte Vasile Miftode). Secretarul cu probleme de propagandă al Comitetului Județean Iași al UTC se numea Dumitru Constantin și absolvise Facultatea de Filosofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași.

Cum erau planificate proiectele de cercetare ale CCPT? Existau și inițiative proprii, sau în general se lucra pe baza priorităților impuse de sus?

Planul de cercetare al CCPT era elaborat anual și aprobat într-o plenară a C.C. al UTC. La realizarea lui participau și unele filiale, alese în funcție de temă, de volumul eșantionului sau de repartizarea teritorială a populației studiate. La rândul lor, filialele aveau un program de cercetare propriu, ale cărui teme rezultau din nevoile practice ale comitetelor județene: cauze ale indisciplinei în școli, condițiile de viață din căminele de nefamiliști ale întreprinderilor industriale, nevoile specifice ale „tinerelor fete" (tinere necăsătorite) sau nevoile studenților (acolo unde existau centre universitare). Uneori apăreau teme noi – fie la nivel național, fie la nivel județean, iar noi ne angajam în proiecte de cercetare *ad hoc* – fie ca parte a proiectului CCPT, fie ca proiect propriu. Exemplu: „Integrarea în colectivele de muncă a tinerilor eliberați din închisoare", care a devenit o urgență în urma Decretului Prezidențial 290/1984 (grațiere și amnistie), de care au beneficiat 55.437 persoane; se considera că o parte a celor eliberați erau tineri recuperabili, iar colectivele de muncă îi puteau aduce pe calea cea bună[10].

10 Cercetările noastre din Județul Brașov (Brașov, Râșnov, Zărnești) au arătat că unii nu aveau profil de infractor: fie că greșiseră din ignoranță

Care dintre filialele județene ale CCPT erau printre cele mai active? Ați remarcat vreo particularitate a filialei din Timișoara? Dar dintre organizațiile județene ale UTC?

Cele mai active filiale erau considerate cele din Brașov (președinte Melania Borțun), Cluj (președinți Andrei Negru, Petre Iluț), Prahova (președinte Mihai Dumitru), Timișoara (președinte Ioan Biriș) și Constanța (președinte Petru Lisievici)[11]. Au organizat câte o sesiune de comunicări științifice filialele din Iași, Târgu Mureș, Ialomița, dar acest lucru nu le-a făcut să intre printre cele mai active, dacă luăm drept criterii numărul și volumul cercetărilor, numărul studiilor și articolelor publicate de membrii lor, numărul participărilor la sesiunile științifice ale CCPT, la conferințe și congrese organizate în străinătate sau la schimburile internaționale de informații științifice. La acest din urmă capitol, fruntașe erau filialale Brașov și Constanța, care erau și favorizate de valoarea turistică a reședințelor de județ (aproape toate delegațiile străine, trimise de la institutele cu care CCPT avea relații, erau aduse la Brașov – iarna și la Constanța – vara).

În ceea ce privește organizațiile județene ale UTC, nu mă pot pronunța, problema mă depășește. Pot să spun că la Brașov ne-am bucurat de un sprijin constant și consistent din partea organelor locale ale UTC. Putem presupune că organizația brașoveană era apreciată foarte bine la nivelul conducerii centrale de partid, din moment ce în 1979, primul secretar, Constantin Faina, a fost una dintre cele trei propuneri pentru Prim Secretar al C.C. al UTC și Ministru al Tineretului

---

sau naivitate, fie că ispășeau pedepse în locul altora (de regulă, șefii lor ierarhici).

11 Dintre președinții de filială menționați, toți erau sociologi, cu excepția lui Lisievici, care absolvise secția Pedagogie a Facultății de Filosofie din București; aproape toți erau cadre didactice universitare, aflate la începutul carierei academice.

avansate lui Nicolae Ceaușescu (care l-a și primit în audienţă, cu scopul de a-l evalua personal)[12].

Cum ați evalua, per ansamblu, ponderea UTC-ului în cadrul tineretului din perioada socialistă?

Prin „activitatea cultural-educativă", cum se numea în epocă, UTC a contribuit enorm la formarea culturală a tinerilor. În spaţiul extra-școlar nu exista o soluţie alternativă la UTC pentru completarea procesului instructiv-educativ din școală. Practic, UTC umplea tot acest spaţiu, de la „activităţile extra-școlare" din școlile de meserii, licee, școli post-liceale și facultăţi, până la Cenaclul Flacăra, condus de Adrian Păunescu, integrat imediat după înființare în Ansamblul Artistic al UTC. De soarta asta nu a scăpat nici actorul Florian Pittiș, care ţinea la Institutul Politehnic din București niște „seri cultural-distractive" de mare succes în rândurile studenţilor, fiindcă erau, într-adevăr, și *culturale* (făceau educaţie muzicală), și *distractive* (se dansa pe rupte). Era vorba de o strategie politică: pe de o parte, nu rămânea nicio activitate culturală a tineretului în afara controlului direct al UTC și, indirect, al PCR; pe de altă parte, nu se putea naște impresia că ar exista o contra-cultură a tineretului, care să se opună culturii oficiale, denumită „cultură socialistă".

În concluzie, UTC a avut o pondere covârșitoare la formarea culturală a tinerilor. Au scăpat acestei amprente doar copiii unor familii de credincioși din bisericile protestante și neoprotestante, precum și cei care trăiau la marginea societăţii, pe care nu-i atingea nici educaţia școlară, nici activitata cultural-educativă a UTC. Cu toate limitele ei, educaţia culturală realizată prin reţeaua UTC a oferit niște

12 Funcţia a fost ocupată de liderul organizaţiei din Dâmbovița, Pantelimon Găvănescu (1979-1983).

repere culturale: identitatea națională, valorizarea muncii etc. Rezultatul contradictoriu al acestui proces compozit se poate vedea astăzi la generația celor trecuți de 55 de ani.

Care au fost cele mai mari impedimente pe care le-ați întâlnit în cercetările dumneavoastră referitoare la tineret în perioada socialistă? Am citit mențiuni foarte directe asupra unor situații de acest gen. Erau receptivi tinerii la genul acesta de cercetări, sau le percepeau mai degrabă ca pe o obligație?

Nu am întâmpinat obstacole. Cred că evitarea unor astfel de situații ține de o anumită înțelepciune a operatorului, de modul în care coordonatorul cercetării știe să relaționeze cu autoritățile locale și, desigur, de experiența de cercetare. Tinerii se bucurau când erau întrebați, pentru ei era un eveniment.

Regimul comunist percepea rock-ul, pop-ul, muzica ușoară occidentală în general ca pe o amenințare sau ca pe o stare de rebeliune pasageră, care nu trebuia exacerbată propagandistic?

Regimurile comuniste din diferite țări nu au fost identice. Spre deosebire de Uniunea Sovietică și alte țări socialiste, România avea un regim mai lejer în ceea ce privește formațiile muzicale ale tinerilor. Cu puține excepții (Phoenix și Metropol), formațiile aveau doar probleme de repertoriu, nu de existență. Ca în toate domeniile creației artistice și ale divertismentului, cenzura ideologică funcționa și în domeniul muzicii tinere. Dar nu a existat o politică de reprimare sau de oprimare a formațiilor. Chiar și cele două exemple de mai sus au fost cauzate de factori mai puțin politici: Phoenix s-a destrămat în timp, din cauza plecării din țară a lui Moni Bordeianu (1970), Zoly Kovács și Dorel Vintilă (1971), apoi a lui Nicu Covaci (1976), punctul culminant al acestui proces fiind părăsirea clandestină a țării de către ceilalți membri ai formației (1977). Asta, după ce formația cunoscuse un succes fără precedent în

țară, cu mai multe genuri muzicale: beat (1962-1970), blues (1970-1971), etno-rock (1971-1977). Desigur, emigrarea unor membri ai formației a dus la unele sancțiuni (interzicerea unor spectacole sau anularea unor turnee), dar acestea au fost temporare, mai mult de ochii lumii. În ceea ce privește formația orădeană Metropol (1960-1994), constatăm un proces similar: după ce Attila Virányi s-a stabilit în Germania (1981), autoritățile au anulat mai multe concerte ale formației, chiar și un turneu, după care Metropol reia turneele în străinătate – în Cehosolovacia, Polonia și Ungaria (anii '80). Dar asta, după ce formația a fost acceptată, aprobată, apreciată și premiată de autoritățile culturale: în 1971, formația face înregistrări la Radio și Televiziune; tot în 1971, Metropol obține premiul Uniunii Tineretului Comunist la Festivalul muzical în limba maghiară Siculus, desfășurat la Odoreiul Secuiesc; în 1972, participă la faza finală a Festivalului Artei Studențești de la Iași, obținând premiul special „pentru înaltă interpretare artistică", și din nou la Festivalul Siculus, la care piesa „Haróm fiú" (Trei băieți) ia premiul de compoziție. În sfârșit, în 1974 formația scoate un LP la Electrecord, singura casă de discuri de atunci, care era supusă și ea cenzurii ideologice.

Așadar, nu cred că se poate vorbi de o politică oficială îndreptată împotriva formațiilor de rock, pop etc. Așa zisele persecuții erau, de regulă, reacții la acțiuni, acte și declarații ale unora dintre aceste formații sau ale membrilor acestora. Poziția oficială a statului român a fost cea exprimată de președintele Consiliului de Miniștri, Ion Georghe Maurer, în timpul vizitei oficiale în Republica Federală Germania (22-26 iunie 1970); fiind întrebat de ziariști despre politica statului față de tineret, Maurer a răspuns astfel: „Noi considerăm că tinerii trebuie lăsați să experimenteze".

Mai degrabă, măsuri represive s-au luat în legătură cu *ținuta* tinerilor: lungimea părului la băieți, lungimea fustei la fete, blugii și pentru unii, și pentru alții (1968-1969)[13]. Opinia

13 Întrebarea adresată de jurnaliștii vest-gemani premierului român,

mea este că aceste măsuri erau dictate în afara unei strategii politice, de către Elena Ceaușescu, că ele exprimau mai curând gusturile personale ale acesteia decât o concepţie referitoare la politica faţă de tineri. Unul dintre necazurile pe care le aduce un sistem totalitar este tocmai acesta: totalitarismul permite transformarea opiniei sau gustului unei persoane în măsuri administrative și chiar în politică de stat. În acest caz au fost doar măsuri administrative, izolate și intermitente.

A existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă? Dacă da, care era specificul acesteia? Dacă nu, care erau formele de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă?

Când spunem „în socialism" ne referim la o perioadă de peste patru decenii (1947-1989), în care evoluţia societăţii a cunoscut mai multe etape: *dictatura proletariatului* (1947-1957), care a fost descrisă de scriitorii români drept „obsedantul deceniu"; *destinderea* (1958-1974), între retragerea armatei sovietice din România și Congesul al XI-lea al PCR, care a adoptat „Programul Partidului"[14]; *dictatura de dezvoltare* (1975-

în 1970, nu a fost întâmplătoare: ea era o consecinţă a măsurilor represive din anii 1968-1969, când securiști deghizaţi în muncitori îi atacau pe studenţii de la Arhitectură care purtau plete și le tăiau blugii cu foarfeca, le agresau pe colegele lor care purtau „minijup", când miliţieni îi legitimau pe studenţii pletoși la intrarea în Facultatea de Filosofie și îi trimiteau acasă pe motiv că aveau „o ţinută necorespunzătoare".

14 Intitulat *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, acest document trasa principalele direcţii de dezvoltare a societăţii româneşti pe termen mediu și lung (perioada vizată era 1975-2025). El a fost părăsit chiar de „conducerea superioară de partid și de stat", care a înlocuit ideea de „societate socialistă multilateral dezvoltată" cu ideea dezvoltării economice accelerate, cu scopul ca România „să intre în rândul ţărilor cu dezvoltare medie și să se apropie de ţările cele mai dezvoltate". S-a instaurat, astfel, o „dictatură de dezvoltare" (Wellernstein), renunţându-se la unul dintre cele mai importante obiective: dezvoltarea democraţiei interne de partid, ca premisă pentru democratizarea societăţii

1989), în care ideologia de legitimare a cunoscut o schimbare dramatică: proiectul comunist a fost înlocuit cu cel naţionalist. În etapa *dictaturii proletariatului* nu se poate vorbi de o „cultură a tineretului", fiindcă nu existau nici condiţiile obiective, nici condiţiile subiective pentru coagularea unei astfel de culturi. Ceea ce nu înseamnă că tinerii Republicii Populare Române[15] nu primeau o educaţie conform cu idealul social al etapei: construirea socialismului, ca „operă maselor populare conduse de partidul clasei muncitoare şi al aliaţilor ei"[16]. Una dintre laturile luminoase ale acestei educaţii a fost difuzarea pe scară largă a unor valori proprii umanismului laic[17], prin intermediul manualelor şcolare de inspiraţie sovietică, prin literatura sovietică tradusă masiv[18] şi prin filmele sovietice,

---

în general („adîncirea continuă a democraţiei"). O dată compromis acest obiectiv, a devenit imposibilă realizarea celorlalte obiective ale programului (oricum, obiectivele de natură econmică fuseseră zădărnicite de criza petrolului din anii 1974-1976, care a amânat *sine die* trecerea economiei româneşti de la etapa dezvoltării extensive la cea a dezvoltării intensive – practic, era vorba de realizarea revoluţiei ştiinţifico-tehnice în economia României şi în societatea românească).

15 Republica Poplară Română (RPR) a fost proclamată pe 30 Decembrie 1947, ziua în care ocupanţii sovietici şi colaboratorii autohtoni ai acestora l-au constrâns pe Regele Mihai să abdice.

16 Partidul Muncitoresc Român (PMR) a luat fiinţă în ziua de 21 februarie 1948, prin fuziunea Patidului Comunist din România (PCR) cu Partidul Social Democrat Român (PSDR).

17 Prin reforma învăţământului din 1948, religia a fost scoasă din şcolile publice, iar „ateismul ştiinţific", bazat pe „concepţia materialist-dialectică despre lume şi viaţă" a fost declarat ideologia oficială a statului. Astfel, în absenţa unei educaţii religioase sistematice, umanismul laic era singura cale de emancipare spirituală accesibilă maselor care tocmai intrau în modernitate (în 1944, 80% din populaţia României trăia la ţară, ceea ce în condiţiile ţării noastre însemna „în plin feudalism").

18 Romane ca *Tânăra gardă* a lui Alexandr Fadeev, *Calvarul*, a lui Alexei Tolstoi, *Povestea unui om adevărat*, a lui Boris Polevoi, *Aşa s-a călit oţelul*, a lui Nikolai Ostrovski, *Pe Donul liniştit*, a lui Mihail Soholov erau editate în tiraje uriaşe şi nu lipseau din nicio bibliotecă şcolară, din nicio bibliotecă publică şi din nicio bibliotecă personală a intelectualilor „de tip nou".

care conţineau, pe lângă elementele propagandistice, figuri de eroi, propuse ca modele de umanitate[19]. Așa se explică, pe de o parte, o anumită calitate morală a generaţiei expuse acestei acţiuni educative, și, pe de altă parte, o rezistenţă psihică faţă de limba rusă și de cultura rusă, asimilate de mulţi români cu ideea de ocupaţie străină.

În etapa *destinderii*, care a coincis cu o perioadă de bunăstare generală la nivel european (așa-zisa „epocă a vacilor grase"), tinerii intelectuali au început să-și formeze propria lor cultură – nu neapărat o contracultură, ca în alte ţări, dar o *alt-fel* de cultură, eliberată de traumele războiului, de amintirea holocaustului și a terorii staliniste, mai receptivă la valorile universale decât cultura părinţilor. Se năștea prima generaţie școlită în condiţii normale, anunţată în literatură de „generaţia anilor '60": poeţi și scriitori (Nicolae Laibș, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ion Gheorghe, Nicolae Velea, Fănuș Neagu, D. R. Popescu, Ioan Alexandru, Leonid Dimov, Dumitru Ţepeneag, Gabriela Melinescu), precum și o pleiadă de mari critici literari (Ion Negoiţescu, Lucian Raicu, Matei Călinescu, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Mircea Martin). Moartea lui Georghe Gheorghiu Dej și înlocuirea lui de către Nicolae Ceaușescu au favorizat o serie de măsuri de „destindere politică și ideologică", pe care mulţi o pun pe seama strategiei lui Ceaușescu de *captatio benevolentiae*. În opinia mea, acest interludiu a fost posibil datorită unei schimbări de paradigmă operate de comuniștii români: părăsirea proiectului societal

19 Printre filmele care îi elogiau pe eroii Armatei roșii în războiul civil și în Marele Război pentru Apărarea Patriei sau pe eroii în lupta pentru victoria socialismului și pentru succese în producţie se strecurau adevărate capodopere cinematografice, cum ar fi *Crucișătorul Potemkin* (1925, Serghei Eisenstein), *Zboară cocorii* (1957, Mihail Kalatozov), *Balada unui soldat* (1959, Grigori Ciukhrai) și, mai apoi, *Copilăria lui Ivan* (1962, Andrei Tarkovski). Prin ţinuta artistică a unora, prin funcţia persuasivă foarte puternică și prin faptul că erau cam singurele filme străine care rulau pe ecranele patriei, filmele sovietice au modelat profilul psiho-moral al tinerilor care își formau idealul de viaţă în „obsedantul deceniu". Putem vorbi de o puternică *influenţă culturală*.

(„făurirea unei societăţi mai bune şi mai drepte") şi replierea lor pe proiectul naţional („realizarea aspiraţiilor de veacuri ale poporului român de independenţă şi unitate naţională"). Pe acest fond s-a dezvoltat un program de reconstrucţie a identităţii naţionale în variantă protocronistă şi o nouă strategie de propagandă, centrată pe ideile de tradiţie, continuitate, permanenţă, excelenţă şi demnitate naţională. În acest context s-a născut Cenaclul Flacăra, o veritabilă instituţie culturală care a produs, pe lângă propagandă naţionalistă, multe creaţii autentice şi vedete cu mare impact la publicul românesc. De fapt, el a produs pentru prima dată *o cultură a tinerei generații*, axată pe elogierea trecutului istoric şi a eroilor naţionali. Trebuie spus că această cultură de generaţie (supra-numită, chiar de Adrian Păunescu, „generaţia în blugi"), nu se opunea ideologiei oficiale. Ea era consonantă cu pretenţiile regimului ceauşist de a se legitima prin asumarea „misiunii naţionale" şi de a reprezenta punctul culminant al unei evoluţii istorice neîntrerupte, care începuse cu 2.050 de ani în urmă, o dată cu întemeierea primului stat dac, condus de Burebista[20].

Aşa cum se sugerează şi în formularea întrebării, funcţiona din plin mecanismul descris de Herbert Marcuse în *Omul unidimensional* (1964): orice fenomen recalcitrant, care ameninţă sistemul, este integrat de sistem, care îl asimilează (îl transformă din fenomen negativ în fenomen pozitiv): cultura tehnologică este o cultură unidimensională, spunea Marcuse, fiindcă dizolvă conflictul dintre real şi ideal, cele două dimensiuni definitorii ale omului, prin transformarea idealului în fapt cotidian. Marcuse considera acest proces de „pozitivare" ca fiind propriu oricărei societăţi de consum din capitalismul târziu, dar analiza o făcea pe fenomene din societatea americană a anilor '60 (de pildă, mişcarea *hippie*). Partidul Comunist Român a aplicat acelaşi principiu. Tendinţele de emancipare ale tinerilor erau imediat prelucrate

20 Reacţia multor români împotriva lui Adrian Păunescu din anii '90 se explică prin faptul că aceştia sesizaseră izorfismul structural dintre acţiunea cultrală a acestuia şi ideologia oficială a regimului ceauşist.

ideologic și asimlate de sistem, așa cum un organism viu transformă substanțele străine în „substanțe proprii organismului", cum se exprimă biologii[21]. Numai așa se poate explica rațional faptul că un personaj *structural „anti sistem"* ca actorul Florian Pittiș a putut fi membru al Ansamblul Artistic al C.C. al UTC. Sistemul l-a neutralizat prin asimilare!

Era circumspect regimul comunist față de tineret, îl trata ca pe o amenințare, așa cu argumentează unele rapoarte de cercetare produse de către Radio Europa Liberă?

Cred că redactorii de la Europa Liberă dramatizau puţin – şi din raţiuni ideologice[22], și din cauza filtrului existent între ei și realitatea românească, dat de depărtarea fizică și culturală. Sistemul era prea sigur de sine, exercita un control prea puternic ca să se teamă de tineret. Exista o anumită rezervă față de unele manifestări ale studenţilor, dar consider că ea se menifesta în limitele normalităţii, în măsura în care orice regim politic urmărește cu atenţie evoluţiile din rândurile tinerei generaţii. Povestea e veche, încă din secolul al IV-lea î.Hr.[23], dar este cu atât mai valabilă când ne referim la epoca modernă. Printre regimurile nedemocratice există multe altele care au reacţionat la diverse forme de manifestare a

21 Unii analişti au sesizat că Ceauşescu a confiscat până şi critica sistemului: nimeni nu avea voie să-l critice, dar dacă el o făcea, puteai să scrii şi tu, cu condiţia să-l citezi: „După cum spunea Tovarăşul Nicolae Ceauşescu, ...

22 Când spun „raţiuni ideologice" nu mă refer la deformarea intenţionată a realităţii de dragul promovării unei ideologii (caz în care aş fi utilizat sintagma „raţiuni propagandistice"), ci la ceea ce am numit în lucrările mele „referenţial ideologic": o figuraţie în virtutea căreia subiectul interpretează o realitate şi care depinde de poziţia acestuia în raport cu realitatea respectivă; subiectul nu o resimte ca figuraţie, ci ca realitate.

23 În 398 î.Hr., Socrate a fost acuzat de „coruperea tinerilor". Actul de acuzare în urma căruia a fost condamnat la moarte suna așa: „Socrate se face vinovat de crima de a nu recunoaşte zeii recunoscuţi de cetate şi de a introduce divinităţi noi; în plus, se face vinovat de coruperea tinerilor. Pedeapsa cerută: moartea".

tineretului mai ostil și mai violent decât regimul ceaușist. De altfel, manifestările tineretului român nu intrau pe terenul politicului; în cel mai bun caz făceau aluzii la politic (așa-zisele „șopârle" strecurate în textele cântecelor, în poezii, în proză sau în spectacole de teatru și de revistă)[24].

Care au fost cele mai mari satisfacții pe care le-ați avut de pe urma activității în calitate de cercetător al tineretului? Dar cele mai mari decepții?

În primul rând, am avut satisfacţiile firești, de la sine înțelese, pe care le poate avea un cecetător – indiferent de domeniul cunoașterii, de epocă sau de țară. În al doilea rând, cercetările desfășurate sub egida CCPT mi-au prilejuit un contact direct cu realitatea concretă a României, atú pe care îl resimt și astăzi ca pe un avantaj cognitiv în comparație cu mulți intelectuali români. În al treilea rând, ele mi-au facilitat contactul cu cercetători din alte țări, cu care am făcut un schimb prolific de informații, de cunoștințe teoretice și metodologice – un avantaj evident în raport cu alți cercetători ai realității sociale. În acest context, vreau să spun că activitatea în sistemul CCPT mi-a facilitat singura ieșire din țară pe care am avut-o înainte de 1989: am făcut parte din delegația României la Congresul *Comitetului 34* al Asociației Internaționale de Sociologie, „Sociology of Youth" de la Primorsko – Bulgaria (august 1983), după care am participat la Seminarul Bilateral România-Bulgaria de la Plovdiv (septembrie 1983). Două săptămâni într-o țară străină, chiar dacă o țară vecină, două săptămâni de

24 Singura manifestație cu caracter politic a fost cea din 1956, când studenții din Timișoara și din București s-au declarat solidari poporul maghiar, care declanșase o revoluție anti-stalinistă. Atunci, sancțiunile au mers până la exmatricularea din facultate. Celelalte două manfestări studențești relevante nu au avut un caracter politic nemijlocit: manifestarea din iarna anului 1968 a studenților bucureșteni, care nu au cerut mai mult decât vacanță de Crăciun, ceea ce au și primit, și manifestarea din iarna anului 1987 a studenților ieșeni, care nu au cerut altceva decât apă și căldură în căminele studențești.

relaţii profesionale și de documentare ştiinţifică! Pentru astfel de satisfacţii, merită să muncești pe gratis timp de 12 ani!

Cum vi se pare că a fost abordată problematică tineretului în România postcomunistă?

În România postcomunistă? Aproape că nu a fost abordată. Efortul unor cercetători de a salva CCPT de la dispariţie s-a dovedit zadarnic. O parte a obiectivelor sale au fost preluate de noile centre de cercetare, înfiinţate ca societăţi cu răspundere limitată (s.r.l.), dar acestea s-au specializat în sondaje pre-electorale, studii de audienţă și de marketing politic, studii de piaţă, comandate de clienţii interesaţi de așa-ceva.

Viaţa tineretului nu interesează niciun client cu bani, dispus să finanţeze cercetarea ştiinţifică. S-au ocupat de acest domeniu doar institutele din sistemul Academiei Române: Institutul de Sociologie și Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii. Dar sunt puţine studiile dedicate exclusiv tineretului; de regulă, anumite aspecte ale vieţii tinerilor din România sunt abordate în contextul unor cercetări pe teme mai complexe: migrarea forţei de muncă, șomaj, tendinţe demografice, integrarea romilor etc.

Vă mulţumesc.

INTERVIU CU CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ[25]

Cam ce finanțare (aproximativ) primea pe an CCPT?

Nu cunosc cifra reală. Deși am condus CCPT pe perioada 4 aprilie -15 septembrie 1979, nu-mi amintesc bugetul CCPT din acel an. CCPT a avut, anual, filă separată în cadrul bugetului de stat, iar din anii '80 s-a autofinanțat. Eu însumi am avut contracte cu Consiliul Culturii și Educației Socialiste și Consiliul UASCR.

În Hotărârea nr. 2567/1968 privind autorizarea înființării Centrului de cercetări pentru problemele tineretului s-a reglementat finanțarea CCPT, așa cum prevedea articolul 7: „Ministrul pentru problemele tineretului va propune organelor în drept, anual, fondurile corespunzătoare pentru acoperirea cheltuielilor necesare activității Centrului de cercetări pentru problemele tineretului".

Fiindcă nu avea un sector contabil propriu, în aceeași hotărâre de guvern s-a stabilit prin articolul 8 ca bugetul CCPT să fie gestionat de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist: „Pentru acoperirea cheltuielilor necesare activității Centrului de cercetări pentru problemele tineretului, la propunerea ministrului pentru problemele tineretului se va acorda anual o subvenție de la bugetul de stat Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist".

În termenii de astăzi, a avut loc o externalizare a serviciilor financiare și administrative către CC UTC în fruntea căruia era Ministrul pentru Problemele Tineretului.

---

25 Constantin Schifirneț este profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative. Înainte de 1989 a fost cercetător principal în cadrul CCPT. Interviul a fost realizat în data de 18. 08. 2019.

Din câte am observat, datele și interpretările cercetărilor produse sub egida CCPT erau foarte oneste și riguroase. Au existat presiuni politice pentru „cosmetizarea" rezultatelor cercetărilor?

Nu aș putea vorbi de presiuni politice și ideologice exercitate special asupra CCPT. Au fost, în schimb, reacții, unele dure, din partea unor instituții față de anumite rapoarte de cercetare și le menționez numai pe acelea redactate de mine.

Un director din Ministerul Învățământului, profesor renumit la Institutul Politehnic București, a cerut vicepreședintelui UASCR, reprezentatul organizației studențești în conducerea MI, să mă oblige să retrag din circuit Raportul *Tineretul universitar - interese pentru studiu și aspirații profesionale*, 1986. Printre motivele invocate a fost acela al opiniilor studenților atașate la Raport, opinii critice despre relația profesor-student. Mi s-a transmis că directorul nu accepta ca studenții să-și exprime asemenea opinii fiindcă profesorul este suveran în activitatea sa didactică. Raportul nu a fost retras.

Reacții critice au exprimat lucrători ai Ministerului Învățământului și cu privire la Raportul de cercetare *Pregătirea pentru profesie a tineretului universitar*, C.C.P.T., 1982, însă fără a cere vreo sancțiune.

În ziarul „Scînteia", un activist de la Consiliul Culturii și Educației Socialiste a publicat un articol critic față de raportul *Cultură, instituții culturale și socializarea tineretului,* 1987 susținând că datele și concluziile acestuia nu sunt reale și doar activiștii culturali pot investiga corect activitatea din casele de cultură.

Opus acestor aprecieri despre acest Raport de cercetare amintesc articolul lui Boris Buzilă, „Ce este și ce trebuie să fie casa de cultură", *România liberă* 24 martie 1988, p. 2. „Cercetarea oferă informații și concluzii deosebit de valoroase

și utile pentru perfecționarea metodologiei, a stilului de muncă al caselor de cultură, pentru lărgirea și diversificarea orizontului lor tematic și de preocupări, pentru îmbunătățirea căilor de acces dinspre și către public". Sunt transcrise opinii ale subiecților preluate din Raportul de cercetare. Am să menționez doar două din ele: «Trebuie să facem pe oameni să creadă în ei, să se regăsească în tot ceea ce fac». «Aș testa, cel puțin trimestrial, lucrătorii și funcționarii întreprinderilor, centralizându-le dorințele și, în funcție de ele aș organiza activitățile culturale».

Consemnez și o analiză a unui alt raport de cercetare, *Nivelul de cunoștințe artistice al tinerilor*, C.C.P.T., 1982: Mircea Iorgulescu, „Vocile realității", *România liberă* 11 mai 1983, p. 2. „Astfel de cercetări dau o idee mai precisă despre realitate și, în orice caz, resping hotărât viziunile de cabinet, imaginile prefabricate și reprezentările construite mai mult în funcție de dorințe decât după fenomenele concrete; ele pot avea, dacă sunt luate în considerație și se ține seama de rezultatele lor, un rol important, de nu chiar decisiv, pentru conceperea și orientarea activității din numeroase domenii – de la învățământ până la cinematografie și de la televiziune până la casele de cultură". Articolul preia multe date statistice din Raportul de cercetare.

În *Scînteia* din 10 și 11 aprilie 1986, Ilie Tănăsache a publicat, pe prima pagină, *Tinerii și profesiile satului*, o dezbatere pe marginea raportului meu de cercetare *Integrarea socio-profesională a tinerilor din mediul rural si mediul urban*, cu aprecieri pozitive despre activitatea CCPT: „În această ordine de idei se înscriu cu bune rezultate preocupările Centrului de cercetări pentru problemele tineretului — București. O nouă investigaţie întreprinsă de curind, aici, a avut ca temă : „Integrarea socio-profesională a tinerilor din mediul rural". Autorul acesteia — dr. Constantin Schifirneţ. Mărimea eşantionului cercetat: 2 225 de tineri din care, pentru

a avea criteriul comparaţiei, 515 trăiesc şi muncesc în mediul urban. Lotul tinerilor săteni investigaţi provine din 40 de comune, din 11 iudete — Arad. Bacău, Călăraşi, Constanţa, Dîmboviţa, Dolj. Galaţi, Ialomiţa, Mureş, Prahova, Teleorman. Înainte de a stărui asupra unor constatări cu o valoare mai largă de generalizare, să remarcăm Constanţa cu care *Centrul de cercetări pentru problemele tineretului* stăruie in direcţia cunoașterii aprofundate a generaţiei tinere, a gândirii, acţiunii și opţiunilor acesteia".

Autorul notează argumentele extrase din Raportul acestei cercetări și, surprinzător pentru un ziarist, consemnează că cercetarea a avansat două ipoteze judicios formulate : a) cu cât nivelul de instruire al tinerilor din sat este mai înalt cu atât mai mare va fi gradul de stabilitate ; b) cu cât este mai mare perioada de activitate din agricultură, cu atât mai mare va fi și stabilitatea profesională. „Acestea sînt idei valoroase conturate în timpul cercetării". Pornind de la datele cercetării mele, jurnalistul adaugă ca un supliment" opinia unor factori de decizie din sat la întrebarea : „De ce nu pleacă — sau pleacă ! — tinerii din satul dv. ?"

Cum erau planificate proiectele de cercetare ale CCPT? Existau și inițiative proprii, sau în general se lucra pe baza priorităților impuse de sus?

De regulă, fiecare cercetător propunea tema sau temele de cercetare pentru anul viitor. La acestea se adăugau solicitările din partea C.C. al UTC, a Consiliului UASCR și a unor instituții centrale. În anii '80 CCPT s-a autofinanțat și temele erau stabilite de comun acord cu instituțiile contractante. Planul anual de activitate al CCPT era vizat de Ministrul pentru Problemele Tineretului.

La sfârșitul fiecărui an se încheia un proces verbal între CCPT și CCES de avizare a Raportului de cercetare a temei

contractată, și după acest moment CCES transfera banii în contul CCPT.

Rapoartele de cercetare ale CCPT erau pentru „uz intern" sau nu? Care era politica de consultare a acestora? Chestionarele aplicate erau desigur anonime, nu?

În primii ani Rapoartele de cercetare ale CCPT includeau precizarea „uz intern". Ele erau transmise la instituții centrale și la institute de cercetări. CCPT a avut o publicaţie periodică, „Tineret, cercetare, acţiune socială", în care au fost publicate o bună parte din lucrările cercetătorilor săi.

Rapoartele de cercetare erau dezbătute cu grupuri de tineri. Am prezentat concluzii ale cercetărilor la multe grupuri de tineri.

În perioada 1972-1988, am prezentat date și concluzii ale cercetărilor mele despre studenți la întâlniri cu lideri ai UASCR de la toate nivelurile reuniți în tabăra de la Izvorul Mureș. Dezbaterile erau furtunoase însoțite de întrebări și comentarii, unele de respingere a concluziilor, se avansau sugestii și soluții. Se punea, obstinant, întrebarea de către vorbitori: Ministerul Invățământului, conducerile instituțiilor de învățământ superior cunosc aceste concluzii care, în bună parte, reflectau starea reală a studențimii?

Chestionarele completate nu erau semnate de respondenți. Am indicat, la unele chestionare din cercetările mele, că respondentul putea să-și scrie numele numai dacă voia. În anii '80 fiecare chestionar din cercetările mele avea mențiunea „Chestionar elaborat de Constantin Schifirneț".

Care dintre filialele regionale ale CCPT erau printre cele mai active? Ați remarcat vreo particularitate a filialei din Timișoara?

Primele filiale au fost înființate la Constanţa (în octombrie 1969) și Prahova (decembrie 1969). CCPT avea, în anul 1989,

31 de filiale județene. Practic, existau filiale în toate centrele importante ale ţării. Probabil, dacă nu venea revoluţia, şi dacă CCPT nu s-ar fi desfiinţat, aşa cum se plănuia, s-ar fi constituit filiale în toate judeţele. Filialele erau alcătuite din specialiștii locului, care se implicau benevol, deci fără nici o răsplată bănească, în studiul problemelor tineretului din zonă.

Înainte de anul 1989, cadrele didactice universitare își puteau realiza norma de cercetare în cadrul filialelor CCPT. Cu activitate de cercetare proprie, aceste organisme locale se impuneau și prin organizarea de manifestări ştiinţifice, unele dintre ele cu participare la nivel naţional și cu o tradiţie îndelungată. Ele ofereau o șansă, în condiţiile de atunci, pentru valorificarea rezultatelor cercetărilor ştiinţifice de către specialiști în ştiinţele socio-umane din universităţi prin includerea în volume, precum și participarea la un dialog între cercetători și comunicarea cu factorii de decizie din domeniul educaţiei tineretului. La sfârșitul anilor ,80 CCPT a fost printre puţinele instituţii de cercetare care organiza evenimente ştiinţifice naţionale și internaţionale, deoarece universităţile nu aveau bugete pentru cercetare.

În filiale au putut să-și valorifice cunoștinţele și abilităţile mulţi dintre absolvenţii secţiei de sociologie și dar și specialiști din alte domenii. Printre cele mai active filiale și conducătorii lor amintesc: Cornel Constantinescu – Pitești, Ștefan Buzărnescu – Timișoara, Melania și Dumitru Borţun – Brașov, Mihai Dumitru – Ploiești, Livia Dordea – Craiova, la care adaug pe Adrian Neculau – Iași și Vasile Preda – Cluj-Napoca. În anii'80 ai secolului trecut, CCPT rămăsese singura instituţie care organiza anual sesiunea sa ştiinţifică, iar multe dintre filialele sale aveau seminarii și simpozioane, ceea ce nu se întâmpla în alte instituţii de cercetare sau în facultăţi. Profesorul Cornel Constantinescu mi-a comunicat îndemnul profesorului Ioan Drăgan adresat tinerilor sociologi de a se integra în filialele CCPT: „În iulie 1986, la revederea promoției

1976 a absolvenților de la specializarea sociologie, profesorul Ioan Drăgan ne-a recomandat tuturor celor prezenți că dacă vrem să facem cercetare sociologică, să ne înrolăm în filialele C.C.P.T., singura formă instituționalizată care să ne permită să continuăm preocupările în acest domeniu și să valorificăm cunoștințele dobândite în facultate."

Foști membri ai filialelor, au recunoscut, după 1990, activitatea lor și au inserat în CV-ul lor titlurile comunicărilor prezentate la sesiuni ale CCPT și ale filialelor sale

Nu-mi amintesc când a fost înființată filiala CCPT Timiș. Știu că primul președinte a fost profesorul Francisc Albert de la Institutul Politehnic Timișoara, autor al lucrării *Sociologia muncii. Dialog cu timpul liber*.

Filiala CCPT Timiș a fost activă în perioada 1983 – 1989 când președinte a fost profesorul Ștefan Buzărnescu astăzi profesor la Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Sociologie și Psihologie (între timp pensionat, n.m.).

Am participat la simpozioane organizate de filiala Timiș:

1. „Profilul specialistului în viziunea studenților", simpozionul *Integrarea profesională și culturală a tineretului universitar*, organizat de filiala Timiș a C.C.P.T și Universitatea Timișoara, decembrie, 1978;
2. „Cultură și timp liber", sesiunea științifică *Tineretul și cultura*, organizată de filiala Timiș a C.C.P.T, martie, 1982.

Sunt prezent cu două titluri în publicația *Tineretul și cultura* a filialei Timiș a C.C.P.T:

1. „Cultură și schimbare în contextul succesiunii generaţiilor„, în *Tineretul și cultura*, Timișoara, 1988, p. 191-198.
2. „Cultura și socializarea tineretului", în *Tineretul și cultura*, Timișoara, 1987, p. 13-23.

În conceptul dumneavoastră de subcultură a tineretului, încercați cumva să includeți într-un mod empatic, să spun așa, subculturile urbane marginale ale tinerilor ascultători de muzică beat, rock sau punk? Să temperați (auto)definirea acestora în calitate de contraculturi?

Din punctul meu de vedere, tinerii ascultători de muzică beat, rock sau punk nu aparțin subculturilor urbane marginale ci unei subculturi centrale, dacă o putem numi astfel. Nu am cercetat dacă acești tineri se autodefinesc în calitate de contraculturi.

Așa cum spuneam în cartea *Generație și cultură*: „Tentativa noastră de a da un conţinut concret subculturii tineretului are și scopul de a o delimita de acele viziuni teoretice care o identifică cu devianţa sau cu delincvenţa juvenilă. Valenţa principală a subculturii este reliefarea cu pregnanţă a aspiraţiilor, trebuinţelor și orientărilor valorice specifice tineretului. Pentru că acest tip de cultură fiinţează, cu deosebire, in cadrul grupurilor de tineri, are și un puternic caracter formativ, contribuind prin valorile și simbolurile vehiculate și create la educarea lor" (p. 133).

Contracultura era descrisă mai mult ca o reacţie puternică la tendinţele de distrugere a mediului înconjurător prin industrializarea anarhică și creșterea haotică a orașelor. Numeroase grupuri adepte ale contraculturii iau naștere pornind de la preocuparea pentru ecologie îmbinată cu misticismul (p. 134).

A existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă? Dacă da, care era specificul acesteia? Dacă nu, care erau formele de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă? Era circumspect regimul comunist față de tineret, îl trata ca pe o amenințare, așa cu argumentează unele rapoarte de cercetare produse de către Radio Europa Liberă?

Da, a existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă, dar mai mult indirect decât direct, printr-un tip de îmbrăcăminte și aderarea la anumite stiluri muzicale. Erau tineri, este adevărat, în număr mic, mai ales studenți și intelectuali, care aderau ca agenți conștienți ai unei subculturi juvenile de promovare a libertății individuale. Au existat diverse forme de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă prin publicații pentru tineret, festivaluri și concerte pentru tineri, tabere pentru tineri etc. În anii 60 ai secolului trecut majoritatea regimurilor din Europa și SUA au cunoscut mișcări puternice ale tineretului cu consecințe directe asupra unor guverne și lideri politici. România nu a cunoscut o asemenea mișcare, dar o anumită circumspecție se manifesta față de tineret, și exista o preocupare a regimului pentru eventualitatea unei „explozii" a tineretului român. Măsurile luate de autorități, în limitele inerente ale sistemului comunist, vizau schimbări în activitatea educativă, în modalitățile de funcționare a raporturilor dintre tineret și instituțiile statului pentru satisfacerea unora dintre cerințele tinerilor.

Am observat o anumită punere în umbră a rock-ului în cercetările dumneavoastră, în special în ceea ce privește defalcarea statistică a datelor. A fost vorba de o abordare voluntară sau involuntară?

Nu am pus în umbră rock-ul în cercetările mele. Este adevărat că nu am făcut o cercetare specială asupra rock-ului, dar el a fost cercetat împreună cu alte genuri muzicale, date despre acest gen muzical le-am inclus în cartea *Generație și cultură*.

Menționez doar că din corelarea dintre nivelul de cunoștințe și opțiunile culturale a rezultat că tinerii cu un nivel scăzut de cunoștințe nu preferă muzica rock, pop, simfonică, spre deosebire de subiecții cu un nivel ridicat de cunoaștere care optează pentru acele genuri muzicale (p. 190). Remarcam

că muzica modernă este identificată de tineri cu muzica pop, iar muzica clasică este confundată cu muzica simfonică.

Muzica pop și rock este receptată de tineri pentru tendința ei către naturalețe, spontaneitate și multitudinea combinațiilor vocale. Această muzică exprimă universul de reprezentări, modul de viață și este folosită in elaborarea normelor trăite imediat de tineri. Mai mult, se vorbește de o strânsă legătură intre mișcările sociale și formele muzicale create de tineri (p. 203).

Regimul comunist percepea rock-ul ca o amenințare sau ca pe o stare de rebeliune pasageră, care nu trebuia exacerbată propagandistic?

Deși am căutat, înainte de 1989, studii despre opțiunile muzicale ale tinerilor din țările socialiste, nu am găsit nici un studiu relevant despre rock. Cert este că tinerii români, cu deosebire cei cu studii superioare preferau rock-ul. Pentru că nu le cunosc nu mă pot pronunța asupra studiilor recente despre perceperea rock-ului ca o amenințare de către regimul comunist.

Care au fost cele mai mari impedimente pe care le-ați întâlnit în aplicarea chestionarelor? Am citit mențiuni foarte directe asupra unor situații de acest gen. Erau receptivi tinerii la genul acesta de cercetări, sau le percepeau mai degrabă ca pe o obligație?

Cel mai mare impediment a fost atingerea cifrei de respondenți în lotul propus inițial pentru cercetare. Unii respondenți erau foarte receptivi la a accepta să răspundă la chestionare. Nu se poate vorbi de perceperea ca pe o obligație fiindcă nu-i forța nimeni să fie incluși în cercetare.

Au fost cazuri, vorbesc de cercetările mele, de respingere a chestionarelor de către unii respondenți. Evident renunțam la aceștia. Nu încercam nici un fel de negociere.

Dar numărul lor a fost foarte mic. Nu i-am întrebat despre motivele refuzului lor.

Care au fost cele mai mari satisfacții pe care le-ați avut de pe urma activității în calitate de cercetător al tineretului?

Întâi, satisfacția de a fi ,,întemeietor de instituţie". Împreună cu Dumitru Bazac, Doina Buruiană, Petre Datculescu și Cătălin Mamali, toți absolvenți în 1968 ca și mine, sub conducerea directorului Ovidiu Bădina asistat de Fred Mahler, am pornit activitatea CCPT din septembrie 1968.

La nici 24 de ani, am fost unul dintre coordonatorii unei cercetări pe un eșantion național de 2. 172 studenți, prima cercetare pe un eșantion național din istoria cercetării sociologice românești.

Am impus în cercetarea românească conceptele de subcultură și contracultură, cu deosebire în calitatea lor de agenți ai socializării, deși oficial nu erau acceptate. Le-am abordat în lucrările: Constantin Schifirneț, „Cultura tineretului și cultura globală a societății", în *Tânara generație a României anilor ,80*, București: Editura politică, 1987, pp.126-148; Constantin Schifirneț, „Subcultura și dinamica socială", *Viitorul social*, nr. 5, 1981, pp. 926-931; Constantin Schifirneț, *Generație și cultură*, București: Editura Albatros, 1985, capitolul „Tinerețea - vârsta culturii" (analiză a conceptelor de subcultură și contracultură), pp. 110-140.Unii exegeți, de pildă, Alexandru Tănase, au contestat teza mea despre existența unei culturi a tineretului: Alexandru Tănase, „Există o cultură a tineretului?", *România literară*, 31 iulie 1986, p. 8. (analiză a lucrării *Generație și cultură*).

Am contribuții în sociologia vârstelor și generațiilor. Am elaborat prima monografie despre generații din sociologia românească: *Generație și cultură*. În lucrările

mele am redefinit conceptele de „generație" și „relațiile între generații". In cartea *Tineretul între permanență și înnoire,* București: Editura politică, 1987, capitolul II: „Generația, factor al schimbării sociale", pp. 67-87 am analizat dimensiuni ale relațiilor dintre vârstă, cohortă, clasă socială și generație, raporturile intre generații în contextul schimbării sociale, generația și structura socială. În lucrarea „Continuitatea, unitatea și diferența generațiilor", în *Tânara generație a României anilor ,80*, București: Editura politică, 1987, pp. 216-240 am dezvoltat teza referitoare la studiul societății și al evoluției istoriei prin succesiunea generațiilor și contradicțiile dintre generații. În lucrarea *Generație și cultură*, capitolul „Generația literară", pp. 227- 248, am realizat prima analiză sociologică românească despre generația literară, completată cu descrieri ale generațiilor din literatura românească din perioada comunistă.

Am examinat tineretul în raport cu schimbarea prin raporturile nou-vechi, adaptare-inovare, rezidual-emergent, socializare-iuventizare, tradiţie-inovaţie. Tinereţea nu este o simplă fază de tranziţie, ci un stadiu autonom din evoluţia fiinţei umane, ce se distinge prin statusuri și roluri proprii.

În 1979 am condus CCPT, prin Ordin nr. 4 din 5 aprilie 1979, pe perioada cât directorul a fost încorporat în armată: 4 aprilie -15 septembrie 1979.

Cum vi se pare că a fost abordată problematică tineretului în România postcomunistă?

Evoluţia CCPT după anul 1989 reflectă traseul sinuos al unei instituţii de cercetare obligate să facă faţă nu doar dificultăţilor determinate de noul context social și economic, ci și impedimentelor legate de deformările de imagine. Imediat după decembrie 1989, CCPT s-a confruntat cu manifestări de suspiciune ce planau asupra colectivului de cercetători,

etichetat eronat și abuziv, ca aservit ideologiei comuniste. A contribuit la această atitudine imprecizia cu privire la statutul CCPT. Prin dispariţia funcţiei de ministru al tineretului, imediat după 22 decembrie 1989, a apărut problema autorităţii instituţionale sub care urma să funcţioneze CCPT. Tergiversarea soluţionării acestei chestiuni de către noile autorităţi a determinat pe majoritatea lucrătorilor CCPT să se transfere în alte instituţii. Abia în luna aprilie 1990, CCPT a trecut în subordinea Ministerului Culturii, iar din septembrie 1990 a trecut sub autoritatea Ministerului Tineretului și Sportului cu titulatura Centrul de Studii si Cercetări pentru Probleme de Tineret (CSCPT). Activitatea de cercetare s-a axat pe teme referitoare la societatea civilă teme din domeniul de cercetare a delincvenţei și devianţei juvenile: consumul de droguri, părăsirea familiei, copiii abandonaţi, copiii străzii etc.

După anul 1989 a fost stabilit, prin metode matematico-statistice, un eșantion naţional de tineri și s-au realizat barometre de opinie în rândul tinerilor români.

Din cauza numeroaselor reorganizări instituţionale în activitatea cu tineretul, din 2005 CCPT nu a mai funcţionat.. Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 2.567/1968 privind autorizarea înființării Centrului de cercetări pentru problemele tineretului din 18 noiembrie 1968 a fost abrogată prin Hotărârea nr. 233/2004 din 04.03.2004 a Guvernului României.

În 1996 am câștigat un concurs de CPI la *Centrul de Studii si Cercetari pentru Probleme de Tineret* (CSCPT). Până în 2005 am cercetat teme precum „Potenţialul creativ al tineretului român", „Sisteme alternative de formare a tineretului", „Relaţii sociale ale tinerilor", „Relaţia dintre instituţii de învăţământ și sistemele alternative", „Impactul sistemelor alternative cu raporturile între generaţii", „Strategii, instituţii și experienţe în educaţia permanentă", „Politici de educaţie alternativă", „Diagnoza situaţiei actuale prin politicile

de educaţie alternativă în România".

Numeroase evenimente și procese din lumea adolescenților și tinerilor impun cunoașterea lor științifică de către un institut specializat, care ar trebui reînființat, continuându-se astfel tradiția de peste 3 decenii în cercetarea tineretului.

Vă mulțumesc.

Notă:

La unele întrebări am preluat date și analize din cartea mea *Generație și cultură*, articolul meu „Treizeci de ani de cercetare ştiinţifică a tineretului", în *Sociologie românească*, nr.1, 1999, pp.137-143 și din interviul „Constantin Schifirneţ la 60 de ani", realizat de Septimiu Chelcea, „*Sociologie românească*, volumul III, nr.3, toamna 2005, pp. 245-258.

INTERVIU CU DUMITRU BAZAC[26]

Cam ce finanțare (aproximativ) primea pe an CCPT?

Nu știu.

Din câte am observat, datele și interpretările cercetărilor produse sub egida CCPT erau foarte oneste și riguroase. Au existat presiuni politice pentru „cosmetizarea" rezultatelor cercetărilor?

Nu.

Cum erau planificate proiectele de cercetare ale CCPT? Existau și inițiative proprii, sau în general se lucra pe baza priorităților impuse de sus?

Programele de activitate erau realizate pe baza propunerilor făcute de cercetători. De obicei, la începutul lunii septembrie pe durata a 10-15 zile, se analizau propunerile făcute de cercetători și se urmărea reflectarea în programele de activitate a problemelor acute ale tuturor categoriilor de tineri. Erau avute în vedere atât teme de cercetare/propunerile cercetătorilor cât și organizarea de manifestări științifice cu implicarea filialelor teritoriale ale CCPT. O atenție aparte era acordată activităților de colaborare cu instituții de cercetare a tineretului din alte țări (simpozioane, *workshopuri*, vizite de documentare). Un alt

26 Dumitru Bazac este actualmente pensionar. Înainte de 1989 a fost cercetător în cadrul CCPT, filiala București. Interviul a fost realizat în data de 21. 08. 2019.

capitol al programului de activitate cuprindea lista de publicații: *Caietul documentar*, lunar, în care erau erau publicate articole ale cercetătorilor și ale colaboratorilor CCPT; *Rapoarte de cercetare* încheiate; *volumele* tematice conținând comunicările științifice prezentate în sesiunile CCPT.
Deci „prioritatea de sus" era chiar studierea instituționalizată a problemelor tinerilor (muncitori, țărani, intelectuali, studenți, elevi), inclusiv problematica delincvenței juvenile.

Care dintre filialele regionale ale CCPT erau printre cele mai active? Ați remarcat vreo particularitate a filialei din Timișoara?

Filialele aveau contribuții de tip diferit. Deși toate au contribuit la realizarea investigațiilor naționale, cele din Cluj, Iași, Dolj s-au remarcat. În organizarea manifestărilor științifice de nivel național sau teritorial s-au evidențiat filialele din Prahova, Cluj, Iași. Ultima manifestare a fost pe 14-15 decembrie 1989 la Amara, de către filiala Ialomița, sesiunea „Integrarea socio-profesională a tinerilor", cu participanți din 9 filiale ale CCPT și alți colaboratori ai CCPT (Inst. De Etnografie și Folclor, Inst. de Statistică).

Cum ați evalua, per ansamblu, ponderea UTC-ului în cadrul tineretului din perioada socialistă?

UTC a fost o organizație politică ce trebuie analizată mai fin decât se face. Și neapărat în desfășurarea istorică a lucrurilor. Unul este rolul și utilitatea sa la început și altul, atunci când UTC a devenit o structură absolut formală. În același timp, dacă privim fenomenul ca atare, pe de o parte, UTC dorea activizarea politică a tineretului – adică și ridicarea cunoștințelor sale politice și o consecvență a activităților sale corespunzător acestor cunoștințe – dar, din cauza incompetenței psiho-pedagogice generale a activiștilor care

s-au ocupat, de sus începând, de această organizație politică și de tineri în general, UTC nu a fost un factor în mod deosebit eficient. Pe de altă parte, din cauza incompetenței politice generale, de sus începând, UTC a fost privit drept o formă de înregimentare politică: și astfel aproape toți au fost utecișți, cum înainte de asta aproape toți au fost pionieri. Aspectul de premiu, și deci, cel de stimulent, pe care trebuia să-l aibă calitatea de membru UTC au dispărut. Iar în acest sens, doar funcțiile în cadrul UTC și, eventual – pe plan local (în clase etc.) – cât de timpuriu au devenit membri UTC au fost socotite de către tineri drept trambulină socială. Trambulina ca atare a fost calitatea de membru PCR și pentru asta s-au luptat diferiți oportuniști în diferite unități (școli (puteai deveni membru PCR de la 18 ani), facultăți etc.).

Din punct de vedere cultural, adică din punctul de vedere al educației politice, UTC a avut, deci, un rol contradictoriu, și destul de slab.

Care au fost cele mai mari impedimente pe care le-ați întâlnit în cercetările dumneavoastră referitoare la tineret în perioada socialistă? Am citit mențiuni foarte directe asupra unor situații de acest gen. Erau receptivi tinerii la genul acesta de cercetări, sau le percepeau mai degrabă ca pe o obligație?

- În general, tinerii erau receptivi/cooperanți la cercetările întreprinse de CCPT. Mă refer în principal la elevi, întrucât domeniul meu prioritar de interes l-a constituit adolescența. Pe lângă cercetările bazate pe chestionar, adolescenții manifestau interes față de tehnicile de *self-investigation* și interactive cu cercetătorii (cu mine). Desfășurarea cercetărilor în cadru instituțional, respectiv în școli, reprezenta un avantaj în culegerea datelor atât din clasele de elevi cât și din rândul părinților. În plus, unii dintre elevi se ofereau să destăinuie reflecțiile personale incluse în jurnale. Pentru sporirea

autenticității faptelor investigate, în general, se recurgea la „numere mari", adică la investigarea unui mare număr de subiecți, respectându-se unitatea de structură locală (școală, clasă de elevi etc.). Practica de a comenta subiecții (elevi, profesori, părinți) era benefică, deoarece valida cele mai importante concluzii și scotea în evidență, uneori, și inconvenientul de a nu fi surprins cu fidelitate particularități ale fenomenului urmărit. În mediul școlar, am simțit mereu o undă de simpatie față de abordarea problemelor (orientarea școlară și profesională, modele și idealuri de viață, interese de cultură, opțiuni pentru integrarea în muncă etc.).

Regimul comunist percepea rock-ul, pop-ul, muzica ușoară occidentală în general ca o amenințare sau ca pe o stare de rebeliune pasageră, care nu trebuia exacerbată propagandistic?

În funcție de mediul cultural/educație și de vârstă, a existat și o respingere/neînțelegere a subculturii (aici, muzicale) a tineretului cât și o privire neutră. Sau chiar modelul muzicii rebele occidentale a fost integrat. Cu succes mai mare sau mai mic (vezi Cenaclul Flacăra, Adrian Păunescu). Dar e vorba de mai mult decât de muzică. *Suplimentul literar-artistic* al *Scânteii tineretului* a fost foarte citit de tineri. Deci nu putem descrie receptarea fenomenului sub-culturii tineretului (manifestată și prin preluarea *hairstyle* și modei occidentale) în mod unilateral.

A existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă? Dacă da, care era specificul acesteia? Dacă nu, care erau formele de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă?

Cum am spus mai sus, a existat. Dar nu cu totul separată/opusă celei „dominante". Sub-cultura tinerilor era un amestec de

idealuri și aspirații în consens cu cele umaniste/comuniste și de manifestări mai mult sau mai puțin „rebele". De asemenea, perioada istorică este foarte importantă în discutarea acestui aspect. La fel, originea socială și status-ul social al tinerilor. Influențele occidentale au fost, și ele, de diferite tipuri, după cum mesajele anti-sistem s-au accentuat și au forțat receptivitatea tinerilor la ele numai după ce, pe de o parte, moda exterioară a fost respinsă direct și indirect de către organe oficiale, iar pe de altă parte, și această modă a fost socotită drept semn și dezirabilitatea accentuării consumismului (față de insistența ideologiei comuniste dominante pe *a fi* și nu doar pe *a avea*). Oricum, aspecte ale atitudinii față de cultură se regăsesc în majoritatea lucrărilor CCPT.

Era circumspect regimul comunist față de tineret, îl trata ca pe o amenințare, așa cu argumentează unele rapoarte de cercetare produse de către Radio Europa Liberă?

Între atitudinea și analiza fenomenelor culturale „după ureche", proprii postului numit, și prezentarea realității prin prisma cercetării științifice (cu limitele acceptate de comunitatea științifică sociologică, de ex.), opțiunea de bun simț este, firește, cea de a doua. Problematica tineretului a fost adusă de către autorități în fața opiniei publice în diferite modalități și forme: instituirea funcției de ministru pentru problemele tineretului, înființarea CCPT, precum și a BTT (Biroul de Turism pentru Tineret). Atât CCPT cât și BTT au avut roluri *active* și au influențat și decizia politică și tinerii cu care au avut relații. Îi revine cercetării științifice serioase să încline balanța de partea adevărului istoric.

Care au fost cele mai mari satisfacții pe care le-ați avut de pe urma activității în calitate de cercetător al tineretului? Dar cele mai mari decepții?

Satisfacția de a fi fost acceptat în rândul cercetătorilor, prin intrarea mea în CCPT, și de a lucra în domeniul cercetării pluridisciplinare pe durata a două decenii, a fost imensă. Nu reține insatisfacții notabile, în afară de regretul firesc că o muncă frumoasă și de mare utilitate a fost – eu sper, vremelnic – anulată.

Cum vi se pare că a fost abordată problematică tineretului în România postcomunistă?

Prost, *tezist*, *pe baza unor duble prejudecăți*: față de „trecutul comunist criminal" și față de capitalism drept nu doar „cea mai bună dintre lumile posibile" ci și drept "singura posibilă", și *subordonat perspectivei consumeriste oficiale*. S-a încercat instrumentalizarea economică și politică a tineretului, adică transformarea tineretului în consumator (chiar „țintă") și în masă de manevră pentru politici care, în realitate, îi sunt nocive. Iar faptul că în ideologia oficială „nu există alternativă", înseamnă anularea criminală a apetenței de a visa și de a judeca rațional. Psihologia *individuală* a tinerilor este redusă la aceea de animal consumator. Iar viitorul *comun* al tinerilor este, astfel, arvunit în slujba unui punct of *no return* pentru specia umană.

Vă mulțumesc.

INTERVIU MIHAI DINU GHEORGHIU[27]

Ce îmi puteți spune despre preferințele literare ale tineretului în perioada socialistă? Ce relevanță sociologică și culturală considerați că aveau acestea?

Întrebarea dumneavoastră mă pune la grea încercare, mai întâi pentru ca îmi solicita memoria, mai apoi pentru ca se referă la „tineretul" de dinainte de 89/90, o categorie căreia îi aparțineam pe atunci si care era foarte heterogenă. Anchete sociologice asupra gusturilor literare nu prea existau, iar cele literare nu prea aveau „*relevanță sociologică*".

Nu vreau totuși să mă eschivez de la răspuns. Sa spunem așa: publicul tânăr, ca și publicul în ansamblu, nu doar cel literar, era unul „captiv", adică nu dispunea de o piață liberă, ci era „încadrat" și delimitat pe categorii – de vârstă („*Cutezătorii*" etc.), de mediu social (rural/urban), de gen (vezi revista „*Femeia*") șamd. O fracțiune a acestui public (majoritară?) era dependentă de producția culturala oficială, o alta fracțiune (minoritară?) se orienta după canoane estetice atipice sau informale, fie că era vorba de literatura (și muzica etc.) autohtonă, fie de traduceri. Ce mi se pare semnificativ pentru anii 1980 este încercarea de a „depolitiza" gusturile sau valorile literare în clasamentele care se făceau pe „generații", considerându-se, pe drept sau pe nedrept, că „generația

27 Mihai Dinu este profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. Înainte de 1989 a fost cercetător la Centrul de Științe Sociale din Iași. Interviul a fost realizat în data de 09. 08. 2019.

80” se emancipase de sub controlul politic și se înscria într-un curent universalist, postmodernismul. Moderniștii (în mare „generația 60”) și postmodernii erau când în alianță (reproducere), când în ruptura (revoluție? cred ca se evita cuvântul). Discuțiile si poemicile astea animau gazetele literare si „viața literară”, dar presupun ca publicul respectiv și protagoniștii „scenei literare” nu constituiau decât o mică fracțiune a tinerilor de atunci. Si fracționarea pe generații este semnificativă pentru perioada respectivă (a continuat de altfel si după), perpetuând credința în puterea biologic întemeiată a „creatorului”. Eu am numit fenomenul pe atunci „culturalism” și pentru că respingea „sociologismul”, acreditat ca „vulgar” și considerat specific anilor 50. Ceea ce prin anii 1960 era numit „renaștere” (a valorilor, a științelor socio-umane șamd) începea să semene tot mai mult a „restaurație” si restaurația chiar avea sa fie revendicata ca atare după 1989. Cei rămași în zona „sociologismului”, „vulgul”, nu prea aveau ocazia să-și exprime preferințele. Poate la „poșta redacției”.

Cum ați evalua, per ansamblu, ponderea UTC-ului în cadrul tineretului din perioada socialistă?

Depinde ce înțelegeți prin „pondere”. Daca aveți în vedere dimensiunea administrativă, cred că „ponderea” cea mai mare era în rândurile tineretului școlar si universitar. UASCR, „Uniunea asociațiilor studenților comuniști din România” (unde apelativul „comuniști” fusese introdus abia în 1974) era parte a UTC. Deci de la 14 ani până la sfârșitul studiilor universitare (pentru acea minoritate care urma astfel de studii) erai astfel încadrat si plăteai o cotizație. Înclin sa cred ca „ponderea” în rândurile tineretului din CAP-uri, fabrici și uzine, era mult mai scăzută și în mare măsura formală, structurile politice propriu-zise „recuperând” diverse activități pentru a le trece printre „realizările” proprii.

Daca ne referim la „pondere" cu privire la o anumită influență socială (cum vorbesc psihosociologii), lucrurile se schimbă. UTC-ul, respectiv UASCR-ul, avea o „mare pondere", deținând pârghiile financiare, organizatorice, instrumentele de control care făceau posibile viețile literar-artistice. Nu ar trebui sa se înțeleagă din asta ca tinerii erau, prin urmare, majoritar „tineri comuniști", dar nici sa se ignore efectul performativ al discursurilor politice care le erau adresate lor, „tinerilor de la orașe si sate".

Regimul comunist percepea rock-ul ca o amenințare sau ca pe o stare de rebeliune pasageră, care nu trebuia exacerbată propagandistic?

Aici nu prea știu ce sa răspund, nu e o întrebare pentru mine. Nu-mi vine să cred că exista vreo „directivă de partid" care sa privească rockul. La modul general, influențele occidentale erau ținute sub control. Protocronismul s-a impus de altfel ca un asemenea instrument ideologic, care demistifica occidentul. În rest, depindea și de responsabilii politici locali, unii mai abili și flexibili, alții mai „bătuți în cap".

A existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă? Dacă da, care era specificul acesteia? Dacă nu, care erau formele de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă?

Bănuiesc că vă referiți la ceea ce în mod obișnuit de numește „contracultură". Aici cred că lucrurile sunt în mare cunoscute, fie ca vorbim (iar) de problema „generațiilor" (respingerea „generației cu năut" si afișarea „generației în blugi"), fie de discutabila „rezistență prin cultură". Exemplul din urma e controversat, pentru că „cultura" la care face referință era în mare parte oficializata (mă gândesc la „cazul Blandiana").

Trebuie mare atenție la cuvinte aici: ce înseamnă „oficializată”? Etc. Eu aș răsturna puțin întrebarea dvs. *A existat o cultură dominantă a tineretului în socialism, separată de cea „autentică”*? Cei care răspund „evident” ar trebui sa nu se grăbească. Construcția politică a unui „tineret socialist” presupunea reproducerea unor stereotipuri dintr-o cultură care fusese la rândul ei cândva atipică, cenzurată și reprimată: cea a militanților comuniști în ilegalitate. Un exemplu la îndemâna este filmul lui Lucian Pintilie, *Duminica la ora șase* (1965), care trata într-o maniera nonconformistă o reprezentare stereotipa a rezistenței comuniste (uteciste!) din perioada războiului. Un alt exemplu ar putea fi decernarea unui premiu literar de către CC al UTC, la începutul anilor 1980, viitoarei laureate a premiului Nobel pentru literatură, Herta Müller.

Pentru a simplifica lucrurile și a răspunde totuși, „contracultura” s-a caracterizat întotdeauna prin nonconformism și prin contestarea canoanelor culturale. Dar nu este vorba doar de o „cultură a tineretului”, pentru ca în realitate cei care o produc sunt trans-generaționali.

Era circumspect regimul comunist față de tineret, îl trata ca pe o amenințare, așa cu argumentează unele rapoarte de cercetare produse de către Radio Europa Liberă?

Circumspect era față de rebeli etc., dar considerau (reprezentanții regimului) că situația e sub control într-o cultură „de masă” și că înregimentarea funcționează. Viața politică era foarte ritualizată, cu jurăminte publice și colective de loialitate față de șeful suprem, la diferitele momente simbolice cheie. Asemenea ritualuri de trecere îl făceau pe cel care se abătea de la calea trasata un „trădător”, și deci presiunea morală era foarte mare. De aceea amenințarea venea în special din zonele marginale, polițienesc controlate și reprimate, împrejmuite cu un fel de cordoane sanitare. Asta până a „explodat mămăliga”.

Cum se raporta la rândul său tineretul față de regim?

Din nou, nu mă simt în largul meu cu un asemenea subiect, „tineretul". Mă văd obligat să citez o formula celebra a lui Pierre Bourdieu, „La jeunesse' n'est qu'un mot" [*„Tineretul" nu-i decât un cuvânt*], de fapt titlul unui interviu dat de el în 1978, republicat în *Questions de sociologie*, 1984[28]. Repet, trebuie luate în considerare diferitele etape istorice și diferitele categorii sociale, în răspăr cu reprezentarea politic fabricată a „comunismului". Mai ales că opiniile oamenilor se schimbă, gândiți-vă că mulți dintre „disidenți" (adică opozanții expliciți, „direcți") au fost membri PCR (m-aș feri și aici să dau un procent). Un lucru e cert: tinerii anilor 1965-1970 se deosebeau mult de cei din anii 1980, și nu doar membrii celor doua generații literare. Mobilitatea ascendenta accelerată, anterioară anilor 1980, a fost un stimulent important pentru „adeziune" în unele cazuri, pentru „indiferență" în altele. Ca si azi, mulți își vedeau de treabă fără să acorde prea multa atenție circului politic. Acesta a devenit însă treptat sufocant, insuportabil.

Cum considerați că a fost tratată problematica tineretului după 1989?

Depinde de cine. Pe de-o parte, aș spune ca producția de studii cu caracter de cercetare, academice, a creat posibilitățile unei cunoașteri în profunzime si diferențiate. Pe de alta parte, s-au produs noi stereotipuri, cu tinerii de succes, IT-iști sau din diaspora, anglofoni si cosmopoliți, insinuându-se o cale unică de succes, asociată emigrării. Literatura si generațiile literare nu mai constituie un etalon de referință, sau cel puțin nu în egală măsură ca în trecut. Politic, s-a încercat și o polarizare a

28 Poate fi citit aici : http://www.homme-moderne.org/societe/socio/bourdieu/questions/jeuness.html.

publicului (electoratului), insinuându-se că există partide ale tinerilor și partide ale bătrânilor (pensionarilor). Manipularea acestor categorii, pe criterii de vârstă, este provocatoare de confuzii si disimulează de obicei problemele de natura socială. Pe de alta parte, este evident că s-a produs un schimb de generații, că reperele culturale sunt foarte diferite și comunicarea dintre tinerii de azi și „tineretul socialist", azi la pensie, e dificilă și rareori constructivă. Mulți dintre tinerii de azi sunt născuți după 1989 și nu sunt interesați de ce s-a petrecut înainte ca ei sa se nască. Iar dintre cei mai în vârstă, mulți sunt cei care au preferat sa uite experiențele nefericite dinainte. Problema raportului dintre memorie și istorie se pune acum într-un mod diferit decât în anii 1990.

Vă mulțumesc.

INTERVIU CU ADRIAN PAUL ILIESCU[29]

Care a fost ponderea UTC-ului în influențarea tineretului din perioada socialistă?

Nu văd cum s-ar putea măsura această pondere. În perioada pe care o cunosc mai bine (anii 1970 și 1980), cred că ponderea era foarte redusă, activităţile UTC fiind formale, festiviste, propagandistice și dezagreabile pentru majoritatea tinerilor. Problemele reale nu se discutau, exista tendința de simplă „dădăcire" ideologică, foarte des făcută fără nici o tragere de inimă de către „instructori". Dominau frazele șablon, ideile standard formulate și reformulate la infinit în „documentele de partid", în care prea puțină lume mai putea crede. Majoritatea accepta „prelucrarea" oficială ca pe un ritual inevitabil, pe care însă nu îl lua în serios.

Care era atitudinea generală a studenților de la Institutul Politehnic București față de condițiile administrative existente, calitatea cursurilor oferite etc. Ce apreciau, și în același timp ce îi deranja cel mai mult? Au existat momente tensionate între studenți și conducerea Institutului?

---

29 Adrian Paul Iliescu este profesor la Universitatea din București și director al *Centrului de cercetare a dreptății intergeneraționale, responsabilității sociale și sustenabilității*. Înainte de 1989 a fost asistent universitar în cadrul Institutului Politehnic București. Interviul a fost realizat în data de 24. 08. 2019.

Nu pot, din păcate, să formulez o apreciere de ordin general asupra atitudinii studenţilor din IPB faţă de condiţiile vieţii studenţeşti. Pe de o parte, am cunoscut direct doar o mică parte dintre studenţi (numărul total al celor care studiau în Politehnică era foarte mare) și nu pot extrapola informaţiile mele la totalitatea celor care frecventau studiile inginereşti; pe de altă parte, atitudinile lor erau foarte diferite. Unii erau ambiţioși, dornici să facă o carieră în industrie, alţii erau indiferenţi, fiind împinși în facultate de insistenţele părinţilor („trebuie să ai și tu o diplomă"), alţii erau mai preocupaţi să-și trăiască din plin tinereţea (și să folosească maximal distracţiile bucureştene) decât să se specializeze ș.a.m.d. În plus, dacă unii (mai puţini la număr) veneau cu un bagaj intelectual superior și cu o pregătire fizico-matematică ce le permitea să privească competent pregătirea universitară, în schimb mulţi alţii veneau insuficient pregătiţi din liceu, și se chinuiau să facă faţă cerinţelor impuse de profesori, fără a avea resursele necesare pentru o evaluare critică a lor. În general, mă îndoiesc că ar avea cineva datele necesare pentru a avansa o concluzie de ansamblu privind atitudinea studenţilor. Este cert însă că existau multe și diverse nemulţumiri (începând cu cele „domestice", privind condiţiile din cămine, cantine, săli de curs) și terminând cu cele privind cantitatea de informaţie ce trebuia absorbită, exigenţele profesorilor, posturile oferite la repartiţia finală „în câmpul muncii" (cum se spunea pe atunci), pisălogeala de la învăţământul politic lunar etc. Cele trei ierni succesive dure (1983-1986) au obligat studenţii să vină la ore înfofoliţi (unele fete purtau basmale groase, deși acestea nu mai erau de mult un articol vestimentar uzual) și să ia notiţe cu mânușile în mâini. Existau în corpurile de clădire ale Automaticii și Energeticii săli de seminar cu trei pereţi alcătuiţi integral din ferestre, și acolo, în acele ierni geroase, era de-a dreptul imposibil de lucrat. Evident că asemenea condiţii nemulţumeau pe toată lumea, profesori și studenţi laolaltă.

Impresia mea (accentuez că e vorba de o impresie, nu de o concluzie bazată pe date și temeiuri) este însă că, în general, studenţii de la Politehnică erau mai disciplinaţi, mai uşor de ţinuţi „pe linie", mai puţin înclinaţi spre atitudini de frondă, decât cei de la Universitate - ca să nu mai vorbesc de cei de la facultăţi ca Arhitectura, unde atmosfera studenţească era, pentru observatorul obişnuit, izbitor de „liberală". Problemele autorităţilor universitare cu studenţii de la inginerie erau mai des legate de manifestări huliganice în cămine (beţii, bătăi, distrugerea dotărilor, inclusiv, după sesiune, aruncarea pe fereastră a mobilierului, în manifestări paroxistice de bucurie, de „eliberare") decât de eventuale proteste faţă de condiţiile de viaţă sau de studiu oferite studenţilor. De fapt, în cei zece ani pe care i-am petrecut la Politehnica bucureșteană, nu îmi amintesc să fi auzit de vreun „protest" al studenţilor, de vreun memoriu cu „doleanţe" adresat conducerii sau de ceva similar. Exista, ca în toată ţara de altfel, un fel de atmosferă de „resemnare", experienţa le spunea tuturor că asemenea manifestări n-aveau nici o șansă de succes, urmând să aducă numai neplăceri.

Aceasta nu înseamnă însă că studenţii politehniști erau total pasivi. În anii 80, am asistat direct la o mobilizare, foarte pașnică, dar decisă, de „opoziţie" împotriva deciziilor „superioare". Se desfășurau, la așa-numita „Casă de cultură a studenţilor Gr. Preoteasa", din spatele Operei, alegerile pentru funcţiile supreme de conducere al organizaţiei studenţi (Uniunea asociaţiilor studenţilor comuniști, UASC) din Politehnică. Ca de obicei, fusese pregătit de mult timp un candidat preferat (al conducerii organizaţiei de partid din institut și al Rectoratului) pentru funcţia de Președinte al UASC din Politehnică, un tânăr cadru didactic pe nume Mihai Ceclan. Și studenţii, și profesorii tineri care urmau să „îndrume" munca UASC în noul mandat erau îngroziţi de perspectiva aceasta: Ceclan, fără a fi deloc prost sau primitiv,

ci dimpotrivă (și asta îl făcea mai periculos) era autoritar, exagerat de sever, lipsit de înțelegere pentru studenți, ostentativ în „disciplinarea" celor cu care lucra. Pesemne, avea planuri mari de carieră politică în lumea academică și se sforța să se remarce prin exces de zel. Părea și marcat de o nervozitate inexplicabilă, efectul unei frustrări ascunse, pe care o masca prin conștiinciozitate în „îndeplinirea sarcinilor", dar care răbufnea frecvent spre alarma celor din jur. Rutina ședințelor comuniste cerea ca, anterior votului pentru alegerea liderilor, să se facă scurte caracterizări elogioase ale candidaților binecuvântați de partid. Ei bine, la aceste discuții preliminare, liderii organizațiilor studențești din Politehnică s-au ridicat în plină (și festivă) ședință, invocând conflictele avute cu Ceclan și abuzurile lui în relațiile cu studenții care „activau" (organizau activitățile) în organizații. Tonul criticilor a fost politicos, dar plin de obidă, denotând o supărare adâncă și ireversibilă. Conducătorul ședinței, președintele Consiliului UASCR pe capitală, Ion Stoica, a sesizat imediat că nu e vorba de mici țâfne individuale, ci de o tensiune serioasă, mai veche, între candidat și liderii studenților. După o scurtă consultare cu alți membri din prezidiul adunării, el a anunțat renunțarea la candidatura lui Ceclan, și înlocuirea acestuia cu un alt tânăr activist UASC, Vasile Bostan, care a și fost ales președinte. Bucuria a fost generală. Generațiilor actuale, episodul le va părea ultra-banal, dar pentru cei care au trăit acele vremuri, „răscoala" potolită (de fapt, o simplă luare de atitudine) a liderilor studenților contra candidatului oficial susținut de Rectorat și de partid, a fost un eveniment deosebit și surprinzător. Asemenea răsturnări ale deciziilor de numire în funcții luate „mai sus", în virtutea criticilor aduse „de jos" (de către studenți) erau foarte rare. Studenții politehniști, deși predominant disciplinați, nu erau totuși lipsiți de nerv atunci când era nevoie. Reacțiile lor, totuși, erau îndreptate împotriva unor persoane sau decizii particulare, fără a avea, din câte

știu eu, aspectul unor mobilizări pe chestiuni principiale, de anvergură profesională sau politică.

A existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă? Dacă da, care era specificul acesteia? Dacă nu, care erau formele de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă?

Răspunsul depinde, desigur, de definiția dată termenului de „cultură", dar nu voi intra în scolastica terminologică necesară aici. Într-un sens, este evident că existau particularități ale culturii tinerilor, care diferențiau universul lor spiritual de acela al generațiilor mai vechi. Dacă părinții lor ascultau muzică populară sau romanțe, tinerii anilor 1970 și 1980 preferau în mod clar muzica pop, rock și folk. Dacă părinții ascultau muzica lăutărească, tinerii mergeau în discoteci (unde se prezenta aproape exclusiv muzică occidentală) și ascultau (la magnetofon) mai ales muzica englezească și americană. Filmele preferate erau cele de aventuri (mai ales americane), și nu cele pe care le iubiseră părinții lor. Apariția videoplayerelor, în anii 1980, a atras atenția asupra acestora. Mai circulau, deși rar și greu, și cărțile indezirabile, de exemplu Soljenițîn, câte o carte de Cioran sau Eliade. Preferințele tinerilor nu mergeau spre operele „educative" ale culturii oficiale (emisiuni TV „mobilizatoare", filme privind „oamenii muncii" și problemele lor de „îndeplinire a planului economic" trasat, sau privind istoria „eroică" a poporului român), spre temele propagandistice, ci spre subiectele uzuale în cultura occidentală. Problemele „societății socialiste multilateral dezvoltate", ținute la mare cinste de oficialitățile comuniste, nu prezentau interes pentru tineri. „Organele abilitate" priveau cu mare nemulțumire această situație, și încercau sistematic să o „amelioreze", limitând pe diferite căi „influențele capitaliste" (filme occidentale, muzică rock) și

impunând adăugarea „operelor sănătoase" (muzică și filme noi românești etc.) Cu ipocrizia caracteristică, nu se blama oficial cultura occidentală, dar se încerca limitarea „excesului" de influențe nocive și amplificarea „producțiilor mobilizatoare" locale. Nu se interzicea oficial accesul la Biblioteca americană sau la Institutul francez, dar se ducea muncă de convingere pentru reorientarea interesului spre sfera „socialistă" (dar și aici erau evitate operele din statele socialiste care discutau mai deschis chestiuni „delicate" ideologic). În general, acțiunea oficială era bazată pe presupoziția că munca de convingere (învățământul politico-ideologic, filmele „sănătoase", presa „angajată" etc.) ar putea reorienta interesul tinerilor în direcția „justă". Era, evident, o iluzie. Tinerii fugeau de aceste „difuzoare" oficiale, de propagandă, cât puteau de des și de repede. Dar reacțiile oficiale (în anii 1970, 1980) la această sustragere nu erau atât represive la modul dur, cât erau bazate pe presiune psihologică continuă, pe insistențe, și pe măsuri de „diminuare" a influențelor culturale „dăunătoare".

Era circumspect regimul comunist față de tineret, îl trata ca pe o amenințare, așa cu argumentează unele rapoarte de cercetare produse de către Radio Europa Liberă?

Nu știu dacă „regimul" era circumspect, dar „organele" (de partid, de UTC, de conducere din școli, facultăți și instituții) era circumspecte față de posibile conduite „deviante" sau „nesănătoase" care ar fi putut la un moment dat atrage furia represivă a autorităților centrale. Nu mi se pare că exista sentimentul sau convingerea că tinerii ar fi constituit o „amenințare" – ortodoxia era că „avem un tineret minunat", dar se pleca de la premisa că tinerii, insuficient maturizați, pot fi „atrași" de idei „nesănătoase" propagate de statele capitaliste, de misticismul religios, de modele umane „greșite" provenite din străinătate etc. Sentimentul de pericol nu putea

exista, de vreme ce manifestările rebele ale tinerilor erau mai ales inocente (prilejuite de petreceri, de distracţii, de muzică „zbuciumată"), şi nu aveau caracter politic, revendicativ la modul principial etc. Revendicările tinerilor erau ele însele „nevinovate", vizând dreptul la distracţii, dreptul de a urma o modă (de exemplu, de a purta părul lung), anumite înlesniri administrative sau organizatorice locale; ele nu contestau regimul politic, monopartidismul, valorile oficiale etc. Eu, cel puţin, nu am văzut contestări masive, semnificative, ale politicii oficiale, ale „ideilor socialiste", şi nici revendicări organizate ale drepturilor fundamentale (de liberă circulaţie, de întrunire politică, de asociere etc.). Predomina senzaţia că aceste lucruri sunt cu totul inaccesibile, şi tinerii nu se organizau să le solicite.

Cum se raporta la rândul său tineretul faţă de regim?

De aici, şi atitudinea tinerilor faţă de regim: o obedienţă practică, silită, o acceptare formală, o resemnare bazată pe convingerea lipsei oricărei şanse de a schimba ceva. Tinerii nu credeau în ideile comuniste, le era clar că totul e propagandă, dar nici nu reflectau asupra alternativelor, nu încercau să construiască o concepţie alternativă etc.; priveau cu jind spre stilul de viaţă occidental, nu credeau în „superioritatea socialismului", dar nici nu îşi puneau problema de a regândi lucrurile, de a judeca sistematic şi a formula concluzii alternative celor oficiale. Faţă de acestea, reacţiile erau ironice, oamenii (şi tinerii) se refugiau în umor, fără însă a se angaja într-o regândire perseverentă a valorilor sau ideilor. Nu am întâlnit, de exemplu, preocupări efective de argumentare pentru superioritatea economiei de piaţă asupra celei comuniste (deşi fiecare vedea discrepanţa de productivitate şi de bogăţie), pentru proprietate privată, multipartidism etc. Acestea erau subiecte închise prin forţa lucrurilor, mai curând decât subiecte de frământare pentru

tineri. Vor fi existat, desigur, excepţii, dar nu am văzut un fenomen de grup, mai amplu, de angajare în regândirea lucrurilor.

Regimul comunist percepea rock-ul, pop-ul, muzica ușoară occidentală în general ca o amenințare sau ca pe o stare de rebeliune pasageră, care nu trebuia exacerbată propagandistic?

Au existat variaţii în atitudinea oficială faţă de rock și pop. Pentru o lungă perioadă ele au fost excluse din mass media oficială, din spaţiul public. La un moment dat, în perioada „micii deschideri", Ceaușescu a lansat lozinca „tineretul trebuie să se distreze", și a urmat un dezgheţ: muzica a fost privită, o vreme, ca ceva nevinovat, ca simplă distracţie. Pe măsură însă ce pop-ul și rock-ul au devenit muzica dominantă, oficialităţile au început să aibă resentimente faţă de această „occidentalizare" exacerbată. Vedeau în pasiunea „exagerată" pentru muzica occidentală, influenţe „străine", indezirabile, „lipsa unei conștiințe socialiste", efectul unor eșecuri ale „educaţiei comuniste". Mă îndoiesc că vedeau în ea „o amenințare" (erau siguri că pot controla lucrurile), dar vedeau aici carenţe ale „muncii politico-educative", ale propagandei și ale instituţiilor de „formare a omului nou". Cred că unii lideri comuniști înţelegeau că pasiunea pentru muzică modernă nu e un pericol dar foarte mulţi nu vedeau cu ochi buni această „înstrăinare" și cereau măsuri discrete de limitare a influenţei ei (nici la nivelul „partidului" nu erau toţi activiștii la fel). O campanie represivă oficială, deschisă, nu s-a făcut, din diverse motive, dar era clar că „orgia rockului" nu rima cu stereotipurile „culturii socialiste" și ale „Cântării României".

Cum vi se pare că a fost abordată problematica tineretului în perioada postcomunistă?

Problematica tineretului a fost neglijată masiv, după 1989, ca și nenumărate alte teme de interes public. În jungla politicii post-decembriste, s-au impus subiectele pentru care grupuri de presiune influente au făcut propagandă mass media și propagandă politică. Cum nu existau asemenea grupuri care să reprezinte interesele tineretului, subiectele importante pentru acesta au fost neglijate sau ignorate. Câte un institut sau un ONG au mai abordat unele subiecte din această categorie, dar în prim planul vieții publice ele nu au mai apărut cu pregnanță. Interesele publice, așa cum este și interesul pentru problemele și prioritățile tinerilor, au căzut în uitare, probabil pe baza premisei tacite că societatea se reduce la suma intereselor private, și că bunurile publice sunt o simplă gogoriță socialistă. Plătim deja nota pentru neglijarea criminală a bunurilor publice (educație, normativitate, cooperare socială, independență națională) și în deceniile următoare se vor vedea și mai clar consecințele dramatice ale distrugerii iresponsabile ale acestora.

Vă mulțumesc.

INTERVIU CU MIMO OBRADOV[30]

Ce relație ați avut cu scena muzicii rock din Timișoara înainte de 1989?

Înainte de 1989 Timișoara a avut cea mai puternică scenă rock din țară, cu formații ale căror discuri editate la Electrecord se vindeau în tiraje spectaculoase de zeci și chiar sute de mii de exemplare (în cazul Phoenix). Am făcut parte din a doua generație a celor care se exprimau prin rock, reprezentați de Pro Musica, Celelalte cuvinte și Autostop (mai târziu cu numele și orientarea schimbată - Cargo), apoi de Metamorf, Sector 3, Abra. Însă cele mai pregnante amintiri inițiatice au fost concertele din 1969 și 1970 ale formațiilor Clasic XX la sala Clubului CFR (în centru, lângă Pești) și Mondial (la cinema Capitol). Mai târziu, în 1971, am făcut cunoștință și cu Phoenix, în formula de început de după plecarea lui Mony Bordeianu în SUA. Am fost în anturajul celor care cântau rock, am început să ascult și să împărtășesc informațiile din emisiunile care prezentau rock la Radio Beograd și Radio Novi Sad, informații mult mai numeroase, diversificate și foarte actuale, mai complete decât cele ale lui Cornel Chiriac de la Radio Europa Liberă. Metronomul a avut un rol formator, educativ datorită aparatului critic cu care au fost însoțite prezentările unor albume alese. Tinerii din oraș care au făcut pasiune pentru muzica și moda (căci a fost și o modă!) rock se cam știau. Se făceau audiții muzicale de pe pick up sau magnetofon acasă,

30 Mimo Obradov, jurnalist cultural și colaborator al TVR Timișoara, este membru al scenei rock timișorene începând cu anii 1970. Interviul a fost realizat în data de 10. 09. 2019.

schimburi de discuri, înregistrări, se împrumutau reviste, cărți în limba engleză (cele mai căutate au fost *1984* de G. Orwell, *Naked Lunch* de W. Burroughs, *Tropic Of Cancer* de H. Miller, *On The Road* și *Dharma Bums* de Jack Kerouac și *Howl* de A. Ginsberg) despre care nu aveam speranțe că se vor traduce vreodată și publica în limba română așa că am învățat ca autodidact engleza (la școală ca limbă străină aveam impusă lb. rusă). Eram deseori prezent la repetițiile formațiilor rock din Timișoara, la Casa studenților (KPK, Kamadeva, Peti Točak, Celelalte cuvinte), Casa tineretului (Pro Musica și Cargo) și la Clubul Electromotor (Autostop) și Tehnolemn (Metamorf). Se fuma, se bea, se vorbea despre muzică...

Care era atmosfera din timpul concertelor?

Concertele au fost, contrar reprezentării ulterioare a ceea ce înseamnă un concert rock și cum se manifestă publicul la aceste ocazii, mai degrabă niște audiții (ca la Filarmonică) în care publicul aplauda și mai ovaționa între piese dar nu în timp ce se cânta. Puțini erau cei prinși de ritm care dansau în fața podiumului scenei. Alta era situația la concertele și serile de dans cu formații rock în cluburi ca să nu zic de discoteci (care pe vremea aceea se făceau cu muzică rock). După 1980 publicul și-a dat frâu liber trăirilor și concertele desfășurate la Casa studenților și Casa Tineretului, la Tim Rock Festival au fost la fel de libertine chiar dezmățate ca manifestare ca cele din Occident și SUA (se știa de Woodstock, de Festivalul de pe insula Wight, prezentate în știri sau reportaje scurte la televiziunea iugoslavă). Concertele rock au fost însoțite și cu consumul alcoolului (adus de acasă sau cumpărat după ce se făcea o chetă și băut pe ascuns sub scutul întunericului din sală).

Au existat frecvent conflicte violente între public și forțele de ordine? Cum gestionau organizatorii genul acesta de situații?

Dar trupele aflate pe scenă?

Conflicte majore nu au fost, doar mici frecușuri când organizatorii aprindeau lumina în sală ca publicul să se potolească dar reacția îi determina să stingă lumina și să nu interfereze în program căci exista riscul de a pierde controlul masei (nu s-a ajuns la devastarea mobilierului din săli, la vandalizare, proteste majore ci doar la mici derapaje individuale mai degrabă provocate de alcool). Aș exemplifica prin două situații. În cadrul unui concert al grupului Pro Musica la Casa tineretului lucrurile erau cât pe aci s-o ia razna. În apropiere, la alimentara din blocul turn de vis a vis s-a băgat vodka rusească, dar nu orice. Krepkaya (52 grade!). S-a băut și înainte de concert (membri trupei și prietenii, nu puțini), s-a băut și în timpul programului. A fost o atmosferă de nedescris. După concert s-au găsit o mulțime de haine sfâșiate, pete de sânge, dinți înfipți în podea, sticle goale... Cu toate astea nimeni nu s-a plâns că ar fi fost accidentat, nu a fost solicitată intervenția medicală, nimeni nu alertat miliția iar responsabilii culturali din Casa tineretului au răsuflat ușurați când totul s-a terminat. Un alt caz a fost concertul grupului Cargo (în 1987 sau 1988) în care s-a folosit ca show un efect de fum dublat cu acțiunea stroboscopului. Fumul provenit de la o fumigenă improvizată din dotarea armatei a scăpat de sub control și aerul a devenit irespirabil în sala de spectacol a casei studenților. Datorită faptului că a fost mai multă lume decât putea să încapă în interiorul sălii au fost de la bun început deschise ușile laterale înspre o curte interioară mică și cele de la holul de la intrare pline cu tineri îmbrăcați în blugi și hanorace kaki de tip military parka, așa că fumul s-a dispersat repede fără a se crea panică. În ciuda fumului dens mai mulți și-au aprins țigările în spirit de frondă. La Timișoara, la *Casa Tineretului*, în 1983, când a fost organizată, în cadrul programului Club PM 6, proiecția filmului *The Wall*, regizat

de Alan Parker pe structura, scenariul și muzica albumului omonim al formației Pink Floyd, s-a creat o asemenea îmbulzeală încât, sub presiunea mulțimii, au cedat ușile de sticlă de la intrare. Incidentul a atras atenția „organelor". Cu atâta lume în holul instituției unde urma să aibă loc proiecția și fără alte probleme, programul s-a desfășurat normal. După o scurtă prezentare, s-a pornit video playerul. Câteva mii de oameni cu capetele date pe spate, într-o poziție incomodă, s-au holbat la cele trei monitoare atârnate de tavan. Poate că au reușit să vadă, să audă, dar nu știu în ce măsură au și înțeles ceea ce se derula pe micile ecrane. Oricum, era *Zidul! The Wall!!* Pink Floyd!!! Iar în rolul principal - Bob Geldof!

Activistul de la comitetul municipal de partid și securistul de sector, cei care se ocupau de îndrumarea și urmărirea activităților culturale, au pretins imediat traducerea și transcrierea dialogurilor din film. După cîteva zile, agitația s-a stins. Nu s-a întâmplat nimic, dar nici nu s-a permis organizarea unei noi proiecții pentru public, care, în mod logic, s-ar fi impus dat fiind interesul enorm pe care l-a stârnit filmul. Poate tocmai din această cauză. Mesajul a fost clar unul pacifist, antirăzboinic, pe alocuri chiar anticapitalist.

Pe câinii de pază ai regimului comunist i-a intrigat însă acel refren cu versurile „*We don't need no education/ We don't want no thought control*", pe care l-au interpretat ca pe o posibilă instigare la revoltă împotriva sistemului de învățământ și educație socialistă.

Regimul comunist percepea rock-ul, pop-ul, muzica ușoară occidentală în general ca o amenințare sau ca pe o stare de rebeliune pasageră, care nu trebuia exacerbată propagandistic?

Aici răspunsul este simplu. Regimul nu a încurajat manifestările în care s-a promovat muzica și moda tinerilor din lumea liberă dar, asemenea dresorilor, a pus botniță și a ținut sub control

tot ceea ce ieșea public (discuri, presă, radio, televiziune). Au funcționat fără probleme cluburi în care se cânta rock, au fost organizate concerte, festivaluri, programe de audiții muzicale pe lângă casele de cultură destinate tinerilor. Nici liberi, nici interzișii tinerii pasionați de rock și cuprinși de spiritul de exprimare liberă pe care-l promova muzica și atitudinea rock, și-au creat o cultură a lor, o alternativă la ceea ce le-a fot recomandat de propaganda regimului. Afinitățile lor au contribuit la construcția identitară.

Era circumspect regimul comunist față de tineret, îl trata ca pe o amenințare, așa cum argumentează unele rapoarte de cercetare produse de către Radio Europa Liberă?

În general erau urmărite de activiștii UTC, de metodiști, de securiștii care se ocupau de tineretul din centrele universitare, tendințele și preocupările tinerilor. Când acestea ieșeau din tiparele prevăzute de regim pentru tineret se luau și măsuri. Cei cu plete și cu îmbrăcăminte mai excentrică nu erau admiși în diferite instituții (la școală, la facultate, la locul de muncă) dacă nu își corectau ținuta, erau amenințați cu exmatricularea sau cu desfacerea contractului de muncă cu litera i (indisciplină). Se știa că foarte mulți tineri ascultă Europa Liberă, nu doar Metronomul lui C. Chiriac, dar nu li se putea interzice asta. În schimb erau vânați cei care trimiteau pe adresa postului la Munchen scrisori cu liste de preferințe muzicale (e vorba de cântece care doreau să le audă în program și Nu comentarii politice și critice la adresa regimului). Scrisorile interceptate au fost analizate și căutați autorii care apoi au fost convocați la Securitate și bine prelucrați, intimidați și șantajați să-și toarne prietenii care făceau la fel. Unii au fost bătuți, ținuți mai multe ore în beci și terorizați că vor fi trimiși în pușcărie.

Cum se raporta la rândul său tineretul față de regim?

Tinerii își manifestau ostilitatea față de regim prin indolență și dezinteres față de ceea ce li se impunea, mai ales din punct de vedere cultural, căutau surse alternative (cărți, muzică, filme, reviste, activități recreative, vestimentație, produsele oferite prin bișniță...) pentru a-și satisface afinitățile și gusturile formate în ciuda încercărilor de îndoctrinare și formare a omului noi în societatea socialistă multilateral dezvoltată.

A existat o cultură a tineretului în socialism, separată de cea dominantă? Dacă da, care era specificul acesteia? Dacă nu, care erau formele de integrare și de gestionare a acesteia de către cultura dominantă?

O cultură separată nu a existat pentru că nu a fost posibil, nu s-a permis oficial nici o ieșire din tipare. Încercări au fost prin activitatea unor cluburi (Cineclubul CFR, Clubul de jazz al Casei studenților, Club PM 6, Jazz Club Lira la Casa de cultură a municipiului, Folk Club la Universitate) și a cenaclurilor literare, a trupelor de teatru studențești. Unii consideră o excepție Cenaclul Flacăra în faza de masă a acestuia, când umplea săli de sport și stadioane dar componenta dominantă a acestuia a fost tot îndoctrinarea servită însă cu o doză de iluzie de manifestare liberă.

Care au fost cele mai importante dificultăți pe care le-ați întâmpinat în cadrul unor evenimente de acest gen – concerte de muzică rock? Dar cele mai mari satisfacții?

Dificultățile au fost de ordin material și în privința dotării tehnice dar și așa am putut să organizăm și să realizăm manifestări precum Club PM 6, cu audiții, program de discotecă și concerte live, iar mai târziu chiar și proiecții video. Eram atenționați să evităm anumite genuri muzicale (punk, ska, new wave...) dar nu țineam cont de asta și motivam că

sunt cântece din topuri preluate din programele unor posturi de radio din țări comuniste vecine și prietene (Iugoslavia, Ungaria). O problemă era și programul redus până la ora 22. Orice se întâmpla, oricât de încinsă ar fi atmosfera în public și pe scenă, la zece seara trebuia să se încheie. Satisfacțiile țineau de senzația de apartenență la o cultură diferită decât ceea destinată populației, că ai cu cine să împărtășești asta, nu ești izolat, pentru ca așa simt și mulți alți tineri din oraș și din țară. Vedeai cu sub ochii tăi se formează, crește și se dezvoltă o generație de oameni care gândește altfel, are alte aspirații, alt sistem de valori.

În calitate de disc jokey la petreceri unde se asculta muzică rock, ce dificultăți uzuale întâmpinați?

În afara clubului PM 6 în cadrul căruia susțineam un program de muzică nouă (punk, new wave, yugo-rock), nu am fost DJ decât ocazional (la Balul absolvenților de liceu la Peciu Nou, la party-uri private).

Vă mulțumesc.

INDEX DE AUTORI

Aldea, Silviu 118, 119, 151, 242
Almaș, Dumitru 251
Aluaș, Ioan 20, 256
Antonesei, Liviu 88, 260
Apostol, Pavel 27, 242
Ban, Cornel 242
Bardan, Alexandra 14, 242
Basiliade, George 48, 49, 56, 252
Bazac, Ana 20, 21, 45, 72, 252
Bazac, Dumitru 66, 125, 158, 252
Bădina, Ovidiu 20, 117, 118, 242, 303
Biriș, Ioan 238, 259, 282
Bocancea, Sorin 87, 242
Bodeanu, Denisa 150, 159, 242
Bogdan, Vasile 221, 222, 228, 232, 234
Boldea, Iulian 151, 243
Bordeianu, Mony 156, 171, 176, 177, 258, 284, 328
Borțun, Dumitru 252, 258, 279, 298
Borțun, Melania 252, 282, 298
Buburuzan, Leon 47, 50, 58, 252, 253
Bucheru, Ion 46, 262
Buruiană, Doina 47, 53, 71, 215, 253, 303
Buzărnescu, Ștefan 238, 259, 298, 299
Cassian, Nina 154, 260
Chelcea, Septimiu 258, 306
Christofferson, Michael Scott 87, 210, 242
Cincă, Elvira 47, 243
Cocârlă, Dan 212, 213, 214, 258
Codreanu, Ilie 130, 253

Colțescu, Gabriela 61, 253
Copilaș, Emanuel 19, 38, 52, 60, 132, 180, 187, 193, 198, 211, 243, 246
Cornel, Ungureanu 258
Covaci, Nicolae 153, 154, 156, 164, 165, 166, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 207, 208, 210, 258, 261, 284
Croitoru, Elvira 80, 111, 253
Croitoru, Nicolae 53, 243
Cumita, Aura 132, 260
Dabu, Romulus 237, 254
Datculescu, Petre 44, 75, 76, 90, 254, 303
Debord, Guy 24, 25, 52, 243,
Dehelean, Pavel 212, 214, 259
Deliman, Ecaterina 45, 247
Derrida, Jacques 231, 243
Dinu, Marin 46, 160, 254, 259, 313
Dobrescu, Caius 149, 150, 151, 152, 164, 243, 246
Dumănescu, Luminița, 25, 26, 187
Dumitrescu, Ion 46, 142, 151, 156, 174, 182, 228, 229, 230, 243, 244
Easton, Paul 140, 244
Fichter, Madigan 131, 150, 157, 159, 160, 161, 179, 244
Frențescu, Toma 214, 259
Galiță, Andrei 150, 156, 244
Gerrard, Kate 141, 244
Gheorghiu, Mihai Dinu 158, 160, 178, 259, 313
Gherga, Eugen 121, 122, 220, 221, 258
Hărăguș, Mihaela 25, 26, 248
Horváth, Sándor 143, 244
Ilie, Florin 213, 214, 259
Iliescu, Adrian-Paul 46, 160, 161, 162, 254, 258, 319
Ionescu, Doru 150, 156, 164, 165, 168, 171, 244, 258
Ionică, Lucian 222, 260
Iordache, Roxana 224, 260
Iordănescu, Mihai 20, 21, 244

Jderu, Gabriel 183, 245
Jinga, Luciana M. 197, 245
Johnson, Chalmers 179, 245
Kamocsa, Bela 145, 168, 171, 173, 174, 175, 259
Kăneva, Ekaterina 17, 254
Kürti, László 141, 245
Kuznețov, B.G. 27, 245
Kveberg, Gregory 143, 144, 145, 245
Lacan, Jacques 131, 155, 245
Leitner, Olaf 141, 245
Lenin, V. I. 22, 23, 24, 118, 143, 254
Lisețchi, Mihai 156, 158, 221, 223, 259
Mahler, Fred 13, 16, 20, 21, 24, 47, 49, 54, 57, 72, 245, 246, 254, 266, 303
Malița, Mircea 27, 63, 246
Mamali, Cătălin 78, 254, 303
Marchiș, Ionel 168, 169, 170, 211, 213, 214, 215, 259
Marin, Sybil 13, 28, 30, 71, 245, 253
Matei, Sorin Adam 155
Mazierska, Ewa 149, 150, 151, 152, 247
Mărăcine, Adelina 196, 200, 261
Mihalache, Adrian 79, 255
Mihăieș, Mircea 153, 164, 166, 167, 169, 228, 259
Mihu, Achim 54, 255
Mihuț, Liliana 19, 246
Mitulescu, Sorin 13, 46, 111, 246
Momoc, Antonio 136, 259
Moraru, Ion 17, 255
Munteanu, Ioan; Munteanu, Rodica 91, 93, 95, 101, 104, 106, 246
Mureșan, Valentin 46, 255
Murgescu, Bogdan 38, 246
Nică, Ilie 44, 45, 255
Nicolae, Andrei 244
Niță, Stanca 254
Obradov, Mimo 123, 134, 159, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 259, 328

Obreja, Gheorghe 27, 246
Palade, Rodica 224, 261
Pană, Laura 54, 255
Paretskaya, Anna 38, 246
Pasti, Vladimir 13, 14, 32, 124, 125, 159, 193, 238, 239, 240, 241, 246, 255, 259, 263
Pașca-Harsanyi, Doina 223, 261
Pârvulescu, Constantin 38, 211, 246
Petrovici, Norbert 16, 246
Petrovsky, Konrad 246
Pintilescu, Corneliu 150, 157, 159, 241, 242, 244
Pop, Doru 150, 151, 152, 247
Popa, Cornel 46, 255
Popescu, Dumitru 37, 40, 259
Popescu, Ioan 46, 255
Radulea, Marcel 72, 256
Ramet, Sabrina Petra 11, 138, 140, 141, 142, 147, 148, 157, 245, 247
Răcaru, Ion 54, 256
Răducu, Constantin 45, 247
Reznicenko, Grigori 146, 262
Riordan, Jim 140, 148, 244, 247
Risch, William Jay 11, 141, 142, 143, 144, 145, 244, 245, 247, 249, 250
Rostás, Zoltán 136, 197, 221, 226, 227, 232, 233, 234, 236, 259
Rotariu, Traian 25, 26, 80, 187, 248, 256
Roth, Andrei 20, 44, 256
Rozental, Eduard 146, 147, 262
Ryback, Timothy, W. 11, 138, 141, 145, 157, 248
Saiu, Florian 176, 261
Schifirneț, Constantin 5, 13, 14, 21, 27, 28, 31, 32, 39, 40, 42, 43, 51, 52, 61, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 138, 139, 149, 162, 163, 248, 256, 257, 258, 259, 293, 296, 297, 303, 306
Scorțan, Gheorghe 17, 258
Shafir, Michael 187, 248
Siani-Davies, Peter 220, 248

Simion, Pop 46, 262
Sprințeroiu, George 26, 248
Stepan, Ilie 152, 153, 164, 166, 167, 169, 228, 234, 259
Stoica, Cătălin Augustin 125, 248
Stoica, Mihail 140, 248
Stratone, Nelu 151, 153, 156, 163, 164, 173, 175, 249
Strungă, Constantin 130, 258
Suciu, Titus 221, 222, 232, 234, 260
Szabo, Lucian-Vasile 222, 223, 224, 225, 249, 260, 261
Șerban, Vali 152, 260
Tarnoczi, Nae 165, 212, 260
Tămaș, Sergiu 27, 249
Tolcea, Marcel 98, 100, 110, 239, 259
Tomoni, Dumitru 221, 249
Tompea, Doru 87, 242
Topor, Doina 26, 248
Totok, William 105, 130, 131, 260, 261
Troitsky, Artemy 136, 249
Turtoi, Mihalache 26, 262
Țichindeleanu, Ovidiu 230, 231, 246
Țone, Florentina 221, 226, 227, 232, 233, 234, 236, 259
Varga, Zoltan 175, 261
Văcărescu, Theodora-Eliza 197, 259
Ward, Cristopher, J. 145, 249
Yurchak, Alexei 11, 38, 137, 140, 142, 143, 157, 178, 199, 238, 250
Zamfir, Cătălin 222, 230, 250
Zamfir, Elena 140, 250
Zhuk, Sergei, I. 136, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 250
Zimmerman, Harald 225, 261

CUPRINS

Cuvânt înainte 7

Dimensiuni ale integrării tineretului timișorean în cultura socialistă 11

Metodologie 16

Socializarea tineretului și juventizarea societății. O perspectivă sinoptică. 19

Generația anului 2000 în 1985. Tineretul socialist despre viitorul socialist cu trăsături tot mai capitaliste. 26

Cultura politică 43

Cultura artistică 61

Cultura timpului liber 71

Incursiuni în viața studențească - Studiu de caz: Universitatea de vest din Timișoara 77

Cultură și internaționalizare. Studenți străini la Universitatea de vest din Timișoara 104

Cultura organizațională a tineretului. Câteva date despre Casa Tineretului și despre politicile culturale ale UTC, filiala Timișoara 111

Cântarea României în județul Timiș, 1985-1989. Repere generale 126

Comcluzii 129

Subculturile Timișoarei socialiste.
Forme culturale alternative sau contestatare? 133
Rock-ul postbelic în Uniunea Sovietică și
Europa de Est: De la contestare la adaptare 136
Scena rock din România Socialistă
Studiu de caz: Timișoara 149
Relația ambivalentă dintre subcultură și cultură:
O analiză a ideologiei muzicale a formației Phoenix 171
Videotecile din Timișoara anilor 1980.
Ce fel de rol cultural? 211
Concluzie:
Subculturi, nu contraculturi, complexitate, nu dihotomie 215

Tineretul și revoluția din decembrie 1989 de la Timișoara.
Implicații culturale și nu numai 217
Tineretul, revoluția, proclamația de la Timișoara.
Ce fel de implicații culturale? 220
Mai multă libertate, mai puțin optimism:
Generația anului 2000 de la socialism la capitalism 232
Concluzii generale: cultură pentru tineret,
nu a tineretului 237

Bibliografie 242
Anexe 263
Index 335